

Dolën prej shtypit:

VISARET E KOMBIT (ÁT BERNARDIN PALAJ DHE
ÁT DONAT KURTI)
PRRALLA KOMBËTARE I (ÁT DONAT KURTI)
PRRALLA KOMBËTARE II (ÁT DONAT KURTI)
VEPRA I "POEZI" (ÁT BERNARDIN PALAJ)
KANGË POPULLORE GEGNISHTE (ÁT VINÇENC
PRENNUSHI)
SINTAKSI I SHQIPES (ÁT JUSTIN RROTA)
RRETH VOTRES (ÁT JUSTIN RROTA)
PËR HISTORÍN E ALFABETIT SHQIP (ÁT
JUSTIN RROTA)

Do të botohen së shpejti:

BOTA E MALEVE SHQIPTARE - VEPRA II
(ÁT BERNARDIN PALAJ)
LOJNA KOMBËTARE (ÁT DONAT KURTI)
GRAMATIKA E SHQIPES (ÁT JUSTIN RROTA)

ISBN: 99927-981-6-5

Cmimi: 500 lekë

ÁT JUSTIN RROTA

PER HISTORÍN E ALFABETIT SHQYP

BIBLIOTEKA FRANÇESKANE "ÁT GJERGJ FISHTA"
KOLANA E SHKRIMTARËVE FRANÇESKANË

S-238
44B

ÁT JUSTIN RROTA

PER HISTORÍN E ALFABETIT SHQYP

Dhe studime tjera gjuhësore

Botimi II

Botime Françeskane
Shkodër, 2005.

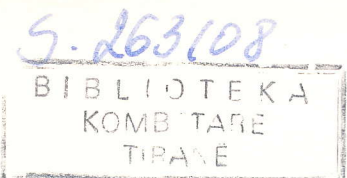
BIBLIOTEKA FRANÇESKANE "AT GJERGJ FISHTA"
KOLANA E SHKRIMTARËVE FRANÇESKANE

ËT JUSTIN RROTA

PER HISTORËN E ALFABETIT SHQYR

Dhe studime tjera gjuhësore

Botimi II

Botime Françeskane
Shkodër, 2005.

P. JUSTIN BROTA O. F. M.

Per historin e Alfabetit Shqyp

PASQYRA E SHEMBUTJ

per

SHKOLLA TË MJESME

Me leje të parit të fesë

Copyright : Provinca Françeskane Shqiptare

ISBN: 99927-981-6-5

Lajm

Provinca Françeskane Shqiptare mban të drejtën e plotë mbi çdo veprë të botueme prej Françeskanëve shqiptarë. Prandaj çdo rishtypje pa leje, edhe e pjesëshme, përktimet, ndërrimet, cënimet kemi me i kërkue simbas së drejtës ligjore.

Fra Ndue Gashi
Minister Provincial

SHK
Shtypshkroja
1936

1238
448

At Justin Rrota

Në muajin dhjetor vdiq në Shkodër në moshën shtatëdhjetëpesëvjeçare Justin Rrota, lavruesi i zellshëm i studimeve gjuhësore e letrare shqiptare. Me dashuri të madhe për gjuhën e letërsinë shqipe, ai dha mësimin e tyre për më se 25 vjet në shkollë të mesme dhe punoi plot pesëdhjet vjet për to duke hartuar tekste e studime.

Shkroi ndër revista, me emrin e tij a pseudonimet Iris, Pater Ndou e Viator, tregime, artikuj e studime gjuhësore e letrare.

Justin Rrota u ka dhënë një kontribut të mirë historiografisë sonë letrare dhe studimeve gramatikore, në mënyrë të vegantë për letërsinë e vjetër dhe sintaksën.

Është ndër të parët që mendon për t'i dhënë shkollës së mesme tekstet e nevojshme. Më 1925 botoi në Shkodër «Letratra shqype», stilistikë e teori e përgjithëshme e letërsisë në pjesën e parë, dhe historit e letërsisë shqipe me antologji në pjesën e dytë. Është i pari tekst i historisë së letërsisë shqipe i botuar shqip. Pjesën e parë në një formë më të zgjeruar e botoi për së dyti më 1934.

Merita të mëdha ka Justin Rrota në gjurmimin e botimin e autorëve tonë të vjetër. Ai që një nga pionierët e studimit të tyre, që bëri shumë për t'i njohur ata dhe veprën e tyre në një rreth sa më të gjerë studjuesish. Solli i pari në Shqipëri kopje fotografike të Mesherit të Gjon Buzukut. Transkriptoi pjesë të zgjedhura nga autorët tanë të vjetër dhe i botoi me shënime e komente e studime hyrëse, si «Shkrimtari ma i vjetër i italo-shqiptarëve D. Lukë Matranga» (1592) (Shkodër 1931, 1939); «Monumenti më i vjetër i gjuhës shqype D. Gjon Buzuku», (Shkodër 1930, 1938). Te Gjon Buzuku ai u kthye edhe në vitet e fundit, duke botuar më 1955, me rastin e përkujtimit të 500 vjetorit të botimit të librit të tij, një artikull kujtimesh në revistën «Nëndori» dhe një studim që sjell elemente me interes mbi shumë çështje të veprës së parë të botuar shqip, «Hulumtime dhe shenjime mbi Gjon Buzukun» (në «Buletin për Shkencat Shqiptare» 1955, nr.3). Transkriptime të autorëve tanë të vjetër ai dha edhe në monografinë e tij «Për historin e alfabetit shqyp» (1936). Në tekstin «Shkrimtarët shqiptarë» pjesa I (1941) Justin Rrota shkroi pjesën më të madhe të kapitujve mbi letërsinë e vjetër e pikërisht «Dokumentat e para të gjuhës shqipe», «Shkrimtarë të vjetër të verit: Buzuku, — Budi, — Bardhi, — Bogdani, — Kuvendi i Arbënit,» dhe ndër shkrimtarët arbëreshë «Matranga» «Variboba».

Studimeve gramatikore të shqipes Justin Rrota u dha kontribute me vlerë me artikujt e studimet e tij botuar në revista e sidomos me tekstin e tij të Sintaksës. Ndër artikujt e studimet e veganta mund të përmendim: «Rreth gramatologjisë shqype», «Rreth problemat të gjuhës letrare», «Rreth lavrimit të gjuhës», «Vrejtje pas vrejtesh». Kontribut i dha ai edhe morfologjisë e sintaksës historike të shqipes, sidomos me studimin «Analizimi i rasave të emrit e zhvillimi historik i tyre» (1931). Ndër të tjera, ai solli aty materiale nga autorët tanë të vjetër që ndriçojnë historinë e rrjedhës e të përdorimit të saj në shqipet dhe parashtroi një tezë të re mbi të ashtuquajturën trajtë të vendores me -t prejardhjen e saj. Ndërsa Pedersenit e shpjegoi atë si një trajtë të kallëzores formuar me shumimin enklitik të nyës-t, J. Rrota e quajti si një trajtë të rrjedhës së shquar që ose është ruajtur ose ka pasur modifika-me me errësim të zanores së temës para nyjes ose me rënje fare të saj. Të njëjtën tezë mbrojtë më vonë edhe gjuhëtari arbëresh Marco La Piana.

Rëndësi të veçantë ka në historinë e studimit të sintaksës shqipe teksti i punuar nga J. Rrota për kursin e ulët të shkollës së mesme «Sintaksi i shqipes» (1942, 1944), frut i një pune të gjatë mësimore dhe i një njohjeje të mirë të gjuhës shqipe. Mund të themi se teksti shënoi një hap përpara nga disa anë. Së pari nga mbështetja e fuqishme në gjuhën e shkrimtarëve më të mirë dhe në gjuhën e gjallë popullore, së dyti nga zgjerimi i horizontit të fakteve sintaktike të shqipes me përfshirjen e mjaft materialeve e ndërtimeve të papërfshira në tekstet e mëparshme dhe së treti nga trajtimi i ri i mjaft çështjeve.

Vitet e fundit ai përmbloodhi shënimet e vëzhgimet e ndryshme që kishte mbledhur gjatë studimeve të tija për fakte të ndryshme morfologjike dhe hartoi një moritologji të gjuhës shqipe. Me të dhe me leksikun, fonetikën që ai punoi, të cilave u shtoi tekstin e tij të sintaksës, ai deshi të japë një libër të plotë të gjuhës shqipe.

Justin Rrota la shembullin e një studiuesi të palodhur e të pasionuar që punoi një jetë të tërë në heshtje e me rezultate jo të parëndësishme për zhvillimin e studimeve të gjuhës e letërsisë shqipe.

M. Domi.

Dy fjalë si parafundje!

Në rreshtimin e kësaj historije dy qelime na u tfaqen para sysh: Të kishim, së pari, një dokument, sado të përgjithtë, përmbi zhvillimin e shkrimit të shqipes rrokull, shekujt; së dyti, të mund përmbledhshim mbrenda vllimit të njëj aniholotgjije së vogel shembuj prej shkrimesh e shkrimtarësh mda në shëjt të gjitha kohet.

Vishirsi të mëdhaja por, do të ndeshëshim gjatë ketij perçilimi; puna na u paraqit ne e parë një guxim. Per një studim të tillë, që do të jpte pasqyrrat e të gjitha shjëvet të çuditshme të shkrimit të hershem, lypeshin shqypshkrojet e Ieipzigit a të Vjenës, e jo këto të corfnat t'omat. Qi t'ishim madañej sa mda besnikë në të prum të copavet, na dulej të kishim botimet mda të parat e mda origjinaret e auktorvet; shka nuk ishte e mundur.

Këto e tjera vishirsi gjithnduerësh na topien, por s'na thgen. Të bëjm shka të mundemi, thojshim; asht kot të presim të pyjsemë me të gjitha mjetet e dabhuna, mbassi nercioja e detyrës na ngushlon të shpejtojm. Tjerët mbas nesh nder kohë mda të mira e me gatime mda të gjata, kanë per të plotsue zgavrrat e kanë per të permirsue të metat.

Tue kjenë se kryekrejet me këtë botim dishroshim me u ardhun në ndihmë tekstavet shkollorë, do imtime, krahastime e arrsyetime mbi disa trojta grafike, s'na u daken të nercjoshme per menden e xdsnit.

Per Historin e Alfabeit Shqyp.

Pasqyra e shënjime.

Po mbushen sot gati 30 vjetë qyshse një puntuer fort i squet i gjuhës s' onë, *D. G. Yakova*, mbyllte një botim të vogel oroesh së veta mbi orthografin shqype (1), më këto fjalë: «E thashtë Zoti, qi të vjër shpejt ajo ditë, në të cilën një liber, shtypë në gjuhë shqype, të mujë m' u këndue pa vishitrsi në tanë *Shqypnin*».

Vetem kush ka para sysh historin e zhvillimin e shkrimit të shqypes rrokull shekujve mund t' a kuptojë disi ket të thënme. Pse, kur *Z. Yakova* shkruete këso dore, dita me ditë ishin tue biftë në kater anët, si mbrenda si jashta Shqypniet, gjithnduer alfabetash, me numer ndoshta aq sa ishin shkrimtarët. E Zoti e din, se deri kur kishin vijue me dalë në dritë tjerë e tjerë, mos të kishte marrë një fund definitiv kjo çashtje me Kongresin e Monastirit (1908).

Sotë qi e shohim gati krejt të shkuem në vend dshirrin e atyne atdhetarve të parë të zgjimit të Shqypnis, asht punë e vlefshme per historin e gjuhës s' onë t' i sjellim sht kahë ato kohët e kalueme, tue i a paraqitë veitt këta mozaikë grafijet, me

(1) *Orthografia della Lingua Albanese*. — Venezia, 1902.

të cillët shkrimtarët e të gjitha kohvet, tue xënë fill prej atyne më të lashtavet, u munduen, — sejcilli n' at pikpamjen e vet — me e qitë në shkrim shqypen t' onë.

Në ket rendim kemi per të pá mundin e kriterin e shkrimtarvet t' onë të hershem e më të vonë, tue i a njoftë setcillit meritimin e të mbelat; ase eohë, tue kundrue ket Babiloní alfabetash aq të mrezikshme per gjithen t' onë, tash qí gjindemi të thuesh të pështuem, ka me na' u b' si atij qí, rrshitan nji herë prej mrezikut me u pëshijellë prej gjirevet e valvet të nji lumi, vëhet me ande në breg të tij, per me i kundrue shi njato valë, qí kjen mizorisht tue e perpi.

* * *

1. — Si mujt m' u vrojtë në botimin e originalit. **të dor-shkrimit** (2), qí mbahet i shkruem (3) **në shekullin XIV.** (4) — nji copë e vogel, qí permбан vjerrshat 62-66 e Ungjillit të Sh. Matheut Kr. XXVIII. — shkrimi i këtij dokamenti áshit krejt me alfabetin gregisht. Këshit qí prej si shkrimtari u mundue me xjerrun gjith tingujt e posacem të shqypes. Per t' u shënjue áshit ftvra e zânorevet, qí ai muer, pa ðalë jashta alfabetit grek, per të ðhanë ë-n: të cillen ai e shkruen ðikú me (iota): $\epsilon\gamma\mu\tau\lambda\omega\delta\iota$, $\epsilon\gamma\tau\tau$, $\sigma\sigma\upsilon\beta\iota$ $\epsilon\tau\tau$ (u mbëlloðhë, është, shum vjetë); herë e shënjon me ϵ (epsilon): $\mu\epsilon\nu$ $\epsilon\sigma\sigma\epsilon\phi$, $\epsilon\sigma\tau\epsilon\mu\epsilon$, $\sigma\epsilon\upsilon\delta\epsilon\chi\sigma\phi$, $\beta\alpha\rho\epsilon\upsilon\epsilon$ (mesër, është më, së vdekur, varrënë - vorrënë).

Karakteristikë e këtij shkrimtari áshit, ke nisë fjalet ka nji herë me nòimë të proletikës e, si bân Buzuku me en: $\epsilon\pi\rho\lambda\epsilon\gamma\epsilon\phi$, $\epsilon\chi\epsilon\upsilon$ η $\tau\epsilon\lambda\epsilon\eta$, $\epsilon\delta\delta$ (epriheri, ekujtuam, etha).

(2) Vro *Ugjit i Dritë*, Korrik - Gusht 1930.

(3) Vro *Studi Albanesi*, Vol. I, 1931, p. 88.

(4) Biblijotheka Ambrosiane, Milan. — *Catalog. Cod. Graec. Tom. I. f. 134*.

PASQYRA E TËKSIT:

4. $\tau\epsilon$ $\pi\rho\epsilon\lambda\mu\tau\tau\epsilon$, $\sigma\upsilon$ -
$\mu\tau\tau$	4. të <i>premjle (n)</i> u <i>mblë-</i>
5. $\lambda\omega\delta\iota$ $\epsilon\pi\rho\lambda\epsilon\gamma\epsilon\phi$, $\epsilon\delta\delta$ $\sigma\alpha\rho\epsilon\tau\epsilon\upsilon$
$\epsilon\upsilon\delta\alpha\upsilon\epsilon$ $\pi\lambda\delta\alpha\tau\omega$	5. lodhë e <i>priftërija e fari-</i>
<i>senjt e thanë Pilatit</i> (1):
6. $\lambda\omega\tau$ $\epsilon\chi\epsilon\upsilon$ η $\tau\epsilon\lambda\epsilon\eta$ $\sigma\epsilon$ $\delta\epsilon\epsilon\upsilon$
$\pi\lambda\delta\alpha\nu$ $\epsilon\phi\epsilon\chi\epsilon\upsilon\phi$ η (s) $\epsilon\gamma\tau\tau$	6. Zot, e <i>kujtuam se ai (gju-</i>
<i>plauë e të kur (ishë ngja-</i>
7. $\delta\lambda$ $\epsilon\upsilon\delta\alpha\epsilon$ $\pi\rho\epsilon$ $\tau\epsilon\sigma\upsilon$ $\epsilon\tau\tau$
$\pi\eta\lambda\epsilon\phi\epsilon\mu\epsilon\tau$ $\sigma\upsilon\delta\epsilon\sigma\upsilon\gamma\alpha\upsilon$	7. lë e tha, se prej tre <i>nditë</i>
<i>përtime</i> ; <i>udhëro</i>
8. $\delta\sigma\tau\epsilon\upsilon$ $\gamma\gamma\epsilon\lambda\sigma\iota$ $\lambda\omega\tau$, $\sigma\sigma\upsilon\mu\tau\iota$ -
$\lambda\epsilon\tau\epsilon$ $\beta\delta\alpha\iota$ $\mu\sigma$ $\sigma\tau\epsilon\mu$	8. ashtë <i>ngjellsi Zot, të mbi-</i>
<i>lltë varri mos pr</i>
9. η . . . $\epsilon\gamma\gamma\upsilon\epsilon\iota$ $\nu\delta\epsilon\tau$ $\alpha\iota$ $\alpha\tau\tau\upsilon$
$\mu\alpha\upsilon\tau\gamma\tau\alpha\iota$, $\epsilon\gamma\gamma\epsilon\delta\tau\gamma\upsilon$	9. e . . . <i>qí e tijn natë(n)</i> t'ar
<i>tij malitënjtë e e vjedhën</i>
10. $\alpha\tau\alpha$ $\pi\rho\alpha\delta\upsilon\nu$ $\lambda\alpha\chi\upsilon\iota$ $\sigma\epsilon$ $\sigma\upsilon\nu$
$\gamma\chi\epsilon\phi$ $\sigma\epsilon\upsilon\delta\epsilon\chi\epsilon\upsilon\phi$	10. atë, pra thonë <i>laust(t)</i> , se
<i>u ngre së vdekur(t)</i> ,
11. ϵ $\epsilon\tau\tau\iota$ $\mu\alpha$ $\kappa\epsilon\chi\mu\kappa\iota\sigma$ $\pi\rho\delta\alpha\tau\alpha$,
ϵ $\kappa\epsilon\chi\mu\kappa\epsilon\phi$ $\pi\delta\alpha\alpha$	11. është <i>má keqsi e prapa</i>
<i>e keqe se (e) para</i> .
12. $\pi\rho\alpha\delta\alpha$ $\pi\lambda\delta\alpha\tau\iota$ $\kappa\epsilon\lambda\upsilon\epsilon$ $\kappa\epsilon\upsilon\sigma\tau\epsilon\sigma\iota$.
$\pi\rho\gamma\gamma\upsilon\gamma$ $\mu\epsilon\tau\epsilon\iota$	12. Pra tha <i>Pilati</i> : <i>kini kus-</i>
<i>todi(n)</i> , <i>përtini</i> , <i>mbi-</i>
13. $\lambda\epsilon$ $\beta\alpha\rho\epsilon\upsilon\epsilon$ $\sigma\iota\epsilon$ $\pi\delta\alpha$ $\sigma\epsilon\phi\alpha\gamma\epsilon\iota$ -
$\sigma\upsilon\upsilon\epsilon$ $\gamma\gamma\epsilon\upsilon\tau\iota$ $\mu\epsilon\tau$	13. <i>Ullin</i> <i>varrënë si e piti</i> , <i>sfrat-</i>
<i>gjise gur(n)</i> <i>më të</i>
14. $\gamma\gamma\epsilon\iota\delta\gamma$ $\kappa\epsilon\upsilon\sigma\tau\epsilon\sigma\iota\epsilon$, $\sigma\sigma\upsilon\mu\beta\iota$ $\epsilon\tau\tau$:
$\zeta\alpha\tau\iota$ $\nu\epsilon\sigma\upsilon\nu$	14. gjithë ' <i>kustodi</i> . <i>Shumë</i>
<i>vjetë</i> , <i>Zoti Nën!</i>

2. — Sa per at **formulen e pagzimit** (5) t'Arqipeshkvit të Dursit, të t'Emz. Pál Engjillit (1462): « U n t e' paghes o n t,

(5) Biblijotheka Laurentiane, Firencë. — *Achmannian*, 1167.

«Teniate mot zahiez di-

«Hen late mot zah iezs di-
«scipuiet vet: iss gne nieri i
«begate: ki en visse en del
«scarlat endeh petecha tel
«mendaste: e p kijs dite ba
«gosti tel meʒaa: e iss gne
«li vobeʔ ki e cinoḡnine laza-
«re ki derxee embel deret tel
«tii: kijs: vareh e plaʔe tue
«deserno me s eḡḡigne eter-
«misit ki p edene truesse tel
«begatet biḡnine: e genteh
«viḡnine: e li lupiḡnine vare-
«te / e tii e a baa saa vdiʔ
«hi vobegs: e cleh spuun en
«enʔelsi: endeh kii tel abra-
«mit: e vdiʔ eʒel hi begatih
«e cleh enbeluom endeh feret:
«e tue engritun suteh etii: tue
«elene endeh mudime: paa /
«per seh lareḡ Abramneh: e
«Lazarine endeh kii tel tii:
«e aih tue jirre: ʒab. O atih
«Abram: chii miserier en
«meiḡ: e dergoḡ Lazarine:
«teh lagneh kiistne maa tel

Endä atë mot tha Jesu Di-
shepuei (ti) vet. Ish një njert i
bëgatë, që ënrishtë ëndë skarlat,
e ndë petëka të mëndashit e per
gjithe, datë bën gosti të mëdhë.
E ish një i robeg, që e kluoninë
Lazar, që dërgjë ëndë derët të
tij, gjithë varrë e plagë, tue
dashëruom me u ëngjijum ënfer-
mijshit, që per ëndën tryssë të
bëgatit bënjinë; e gent e njëinë e i
lupijuninë varrët e tij. E u bën shtë
vdiq i robegut e kësë shpëtim ën
ëngjellshit e ndë gjithë Abramit;
e vdiq edhe i bëgatit e kësë ënbe-
luom ëndë ferret. E tue engri-
tun shtë e tij, tue klenë ëndë
mundime, për për së largu A-
bramunë e Lazarinë ëndë gjithë
tij; e ai tue thirrë, tha: O a-
ti Abram, kish mishiërier ën me-
je, e dergo Lazarinë të lagunë
gjishtinë më të voglinë nd'një,
persë ai a të më rrefreskon gjithë-
më t'eme, për se u vënj munduom
ëndë ketë flakë. E tha Abramit:

1875

Levante in figura d'Alcibiade

Milord Alvaro de la Lina
Q. d. G. Cien años
~~de~~ de
De Madrid June 1635

«nëneh: seh ehekessesh / e hi së keqesë. E i thu: Ata, në mos
«3ah / atah neh mos endiglo- endigloshinë Mozotë e Profetë-
«ssineh Mossent: e profetenet: vet, edhe ne engjallë kush të së
«ëjeh neh enkallëh ens en sel vdekunishit, të mos besojnë.—
«vdecunisit teh mos besogne-
neh. (Luka XVI. Buz. 34 b.).

5. — **D. Lukë Matranga (1592).**(9) Perdorë gjithkund
alfabetin italian, tue u mundue me shprehë me të deri tingujt e
posacem të shqypes; kështu qi shkrimet e këtij auktori janë teper
të vishitra m' u kënðue. Që, ndër tjera, vlera e disa gërmave a
grupeve, me të cillat ky shprehet:

Germa ð i vien si per ð si per ðh (vdekur ðeu-ðheu)
« l « « l « ll (falemi, ghllelae - gjelle)
« r « « r « rr (krejt, sbier - sbjerr)
« z « « c « z (zilli, cili - Zoti)

Germa latine x i vien per sh (xeite, ixtae)

Grupi gn « « « nj (gnae, baegnae, një, - bënë)
« gl « « « lj (biljae, ndegllësae, bili, ndëljësë)
« cci « « « ç (cciae - çë)
« cgh, cghi, cg « gj (cghithae - gjithë)
« x, cx, xh, cxh « h (mbacxena, cluxena)
« c, cs, cci « k, ç, q, (cux, cciae, vòich - kush, çë)

Zânoren y nuk e ka kurrkund; e bien të zbutun gjith-
kund n' i P. sh. i diti, i tire, ðetirae (ðetyrë.)

Shkruten kjarë ðeri në teprî zânoret e gjata. P. sh. baeae-
rae, maeae, pãa, sãa (bërë, më, pá, sá).

Per ë - n ka diffongun e ngjitur të latijvet æ: Cghílaena, e
tae mirae, ixtae (gjellënë, të mirë, ishtë).

(9) Bilijotheka e Vatikanit. Romë. — Vol. Thorbo. latín. 3454.

Pasqytë:

M. - Ceie xarxhës íxtu tu M. Çë shërbes ishtë t' anas-
anastisurite tue cûrnit è pûa- stisurit (ἐπιστῆται) të kurnit e (e)
sôsmeia eghilëlae? pásomija gjellë?

I m. - Ixtue sè dítaena e I m. - Ishtë se ditënë e gji-
eghíjclit elémi tae anastisemi git kemi t'anastisemi gjithë me
eghlítae më xpírit è me cûr- shpírit e me kurnit e leané të
mít, e cûnae tue vénæ tue venë të mirë të shohënë e të
míraetae tue xóxaena e tue trashëgónjënë t' enë Zonë e të
traxaegógnaena t'acnae Zó- kqytë ndë piçit me djallashit.
nae è tue cêhijetae ndae pí-
saet mé díagliasit.

M. - Çûs vete ndae tue dae- M. - Kush rede ndë të dhëm-
mburat tae cathartírit? burat të kathartírit (καθαρίται)?

I m. - Aşa xpíritra ceia e I m. Ata shpíritra që vrasë-
vdësaena ndae elhírt tae tí- në ndë hirt të t' inë Zot e s' hanë
mae Zót è s' cûnae xpraebleræ shpërberë gjithë qish për mbæ-
eghlílae chix paer mçátaetac- tët të tire; e pastaj që paguq-
tíre, e pastaj ceia pagúaitac- tëshinë të dhëmburati ðetirë
xinae tae daemburatae daetíre cenë ndë parvçizit, amín, ashtá
vénae ndae parúsit, amín, klogjtë.

axth elóftae.

M. - Ceiae prët tue chéex M. - Çë pret të kesh për
paer elpílaet tae t' inae Zót? elpídit (ἐλπίδες) të t' inë Zot?

I m. - Cghilílaena e pûa- I m. Gjellënë e pásome, që
sôsme ceiae maene párae chiner- më parë qërdesetë (καρδαίνο) për
ðésetae paer elhírt tae t' inae hír të t' inë Zot, e pastaj për të
Zót, e pástai paer tae prépsu- prëpsurat (πρόετοιμα) që me të kaha
rat ceia e më t'ae cáxa na víg- na vijnënë.
naena.

M. - Zili ixta i trëti xar-
bës ecia ixta ehirj ta crax-
tërit?

I m. - Të dëxurta.

M. - Ecia uá ixta ehirj ta
dëxurta mura me të dëxurit?

I m. - T'ana Zonë mbij
eghitha xarbisët, ë tëlëgnana
axtù si nëve.

M. - Si mbij eghitha xar-
bisët?

I m. - Psë mrae gnyjë dë-
ma ta vëdsama, sè t'i frës-
gnaema.

M. - Si dë ta dëax mura
tëlëgnana axtù si vetachëna?

I m. — Të si lëpsnax par
ta, ë t'i beix eghitha atar
ecia dëxama par nës, axtù si
lëghia ë nómi t'ina Zot.

M. - Zili ixta i catarit xar-
bës ecia ehirj ta craxtërit?

I m. Të baemeta e mura,
psë pastai ecia elofia ardura
ndë vëit ta apolipsit, mrae
sòs bësà pàa ta baemet ta
mura.

M. - Zilata iana catò ta
baeme ta mura?

I m. - Attò ecia nà iana
dalluara ndë ta diëta irdarit
ta t'ina Zot, ë ndë ta tiërat
ta Oksas, me ta baemet ta
eleimoshit ë ta tiëra ta mura.

M. - Cili ishtë i trëti shër-
bas që ishtë hri të lësh-
terit?

I m. - Të dashuritë.

M. - Që na ishtë hri të duam
mirë me të dashuritë?

I m. - T'inë Zonë mbi gjithë
shërbisët, ë fnyjë ashu si
nere.

M. - Si mbi gjithë shërbi-
sët?

I m. - Pse me njëse (má
shpejt) duamë të vëdsamë, se t'i
fnyjë.

M. - Si dë të duash mirë
fnyjë ashu si vëdsamë?

I m. - Të lëpsnax (dësh-
rojsh) për të, ë t'i bësh gjithë
atë që duamë për në, ashu
si ligja e nómi i t'inë Zot.

M. - Cili ishtë i katërti
shërbes që ishtë hri të lësh-
terit?

I m. - Të bënë e mura, psë
pastaj që kioftë ardhurë ndë
vetë të apolipsit (επιπολις)
në sòs bësà pàa ta bënë të
mura.

M. - Cilejë janë këto bënë
të mura?

I m. - Ato që na janë dëf-
tuarë ndë të dhjetë nrdhorit të
t'inë Zot, ë ndë të tjerat të
Kishës, me të bënë të ekjno-
sinë e të tjerat të mura.

Oro e mbi shëje të shqypes nder të her-

shem. — Përrua se të vëjorin rreshimin e shembujet të tjer-
vet auctorë të shek. XVII. e XVIII., ë lypë pëna të nalem
e t'a shoshisin nji qashitë me shum randsi per historin e
shkrimit të shqypes.

Tham e pám prej shembujsh, se shkrimtarët e hershem
t' onë, tne kënë të gjith pajisun me diktunin e gjithës latine
e italiane, me ndimë të të cillavet bënë edhe këndimet e pro-
fesonit të vet, — mbasi të gjith i perkitsun degës së klerit
e të meshtaris katolikë, — nuk muisun, as nuk u provuen
me shkru në nji alfabet tjetër, perposë atij qi zotnojshin:
latin-italisht. Arsyeja tjetër ishte edhe, se librat e tynë do t'u
shtypshin, per nevojë të rrethënavet, neper qytete t'Italis (Romë,
Padovë, Venedik).

Deri këtë pëna e shkrimit të tynë është e kjarhtë. Qash-
tja, qi na intereson me dije është pyetja: *Ëtë i moren shkrim-
tarët t'onë germat e posaçme per të shprehun tingujt e shqypes?*

Më para mund të përjashtohet pa tjetër hypoteza, se
ata u vënë me studjue per me gjetë shëje të veganta per t'u
përgjegjë tingujvet, qi dojshin me shprehë në shkrim. Ata
nuk krijuen shëje diakritike, tne i dhënë nji trajtë të ré ger-
mës qi kishte nji atrim me atë qi u dubej atyne; si b. f. bā-
ni Shoguia e Stambollës e e Aginit. As per tinguj të po-
sacem të shqypes nuk menduen me përbā grupe germash la-
tine, si b. f. punoi Shoguia e Bashkimit e i kemi edhe sod. (1)
Per kaq ata as s'kishin ngae as s'kishin gatimin e duhur.
Shka bënë pra, në ket ngushitë?

(1) Tingjlin *ll* t' alfabetit t' onë, tne e gëjke edhe ata nji *l* të fortë, ë shkruen
me *l* të dëzmenë, si na sod.

Tue u a lënë Budit, Bardhit, Bogdanit meritimn e sa permisirimeve n' orthografi të shqypes, me të mbushun të mëndes tloni, se shkazin, drejtimin të gjith — tue folë vetem per shkrimtarë gegë — e moru prej botuesit të Mesarit Shqyp, *D. Gjon Buzukut*. Edhë njimend; tue studjue alfabetin e këtij të mbramit mund t' i gojma në trajten më rrâjore germat e posqme të shkrimtarvet, qi erdhen mbas si. E në botimin e Buzukut gjejm fijen, qi na zgjidhë nejet e dylshimit mbi shëjet e posqme të shkrimit të shqypes. Kështu së pyetmes, qi parashtruem, i pergjegjim: *Germat e posqme per të shprehun tingujt e shqypes ata i xoren tue marrë në ndihmë shëjet astro-nomike (të zodiakut)*.

E qe provët:

Në fagen 36 (olim *L*) të librit të Buzukut e gjejm të shkrueme fjalën *â* (fames) me shëjin atronomik □u, qi në ket diltmî vien me shënjue të katershin (*Gervertshem*).

Prap në fagen 39 (olim *III*) fjalën *et* (sitis) e peryron me siglen e zodiakut të Luânit ♈ (♈) të venduem per së mbrapshut ♄.

Tue marrë shkas prej këtyne dy sigleve mund të shtyhem i nder kerkesët t' ona e kemi per të pá se, per të shprehë tingllin e *y-s. s'onë*, qi ky shkrimtar e perdori edhë per zânoren *u*, ai vojt e muer shëjin e zodiakut ♄ qi është në perdorin në degë t' astronomis per fyren e *Tarocit* (Taurus ♈).

Kâ e gjet mandej shëjin ?

Buzuku, per me shkruë tingllin *dh, th*, shkoj e muer siglen e zodiakut *♈ t' Ujarit* (Aquarius ♈). Shëji qi gjet në shtypshkrojtë, duket se ishte i perbâm prej dy pjesësh; herë e perclorë të thjeshtë (3 = dh) herë të dyzuem (33 = th), si është në vetredi sigla e Ujarit. Me ket ndryshim veg, se në vend qi t' a vendojte rât si perdorj shëji n' astronomi, e vendoi në

kambë; kështu qi duel një shkrolë faret e çuditshme, e krejt jashta simetrijet të germavet tjera.

Me gjithse kemi thënë uji herë, se shëjin *â* ka mjetë me e marrë prej alfabetit cyriljan per të shprehë tingllin e *q-ës* (gj, ç); prap, nuk është pa rinasë se edhe ket fyrrë mund t'a ket xjerrë prej shëjit astronomik *h*, qi s' është tjetër, veg uji *h* e preme mbë krye.

Sa per trajtëu *ë*, qi perdori Buzuku gjithmonë të medhe, per të shprehë tingllin e *z-ës* së soqme, jemi një me ndimi me Prof. N. Jokl, (2) i cilli, si mbas dshmijë së Dr. Hinsch e Dr. Wessely, Profesorë paleografijt n' Universitet të Vjenës, thotë se Buzuku mjet me e marrë prej typavet të shtypshkrojevët t' Italis verore, kû aso here germa *z* shkruhej *z*.

Është e diltm, se kur flasim per ftyrimin e këtyne shëjeve, do të kemi para sysh trajta analogje krejt primitive, të vrashta e pa farë elegancet, si mund të perdoreshin aso here kur barti i shtypit ishte endë pa u zhvillue. Prandej tynpet qi prâm këtë të punneme mbas estetike së harit modern mund të ndryshojn ndonji send prej shëjevët të Buzukut; por ndryshimi është vetem një çashije elegancet e permbarimit, jo uji ndryshim themelner ftyrash a trajtash.

Nji arsye tjetër na perforceon në ket gjuqin t' onë. Libri i Buzukut është shtypë me germa të stylit gotik, per at kohë germa njiatë të rregullshme e të hijshme. Por nuk kanë që të bâjn me ket styl as me këto germa gotike shëjet e zodiakut, qi thâm se i muer per tinguj të shqypes. Pâna e gjën arsyes e vet, kur na të marrim para sysh rrethânët nder të cillat ai u gjet kur u paragit n' at shtypshkrojtë per me shtypë uji liber në një gjuhë krejt të pakuptneme

(2) *Hijli i Dr. J. N. Jokl*, Mare 1930, fq. 133.

prej rradhlojshvet (3). Ai at herë muer shka mujt me gjetë nder kashta të shtypshkrojtës për tinguj të shqypës: muer siglat e astronomís, tue i a dhënë në krye të vet vleren se së cilës sigel.

Nji rrethânë e mbetun si kot na siguron, se shéjjet e Buznukut nuk ishin germa të verteta në kohë të tij, por u qitun në perdorim pikë së parit prej si. Kopja e Vatikanit është një libër, që duket se kje në perdorim në Shqypni shumë kohë para se të gohet me xânë vënd nder biblioteka të Romës. Posë se i mundgojnë shumë fage në fillim (16) e aty këitë, libri është i shkruen më dorë prej disa priftensh, që e paten në perdorim. Shë prej njëkëso shkrimesh së pa-randsí në vëndi mund të xjerrim të verteten që përmëndem. — Nji dorë e pamësue e ka shkruen b. f. germen 3, d. m. th. germen vetem, gjashtë herë rresht, tue u mundue me shkruen me të fjalën *thotë*. (Në fage të lirë në fillim të librit). Kështu në fage 16 (olim X) dikush ka shkruen kater herë u' anë të rrë-maktë të faqes germen 3 tue u mundue me pershkruen fjalën 8ot, që e ka për brî. Nji dorë, ndoshta e pëparshnja, është vë me shkruen germen 1 tri, kater herë për brî germës analoge që është aty ngjat e tue u mundue me i a përgjâ asaj së shtypnës. (Fage 68. olim *LXIII*). Për mos me na lënë mbandej farë dyshimit se germenat e Buznukut nuk mund t'ishin në perdorim atëherë, na mjafton të vëm u' oroe, se germen, që ajo dorë e pamësue me rreket me imitue në Buznukun, e shkruen të ndrejhtë, krejt në gjasim të së shtypnës; njësa germenat tjerë që plotsisht fjalën, i shkruen me një herë në kursiv: 8ot, i 3otë. E cilla pûnë na dishmon, se ai njeri që ka shkruen ashtu, i a ka bërë si një femijë që s' din me shkruen e rreket me ndjekë shembullin e germës që mësoni i ka vë përpara. Kaq të çu-

(3) Shif paraahën e librit.

ditshme e të reja do t' u jën dukë lexuesavet ato germa të Buznukut!

* * *

Mbas prototypavet të Buznukut na duket në se u rregulluen shkrimtarët tjerë mbas si. Nji analizim i imtë i shkro-lavet, tue i krahasue germenat e posaqme të Buznukut me ato të shkrimtaravet më të vonë, mund të na apin driten e nevojshme në ket errsi.

P. sh. në Buznukun shëjin e zânoret *y* e kemi krejt të çilun mbë krye, si ishte tjetra, që shprehte *brûnat* e *Turroçit* (5). Në Budin etj. vjen e bërë më i përbjeshun, tue i u afrue trajtës së numrit 8, porse gjithnjë i çilun mbë krye, në gjasim të shëjit tjetër astronomik 8.

Kështu duket se ndodhi pûna e shëjit *t' Ujarit* ~ në Buznukun 33. Ky shëj, që s' kishte kund hije germen në botim të Buznukut, vjen e merr një trajtë dishka më të bijshme në Budin, Bogdanin e nder tjerë; d. m. th. se shëjit në fjalë i ngjitet një bisht i rrumbullakuem në pjesen e fundit 8; e ngushtohet dhambzash së syperme në ndonjërin: 8. Æsht karakteristik ndritimi, që muer kjo trajtë në shkrim më të vonë t' afëbetit të vjetër tue u shkurtue e tue u thjeshtue, aq, sá mos m' u hetue më trajta prej kahë kishte rryedhë: æ.

Fort më gjasë ka mbandej, që shëjin e Buznukut 3 për 8-ën e jonë e mueren më të vonëshmet prej si, për të shprehë ket tingell, tue voglue trajten; mbasi, si thán, Buznuku i perdoni për nevojë gjithmonë të mëdhaja edhe mbrenda fjalë (18achs). Thomi kështu, mbasi s' ka gë të baje tingilli i 8 s' onë me zânoren æ (epsilon) të grekvet, me të cilien gjasohet për kahë trajta.

Shëji i Buznukut 1 për q zhduket nder shkrimtarë mbas

si; ata s' i a pân nevojen e shênjnen ket tingell me germa latine *ch, c*.

Prej shka thâm, na bëjm ket përfundim: Shqypshkroja, qi pat marrë mbi vedi botimin e librit të Buzukut, nuk shkru- ni kurrnji germë a shëj të posqem per tinguj të shqypes; njësa do të thomi krejt ndryshej kur marrim para s' sh këto trajta germash të ndryshme gati mos m' u njofë, nder boti- me të Budit, të Bardhit, të Bogdanit etj. Atë herë pa tjetër jemi të dëgshnem të dëlshmojm, se shqypshkrojet perkase shkrujë *ad hoc* germat e nevojshme, të posqme të shqypes, qi tash u largojshin bukur mirë prej trajtavet të shëjjevet as- tronomike, qi pat marrë ne e parë Buzukun.

6. — **Emz. Pjeter Budi (1621-1664).** (4) Si do të shillet prej shembujsh, gjith shkrintarët e hershem gëgë (Budi, Bardhi, Bogdani, Kongjli, Kazazi etj.) ndogën dji sys- temë shkrintit me pak ndryshime. Mëten d. m. th. per themel alfabetin latin e deri kû mjetin u munduen me shprehë ne- per të shka ky kishitë të përbashkët me në. Per tinguj të po- sqem të shqypes, si u tha, atyde u dësht me shkru germa të reja. Qe, mënyra e shkrintit të Budit, mbas të cillit mund të gjykojm per gati gjith shokët e tij:

Zânoret e gjata i dyfishon: maa, fee, ndeer, eunn. Kur është per t'u zgjatue zân. j, atbotë i shkon kësaj nji j: sepyj- ti, menj, femij, tijll.

(4). Në mungesë të veprës së tij *Spectrum Confessionis*. 1621, qi gjindet në li- briotheqen *Mazarine* në Paris, do të kontendohemi per tash të marrim njohitimin e shkrinteve të tija prej botimit: *Dotrina Christiana*, botue në Romë per të tretën herë në v. 1664. e cilla mëndojm se s' do të ket ndryshime të mëdha grafike prej veprës së parë.

DOTTRINA CHRISTIANA

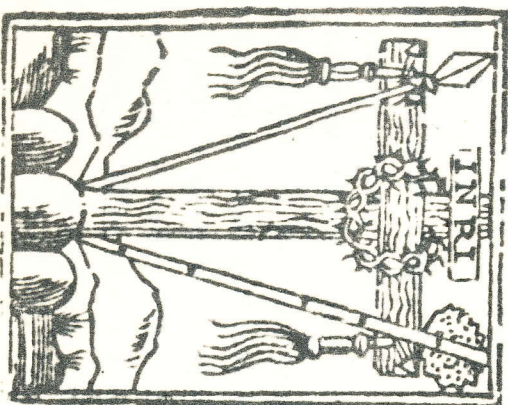
Composta per ordine della fel.me.

DI PAPA CLEMENTE VIII.

Dal R. P. Roberto Bellarmino Sacer-
dote della Compagnia di Gesu.

Adesso Cardinale di Santa Chiesa del Titolo
di S. Maria in Via.

Tradotta in lingua Albanese
DAL REVER. DON PIETRO BUDI
da Pietra Biancha.

In Roma, Per Bartolomeo Zanetti. 1618.

Con Licenza de' Superiori.

5.263108

BIBLIOTEKA

KOMBETARE

TIRANE

g = g : ndraseçy, gëmse, e dështa.

á = an : ansete, setanse, banhej, rensht.

ë-n nuk e dán në shkrim prej *e* here pas herë, sepërese.

ç = c : pteçpeçte, vecese; (nji herë në f. 77 ka ç: çiar).

e = z : perzielle, forzuom, kezsem.

dh = ž : žen, aržune, žiete.

g, gj = g, gi : gëgëne, fëgë, lëngëini.

j = y : deryt, yete, fayetori.

k = ç, ch, q : corpi, cusc ca, kisha catholike, qnalet.

ll = ll, l : chiele, nguscellnom, bolle, malecnom.

mb = mb : mbasi, mbaron, mbuscete.

nd = nd : nde mend, mundim.

nj = gn : te bagne, ndogna, šotënia.

q = ch, chi : achie i kech, fuchij, plech.

sh = sc, sci, s : sceculi, scendoscine, puscion, scëss,

aste, trimenist.

th = žž : žžote, gžžž, režžž.

z = g : gëmere, gacim, gërete.

x = z : nzierene, nzeete, znune

Nder gjitha bōtimet e hershme libri i Budit dahet në shkëlqim për shprehjen e dështimit të dështimit të fjalvet: as nuk dëjshim kurrë t'i a vëm fajin māt të parit, a shkruhet a typografvet. Këndohet në të b. f.: nukiscon — *nuk i shkon* (f. 77); mbetëziat — *mbë të ciat (të cillat)*, (f. 122); Meereve dëterij — *Me Erenë dëj të rē* (f. 198); Ferra emërchi gnia tās — *Ferra e nerr-gnjia tēj* (f. 202).

Pasqyra e Orthografisë së Budit.

GYQI I MBRAM. (Faqe 131).

E dita egrashtit sashte tie- *E data e gjiqit s' është tje-*
 tere, veeese gashchi, imesoti *tere, veeëse gjiqi i t' Inëzot më*
 may mbrayoni, chi caa men *i mbrayoni, qi ka me u bâm mbë*
 baam mbeketeve te pjië re- *ketë jetë per gjithë vrell të she-*
 ëëte seecullit, mbetezijt, posi- *kullit; mbë të çift, posi kundër-*
 cundrese ëëote scinti ungjill *se thotë shinti ungjill, se vetë*
 sevrete Christij meseriescim *Krishti i mëshërishim ká*
 came sdripune nobielseit me- *me sdripunë ngjellshít me të*
 temaë lavd ecoteni, emegjëë *madh kard e zotit e me gjithë*
 coret teëgji vet etescintenet, *korret të ëngjëvet e të shintit et*
 euseterij te Regienij se chiellet *e ushtirí të rregjensë (së) qiet?*
 me arëune nde fuscete yosa- *et me ardhunë ndë fushë të Jo-*
 jattit chi asete nde miediste *zafatit, qi është ndë njëdis të*
 seecullit easctu ende ata ca- *shkullit. E ashtu ende aty*
 ne me arëune pparatij, gjeëë *kanë me ardhunë pparatij*
 gjenjtee seecullit, site mi rete *gjithe gjenitë e shkullit, si të*
 asctu tekechijte, temirete mbe- *mirëte, ashtu të këqit: të mi-*
 te diaëëeteti caane mechiene, *rëte mbë të djathtë e tij*
 etekechij tembete sete mang- *kanë me qenë, e të këqit mbë*
 tet: easctu ende ata ëëotese *të shtëmangët. E ashtu ende*
 caame arëune, Luziterij ma- *aty thotë, se ká me ardhunë*
 lleonon megiëëe uscterij te die- *Luciferi i mallëonon me gji-*
 menet, emepitune ende ay, *thë ushtirí të djemvet e me*
 arresanevet perëjëëata, chi *primë ende ai arresgë e vet*

yane ndene pushteteti, emey *per gjithata qi janë ndenë pu-*
 pallitune megiëëo arrese- *shtet të tij e me i pallitunë me*
 gniët, emen ncelle gjeëo saa *gjithe arresnjët e me u ngjël*
 faye emcate, ete kechijte chite *gjithe së faje e mkate e të këq-*
 kiene baam mbekete yete a- *ja qi të kjenë bâm mbë ketë*
 scctu chi aspak ndoret temosi *jetë; ashtu qi aspak ndoret të*
 sepetogjiene: eata ëëotese *mos i shpëtonjën. E aty thotë,*
 Crishti mbatehere fachienevet *se Krishti mb' atëherë fagen e*
 fort metemirë, emetemaë ngu- *vet fort me të mirë e me të*
 scellim caamee nkëëëem prey *madh ngushëllim ká me e*
 nde mirescit, emen ëëanese, vë- *ndëllgem prej asë mireshit e me*
 nieë benedicti Patris mejesieur *u thënë, se: Venite, benedicti*
 ëëonse, eeni tebecno miteë *Patris mei! E sikur thuo se:*
 Atitim, eper eimi Rregienijne, *Eni, të bekonië e Ati (t'jim,*
 enguscëllimnemaë, chineam *e perxini Rregjëninë e ngushë-*
 parechionim, e baam gati, *llimnë e madh, qi u kam pare-*
 chysc ndete canet fjiij tesce- *lyuon e bâm gatë qysh ndë të*
 cullit, asctu chitu yeete per- *zdhët flli të shkullit; ashtu*
 pagets rete gjeëëatane fedigere *t'u jetë per pagëgry të gjitha-*
 etenevoyeve chikini bieneë, *tyne fedigere e të nevojëre, qi*
 epesnom p ndeer teme pmbij *kini hykunë e pësonom per ndër*
 fachiete ëeut, etijni geuonm *t'ene permbl faje të dhent, e*
 enguscëluom pgiëëe yetete ye- *t'jini gëzuon e ngushëlluom*
 tese: perse u mbatehere eunr *per gjithë jetë të jetës; perse u*
 chi esce, nnescim, eetscim yu- *mb' atëherë kër qeshë dëshim*
 mbatehere mi ëate mengrane, *e elshim, ju mb' atëherë më*
 emepijm, eme ngjignte megi- *dhate me ngrenë e me pjm e*
 ëëete mirat: eunur chi esce *e më ngjigte me gjithë të mi-*
 fort, i vobeg, ey vorfene dua- *rat: e kër qeshë fort i vobeg e*
 ëëune, edvescime, inne mba- *i vorfenë, duathun e dveshunnë,*
 ëtë eme vesete, emebate sci- *ju më mbathtë e më veshtë*

metëmira, e cunru, chiesce e me bôt shumë të mira: e kër
seteketaar, e fort fedëgnue u- à qeshë shëkëtkër e fort fidi-
zet, yumbatehere, meprite e- gnuë udhet, ju mb' atëherë më
meperzullte, puseinon, egjue pritë(t) e më perenolltë pushuom
enguscelluom setepicznoy: e u, e ngjue e ngushëlluom shëtpjje
cunr chiesce, i semunë, endë s'noj: e à kër qeshë i semunë e
burg eanë elijunë, i u mbate- ndë burg xdnë e lidhunë, ju mb' a-
here, erëtemenë paam, emen- tëherë erdhë me më pën e më
guscelnuotë mesia fialle ebese- ngushëlluotë me sd fjalë e bese-
di fortambla, ete nguscelluo- di fort t'ambla e të ngushëlluo-
me: euenur chiesce rob icand me: e à kër qeshë rob i xdnë
ey llicenue ey perthicenue me e i hjekunë e i pert-hjekunë më
sua nevojë yume eperbleete e- sd nevojë, ju më eperbletë e më
me nzuorte ndoreze kechie, e- znort ndore së keqe e shërbëtj-
seerbetareze nevojicime, e re së nevojicime; e kshitë endë
ksetu ende perçjēē saayane per gjithë sd janë eperatë (e)
veperate mescerierse, site Cor- mëshëriersë, si të korpit, ashtu
pit, ascutute seçjirit, caanen të shpirtit, kù me u thdnë se,
ēēzanese, mbatehere cunr yaki- mb' atëherë kër i a kini bdm
ni baam gniay nat vogellit njëj md t' vogëlit, qì kanë ly-
chi canelapune pndee erteme, punë per ndër t' eme, muo m'a
muomakini baam. kini bdm.

7. — **Don Fran Barchi (1635).** (1) Nuk i largohet
mënyrës së shkruarit, qì shënjem syprì per botim të-Budit.
Ndrishmet janë fort të lehta:

Bardhi nuk e ka, si Budi, y-n per j.

Per j mbaron pûnë të shumen me zânoren i: *Mbas-*

(1) *Dictionary Latino Epiroticum*. Romae, Typis Sac. Congr. de Propag. Fi-
do. 1635.

DICTIONARIUM LATINO EPIROTICVM

Vna

Cum nonnullis vitrioribus
loquendi formulis.

Per

R. D. FRANCISCVM BLANCHVM
Epirotam Coll. de Propag. Fide Alumnum.

Romae, Typis Sac. Congr. de Propag. Fide. 1635.
SVPERIORVM PERMISSV.

ndai, iane fiale, maieia e spatesse, cuituen, tutie. Miesá kjo germë (j) i vien edhe këtij per zgjatim të zânore: Nierij, i sij, me deljyr, bijr, dobij.

Per të shkruar tingllin e q-s së soqme, posë *ch*, *chi* të tjervet, ka shpesh, — ndoshta per pakujdes — grupin *gh*: *Paghie, ghi, fughij, pelghiei*.

Bân nji perdorim teper të kufizuem të germës *k*. E shtjen në pânë mâ fort nder njato rasa kur i bjen me nisë nji fjalë me *K* (të madhe). Per ndryshej ka mâ të shumen *c*, *ch* t'italishtes.

Pelqen Bardhi me Budin sidomos nder trî shêjet e posqme të shqypes: *s, z, s*. Mun, aq âsht të pergjamt e këtyne trajtave nder dy botimet, sa mund të thomi gati me siguri, se të njajtat type i viejten shtypshkrojës së Propagandës vjetin 1635 per me mbljedhë Fjalorin e Bardhit, të cillat i vijejten mâ vonë vjetin 1664 per botimin e Doktrinës së Budit,

Do karakteristika shkrimit, si ishin aso here të perdoruna nder botime nderkomtare, i kanë aty-këtu edhe të mocent t'onë. D. m. th. me perdorë *v* per *u*, o ânasjelltas: *Vritia, e uoghel, edob, rue, maleuet, vianaet* (njënavet). Gjinden shkurtimet e latinishtes: *s* per *e*, *et*; *p* në vend të *per*.

Me randsi jauë oroet, qi i paravën Bardhi botimit të vet per me ndritshue të huejët mbi natyrë të gjûhës shqype. Shkruen:

«Gjûha krejt në veti e popullit Epirot, ase gjûha Shqype, âsht kryekëput ndryshej prej gjûhet Grekishte, Ilyrike ase Slave; sado qi (Shqypnija), e rrethume prej këtyne dy popujve, gjindet me kufij gati si në mjedis të tyne. Në shkrim por Epirotët ase Shqyptarët perdorin shi njato gerna si i

kanë latijt. Mun gati nder gjitha gernat pelqejn ndemnjët veçit, po mos të kishin Epirotët, posë gernash së Latijvet, edhe trë gerna të posaqme krejt në veti. Që këtë fytyrë, shembujt e mënyra e shqypitimit:

Ftyrat: ε, ϑ e ζ

Shëmbujt: εot, εsl, εec.

Mënyra e shqypimit: E para (ε) do të shqypohet si ε; e dyta (ϑ) si u-ja e Francezvet; e treta (ζ) si *th.*»

Per shka u perket gabimevet të shqypit, qi i kishin rrshitë në botim të Fjalorit, qe shka thotë Bardhi në mbarim të librit:

«Tue mos djihtinë shtampatorëtë gjithëunë e Arbëneshë, ndonëse tibe i emendonje e i ndreqënje fjalitë, për së rinu nëktheinë e fëjjeinë mbë dila vise (*rende*). Prashit, dila error, qi muja, i ndërega e i vëna gjithë bashkë, e mundeni me i gjetunë këtu per fundi me të njëfuntat; e të tjerët i lae (*i lashtë*) urtisë s' Ëj, qi t' i emendonjë pë njërimë (2) e pë zë. Fias kështu, perse ndob kishite kush me shtrëmënnem buzëtë e me shkundun kryetë mbë vepra të tjerë; më, me vëm doren mbë pendët e me gjetunë pak, *hoc opus, hic labor*. Sikur me thënë: këto fështir janë, e shumë vetë kishinë me shterngem krahëtë e me thënë, se: S' mundin e s' jam i zoti. *Itaque nite corriges.*»

(2) Sasurmo = me njëtrëm. — (Bardhi f. 168).

Orthografia e D. Fran Bardhit.

PARATHËNA E FJALORIT.

..... Prastu vñs te dasen- Prashit u lus, të dante ete vertetscimite mij, per shumitë e të vërtetshmitë e mite muret taai, gñi ti vini crshte, e mentte me gjeje zemere, kryetë e mentë me gjithë zemërë e fughij chetij Dictionari, e te mos elesoni ndoret e mendiet che tue ta merni veset, ete zini gñise çot, e gñise mbson, e vne upermetoign gñi per tenertete nde dasci pachese men fedigune clini me zame chessi Iabri, nde mos tictre, me ndegñuem gñise vgenon Kalandari, oò Ordinari, e gjeje Rubrichene. Rubrichesdo me çane tictre recesses ato fialletee eugñie, gñi iane scrnem, e stampnem nde Missaalt, Breuiaalt, e Ritualt te-zijate defogñene e mbsoqñene gñise duhete me çane, e mbe gñise duhete me lane, e mbe caressa me çane Offitiare, e Mescete, chete dite, chete iane, e chete mnei &c. e iane

..... Prashit u lus, të das- shumitë e të vërtetshmitë e mite per të muret t' Ëj, qi të vni kryetë e mentë me gjithë zemërë e fuqj këtij Dicionari e të mos e lëshoni ndoret e mendiet, qe (1) due t' a merni vesht e të xini gñish thotë e gñish mbson. E une u permetoj qi per të vërtetë, ndë dashë pakçë me u fëdignuë, keni me xdnë kesi libri, ndë mos tictre, me ndegñuem gñish urdhënon Kalandari, ó Ordinari e gjithë Rubrikënë. Rubrikë s' do me thënë tictre, vçese ato fjalitë e kuge, qi janë shkruem e shtampnem ndë Missalt, Brevijart e Ritualt, të cijat dëftonjëne e mbsoqñjëne gñish duhet me thënë e gñish duhet me lanë; e me g' arësye me thënë Officiatë e Meshëitë ketë ditë, ketë jarë e ketë muq etj. E janë posi kurr kallauzi, qi dëfton u- dhenë luftëtarëvet, ó shpekëta

1) — Che it., pse

possi eunur Kallauei ghi deff-
ton vëne Luftetareut, oò
Stechetareut, e me goditune
gjuachata echejie etane ghi tu
diste, oò tu vurit eunse Kalla-
neine, paa rene terretie sdij-
ne eunse me marre, e diresci-
ne: mbe elete sceneltare ia-
ne gjeze ata ghi chendoguenene
Offitiare, e Mescete, e mini-
stroguene, oò seerbeguene
Scintete Sacramente, es nde-
gognene, ndemosse Rubriche-
ne, perse tue mos diltune
me marre vëneee dereite, e si
dulte me nane sod, e si ne-
ssere, none gne catisce, e gne
fialle perguia tielere, e dgar-
cognene faie, emcate ebdarene
nder catiscete tine eot ete
spjirtit tane, possi vëctarete
paa Kallaue. Ndierim tas ini
seueneu nder ehto catisce-
mete paa ditune te trasce, ses-
patme ndime, e spatme Libre
eueziguimi; ma tase eeline
perpara ssaet, ndasse munde-
ni me zane, e me marreueset
ngjinet ze Ietune gjuise u

vëret; e, me goditunë gjuakata
e keqe (2) e tynë qì t' u diste,
ó t' u erit' kush kallauzinë;
pí rënë t' erëtitë (3), s' dñinë
q' udhë me marrë e direshinë.
Mbë ketë shemeltgrë jânë gji-
thë ata qì këndojënë Officiatë e
Meshëtë e ministrvojënë, ó sherr-
bejënë shintitë Sadržente e
s' ndëgjonyënë, nemose rubrikënë
perse, tue mos diltunë me ma-
rrë udhenë e dërrjtë e si du-
hetë me u thdunë sod e si neser e
thonë një kufshë e një fjalë
për një tjetër; e ngarkonjën
fyje e mkate e bderënë nder kuf-
shët e t' Inzot e të shpirtit (të)
tynë, posi udhëtarëtë pí ka-
llauz.

Ndjeri m' tash ini skuzenem
nder këto kufshë me të púdli-
tunë të trashë, se s' patinë
ndinë e s' patinë libër ku e xí-
njinë; ma tash e kuni perpara
sýret ndë se mundëni me xáuë
e mē marrë resh ngjñhet - së-
lëtime qish u dshitë nevojë. Pre-
shít, ndë mos dashi me u
ngjuem (nguen) e me u lodhunë

(2) — Me u ndoillon treqikut.

(3) — Pa rá terri, pa u erruun.

asct neuoië; prastu nde mos
dasci me u ngjuem, e me
loçunne pachese, vëzom te dini
se chendas tutie, as nditet se
gagglit perpara fachesse tine
eot skane meu veisem mboffij-
te escucete: Possi zote vete
epërbleessi ane Clirisi imesce-
riescim nde Ungjill te Scen Gio-
nit 15. Nunc autem excusa-
tio-nem non habent de peccato
suo.

(4) Mboh. -u.

8. — Emz. Pjeter Bogdani (1685). (1). Auktori në
veper të vet e rregullon shkrimin gjithuqi mbas sys-
temit, qì pám se perdoren tjerët para si. Qe, në shka vegohet
prej shokësh.

Sikurse nder toskë Matranga kje i pari, qì e shënjoji
me një ftyrë të posaqme ë-n (pazâne), tue marrë dyzânoren e
ngjittun të latijvet æ; kështu, mâ i pari nder gegë, Bogdani
mëndoi me e dá këtë prej -es së ngulët, tue e shënju me
nji ë të theksueme me akcent të randë. P. sh. «.... gjeçë
eunse për natyrë dëscëron sciocënij mbë gassetë vët» (mbë
gjase të vet).

Per t' u shënjuo asht pûna se nder shkrime të Bogda-
nit germen k nuk e kemi në tnyjtë të perdorun prej latjsh
n' alfabet të vet (k) e si e kanë shokët e tij; por e kemi si
nji kapa të verletë t' alfabetit gregisht (κ), P. sh.: Gjax pesck,
më duxëte xech, nuxë më përxet me prexunë.

Bogdani per tingllin e soçem të ll-s, qet në pûnë, mâ i

(1) Cuneus Prophetaurum etj. Patavii, MDCLXXXV. — Ex Typographia Seminarii.

pari, *lambden* (λ) e gregishtes. P. sh. Aunλi i boλè ngrehunè prej Dieit. Bumbulima, vjegunλa, Chieλja; i gjaλè, i xεεicλtè.

Àsht e mirè të theksohet edhè një herë, se gregët e moçem (Budi, Bardhi e Bogdan) per tingllin e socem të *ss* perdoren, jo një trajtë krejt si jemi të ngushtuem na t'a shfijm në pñë këtë nder shembuj (e); por mueren një trajtë krejt si *epsiloni* i grekvet (e). Me një fjalë: këto tri germa (e, x, λ) gjinden në Bogdanin krejt si janë n' alfabet gregisht.

Nji pasqyrë e orthografisë së Bogdanit.

LAUDI I VOBIS E I TË PERKURMIT.

MALSORËT E KEIMENDIT.

Seneka *ēēā*: jō *qj* *chi* *xa* *par*, pō *qj* *chi* *desceron* *sciumē*, *ansetē* i *Vobex*. S. Gjion *Go-jarti*. *Nux'* *ansetē* i *begatē* *qj* *chi* *xa* *sciumē*, pō *qj* *chi* *as* *gniseni* *nuxē* *xa* *nevojē*. Doj *me ēēanē* se tue mos *xjanē* *cusc* i *paa* *nevojē* *mbē* *xetē* *jetē*, *nux'* *ansetē* as *gnia* i *begatē*. Pra as të *Begatē*, as të *vobech* *janē* *mbē* *seeculit*, *vecē* *atā*, *chi* *vetē* *duenē* *me* *xjanē*, tue mosu *vōlendetune* *se* *paxu*. Achia sa *mē* *Gojar-*

Seneka *tha*: Jo ai q' ka pak, po ai q' dëshëron shumë, është i vobek. *Sh. Gjion* *Go-jarti*: Nuk është i begatë ai q' ka shumë, po ai q' asnjë sendi nuk ka nevojë. Doj me *thënë*, se tue mos *kjanē* *kush* i *pduerogjē* *mbē* *ketē* *jetē*, *nuk* *dshetē* *asnja* i *begatē*. Pra, as të *begatē*, as të *vobek* *janē* *mbē* *shkullit*; *veç* *atā* q' *vetē* *duenē* *me* *kjanē*, tue mos u *vollendetunē* *sē* *paku* (2). *Aga*, sa *mē* *Gojar-tin* *uqirētē* *kjo* *e* *vertetē*: se *ai*

(2) Me pak.

CVNEVS
PROPHETARVM
DE

CHRISTO
SALVATORE MVNDI,
ET EIVS EVANGELICA VERITATE,
ITALICE, ET EPIROTICE CONTEXTA.

Et in duas Parces diuisa

A PETRO BOGDANO
MACEDONE

SACRÆ CONGR. DE PROP. FIDE ALVINO.

Philosophia, & Sacra Theologia Doctore, olim
Episcopo Scodrensi, & Administratore
Antibarensi; nunc verò

ARCHIEPISCOPO SCVPRVM.

ACTOTIVS

REGNISERVIÆ

ADMINISTRATORE.

PARS PRIMA.

PATAVIL. M. DC. LXXXV.
EX TYPOGRAPHIA SEMINARIJ.

OPERA AVGVSTINI CANDIANI.

SPHEKIVM PEXMISSE

tinë nzijshtë xho, e vertetë, se aj ansetë ma fort i Begatë gni s'jeteri, e ma i vobex se t'jeteri, t' sija, ma seimnë cafsce mengojnë. Possieur me çkanë gni Beg ka me xjanë ma i vobex, se gni vobex Gis-tetas; Përse Regi xur sè ka me passe nevoje për da mi-Aiogru' Aar, për të rrejtunë çen' e vet prej Anemijscit, e i vobexu za me passe nevoje për pax aspre me rrejtunë Unjet.

Onse mundetë me raam mbolh se ma i vobex jë Vucia Pascia, issia për të mbelçë gni useterij 12. mijë vetes, nuk i mbastunë seimnë miliojn aar, se Kelmendasitë tanë, të sijtë me gni eaan'; *Eja cusc ansetë trim*, mbele-çunë afer 500. vetë vranë Vucie Pascenë, vjetit se Chrisc-it 1639. E ndë nevoje mpsuen me ngranë lexuren' e Ohiarit possi të begatete Majen' e Mielit, e ndë atnë ajo gielë ma çije u ka, se Pasciara- vet, e Sangiachevet miscij xingjave, Vjetavat gniomë,

Ashtë mda fort i begatë nji s'jeteri e mda i vobex se t'jeteri, t' sillit mda shumë kafshë me-ngojnë. Posieur me thënë: Nji rregji ka me kjanë mda i vobex, se nji i vobex gjithetash; përse rregji, kurse ka me pasë nevo-jë për dy mijonj drr, për të rrejtunë dhenë e vet prej anë-mijshitë, i vobeku ka me pasë nevoje për pax aspre me rrejtune tjet.

Kush mundetë me i raam mbolh se mda i vobex kje Vuça Pasha, i silli, për të mbeladhë nji ushtër 12 mijë vetësh, nuk i mastunë shunë mijonj drr, se Kelmendasitë, të sijtë me nji zd: „*Eja kush ashtë trim*“, mbledhunë aferë 500 vetë, vrad-në Vuça Pashenë, vjetit së Kri-tit 1639. E ndë nevoje mpsuen me grënë lëkurën e qarrit, po-si të begatitë majenë e miellit; endë atyne ajo gjellë mda shije u ka, se Pashallarëvet e Sangiachevet mishi i kingjave e vjetavet (të) njomë, pa ndiem ku-rrej të ngjënë, tue ngranë për gjithë horë e tue rotë rreth ndeper rojë të tigne, posi tha

pa ndiem eurr aj të glinë, *Profeta*: «Kani me ardhunë tue granë për gjeë hore, e rreth gijtetisë e kan me pësnem tue vottë reg ndë për Rajetë një posi gentë e gjithëherë tanë, possi ëza Profeta; kanë mën fort dëshërojnë.

me arëunë rre Ghatelse, e kan me pësnem një possi Chitë, e gjeë herë ma fort dëshërojnë.

...Ndë keto dit përbenë Priftinë gui Buë prej Uret se setenjtë vendij Drinjseit. Pergiegiescine Djementit për gojetë saj, se ansetë Spjriti, xese i All Marinëit. Ma i xechi Tureh ëzomë, chi xri passunë gjeë ëen i Arbenit mbrenda. Turitë i besojnë, e secj të bantë i lumi sot chi të mos xiscenë dascunë ende me i ndjexunë Malesoretë tanë, ndë mos lefoiscim me mos i lanë.

...Scioffen euder xeta Male-soret tanë gjeë secj mate scendose, e te foortë, se Gistetassite. xejjo punue ansetë, per se volendohene se paku me gni ëember bukë mexaschue, e një te pijme vje, kazegniene possi Drenjte.

Herodiani lib. 2, Caesarum. Scruense Perandori Cesar Auguste dëshëronë fort me pa-sunë ndë ushtër të tinaj t'Ar-bëneshët; përse thoj, se pëso-njëne shumë e nuk druënë per

...Ndë keto dit përbenë Priftinë një një bullë prej Uret së Shtrëjtë, vendi i Drishit. Per-gjegeshinë djementit për gojetë (të) saj, se asht shpirti keshi i All Marinëit, — ndë i keqi turk, thomse, qe ka passunë gjithë dhe i Arbenit mbrenda.

Turitë i besojnë; e shqj të bantë i Lumi Zol, qe të mos kishte dashunë ende me i ndjexunë malesoretë t'anë, ndë mos lefoshim me mos i lanë. (Pjesë I. f. 43, 44. — Nr. 15, 17).

...Shojfemë ndër këta Malesoret t'anë gjithësej ndë të shndoshë e të fortë, se gjithëtasitë. Këjo planë asht, perse rollendohënë së paku: me një thember bukë melahue e një të pime një ka-cenjëne posi drëjtë.

Herodiani (Lib. 2. Caesarum) shkruen, se Perandori Cesar Auguste dëshëronë fort me pa-sunë ndë ushtër të tinaj t'Ar-bëneshët; përse thoj, se pëso-njëne shumë e nuk druënë per

gust' desceronte fort me pas-sunë, ndë uscterijte tijnaj t'Ar-benesce: Per se ëzoi se pes-sognic. Lë seimë, e nuzë drue-ne per lum, e per liet, e se janë ma emmerore se të tjerë të. Possi dukete, se bani Le-xa i maë, Skanderbegu, e 300. Machiedonas eunder t' pa-gnieftunet vscterij te Xersit. ndenonë, (si persiperi) Malesorete tane, te sijtë eurrj nuz perviuenë ndjere nd' anet San-gizenet, Chieftalij te gui xachi t' maë Mizuer, che ban me djerisue gjeë secxhine. Ma xejcine mbë ligjeratet tane, chi te dascuninë te mosna largognë.

E qe, si Bogdani në fillim të librit të hnejvet u jipte rregullat mën të parat per leximin e drejtë të shkruimit të shqypes: «Gjitha shqype perdorë germat latine, perposë katersh, qe janë këto:

3, qe shqyplohet si u-ja e Lombardvet, si: Heji.
3, vien sa një s e shqypueme butë, si: Eana, Eoti.
ë, vien si *thota* gregisht, shqypuë disi nder dhambë; kur asht e thjeshtë ka një veshtrim, si: «me ëanë»; kur asht e qlyzume, ka një veshtrim tjetër, si: «me ëëanë».

A me n shqyplohet me bëndë, tue e kalue n-en, si nen cklips, si: ansetë vertet.

N me apostrofë është gjymësë zânorjet; sikurse edhe ë me theksë, si: Amënë.

Ë gregisht në vend të dy ll, si: Anla e Kazanit.

Ka mandej shumë fjalë, të cillat shqyptohen ndryshej se janë shkruar; por i lihen urtis së lexuesit, sikur bijnë Tesheskët e Françezët, të cilët shkruajnë në një mënyrë e lexojnë në një tjetër mënyrë».

E në Parathënje të librit shkruete:

...«Më duel pëna fort mbarë e për të çpejtë. E ndone nuk gjeja karakteritë Arbënisht, posi paqë dëshërnem, u shërbyesh asgjëmanang me disa letëra të Gërgjë, tue besuem se zgjedhësi (i) ynë i Arbëneshë, me urti të vet, gjithë fjalëtë ka me i venduem, posi bājënë Françeztë e Tndheshkitë, të sijnë ndryshej shkruenjë se si zgjedhinë.»

9. — Kuvendi i Arbënit (1706). (1) Çilet shekulli

XVIII. me ket botim mjaft të çmueshem sidomos për historinë e vendit t' onë, sado të mangët e të vorfen për kahë gjithë, tue kënë se, si shkruantari q i periploi (2), si dora q i qortoi gabimet e shqyptit në Romë (3) kjen dy vetë të luejtë me fis. Për shka na intereson në një pikëpamje orthograrfike, qe shka mund të vrohet për rreth këtij botimi.

(1) — Concili Provinciali o Cuvendi i Arbenit, etj. — Romae, Typis Sac. Congregationis de Prop. Fide. Anno MDCCVI.

(2) «Aktet e Konçilit i ka shkruar vetë Emz. Vinqenc Zmajeviq, e i ka kushtue Kelmendit XI. (O, Jonu Markoviq, O. F. M. — Dubjansko Barska metropolija. F. 150. Or. 35). Emz. Vinqenc Zmajeviq i len në Përnat, ndër Gryka të Kotorrit, v. 1670; drejtoi Dijozezin e Tivartit si Arqijeshkëv, prej vj. 1701 deri 1713. e prej vj. 1713 deri vj. 1740 kje si Arqijeshkëv në Zartë. Ju u gjet fort shqyptarvët emigrantua e me mund të madh i duel me i vendue në Borgo Erizzo (Triallëz, Illyr. Alb. Forsch. I. f. 325).

(3) Qortimet e shqyptit në Romë kje ngarkue t' i bëjto P. Françesk. M. Da Lecce, (A.S.C. 1706. Cong. Gen. 4. V. n. 8).

CONCILI PROVINTIALIANI O CUNVENDI I ARBENIT Mbellequnende viet gnaimje fëlat cimt e tre. NDENE CLEMENTIT I GNIMIETMI PAPE PRETEMAZIT.

ROME, Typis Sac. Congregationis de Propaganda
Fide. Anno MDCCVI.

SUPERIORUM PERMISSU.

A gli Alunni delle Missioni.

A Ncorche le promesse del Nostro Redentore fatte à suoi seguaci fiano propoizioni di eterna verità: *Et Spiritus Sanctus ubi vult spirat*, *dicendus singulis charismatum dona*, *prout vult*; à voi però, miei Dilettissimi, che bramate affatgarvi nella vigna del Signore, non spiaccano le presenti mie *Offertazioni* nella lingua Albana: anzi vi allertino, per la maggior gloria di Dio: efortandovi à leggerle, e à studiarle con amore, mentre io con amore mi prefi l'incommodo di scrivervi. E Dio Donatore d'ogni bene vi felicitì.

Arbenorit.

A Rbenor i Dalcinuni-Ket Gramatikën' e fckrova iò per eotiniit rande, ki di màa fort, e màa nk⁷fielt, se une: vece per atà Fràtini, ki viine per fe largu me i ù scerbèem. E persè ket nde⁷ fce te Romele skane hàber te giuhese fate: pune emire afct, ki màa pare rà marene vese kahà. Nde te pelchieft heffapi i keffai lettre (te luten) me fàe Tineort, se fà mùe scendene me mbaruen kach pune. Nde mos paccia mire rieltitune fàate, ndicema: persè lufrova, sàa mùita, me i vum pàa hìe, fciundese m' i fàa Eotani, me teiane pucc jeren' e giatt, e te pe⁷ f dorene.

lme-

Pergjithësisht nuk ka ndryshime me rands, qi e veçojn prej tjerësh shkrimtarë para si. Tri germat e posaqme a, ÷, e në ket botim marrin trajtime mà të hijshme e janë mà të pershtatuna trupit të karakterevet (trup 12) me të cillat u shtyp libri. Shtypshkroja e Propagandës shkrua *ad hoc* germat e posaqme të shqypes. Per t' u vrojtë veganerisht àsht germa *dh*, qi në ket botim nuk përfytyrohet mà si perparandëj, e dredhun në pjesen e fundit me uji bisht të rrumbullakuen prej së shmajtet në të djathtëten (ž), por, tue u trajtime mà gjasnisht në pjesen e syperme, siset me uji bisht si të hjedhët kahë fundi (z).

Si shumica e shkrimtarvet të perparshem, ë-ja shkruhet prej si uja per uja *si e-ja*: Me dore të fortevet; mbe Tenezone; prej lakmie së paa gignune.

Nuk kujdesohet me e shënje as së si zânoren lundore: Asht, bahet, asgia.

Shpesh perzien tingllin e *les* me *ll*; Perieu, fjaa, Aiteret, me mbekuen me *vel*.

Nder fjalë latinishte ka shpesh germen *t* per *e*: Devotion, provinciat, offiat.

Per fund, botimi i Kuvendit t' Arbënit na gfaqet, per dukë, fort mà i diuret, i kjarë, të thuesh edhë nen uji veshtë mà elegante per ato kohë, se botimet tjera shqype para si.

Nicopë prej Kuvendit t' Arbënit.

MÂ TË LUMIT ATIT
K L E M E N T I T

(TË) NJIMBËDHJETM(T)

PAPË PRËTËMADHIT

VISK ZMAJEVIQI ARQUPESHKUP

I NTIVARIT

ME TË PRÛNJËTË NDIGIMI QI I DÛHET.

.... Ndene hie tande o i Ndenë hije t' ande, o i Luwscim Ati pò gheon æu Lûmshimi Ati, pò gëzon dheu i arbensesj; e mbas te sietit i arbëneshë; e mbas të sjellit e motit ngritët, pò sidissa e motit ngritët, pòsi disa mot mot te kisete kiene mbuluen nde niegule taseti ndene Pape t' Arbensesce, chi latiniset dò me æane, tebare, aset dallo mbe dritte; e me embre te mire sckææon me rrim mbe lumeni te sckueme. Ndier se mendeia e Atit, ezia aset ma emæe se reæi i seenxit, haron me te dascunnt te Time- eot kete lumeni te æcut siin; per tetall te embrese gaze- mnesse vigneue si per æmmiti mbe sciatorri Apostolike, mbe Kalæedre te chiesceme se diese, Decretat e Sinodit te Provintiese Arbensesce; Kinese nde paccin eund fai i te paa- diese, te ndiskohet me fale tande. Ude prò, nde paccia fiseu me Aten i' Arbensesce, vign ke miesctri se Pietrit

(4) — Papa Kelmendi XI. hie shqypiat me fis, prej dere si përmendun t' Albaniect. Fjala latine *albus*, prej kalë thohet se ka rrethitë mbicëni *Alban*, don me thënë shqyp: i *barbthë*.

(5) — *qashë*, *qashë* a *qashë* gje tejë i flet (*qap* *Ligatus*), mbe të cilin heret provojshin vereteshin e arit; sot mbe të mbrehen bishqyt.

(6) — *Magisterium*.

meu *niskuen*; as kam ænne me nkææem ndræsei fillat. Asgiaa proæoine vepera terre- ta toua, asgiaa vijejene Dec- reta paa u pusctetune (Gurit te paa leumdimi; e sicimur pro- vuen mbe gasete te forzohen me Oraçui te pusctetese sate.

Peræe praa, o i Luwscim Ati, ænntii te, e ndera te prugnta, seignait e nationit sine, pò mau fort, sate. E nde paase fe eund i dubet punt, dò te lumenit, godite, e nde- rech me tepaa hille scentenue- sciun gisebi. Pò se ketò pak te falla ebi mbarazohen me vobezie tane me te paa fije- mi Hajeunescimi gisebi tif, kane fort meusciunuen. E ndier kach, me me tetiere vëæeni temii, me gicæ Po- pui Arbensesce, me te lutnat mbasek lus Hain, te ruegn tæ PAPEN ARBENESCE PRETE- MAÆE per sciun mot Kisesce, e neve scendosc, e paa Kechie, e gicæ here te sciunmogn të kaiscent, e te nalzogn me te rittuna te lumsaina.

Sckuenu nde Perascit nde

Sckuenu nde Perastit, nde e

e ziet ditt Koriechit, mbe *dhjetë dit të Koriechit*, mbe Viet te Crisctit gnuj mije setat *vjetë të Krishtit nqinjijë shat-cint, e trë. qintetre.*

10. — P. Françesk M. Da Lecce (1716) (1). — P.

Da Lecce O. F. M. njai qi thâm se këqyri e gortoi botimin e Kuventit t' Arbënit, mhas 10 vjetësh qiti në dritë Oroet gramatikore të shqypes. Kështu, per shka i perket pûnës së shkrimit, shihet me nji herë se është njaio dorë e se nuk ndrron në kuvergja prej botimit të Kuventit t' Arbënit, as nder gabime orthografike. Mun shi njato germa, të të njaqit trup (tr. 12), me të cillat kje botue i pari, janë shtie në pûnë prej shtypshkroje së Propagandës per shtypin e kësaj gramatike. Oroet, qi bân auktori permby orthografi e shqypitim të tinguqivet të posqem të shqypes (I. 1-2. - II. 219-20) kanë pasë ndonji grimë randsi vetem per të huejë (italjâ). Thotë në nji vend: «Emz. Bogdani, Arqipeshkvi i Shkupit, gjithmonë u' at vepren e vet, shtypë në Venedik, ka perdorë 7 në vend të dyll, sikurse gjithkush ka me mjetë me e pa.»

Nji shembull prej Da Lecce-s.

ARBENORIT.

Arbenier i Dasciuni - Keq Gramatiken' e sekrova iô per cotitni tandë, ki di maa fort, e maa dkëiel, se une: vece per atâ Frätini, ki vîne per se largu me i ù scerbsem. E persë ket nde eee te Romese skane hâbër te gjuhese sate: punë

(1) — *Osservazioni Grammaticali* etj. — In Roma. Nella Stamperia della Sag. Cong. di Prop. Fede 1716.

OSSERVAZIONI GRAMMATICALI

Nella Lingua Albanese

DEL P. FRANCESCO MARIA DA LECCE

MIN. OSS. RIF.

Espresso Apollitico delle Missioni di Macedonia.

DEDICATE

AGLI EMINENTISS. E REVERENDISSIMI

SIGNORI

CARDINALI

Della Sagra Congregazione di
Propaganda Fede.

In ROMA. Nella Stamperia della Sag. Cong. di Prop. Fede 1716.

Con licenza de Superiori.

e mire asct, ki maa pare tã marrene vese kabhã. Nde te pel-chieft hessapi i kessai lettre (te lutem) me fãle Tinesot, se æà mne sceudetne me mbarrenu kach pune. Nde mos pacecia mire rësçitune fãlãte, ndiemã: persè luftova, sãa mũta, me i vum pãa hiãe, siçundrese m' i fãli Gotani, me te eĩane pace jeten' e giatt, e te puææ dorene.

11. — **D. Gjon Kazazi (1743).**⁽¹⁾ — Shekulli XVIII. ãsht fort mã i vorfen per dokumenta tẽ shqypes, se shekulli perpara. Nder kẽta tẽ pakët meriton tẽ xĩhet nẽ gojẽ nji doktrinẽ e vogël, qĩ Kazazi shqyp̃te vjẽin 1743, nẽ nji kohẽ kũr gjiĩhkahẽ, tẽ thuesh, shuete zãni i shqypes. Vepera nẽ fjalẽ u shqyp nẽ Kromẽ me Shtypshkrojen e Propagandẽs, me germa po tẽ njaĩt stil e madhsĩ, me tẽ eĩllat kjen botue, nẽ gijysmen e parẽ tẽ këtij shekulli, Kongjili I. e Gramatika e Da Lecce-s. Orthografia e Kazazit, me gjiĩhse ndjekẽ udhen e shkrimtarvet tẽ maparshem tẽ Gegnĩs, prap na paraqitet me do ndrỹshime krejt tẽ pamẽvarshme prej tjerẽsh.

Mun nẽ faqe 1. shkrimtari vẽn pasqyren e Alfabetit tẽ shqypes, qĩ perdere nẽ librec. Per t' u shẽnjuem janẽ ftyrrat e posagme, qĩ i rreshton keso dore :

Proprie per l' Albanesi.

Æ æ e s æ æ æ ß e ç ll λ

Ë-ja pra, tash me Kazazin shẽnjobet me diftongun e ngjithun (æ), ase, fort mã rrallẽ, me nji e me bisht tẽ zgjatnem per fundi : « Ndaen fetyret bukes e tae vennas æusct, scæ-

⁽¹⁾ *Breve compendio della Dottrina Cristiana* — Tradotta in lingua Albanese per l' utilità, e istruzione dei Fanciulli di quella Nazione — Da un Nazionale del Regno di Servia Alunno della S. Congregazione. — In Roma, MDCCXLIII. Nella Stamperia della S. Congr. de Propaganda Fide.

mbetara, perse». (1)

Në tekst të librit perdorë, por vetem nder disa fjalë të caktueme, *g-n* në vend të *i-s*: «Kysca, chy (qi), i Byri»; më shpesh per *i* e *j*, si bân Budi: «Kryom, robbyet, dëshny».

Kazazi qet në pûnë, më i pari nder shkrimtarë të shqypes, *ç-n* (me *cedille*) të Françezvet. E kemi theksuem në vend të vet, se edhe në Doktrinen e Budit (1664, f. 77.) e kemi ndeshun ketë shëj, të perdornem prej shqypshkrojet ndoshta pa menduem.

Sa per pûnë të gjithës Kazazi është mjaft i paster, i qortuem e aty këtu njihet se është i Gjakovas.

Nji shembull prej Kazazit.

Mbassi tæ viscesc, e tæ lagnisc fetaren bier mbæ gningn, ende paç ndogni krescch, ndo Tfiguræ, perpara sai, e ænuoi me giæc cember:

Po te falem, o Got i verteti, e po te bindem, e po te due me giæc cember. Po tæ falem ndeers se me kee krinonm, e me kee cperbleem, e mæ ke baam te jem i kerscten: e me kee ruoitun kætæ nat prei ndogni mortie se pascuitneme. Tss, o Got, po ti falign giæc cuitimet e mia: e po te luttem tæ me ruoise sod, e per giæc here prei giæc fajesc, e mpcatdesc.

Ani mbas andai ænuoi: o Ati sh, Falemi Mbrii, e Bessogn mbæ Tænecon.

Cur tæ eaanse fill me baam ndogni pun, o egr, æneui gnekscch:

O Goti i mæ, e i verteti, une po e bagn e po ta fa-

(1) Në mungesë të kësaj qyteti, jemi të ngushtuem t' a shprehendosim me e.

lign kete pun teme, e ketæ mundim tem pær ndeert tande: e pma o Got beechimn tand.

Cur te duosc me ngren buk, ænuoi:

O Goti i mæscieriscim, beecona neve, e keto ndere, e tæ mra te tua chy po duom me i ngrænnun, chy tæ mba-hena gjall me te scærbssem tss. Per Emmenit Atit, e Byrit, e Sepierit Seaint.

Cur tæ ciohese Turesset, perserii æneui.

Po te falem ndeers, o i mæxi Got i pusctuescimni, per giæc kete hae e pær giæc te mirat tuà: e pnae luirn, e ndil-men tandæ, chy me tonai te mos te fajegnim. Per Emmenit Atit &c.

Cur te vign ndogni mend e keechie, ndogni tendim, æxi-ri Tinesot tue æan:

Per Emmenit Atit, e Byrit, Sepierit Seaint. Amen.

O Goti em mæscieriscimi, per mæscierit tandæ, pær Seaintie Emmenit tand, mos me lescio doret sote; te mos te fejejn.

Cur tæ dirò cembera, te mos te jeese ndæ ndogni fai, æneui me cember te penduome:

Bannæ mæscierit, o Got, pær tæ mæet mæscierit tande: po pendohem me giæc cember se tæ cam fajsem: e po permettogm maa para me kien dveun, se maa me tæ fejejm: Se po tæ due, o Got, me giæc cember pæmbii giæc caffssc.

12. — **D. Jui Variboba (1762)** — Me gjith hapat e nevojshem, nuk kje e mundun të kishim nji pjesë sado të vogël të botimit, qi Variboba bëjte në Bromë, vjetin 1671 të kryeveprës së vet *Gjella e Shën Meris Virgjër*. Në të do të kishim pasun nji shembull besnik t' origjinalit të tij. Prandej, per tash jemi të ngushtuem, per me ndjekun rendin

kronologjik të shkruarve, të bëjm një hap shumë perpara në historinë e alfabetit të shqypes, e të paragesim një shembull të këtij vjershtari tue u përbetuar mbi botimin e pjesëshem të veprës së syripermenduar, që prëni Hieronym De Rada në të Perk. «Fëmuri Arbërit» N. 3, 4. vj. 1885.

Orthografia e De Radës ka për të vjetër si drejtim i përgjithshëm i mënyrës së shkrimit, që ndodhën shkruarët atëherë detit, nëmose në përbudhën rreth De Radës; orthografi që ndodh edhe e Perk. e natpermenduar.

Këta thuhet përgjithsisht; mbasi se i cili shkruar, binte ndërmjet e vetë, një herë për të krejt t'arsyeshme e të patrandëshme; të cillat në e nesër vetë shkruar i lëjtë, për me shpikun tjerë ndërmjet, prap t'arsyeshme e të patrandëshme! Të njëjtë të xam në gojë vetem De Radën e Prof. Zef Skiro.

Që, shëjt me vjetër fonetike t'alfabetit të De Radës: $\bar{e}$ ($\bar{e}$ e) = e e mbyllët, sidomos para rrshitësve e në vend të hëndoreve të humbura; m'at vonë it-shqyparët e shënjem, si dikur Matrangë, $\bar{a}$: i tërë, i thëll, është, bën.

$\bar{e}$ = e pazënë, si shënjohet sod.

$\bar{e}$, $\bar{e}$ h = k : cau, mieu, chee deehen.

$\bar{k}$ j = q : kjas, kjesh, kjumsh.

dh, th: si sod.

$\bar{g}$ ($\bar{x}$) = h : i gool, i guaj (*i holl, i huaj*).

$\bar{g}$ e, $\bar{g}$ eh = g : geasz, gebene (*gas, gënjë*).

$\bar{g}$ j = gj : gjarper, gjel, gjum.

$\bar{l}$ j = gl : it, jesh, ljusto.

$\bar{n}$ = nj : nerit, i nóm.

$\bar{l}$ = l e m'at fort k'at na kemi $\bar{u}$: gjeel, fl (*gjell, fill*).

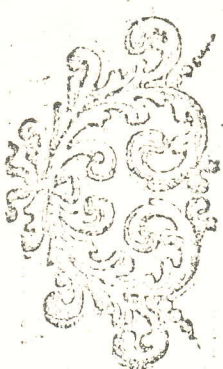
sh (s) = sh : sheal, shi, viesht, i seuar.

G H I E L L A
E

S M V R I I S

V I R G H I V R

Scrutur mbe viers Arberist caa gne Prift puru i
Arbures per ndeert afaj Regin e par spafs
te atire divotrave, cia se duan te chen-
doguan chench' namurije; ma duan
te geen chench' Spiritual. mbe
trij maneres: mbe Calimeer,
mbe canghiell' e mbe gn'
ater fort chandinimi Le-
tiff: VERGINE BELLA.

ROMM' MDCCXII.

ME LECENZ TV P. MAISTRIT

Scitien Mbejjas caa Nöc.

sz = s : szoon, unaasz, szemcr.

z, zz = c : zop, ziap, ezz.

zh = x : xhenur, zberch (*xënnur, xëwërk*).

Per shka i perket gjithës së Varibobës në shembullin, qi po biejm, shqyphtarët e socem, jemi të sigurtë se do të shkandullohen; por po e thomi me nji herë per lehtësim të fajit të tij, se me këto kângë vjershtari pati para sysh vetem e vetem qellime shpirtnore: me i u goditun në gjithkund gjithës së bashkëvendasvet të vet, të cillët edhe sod, në nji largsi grati 200 vjetësh, i këndoju mallnjyshem kângët e Varibobës. Sado qi prap është per t' u vëm në dyshim a thue njimend djalëkti i kolonis së tij, Shën Gjergji i Kozencës, kohen e vjershtarit kje kaq i perlyem me fjalë e të thâme italishtë, sa na paraqitet nder vepra të tij.

N' anë tjetër, me gjithse Variboba si poet na tfaqet fare origjinár, s' na duket se e merion lavdin e madh, qi filologu i Gratz-it i jipte aso here vjershës së tij, tue e kujetun: *Classica sopra ogni altra*.

Nji shembull prej Varibobët.

PREJ «GJËLLA E SHËN MÉRIS VIRGJËR».

.....
 Aghiera bashch me ccer permist
 1. — *Mjyera bashk, me çoi permist,*
 thaan: Oi Chrishit kjoccim beciar!
thaa: Oj, Krishit, kyocim beciar!
 se u ncaruarte e u dinarte
se u nkaruarte e u dinarte
 ti te viceë nder cheto duar.
ti të na vjër ndër këto duar! —

1. — Me çer permist = me ftyrë permist. It. *ciera*. — u nkaruarte etj.. Per it. *l'incarnasti e ti deguasti* = u misluore e u denjore. —

E puthëtin dheen di Shemëret.
Të di përmet shërbien; e been
ti, Shën Giusep, bërë në diëp
saa Shën Bambin të mund' e nzeen.

Ma Shën Meria në fash të gjer
si në pandeer me shorëne shumë
e rikamarti e lavurati
të leer në nat' e s'ë paët gjuum.

E beri puru shum scuina
të bardha e fina për chet dialjë,
cë chish të vinn' e të shekelkjin
si n' illi i kjaar e si christallj.

E gja u kjas ditte e miir
të parturir' chet vilastar;
ma në dhierët e rregji vet
e chish dërguar u bandiar.

Ordëni thojë cë ngà-neri
me të gjith shëpiti chish të partiir,
e te citata me e bëgatta
chish të veej ngà dshëndiir.

2. — Shëmëret = të shëjënument (it. *santificati*). Prej *Shë-Meri*. Në Kalabri
kanë edhe *shemburi*. — Përmet shërbien = shërbjen (punen) për gjymëse, dora
doras. De Rada përketen: *lavorarono a coltino*.

3. — Një fash = një brez. It. *Fascia*. — pandër: një copë e vogël coblet
a stole, e qindisum, qe e vënë grës para përmit. (Meyer e bjen prej lat *pau(lic)arium*.
— e rikamarti eji: It. per të kalumet la ricamò, la larorò = e qindisi,
e plunoi.

4. — Puru It. *pure* = edhe. — skutina = pëshqjellsa femijsh, shpërgjë.
Prej gr. *skoul*.

5. — E gja. It. = e hë, e qe. — të parturir. It. per konj. *che partorisce* =
të lindte. — vilastar. De R. përketen *vigliato*. Mos të jët *vigliato*, adj. i ëmmit
vigliè, *vigliè* — u bandiár. It. per si *bandi* = u gpalë.

6. — thojë etj. = thojte, që nga një njeri. — kish të partiir =

2. — E puthëtin dheen di Shemëret.

Të di përmet shërbien; e been
ti, Shën Giusep, bërë një diëp,
sá Shën Bambin të mund e nzenë.

3. — Ma Shën Meria një fash të gjer.

si një pander me shkronje shumë,
e rikamarti e lavurati
të tër një nat' e s'ë pal gjuum.

4. — E bëri puru shum skutina

të bardha e fina për ket dialë,
që kish të vin' e të shkelqin'
si një illi i qar e si kristallë.

5. — E gja u qas dita e mir

të parturir' ket vilastar;
ma një dhikret, e rregji vet
e kish dërguar, u bandiár.

6. — Ordëni thojë, e nga-njeri

me të gjith shëpiti kish të partiir;
e te citata më e bëgata
kish të vëj nga dshëndiir.

E attie ém'rin e citatten
e casatten chish të shehriuan,
pestai Saturit Imperaturit
puru cotten t' i pagcuan.

Ish Shën Ndre, e hoór e shii
punent i zii terrir dheen;
bresheri i baardh, viaggi i laargh:
Szeppa penson te mos vëj.

E Shën Meria thoój' S' e paguur,
„na rriim sicuur; via t' vëmi.
„Cush ubbidhirti santificarti:
„t' een Szoón me nee e chemi“.

Per cheto fiaal i Shën Giuseppa,
i eukj si kjëpa u manteljaar;
Ti Shën Merii ulje atta sii
e szûre fil e thee rruszaar.

Ma për se t' nisej, vastaguan
attie ncarcuan me në spurtun;
e trii ciadheje been në chravëlje
se t' pravonin në mizicuin.

kishte per t' u nismu. — nga dshëndiir = It. *discendenza* = nga rrildte. —
7. — citaten... kazaten. It. = gjetin e deren, fiaal. — Saturit. It.
esaltore = tagërmujdhës. — koten. It. *cottino* = të dhetat. — punent. terrir
It. *ponente attetiva* = era e prendimit... tmerojte. — It. *viaggio* = rrugë. — pen-
son. It. *pensa* = mendon. —
9. — pahëri. It. *paura* = frijë. — Kush ubbidhirti, eji. It. per *ubbidì*,
santificò = kush dëgjoi u shëjtërua.

10. — u manteljaar. It. per të kalumet *si ammanteello* = u pëshnell në
mantel.

11. — vastahuan. Gr. *bastilos* = çdo shasë samarit, harret (mushk, go-
mâr etj.) — spurtun. It. *sporcione* = shporë e madhe, kosh. — gandrëlle. It.
ciadella = copa buke, koje të rreshkuna. — kravëlje. De Rada përketen *gugnotta*
= një bukë. Kuptimi: prej njëj buke xueren tri copa e i rreshken. — se t' pravon-
jin = që t' a kerkojshin, t' a provonjin. — një mizicun. It. *muzzicone* = një

7. — E atje ém'rin e citaten

e kazaten kish të shëruan;
pëstaj Saturit (t') Imperaturit
puru kolen t' i paguan.

8. — Ish Shën Ndrë e bër shi,

punent i zi terrir dhën;
breshëri i bårdh, yjagji i lãrg;
Zepa penson të mos vëj.

9. — E Shën Meria thoój' S' e pahur;

na rriim shkúr; via, të vëmi.
Kush ubbidhirti santifikarti:
t' en' Zón me në e kemi. —

10. — Për këto fiaal i Shën Giuseppa,

i buq si qepa, u manteljaar.
Ti, Shën Meri, ulje ata si
e zure fill e theë rruszar'.

11. — Ma, për se t' nisej, vastahuan
atje ngarcuan me një spurtun;
e tri ciadheje bën një kravëlje
se t' pravonjin një mizicun.

Fashen pëshkual e za scutina
 ckëjo Regina joon e mira;
 si çur e diij si ajo rriij,
 e se chish të parturir.

Rrëvuan Bellën, atinë u shcrvan
 edhe paguatim cotten e reënd'
 Pëslai tue çinar vaan tue çhëroiar
 në zich riet ma nench e gjënd.

Ngrësaur gja nduttu ghitim më thecl
 mbrenda në sperl të pà drit
 Atinë të lëghej atinë të dighej
 iin Scot i mādū cush mai e prit?

Ruaj fortunën! Djetimet e tieer
 bilj cavaliëer lëgheh gaidhiar,
 ma chii diaal mbrenta në staalj
 edhe pà drit' e pà ljinat.

kashatë.

12. — si kur e dij' eij. — sikur t'a dijte se si, në çë gjendje ishte.

13. — Rrevuan. It. *arrivano* = arrijten. — një cik eij. = një grimë
 strehë (it. *ricetto, ricovero*), por nuk e gjendëtin.

14. — Ngrësaur = magun. — ndutu = It. *del tutto* = krejt. — dihej
 ndjehej. — kush mai = po e kush. Mai it. = kurr.

15. — Ruaj fortunën = Vro, këqyre fatin! — hajdhjër. Gr. *galheo*
 = gëzohem; këta: nder ande e miradi. — stal. It. *etalla* = katë, burg bagtish.
 — ljinat. Gr. *lynos*, = dritë.

12. — Fashen pëshkual e za scutina
 këjo Rregjina (e) jon e mira;
 si kur e dij' si ajo rriij
 e se kish' të parturir.

13. — Rrëvuan Bellën, atje u shkruan-
 edhe paguatim koten e rënd'; [tin
 pëslaj tue çuar van tue kërbuar
 një cik rregel, ma nënk e gjënd.]

14. — Ngrësaur gja ndutu hitin më thell
 mbrenda një shpëll të pa-drit'.
 Atje të lëhej, atje të dighej
 in Zot i Madh, kush mai e prit?....

15. — Ruaj fortunën! Djetimet e tjer,
 bilj kavaliër, lëhen hajdhër:
 ma ki diaal mbrenta një stalj
 edhe pà drit' e pà ljinat.

12. — **Dhjata e re (1827).** (1) — Po i lëmë në njuen
 anë dy glosarët e vogjël e të pagjithaq randsi per historin e
 shkrimit të shqypes: të *Theodhor Krralljottit* (1770) e të *Mjeshter*
Danjelit (1802), të dy të shkruen me alfabet grekisht; si edhe
 nuk po e ndjekim gjatë qashtjen e fragmentavet të *Mjeshter*
Theodhorit (Elbasanit, 1769), shkruen me një alfabet, mbas gjith
 gjaset, të trilluem e të perdorun vetem prej si. Per alfabetin
 e këtij të mbram, preise teper origjinal e trajtuen në gjasim
 t'alfabetit fenik, Dr. Hahn mendoj mos t'ishte një trashigim
 i shkrimit të vjeter të Pelasqjvet. (2)

Tue ndjekun kronologjin e shkrimevet të shqypes kemi
 pënë tash me një botim me të madhe randsi, si asht perkëthi-
 mi i shkrimevet të Testamentit të Rí, veper e t'Emz. Gëngo-
 rit, Arqipeskuvit t'Rubés, botue në Korfū vj. 1827. Tri vjetë
 më parë kishte pasë dalë, gjithnjë në Korfū, vetem një pjesë
 e vogël, d. m. vll. Ungjilli i Sh. Mathent.

Ndermjet të këtyne dy botimeve të Korfū-hit hetohen,
 per shka i perket orthografis, disa shndrrime; si b. f. tingjlli
 i germës *g* në të parin botim jipet me ftyrat e dy gryktore-
 ve *yx* të bashkueme; mjesa në të dytin i njajti zà shënjohe
 me digamen e vjeter *F*. Kështë edhe tingjlli *sh* së parit tfa-
 get më dy *çç*; mjesa botimi i dytë e jep me germeu *Σ*, *ς* me

(1) — Qe titulli i blenit: *Dhjata e re e Zoti souë që na shpëtoi Jezu Krishtit mhtë*
di gjuhë do me theuë Gërkishtë edhe Shqypëtarë. — Inzol t'riqori Arkipeshkëri i Kuës.
 — Korfū. Në Shitshkrojtë të Diegërit 1827.

(2) — Vro Dr. Hahn — *Albanesische Studien I. — Shenime perwut shkrimin e gje-*
ter Pellazgjit, perkethyere prej Egrem B. Viora, Stamboll 1910.

3. Σὲ Ἡρώδη ἔξουσι ἰωάννε,
 ἔ λίθ, ἔ έδουρι ντὲ χαψάνε πῆρ
Ἡρωδάδε φρούαν ἔ Φιλίπποι
βελάιτ οὲ τίγ.

4. Σὲ ἰ θὸς ἀτίγ ἰωάνν,
νούκ έοτε ντεγέρε τὲκ τὶ τὲ
κῆς ἀτέ.

5. Ε δούαιγ τά βῆρ ἀτὲ πὲ
τρεμπείγ γκά πότα, οὲ ἔ κίαν
ἀτὲ πόου Ἡροφίτ.

6. Ε μτὲ δίρε τὲ οὲ λέριτ
οὲ Ἡρώδητ, λκούγτ βάλε έδασα
 ἔ Ἡρωδάδε οὲ ντὲ μὲς τὲ τοῦρε,
 ἔ ἰ πελάκε Ἡρώδητ οῦμε.

7. Ἡρὰ ἀντάιγ ἰ τάξι μὲ πὲ κὲ
τὶ ἴτ τῆ οὲ κὲ τὶ κέρκον.

8. Ε δὲ ἀγὰ οὶ ἐμφοί μέμ
έοάιγ, ἰ θῆρε, ἀμε μυά κετού
ντὲ νιὲ κούμε κρίετ' ἔ ἰωάνντ
βαπτισίντ.

9. Ε μτρετί οὐ χελμούατ' πὲ
 (1) prej grekishijet: τάττω, τάσσω, fut. τάξω: me premue, eij:
 premtai me bë.

3. Se Irodhi e zuri Joanë,
 e e lidhi e e vuri ndë hap-
 sanë për Irodhiadhënë gruan' e
 Filipoit vëllait së tij.

4. Se i thosh atij Joanë,
 nuk' është ndëjerë tek ti të
 keq atë.

5. E duaj t' a vrit atë, po
 trembej nga bota, se e kishn'
 atë posi Profit.

6. E mbë ditë të së lërit së
 Irodhit, ljuanit valle vazhëza
 e Irodhiadhësë ndë mes të ty-
 re, e hi pelqen shumë.

7. Pra andaj hi taksi(1) me
 bë që t' i ip qdo që t' i kër-
 kon.

8. Edhe ajo, si e mposi
 mëm' e saj, hi thotë: amë mne
 këtu ndë një kupë kriet e Jo-
 anit Vapistsint.

9. E mbreti u helmua: po

πῆρ πέ κὲ πῆρ, ἔ δὲ πῆρ ἀτὰ
κὲ φίγνε μὲ τὲ πάσκε, πόρττ κὲ
τὶ ἴτερε.

10. Ε έεφίτ, ἔ ἰ πρέ οὐ κρίετε
ἰωάνντ ντὲ χαψάνε.

11. Ε ἔ προύνε κρίετ' έτγ
ντὲ κούμε, έγα δάνε τῆοῦτε οὲ,
 ἔ ἔ προύρι τὲ έμτ' έοάιγ.

12. Ε έάνε μαθίτ' έτγ, ἔ
γκρίγτνε κούμενε ἔ ἔ κάλνε ντὲ
βάζφ. ἔ έοδε τὲ ἰγρού, ἔ ἰ θάν
ἀτῶ ἔ οὐ πέ.

13. Ε δὲ ἰγρού οὶ έφίό, ἴκω
ἀτῶνε μὲ έάννε. ἔ ντῶνε έτεμνε
ντὲ έέντ κὲ οὲ νιέφ, ἔ οὶ έφί-
όνε πότα, έάννε πάζ οὶγ μτὲ
κρίντὲ γκά κούμετέτετ.

për bë që bëri, edhe për ata
 që rinjë me të bashkë, por-
 siti që t' i hipet.

10. E dergoi, e preu krietë
 Joanit ndë thapsanë.

11. E e prunë krietë e tij
 ndë kupë e i a dhanë çupësë,
 e e pruri te em' e saj.

12. E vanë mathitit' (1) e
 tij, e ngrijtinë kurminë (2) e
 e kallë (3) ndë varr. E erdhë
 te Jizui, e i thanë atë që
 u bë.

13. Edhe Jizui si digjoi, hi-
 ku ateje me varkë. E ndenji
 vetëmë në vend që s'ke njeri,
 e si digjuanë bota, vanë pas
 sij mbë këmbë nga qytetetë.

(1) Prej grekishijet: μαθητής, dishepull, nxanës;

(2) Fjalë grekiste: κούρως κούρῃ: trup

(3) Me qitë; cfr. Kristoforidhin.

14. — **Hieronym De Rada (1814-1893).** — Teper

larg do të na qitëte pûna, po t' i ndiqshim gjith shkrimtarët t' anë nder gjitha ndryshimet grafike m' shum a m' pak t' arsyeshme e arbitrare. Në mjes të këtij grumulli do të zgjedhim vetem njata, shkrimet e të cillvet pesbojn dishka në letratyrën t' onë, ase meritojn sadopak t' u permdet êmini.

Mbas rreshitmit s' anktorvet, q' shkruen Shqypen me qellime tjera m' praktike, na bjen tash të permdim ata q' hijn në rrethn e letrarvet. Po fillojm me shkrimtarët italo-shqyparë, mbasi kronologjisht atyve u perket prîsia në lamën e letratyrës kombtare.

Në krye të tyvve spikatë êmini i De Radës. Tue l'ânun m' ânesh kritiken e vepravet të tija nen vleren letrare, kalojm pa tje ter nder vrime t' ona per rreth alfabetit q' perdoroi.

Nuk mund të dijm gjith per botimin e parë të kryevepres së tij *Milosau* të vjetit 1840; botim, q' kje hupun me njherë, prej gënzurët, pa u çpallun; si e kallxon ai vetë (1). Marrim para s'vsh pasqyrën e shkrimt, q' muer në botimin e vepres në fjalë vjetin 1873.

Fill në krye të librecit anktori vetë na e paraqet alfabetin e perdornn. Ky është latinisht, a m' mirë të thomi, italisht, perziem me ndonji germë grekishte, tue i dhânë se të cilles vleren fonetike q' ndjekë:

â, ê, etj.; aa, ee, etj. = á, é, etj.: pá, dôre, vaar, siish.

ë = è, sidomos kur xevendson hundoren (ð): endërr, është.

ö = ô = ndë, cë, dishëruar.

ç, cc, ch, = k: cunr, chee, placu, pach, criet.

ð = dh: u ða, ðeu.

(1) „*Poesie albanesi*“ di G. De Rada; Corigliano Calabro 1873. Oron në parathënë.

ge = g: gërua, gëunur.

χ, ε, gh = h: Xaree, aghier, garronet, ghini.

g, gk = gh: geela, gkaeu, me gkegkini.

l = l (ll): aculi, gjela.

lj = l (it. gl): lujlet, caljbet, ljott.

uj = uj: një, njogh.

sh = sh: shëro, shpett, ish.

ζ = z: zëmër, zoti, vajza.

θ = th: tha, gkiθ.

ki, x = q: përpokia, neukin, ximnshiti.

z = c: i zili, zopa, zinzërra (*këngalla*).

zh = x: zheen, zhërçh.

Nji shembull prej De Rade-t.

SKANDËRBEGU I PAFÂN

Kangjeli i v.

Menattia u dii me ree *Menattia u dii me ré*
e në ajër e përflushur. *e nga ajër e përflushur.*

Përpura dërës pëllasit *Përpura dërës (s') pëllasit*

Duchës u mbidëi buljërria, *(s') Dukës u mbydhi buljërria,*

ushërra e çun ôdët. Ngrëjin *ushërrya e çu udhët. Ngrëjin*

nusset ëlhpët quëllyvet, *nusset ëlpët kuëllyvet,*

1. — *Mënëria* . . . = Nafja ndjeli me ré. *Menattia* prej: me natë. *Me u at-hur a me u dihur* me u b'atit; këndej na koni: me ndjehun. — *nga u jër* = prej erët, frymet. — *e përflushur* = e perzieme, e trazueme. *Përflushi* Mery e bjen prej it. *flusso*. — (s') *Dukës* = së Venedikut. — *buljërria* = kapidanat. — *ushërrya* e = Hyperbat per: e ushërrja.

5. — *Ngrëjin* . . . = grât (shkodrane kur në Shtat. 1418 puskan ndie se turku ishte tue i u hullë edhe uji herë qytetit, u' atë idhunn, u u hupshin ëlbët (tagjin)

câ diert e frigbëshin ljoft,
câ lógët shkërin chësbeen
diëljmeyet e 's vejn ree
cë i thirrëjnin mbë doot.[...]

Nën mieçdit vorëa

frinej mbi rrëmpat e dielit,
e gjuhëllimes mbionnej vështë
të njërvet e frushculjvet,
cûr duallyn: e gkíth ditten
mëe e mëe ngreshëtëroi détin.

Sépër câ réxet, po hëses

të Maðrusës me Ljëtinj
shoçh prâ vashëça e Morosit
paa anii të laargh suvaljëshit
të anacatossur, t'ëttë
e i dergcôi lajm të fitturm.
Ai logaçi, e atinë i stíssur

nga diert e frilëshin (m'not);
nga logjet shqyrin keshën,
djelmeyet e 's vejn ré
gë i thirrëjnin mbë dór.[...] 10

Nën njëzdit vorëa

frinej mbi rrëmpat e diellit
e hinggëllimesh mbijonej veshët
të njërvet e (t') frushkulvet
kur duallyn: e gjith diten 15
më e më ngreshëtëroi détin.

Sépër nga rrëhet, po udhës

të Maðhrusës me Ljëtinj
shok' prâ vashëça e Morosit
pá aní të lórg, suvalëshit 20
të anacatossur; t'ëttë
e i dergoi lajm të fitturm.
Ai llogaçi, e atijë i stíssur,

kualvet. — nga diert... Prap hyperbat: = e para dyerret të shpjigjave ajeshin (frigbëshin) tue kjâ. — nga logjet... = prej balkonesh zhgryshin (shqyrëshin) flokët. *Këshet-i* = flokët e mbuljedhura bishëca mbi krye. — djelmeyet e... = e djelmeyet (frigbëshin), qj u britshin, tue kjâ mbë ngrykë, ato s'ua fëqshin veshin. 10. — vorëa = murran (it. *boréa*). Në ribotinin e v. 1885 (*Fiamuri Arbërit* f. 150) ka: *Ljorëni* = era e lindjes. — frinej = frigje mbi rrethet e d. — e hinggëllimesh = e me hinggëllime (vishkullime) mblojte (mbushite) veshët. — frushkulvet = egerisnjavet, bishvet.

15. — kur duallyn = kur dolën prej qytetit. — ngreshëtëroi = goi peshë (gëtitunji murran) stuhí në dé. — Sëper... = në mbetjet prej kodrash. *Rrah-i* = kodra, shpina e malit. — të Maðhrusës. Në ribotinin e syzhpjermendun ka: të Drivasit. — me lëtinj... = mbandej e bija e Morosit (Dogji i Venedikut), tue shkue bashkë me bujarët tjerë venedikas kalë Drishit, paq s'ia lloga dila ani të ngutshme, të rrathura prej tallazesh.

20. — *Shoçh-ç* = tallazi i ditit. *Anacatossur* (në ribotinin: të *anacatossur*) = prej Greq. *anagias* = ngushtoj. — të fitturm = të fluturimit, të shpejtë. — Ai llogaçi = ra në mendim tue folë e arsyetue vetë me veti prej Greq. *logos* = folë. — i stíssur = si udhëzimi grimit në detyrim. *Me stíssur* De Rada e vën në

bëri e u preitin shoçhët të çali bëri e u preitin shokët të çalli
me ndaf e brignes ljar me, ndaf e brignes ljar 25
njëer të málji t' Arbëreshit. njëer të mali, t' Arbëreshët.

15. — A. Anton Santori O. F. M. (1819-1894).

Sadoqi ky kje mendimit, se alfabeti i grekishtes do t' ishte mûa i perkushmi per të dhânë zâjet e posaqme të shqypes, me gjithkëta u kondendue t' i mirte grekishtes vetem shëjin 0 (*th*); tjerat i uhajti prej italishtjet, tue u dhânn vleren gati si shokët. Karakteristika e orthografis së Santorit âsht, ke ky muer zânoren *y* por ë.

Në mungesë të një shembulli krejt mbas origjinalit t' autorit biem këtë një copë, paraqitun prej De Radet në „Fiamuri Arbërit“, v. 1884, n. 8, f. IV. (1)

Në këtë shembull, posë se kemi per të pasë një tregim të vogël të vjershshavet të Santorit, kemi per të vrojtë njherit ndryshimet, qj muer mûa vonë De Rada ndër botimet, qj dolën prej dherësh së tija. Mbas këtij alfabeti patem prâ edhe shembullin e D. Jul Varibobës (2). Aty lë të këqyret pasqyra e orthografis, qj kje perdorun në të Perkoshshmen e natpermendun, e cilla kishte randsin mûa të madhen, të vetmen, të thuesh, aso here per rrethin e vogel të shkrimtarvet shqyparë. Këtë, si në kalim, do të vrojm disa shndryime, qj De Rada, drejtorin i së Perkoshshmes, pranoi — per kishill të disa filologjive të dyshem. (3)

Fjalortu: me ndertem (it. *subditore*); njësia këtë në vend e perkëllim: e *risolto in dubitatione*. — bërri e... = bari të prieshin në breg. — me ndaf... Nderto: Me t' Arbëreshët ndaj (ater) e brignes nat djert te mali.

(1). E Perkoshshnja „Fiamuri Arbërit“ u botue në Corigliano Calabro v. 1883-1887, per knjofes të padâm të De Radës.

(2). Vro f. 38.

(3). Vro *Fiamuri Arbërit*, Tet. 1886, f. I.

Zânorja, qi bán mbë krye theksen e randë (˘), shénjou tash rrokën e theksimit tonik të fjalës; b. f. kjëlkje (qèlqe). shëndët, ndrròghemì, shkò. Tlëksa e prhët (˘) nuk hín në pñnë, vëq duket atý këtù per pa kujdesim; per shëj zgjatimit, posë se dzyzohen zânoret, shpesh këto marrin syprì theksen e hundzimit të sogëm (˘): szàli, shùtmë, dítà, dëti. Shpesh në vend të hundores së hupun (sidomos á) posë shénjimit të pershëm (ā ē ī) shqjen në perdorim mà fort uji e (kursive).

Mbas këtij alfabeti na po biem këtû:

Mishemul prei A. Anton Santori-t.

FLUROMÉ* HINZIS.

*Heën e buccur, Szooñ nde kjel
 cê ndê nat na bën për Diel,
 ti ndê szêmër na dergcon
 yfê garee cê na gchëzon
 Me at drit ergjëntalóre
 ckekj j'ebur' e ëmbëlóre
 sit na meir, szënn na nchit*

*Hënë e bukur, Zónj ndë qiell
 që ndê nat' na bën për diell;
 ti ndê zemër na dergon
 një haré që na gëzon.
 Me at drit ergjëntallóre
 keq j' e but' e ëmbëlóre
 sít na meir, zën' na ngët*

5

*Fluromë = Hyum.

5. — *ergjëntullóre* = të argjuntë. — *ke q* = tepër. — *j* e *butë*.
S' aslt apostrofin i tmuës verbore *jë*, por aslt nji *jollagon* i thjeshtë, si e bajm me
këndej b. f.: *jorvithi, i jati, i joni* etj. Për, kënd: tepër e butë e embeltore. — *z ë n*

SHUTTLEBOX

Ж.Л. ЖИЗ

Ərnamur e taraxhassane ey larpas da dhiha gho, gasho go iy hani
 t'lay Zhuti, josh linsat mas manin gheket mas wuj d'araxa Meen,
 e ly manin kasse-i n'et'et'ny gashu e i pashary t'et'et'et'et'et'et'et'
 armente ly Semalis e ty Confamit, me Nymbo e Sade G'inyem
 ty Shyn Maries; Jaryn e Əlyjyrtine, me Gureylyan e L'et'et'et'et'et'
 Jeyn Gishit, e me Urying ty Gysheare may seras.

MARRUBA CA ZA LHVITRE SHPIRTUHORE JETITATIPRE
E PRIËRRTA MEY GJUGJYX ALMBYRËSËT.

CA VLAU NTONY SANTORI CA PIZZILIA

NAPULHI

TIPOGRAFISUR CA GALITĂŢII

一八五七

e 's ljoðhen viet e viet ;
të të Shoghëmi prisandai
na 's ndendemi curriti.

10

rughemi të di me maal,
dhia si vasha ndë spejtaal.

Cûr cë rritte pach e pach

gjët tje ree cë nch tje lach
ngchreqhet ljarie barchi ebarthe
e mbion Shoghëza e gearthe
vente t' errët, e të thella ;
e fanaret ndrëshe gjëlla.

Cûr prâ tundullore e pjote

dëlj mbi mal vetehea jote,
duche j' eem pjote namuur
cë të birit i caa cuur ;
e me gjith se largu rriti
e Shocôn me szemër e sii.

Cûr të vachëlasz nch vëta
truut na veen si frunculëra ;
e ndë spuit 's na caa enda
ampnor të rrimi mbrënda.
e ndër miqët e ndër gjërut

e së lodhen yjet e yjet :
të të shohëmi prisandaj
na 's ndendemi kurraj.

10

Rûhemi të di me mall,

dhia si vasha ndë speqall.

Kûr që rrite pak e pak

gjët një ré, që nga një lak
ngrehet ljar e barchi e barche 15
e mbyon shollëza e gardhe,
vente t' errta, e të thella ;
e fanaret ndrëshe gjëlla.

Kûr, prâ, tundullorë e pjote

del mbi mal vetehea (e) jote, 20
duke jemë pjotë namûr,
që të birit i kâ kûr :
e me gjith se largu rriti,
e shokon me zemër e sí.

Kûr të vakëtaz nga véra 25
trût na vén si frunculëra ;
e ndë shpît 's na ka enda
ampnor të rrimi mbrënda,
e ndër miqët e ndër gjërut

= na nget (na ngucë, na prekë) zatin (zemren). — e s' lodhen = s' lodhesh. — pri-
sandaaj = nderkaq.

10. — s' ndendemi = s' ngjehemi. — Ru h em i = këqyemi të dy (shoqishojn).
— d b i a = sikur. — speqall = pasqyrë; prej it.: *specchio*. — k u r q ë r r i t e... =
kur shkon tue u rritun ka pak ka pak.

15. — shollëza = toka; prej it.: *suolo*. — fa n a r e t = diket ndryshe, (merr
nji tjetër tjetër) jeta (gjëlla). Prej Grr. *fatino*.

20. — d u k e j ë m ë. Prap jotacion: dukesh ëmë (nënë). — p j o t ë n a m a r. —
plot dashnuf. Prej it. *amore*, Kal. *amure*. — i k a k a r = Itajenizmë: *ka cura*. — e
s i = e sç.

25. — v a k ë t a z = pak si të vokuna. — f r u n k u l ë r a = gëzim zjarrmerr,
flakadâ. — a m p n o r = të qetë it. *tranquill*. Prej Grr. *ampno*. — g j ë r r i t = gjintë,
kë kemi gja.

<i>dajmi per ndër gitionit,</i>	<i>dajmi per ndër gitionit,</i>	30
<i>tuche dheplur lodëra e valle</i>	<i>tuke dheplur lodëra e valle</i>	
<i>o të reður ndër rusalle;</i>	<i>o të veshur ndër Rusalle,</i>	
<i>udhëi šëset ti na ndritën</i>	<i>udhët, sheshet ti na ndritën</i>	
<i>se të shqëhmi dhia si diten;</i>	<i>se të shohemi dhia si diten;</i>	
<i>mos të biemi të zënohemi</i>	<i>mos të biemi, të cenohemi,</i>	35
<i>o gjacën të demtöhemi</i>	<i>o gjakun të demtöhemi.</i>	
<i>Na të fajëmi tue thërritur:</i>	<i>Na të fajëmi tue thërritur:</i>	
<i>„Rroš e stoš o qhëen e rritur</i>	<i>„Rrosh e shtosh, o hën' e rritur,</i>	
<i>„ej e pjot, mëno mëno</i>	<i>ej e pjot, mëno, mëno</i>	
<i>„mosse ašitë, e na gaidhë.”</i>	<i>mosse ašitë o na hajdhë.”</i>	

16. — Zef Serembe (1843-1891). — Në mungesë

të një shembulli mbas shkrimit origjinal t' autorit, e që s' mund të kët ndryshime fort të mëdha prej alfabetit së De Radës, po e biem këtë nën atë fryren grafike sikur e përfini tash së vonit Kosmo Serembe (1). Keni për të pasun kështu një shembull më tepër t' alfabetit të perdorur prej italo-shqyp-tarësh.

Më gjithasë vjerrshat u ribotuen po gati 20 vjetë mbas vendimit s' alfabetit definitiv, prandë në mbarë Shqipëri, bo-tuesit nuk i u pelqye të bashkolej me villazent e vet të këndejdeit në shkrim të gjithës së përbashkët.

Mbi alfabetin e Monastirit bëni këto ndryime:
Zânoret e gjata i dyzoi, si në e moqme: *doorë, buazë;*

30. — *dajmi* = *dajm*. — *gjitoni* = *gjit*. Prej *Ger. gentola*. — *tuke*
dheplur = *tue luejura*. *Rusalle* = *Shtetiga, mëgjistare*. (Kq. Meyr *Ev. W. f. 369*).
35. — *ej* e *pjotë* = *e e pjotë*. — *mëno* — *udalun*. *riti*. Si: *ritina*. Meyr e
xjerrë prej lat: *rituere*.
40. — *mosse* = *gjithmonë*. — *hajdhë* = *gëzo*. Prej *Ger. gaidhë*.

(1) Gins. Serembe, *Vjerrshë*, Milano 1926.

ase i zgjatun tue u vù per mbas një *ë: kuër, bukurë*.
Ka mbandej grupet: *dë* per *zh*; *dz* per *x*; *ts*, per *e* e
ndonji imtim tjetër zënesh dialektare.

Nji shembull prej Zef Serembe-t

GJIELLA.

Ljartë kjeshti dieli e shtogu ljunjëzooj
Atjë te gardhi i kopshtit që përveshi:
Ejisin fjalja me maalë ljunni e përrooj
E, pjot me gazë, i tërë katundi kjeshti. (...)

GJIELLA*

*Lart' qeshi** dielli e shtogu lulëzoi*
Atjë te gardhi i kopshtit, që përveshi:
Ejisin (1) fjalë me mall' lumi e përroi
E, pjot me gazë, i tërë katundi qeshi.
Një zog' tek ëra e shtogut futuroi
E kish cimbun (2) si tërë e t' kuge pëndë:
Një çiftë (3) ngrëjtë t' ëmbel e gëzoi:
E gjith katundi ahërë i ruri mëndë.
U err' nga dëjti e mali gjëmoi gjër.
Egër u hap nga qielli e zëza shqotë (4)
Qarëja (5) edhe mbi dhë bëri folën.

* Gjellla = jeta.

** Per me u a thjeshtsue lexuesvet kuptimin, e per me u a bë më t' ardhëshme
vjerrshat e Italo-Shqypitarvet të prëme këtë. *Serembe e Shkërrë*, per sika u perket za.
nëvet dialektare *kj, b, i* këndem si u përgjegjin këtyne t' onave: *q, l*.

(1) *Ejisin*. Jotacion per: *Ejisin* (fritshin); sikur *pjot* per *pjot*. — (2) *Cimb-i*
= *skjipi*. — (3) *Çiftë* = *cingrim* zogjvet. — (4) *Shqotë* = *dhëja* e motit.
(5) *Qarëja* = *akulli*, *acarija*.

Ilku, nga shogru i bukur, shpendi i mjër:

Të gjithë kujtimet u harruan ndë motë.

Gjellat e mjëra t'ona ashtu së vën ? (1)

17. — **Zef Schiro (1865-1927).** — Kislin me ardhun tash, tue shkue kronologjisht, tjerë shkrimtarë e tjerë alfabetat; por, mbasi kemi në dorë shkrimet e italo-shqyptarvet, po vijojm me këtë fill rendin e tyre, qi kuptimi i historis s'alfabetit të datë më logjik e i kjarë.

Shkrimet e Schiro-hit, të këtij poeti të madh e pëntori të palodshëv, kanë luejtun një pjesë me randsi per grafën e Shqypes. Si nier i pajisun me diktunin e gjithvet klasike e moderne, bashkue me njohimin e këthellët të Shqypes (2) shpenzoi mûnd e kohë mjaft per rreth orthografijet së gjithës amtare. Mjerisht studjimet e tjara per rreth shkrimit nuk dhân perfundimet e dishtuene; kështu qi grati në se të cillin botim shkoi tue e prekun e tue e shndrruem orthografin e vet. Tue mos mundun t' a njëkëim gjithkënd, marrim para sÿsh trë perjndha të hotimevet të tija.

Per gjithsisht nder veprat e veta, qi pershihen para vj. 1904 (e mbramja *Canti Sacri*), per shka u perket zâjëvet të posaqme të Shqypes mbajti këtë rrugë: *Kj* (= q): *ç, gj, nj, z* (si na sod); *dx* (x); *dxh* (xh); *ts* (c); *x* (zh); diffongun e bashknem *œ* per *ë*. Zânoret e shënueme me theksen e hundzimit të soqem (*â, ê, î, ñ*) këndoheshin të gjatë; ndonji herë edhe i dyzoi (*aa, ee, etj.*).

(1) A nuk shkon kështu edhe jeta e jonë?

(2) Me gjithse i laureun në *Lus*, per 6 vjetë mësoi letratyren italishtë, latinishtë e grekishtë në Lige të Palernit; mbandej per 27 vjetë mbajti këthdron e gjithës e të letratyres Shqype n' Institutin Linduer të Napolit.

Në botimin e tretë t' Idhyllit «Mili e Haidhia» (1) tue i a filjuem idës s' unjismit të shkrimit mendimet vëntjake, pranoi gati krejt alfabetin e shogruis «Bashkimi», (2) per të cillin do të folim në vendin e vet.

Mjerisht ky shkrimtar i madh, qi njiherë u diffue aq burrë e idealist në këtë gashje, kur mbandej shkoi në vend dishiri i tij e i gjith atdhetarvet; d. m. th. kur mbare Shqypnija pelqeu alfabetin e perbashkët të Monastirit (1909), Schirò-hi nuk e pati më aq e trimi, sa me u bashkue definitivisht me shkrimtarët vllazen t' Atdhent të vet (3).

Në vÿpren e fundshme, veper vertë monumentale, *Canti Tradizionali*, (4) u këthye edhe një herë e muer shka kishte pasë lanë dikur: Alfabetin e Monastirit shkoi tue e shartuem, dikû me shëje të hershme, dikû me ndonji mënyrë të ré. Kështu:

Zânoret u vâni mbi krye, si dikur, një vizel per shëj zgjatimit; theksa e rândë gjindet në këtë botim per me shënuem theksimin tonik: se e cilla fjalë e bân këtë shëj në vendin perkates; pânë, qi e prishë mjaft estetikën e shkrimit. Per *ë*-n u këthye e muer prap fyren e diffongut të ngjittun (*œ*), e cilla kur xevendson një zâ hunduer të hupun, bân mbë krye per më teper theksën hundore ase dy pika (*â, æ*). Mbajti prap këto grupe; *dx* (x); *kj* (q); e *ts* (c).

(1) Gius. Schirò — *Mili e Haidhia*, Tocco & Salvietti, Napoli (1907).

(2) Ky. në vrimin në fund të librit, faqe 60.

(3) E kuptojm mirtillit dishirin e tij të shprehte më besnikisht zânet e djalektit. sh. b. f. *kj*; por nuk e kuptojm vishtrin e tij per me pranne zânet, qi i kemi të ngjishme, si b. f. *ts* (c), *dx* (x) e sidomos shenjimim e vlerës së zânorevet.

(4) Giuseppe Schirò, *CANTI TRADIZIONALI* etj. Napoli, L. Pietro MCNXXXIII.

MINO

I.

Këngëen tæ çlmi tesh, o Malisoræ,
kjësten e zëshme mjeshterishisht tûe prëkur,
tæ kæmbójæn lævdijë é bjëshk' é próræ,
lævdis tæ birit t' im për tæ mós vlëkur;
sè ngjæ njæ kjint é sù dó mæ mizoræ,
mæ zæmbææræ tæ thâtæ ashtû si bëkur,
tæ gjitæ ânæt rrethûar, i fórti djâlæ
nuk lûajti vëndit, nuk e thá njæ fjålæ;

MINO*

Këngën të çlmi tesh, o Malisorë,
qestën (1) e zëshme mjeshterishisht tue prëkur
të këmbojën lævdijë e bjëshk' e prorë, (2)
lëvdi të birit t' im për të mos vëkur;
se nga një qint e sa do më mizorë,
më zëmbërë të thâtë ashtu si bëkur,
të gjithë anët (3) rrethuar, i fortë djallë
nuk luajti vëndit, nuk e thë një fjallë;
e ndënjë më guzin, si ata të motit
trima shqyptarë, nga të cilët leu;
vërrejti armiqet, si shqypnja e Zotit,
e gjithë era shëndëriti e shkrëpi dheu. (4)

*) Mino. — Zvogëlin i çmuit *gimono*. i biri i Povit që i kje mblytun mizor
risht prej sobjahstesh.

(1) qestë-jæ = qetë, lypë.

(2) prorë = prorë, tokë.

(3) të gjithë anët. = në gjithë anët.

(4) e gjithë era... = e krejtë një shëndëriti e vetoi bota

O burra, o shokë t' parë të Kastriotit,
kohë shëpresat t' uaja nuk i then!

Pa t' vëni ré tanë edhe prân të thoni
në një si Minon për shqypna shqypni. (1)

T' atdhent për hie se deshi t' ish ushtër (2)

ata që u blën nga i luajti shtëpi i ngulën
e tinas u betuan për të më e errër. (3)

Mbi një vetullë e rën disë kësulën

(burra për lojë e trima për të shër!)
e nga e shuma të fortë, atij j' u sulën...

Po dëall ai prej tuftës fagëbardhë,
si dielli del nga ré që pasur marrhë.

Trë herë për lushtim era gjëmoi.

—Jik, Mino, (i the ndonjë) se gjakun duan!

—Për Zotin e vërtet, nuk jik Squiri!

Shpëtim me turp të parët nuk kërkuan.

Do të rdes, në herë e fatit më qiloi; (4)

po këngë, që te moti ndënim ruan,

do të thotë (5) se rrën në Pjanë bersaljerin,

se deshti vëndin e lirën e ndërën.

Se vëndin desht që s' mundet më

të gjithë i rën të poshtërit mbi kokë;

po kurr për mbret n' fal kurr i thea së

e që më e la të lidhur e për shokë; (6)

(1) në një si Minon e për një shqyp (një) shqypjet si Minon.

(2) T' atdhent... për atëherë se deshti të ishte ushtër për nderë të atdhent.

(3) për të më e errër. Dativë epike. Gërmishti përmbur e n' akuzativ nuk
e kanë kështu. si ndër më. Pra: për të më e errër.

(4) në herë e fatit... në kjo se më e ka mbështetjen kohë.

(5) do të thotë = do të thotë.

(6) po kurr... por kurr i më në dorë vetem atij, që i urdhëroi n' emen të Minotit,
e i cili mbantej më e la ndër pranë e pa shokë...

drangua qëdo këqish ahierua a bë,
se në një herë u laq e thutë tokë;
se më i pashpyrt i Pjanës ë një bull,
se një i tmeroshëm e gjakpirës ull!

Thëngulla (1) të zezë mbi një mollë
që shëtë (2) nga dega e sôj në dhé dhubë,
mbi kurmin (3) t'ent të balur e të hollë
u holl e bëri plojë (4) qenëria...

Ç'e m'hogë, o djali i jëm, n'atë te ndollë,
për të cilën ka dhunë (5) njerëzia!

Se e tillë e zezë më s' u rëndetua
qysh kësë të Birin kloti e Fjeshla Grua. (6)

Para se të mbyllim rreshtimin e auktorvet italo-shqyp-tarë, per plotsimin e historis së shkrimit të shqypes, po shtojim:

a) NËSHKRIMET E VJETRA TË PJANËS. — Jo se janë uji gja e madhe, por prejse është mirë të dihen, per me vrojtë rrugët e ndryshme, qi qyshë prej kohësh mën s'her-shme u moren në shkrimin e gjuhës, qe këtë një a kater në-shkrime të vogla, qi mund të këndohen edhe sod në Piana dei Greci (Palerno), gander besnike e italo-shqyp-tarvet.

I. C h i b o o p r . . . g u o t j a l o = K i (ky) b e e (bë-ri)... (7) *një fjalë*. — Është dhënë mbi kryetrá të derës së Kishtës së Zojës Rruzare, në ljanë e bân daten 1728.

II. — A s t r u a r e g a e s u a r e = *As truarë*, *gëzuarë*. (Ngushlluem pa kienë porosim). (*It. non raccomand-*

(1) Thëngulla = Si thëngulla

(2) që shëtë = që qit.

(3) kurmin = gr. *kurpîn*

(4) plojë = kerdë, shenim.

(5) ka dhunë = ka marrë.

(6) E Fjeshla Grua = Zoja Mirë (Pastra)

dato, consolato). — Shkrime brî sqyrit të Matrangajvet.

III. — C u i t o n s e c h e e t a e v d e c h, t a e s i l e x b o t a e = *Kujton* (mendo) *se ké të vdek*(sh) (do të vdisësh) *e të siellesh botë* (e të këtbesh në plhun). — Mbi vorr të Durangrici-vet, në Duomin e Sh. Mitrit.

IV. — M o r t i a j o t e g j e g h a i m e = *Mortia e jote gjella* (jeta) *e ime*. — Mbi gúr, qi mblojke dikur vorrin e njetit nder vilazen Kaliman, tash vendue mbi një lter të kishës së Sh. Mitrit. Nëshkrimi i perjegjet latinishtes: *Mors tua vita mea*, qi shënjon ngadhnimin e Shperbyesit mbi deké.

Nder këta pak rreshta mund të vrojm, se si njeni, per të pazânen t' onë ë perdori një ò (me shëjin e sasís së shkurtë të latjvet): një fjaló = *një fjalë*;

tjetri merr diftongun e ngjttun (në perdorim mñ fort në shkrimin e latinishtes kishtare), si e kishte dikur Matranga (1592): gresuare = *gëzuarë*.

Mñ teper keni një x per zânin sh: sillex = *siellesh*.

b) ALFABETI I KAMARDE'S (1870). — Tne lânë më njenen ânë shkrimin e shqypes, qi ky auktuér bartoi e perdori në kryevepren e vet (1), krejt me germa grekishtë, po bien këth pasqyren e alfabetit mñ të pernbaruemit — si e thurret aj vetë — trajtue me germa latinishte. (2)

Në këtë alfabet gjitha shëjet e latinishtes marrin edhe shqyp të njajtin zâ, perposë shka ndjekë:

â, ë, ö = si *eu, oeu* frengisht; ð, y = *y*; e, é = gjith-nji si në frengishten, d. m. th. *e* = *è* (me disa rregullime të posaqme), é = *e*; g, k = janë të forta mbas *q*do zânorje.

(1) *Saggio di Grammatologia comparata*, Livorno 1861.

(2) *A Poeta d'Ischia gli Albanesi*, per cura di D. (emettio) C. (amarda), Livorno 1870.

Digramet e posaçme janë:

gh = si *λ*, por më fytore; *gj* = *gi* (g-j) si Shkodra në fjalën *gjithë*, e Mirdita në fjalën *gjërr*; *dq* = *gi*; *ds* = *x*; *zç* = *zh*; *kj* = *kj* (në vend të *q-ës s' onë*); *lj* = 1 (por më qell-zore, në gjasim t' italishtes *gl*); *nj* = *nj*; *ty* = *ç*; *ts* = *c*; *hj* = *ç* (në gregishte të *re*): *ch* = *ç* (e fortë); *sh* = *sh*; *lh*, *ll* = 1 (qellzore); *rh* = *rr* (në krye të fjalës); *th* = 0; *dth* = *z*.

Këtë alfabet auktori perdori nder veprat e mëvonshme, tue bërë aty këtë ndonjë ndrim të vogël.

c) FIJALA E T' IN' ZÓTI. — Filloi kjo fletore e së Dielles me u botuem në Pjanë (Palerm), per knjdes t' Rmz. Pál Schirò-it ditën 25 Frner 1912 tue vijnem djeri qi hini Italia në luftë, 23 Máj 1915. Fletza në fjalë, prejse kje shkruem vetem per popullin e asaj qandrrë, na ep shembullin besnik të dialektit t' italo-shqyparvet të Pjanës.

Pergjithsisht karakteristikat e dialektit t' italo-shqyparvet (Palermo) permbahen më së fortit në këta, se s'kanë gati kund tingullin e *l-ës* (së butë) si e kemi na, por e perforcejn tue i shtue zâuin e *j-s*, në gjasim të tingullit të grupit italisht *gl* (b. f. në fjalën *aglio*). Kështu në vend të shkruen e të shqyp-tojn si na b. f. *kyfshë*, *lule*, *mali*, ata kanë *lyqfshë*, *lylule*, *maly*. Tinglli i *q-ës s' onë* atyde u munngon, prandej ata e shkruen e e shqyp-tojn *kj*: *i kekj*, *i kyjelli*, u *kyas* = i keq, qielli, u gas. Vetem të Pjanës janë këta:

Kanë në perdorim endë grupin e hershem *gl*, *kl*, si e ka sod edhe Çameria, prej kahë thonë, se janë dyndë. Pra: *Klyshë*, *klly*, *i ylatë*;

per tinglin *l-ës*, kanë *gh*, asel në mbarotë fjalë me të: *Vëghëzërrë*, *moghë*, *uthughë*, *uthughë* = Vellëzërrë, mollë, uthullë, uthulla.

Per arsye, qi nuk kuptojm mirë, botuesët e kësaj flete, edhe pse pak para ishte vendue alfabeti definitiv per shqypen e Shqyparvet, nuk u u afruen vllazenvet të vet në shkrimin e gjithës amtare.

Veganerit e botimit të « Fjala e t' in Zoti » janë:

â, ê, î, etj. = *â, é, í etj.*

â, é, í, etj. = per shenjimin e rokevet, mbi të cillat bjen theksa tonike

ds = *x*

ty = *ç*

Qe, tash nji shembull të vogël:

FIJALA E T' IN' ZÓTI

Vangjëji i tæ Diegñias.

Tek ai kjëró, lissú ish' è vèi Tek ai qëró Jisu ish' e vëj te një te një kjitët tçe i thónar Nain, qiet çë i thonë Nain, e i nëjën bashk è i vëjën bashk shunat ngà shunat nga xënësi e t'ij e një lusmë dscenast e t'ij è një lusme e e madhe (gjindesh). E kúr kile ndanzé 5 mádhe (gjindesh). È kúr kile derës (së) qietit, shil' se ish' e bi-ndanzæ déras kjitët, shil' se ish' jën jashla një të dekur, një bër të è bijen jashla një tæ vdekur, një vetëm të së jëmës: e kjo ishej e vë; bër t' vëtram tæ sar jemars; è e ishej bashk me atë një lusmë e kejo ishej e vë; è ishëj bashk madhe gjindesh nga qietit. — E 10 me atæ një lusme e mádhe in' Zol, si e pá, i u duk keq për gjindesh ngà kjitët. — È in' Zol, atë, e i tha asqj: Mos klaj. E u

V a n g j ë j i . . . = Vangjëji i të Dielles.

V. O. Per letësimin e kuptimit, grupin *kj*, shqyp-tue nder italo-shqyp-tarë si e shkruen, e prunë këtë në tingllin pergjegjës nder në (q).

1-5. — T e k a i k j a e r ó = n' atë kohë. Grr. *kathós* = kohë. — I s h' è v è j = Ishe tue vojtm. — i v e j a e n = (vejin) shkujshin. — I u s m a e = morr gjindësh.

5-10. — n d a n z a e = ndanzë, nancë, bër. — i s h' è j e v è = ishte e vëje. Trajë e gabueme e imperfektit pasiv, per atë t'aktivit; si më poshtë: *plaqj*, *shitqj* per: flishe e shite.

si e pà, ju duk këkij për atë, ë gas tek ai shtrat e e ngau: e ala i tha asaj: Mos klaj. E u kjas ë e qellen, qëndruan. E ai i tha: tek ai shtrat ë e ngau; ë atë tje Djalë, tij të thom: Ngru. E i vde- 15 kjeqian, qëndruan. E ai i tha: kuri u ngre t' ujej e zù të fisisj. Djalë, tij të thom: Ngru. E i E i a dha së jemës. E të gjithë i vdekuri u ngre t' ujej ë zù të fisisj. E ja dhë së jamas. E të gjithë i zù një drë e vëldojen Perëndin tue ndër në, pse Perëndia erdh të 20 Perëndin tue thënë: Së një shitej popullin e tij. — (Luk. VII. 11-16).

profetë i malth u ngre ndar në, për Perëndia ërdhi të shitej popullin e tij.

15-20. — t' ë e kje g h i a e n = gë e qellujin, (e burshin). — u ngre t' ujej = u qe me ndëje.

20-23. — E tae gjithv e. Gëimisht trajta e dativt për akuzativin objekt të drejtë: Mjerisht e kemi edhe na këndej. — drë = droe, drojë. — veldoj e n. Metaherë për lëdojen; në të cilën trajtë e në sa tjera këtu nat vrobet, si ka shkue tue u prishun dezinenca (in) e pasivt imperfekt (toskë). Për këtë lëdojen për lëdo- njin.

18. — **Alfabeti i Siambollës (1879).** — Përpara se shquf e kongrese t' a mirrshin në dorë gashjen e shkrimit të shqypes, se i cilli shkrimtar, mendësh së veta, bartoi — si kemi pà — alfabeti gjithundër fisjonomijet. Ku më pak, ku më shumë ndryshojshin njëri prej tjetrit, por për fund këta alfabeti në veti s' ishin një krijesë me shumë origjinalitet: ishin adoptime alfabetash si gjithv të lueja, me shtime, shpreh- nime a ndryme arbitrarë. Kështu, disa perdoren alfabetin gre- kisht tue u hajtë ndonji gërmë prej latinishtjet (*Grigori, Kristo- foridhi, Camarda*, bashkë me *Bopp, Xylander, Hahn*, etj.); tjerë për kundër moren alfabetin latin tue shtie për tingujt e po- saqem shëje marrë prej grekishtjet a për edhe tue trajtue,

gjithnji me gërma latinisht, grupe shumë herë të guditshme. Kështu kemi vrojtë se bënë shkrimtarët e hershem (*Buzuku, Matranga, Badi, Bardhi, Bogdanietj*; kështu *Variboba, De Rada* e albanologjët *Reinhold, Miklosich, Meyer, Dozon, Pedersen*, etj.).

U gjeten edhe asi shkrimtarësh që u sprovuen me e shkruen shqypen tue perzie me alfabetin latinisht edhe shkro- la *caribiane*, si *Koolhaer*.

Deri me gërma *arabeshë* Turqija u mundue me bà të shkruhej shqypja e shkrete. Por, si njena, si tjetra ndër këto që mënyrët e fundit nuk mundi me i gillë rrugë vetit e me ngulë.

Kishte ardhë tashmë koha, në të cilën mbretinija de- spotike otomane të niste me i lënë një grinë përjt. Gjithnji për arrësye të politikës së vet e jo për dhimbë të një populli, që gjatë katërqind e më vjetve mbajte të shtypun nën këthe- tra t' errës; d. m. th. për t'i dëftuen Europës, se në sundim të vet ndër brigje t' Adriatikut, nuk peshujtë popuj fisit slav, si dojshin me thënë, por shqyparë të vertetë, — ndersa bashkoj- te në Kosovë *Jidlijen e Pezrendit*, në një kohë jipte këqen të themelohet në kryeqytet të mbretinis shqopnija letrare shqype, që merr emrin « Drita ». Këta ndodhte vjetin 1879.

Sido që të jën kjenë qellimet e Turqisë në at rasë, njëzrt e zgjedhuan për themelimin e kësaj shqopnije (Sami Frashëri, J. A. Vreto e Pashko Vaso) e moren punen për njëzim, pse ishin atdhetarë të njimentët. Më e para detyrë që këta tre pionerë moren persypri kje: me trajtue alfabetin e shqypes. Mjerisht, a pse koha së pritëte, a pse edhe i ishin veshun barrës pa e pasë gatinin e duhur, *alfabeti i Siambollës* doli një gjà e pabijshme, e guditshme e ashpak praktikë. Djert ku u kishte eed, kishin marrë shkrolat latinisht; por aty ku këto s' mjaftojshin për tingujt e shqypes dishka moren prej

grekishtjet, për tjerat sendergjien germa të posaçme, tue u mundue me mbajtur parimin: *nji tingell e nji shëj*.

Shoqnja botoi po n' atë vjetin e themelimit: *Alfabetare e gjuhës shqipe*. Ndë Konstantinopojë, 1897.—f. 136, VIII.

E shi në këtë vjetë botoi edhe: *Kanonizme për të shtypur shkronja shqip*. (1)

Diku, pra, pse ftyrat e alfabetit të Stambollës ishin në veti të vishitura me u shkruar, diku pse librat nuk mundshin me u shtypun përveç se në të vetmen shtypshkrojen e Stambollës, që i kishte gatue këto germa pastatë, puna kjo se ky alfabet nuk pat të perhapunt e disbruem.

E qe, karakteristikat e këtij alfabeti: (2)

Ç, c = C, c	Q, q = Q, q
Q, q = Ç, ç	P, p = Rr, rr
İ, a = Dh, dh	E, e = Sh, sh
Ê, e = E, e	Θ, θ = Th, th
Ê, e = Ê, ë	X, x = X, x
İ, e = Gj, gj	X, x = Xh, xh
Λ, λ = Ll, ll	Y, y = Y, y
H, h = Nj, nj	Z, z = Z, z
Π, π = P, p	, z = Zh, zh

(1) Shoqnja më vonë nisi botimin e së perk. "Drita" nën drejtimin e Pjetër Pogës e me bashkëpunimin e Naim Frashërit. Mbas tre numrash e perk. në gjuhë ndroi titull e me emrin e ri "Dituria" vijoi prej Num. 4-12.

(2) Qyshë për të gjuhë të vet veterani i paharueshem Kristo Luarasi pati mbrinj të na i ubajti shkrojet e posaçme të këtij alfabeti për këtë studimin t' anë. Lë t' i mbrinj familjes falnderimet t' ona të perzemerta.

Alfabeti i Stambollës kje prehtë më vonë nder këto 4 germa të mëdhaja:

Α	Β	=	Δ
Σ	Ρ	=	Ϊ
Ζ	Θ	=	Sh
Ξ	Ζ	=	Zh

Pergjithsisht në djaletuin e Tosknis vijoi gjithkund të perdorej ky alfabeti i Stambollës, i cili mbas ndërrimesh që pësoi, u thirr edhe *alfabeti i Frashërit* (Samit). Ky djeri mbas kongresit të Monastirit kje alfabeti me të cilin u shtypen fletore, libra shkrojet e botime tjera letrare, politike, historike etj, që vijejten për gatimin e ndergjegjes kombtare. Me këtë Naim Frashëri i botoi të gjitha veprat e veta. Qandrat më të parat e shtypshkrojetve të pajisuna me këto germa të rralla, kjenë, mbas asaj së *Stambollës* („Drita“), Bukureshti („Dituria“) e Sofië („Mbrothësi“).

Nji shembull prej Naim Frashërit.

Γ U H A - G Q I Π

Vekzre Gqipeleat:

qasuni me degoni,

sa te muntui më pare

uhen tuaj të mësoni.

Ila eihni sa 'et' e mire!

s' u vjen maë e deaire?

GJUHHA SHQIP.

Vëllezër Shqipëtarë,

qasuni më ndëgjoni :

sa të muntim më parë

gjuhën tuaj të mësoni.

Pa shihni sa 'shf' e mirë !...

S' ju rjen mall e dëshirë?

Gra, burra, djem e rasha,

e ju përgj' e urruar,

dhe ju plaka zë-trashta

mos rrini pa mësuar !

Kjo do të na ndëronjë
e do të na bashkonjë.

Këtë gjuhë, që flasim,

këtëzë të këndojm ;

gjënë tënë të qasim,

të huajin ta dëbojmë ;

se gjuh' e Shqipërisë

është e Përendisë.

Njeriu të shpënderonjë

gjuhën e Mendhënt,

q' është e bukur e zonjë,

gjuhën e Shënderbent?...
Oh ! e madhe mëkatë !

Kjo punë s' ka uratë.

Ju shkëmbënj e ju malë,

ju bringja e bregorë

dhe ju lumënj nga dale

ju fusia gjelbërë

Shqip të flisni për herë,
fjesh' e të papërzjerë !

Dielli, hëna, ylli,

enjëlli, shpresë, dashi,

këmbora, gjethi, pylli,

dëdhëndyshtja, larashi,

edhe bilbili retë

Shqip të flasë ndë jetë:

Dhe vetë Përendija,

edhe Zot' i vërtetë,

dhe tërë gjithësija

këtë gjuhë të ketë:

këtë dhe Shqipëtarë,
shpirt-madhi, punë-mbari.

19. — **Alfabeti i shkodranishtes së vjetër.** —

Mjësja nder ata shekujt e robnis, jo veç se nuk mund të pritej nji botim sado i vogël, por as nder mend s'i bijte kuj per gjithëen amtare, Roma, per t'u a mbajtur disi gjallë frymen atyne katolikre shqypëtarë, të cillët, strukë nder skëqjet më të gristat e më të vorfnat e Shqypnis së Veinrt, kishin rrujtë fën e të parvet, shqypshkroja (polyglote) e Propagandës së Jës tash e parë shkojte tue qitë në dritë libra shqyp, shkru prej meshtarësh vendas a misjonarësh së huëjë.

Per shka kemi mundun të betojn, njehen afer 35 botimet, krejt a pjesësisht shqype, dalë prej Propagandet së Romës. E qe, rendi kronologjik i tyre :

1. — *P. Budd* — « *Dottrina Christiana* » — (a) 1636, e) 1664, d) 1868. (1)
2. — *F. Baraldi* — « *Dictionarium latino-epiroticum* » — (1635).
3. — (—?) — (2) « *Convendi i Arbenit* » — (a) 1706, b) 1872)
4. — *F. De Lecce* — « *Ossezazioni grammaticali* » — (1716).
5. — *Un Nazionale* (3) — « *Dottrina Cristiana* » — (1743)
6. — (—?) — « *Pun t' nevoisem* » — (1828)

(1) Botimi i parë a) i Doktrinës së Budit, nuk u shqyp në Propagandë, por te shqypshkroja *Bortolomeo Zannetti* gjithnjë në Romë v. 1618. Te ky tipograf u botuen edhe dy veprat tjera të Budit: *Bituale Romanum* (1621) e *Puegra e të Krështenit* (1621). — Sa per Katicizmin e L. Matrangsës dilet se u shqyp në Romë vjetin 1592 te shqyp. *Guglielmo Facciolto*. Kështu edhe vepra monumentare e P. Bogdanit *Convers prophetarum* u botue në Padue v. 1685 e mandej u parqit në treg si botim i dytë në Venedik v. 1691. — Sa per *Meskuria* e Gj. Buzukut, vendi i botimit është ende nji gështje e pazgjidhur murtë.

(2) Anktoni i botimit të parë të Konçilit është Emz. V. Zmajević, e i të dytit është D. Enjëll Radolija, prift i Arkidjeqezit të Shkodrës.

(3) *Un Nazionale del Regno di Serbia* është D. Gjon Kazazi prej Gjakovet.

7. — Z. Guagliata — «Dotrina e kerscten» — (^a) 1845,
^b) 1856, ^c) 1873)
8. — Barile — «Via del Paradiso» — (1845) (¹)
9. — H. Radoja — «Jean Criscti n' cemer t'Mesctaa-
rit» — (1862)
10. — Nji Frral (²) — «Ux̃a e Sceites cr̃c̃» — (1862)
11. — B. D. Francavilla — «Confessione pratica It.-Ep.»
— (1863)
12. — G. Bruschì — «Moj majit» — (1864)
13. — F. Rossi — «Regole grammaticali» — (1866)
14. — Idem — «Vocabulario It.-Ep. ed Ep.-It.» — (1866-
1875)
15. — T. Marozzi — «Urat, etj.» — (1867)
16. — Idem — «T' verteta t'pasome» (^a) 1867, ^b) 1873) (³)
17. — H. Radoja — «Mime t' nevoisime per me dasct
J. K.» (^a) 1870, ^b) — 1873).
18. — V. Basile — «Buga e Parrisi» — (1873)
19. — Nur. Logorezzi — «T' mledhunit e doktrines Ker-
sten» — (1880).
20. — T. Marozzi — «Kempis — T' pergamit t'e J.
K.» — (1881)
21. — Nur. Mjedia — «Jeta e sceitit Sc'Ganon B.» — (1888)
22. — N. Nikai — «Vakinat e scēites Kisc» — (1888)
23. — J. Junku — «Jeta e Scēn Luigjt G.» (1889)
24. — Nur. Mjedia — «T' perghjamit e Zojs te bekume»
— (1892)

(1) Mund të jët i njajti me: V. Basile, Rruga e Parrisit (1873).

(2) Nji Frral t' Sceitit Itc Franceschut asht P. Dario Bucciarelli.

(3) Nji boçim tjetër i këtij libri, posë këtyne që botimeve të Marozzi, asht shtypë gjithnjë në Romë edhe në të njëjten vjetë (1873), i cili asht punë pvi qm mesctarit shkolltar, q' s' mund të jët tjetër. veç i palodhëshmi D. Enjell Radoja. Kaq xjerriem nga Bibliographia shqyp e F. Manek, Vient 1909.

25. — (—?) — «Regulhimi i perscipitsem i Apostul-
himit Urats.» (1897) (¹)

Botimet e Propagandës, si shihet, pershijn perjudhen
gjatë të m̃a se dy shekujve e gjymisë, d. m. th. që prej vjetit
1633 djeri kahë mbarimi i shekullit XIX. Por gyshtë vjetin
1870 qyteti i Shkodrës pajiset prej Etensh Jezuit me m̃a të
paren shtypshkrojtë, q' merr ëminin: *Shtyp. e Zojs së Paper-
lyene*. Me këtë makinë, sidomos vjetët e para, u vijne veprimi
apostullik i botimevet të Propagandës; sado q' edhe mbas
këso date (1870) nuk mëjn botimet shqyp të Romës, per ar-
syë m̃a së fortit ekonomike, mbassi shtypshkroja e Propa-
gandës botojte gjithshka gratis.

Mënyra e shkrimit të shqypes, q' u perdor në këtë
perjudhë nder që gandrret q' përmenden, njihet pergjithsisht
me ëminin *alfabeti i shkolltarishtes së vjetër*, mbassi shumica e
librave ishin shkruar në dialektin e Shkodrës, e mbassi ky al-
fabet zotnoi në gjuhën e shkrueme nder marrëdhënje familja-
re të kësaj kraline djeri nder vjetët e vona, kur shqypja fi-
lloi me u këqyrë m̃a dhimbshem prej së bish e me b̃a kambë
në mësimin e shkollave, në mos si zojë shtëpijet, si sherbo-
re e përvitë.

Prej botimit të katekizmit të Kazazit (1743), per të ci-
llin u fol syfri, djeri q' nisë rendi i vijueshem i librave të
Propagandës, kalon rrumbull nji shekull gati krejt në heshtim.
Vijn mandej librat, shumica ashetkë (agjografi), shkruar krejt
mbas mënyre s' ultë të popullit; kështu q' botimet e kësaj
perjudhe janë, per shkak të kohës, të peryeme djeri në te-
pr̃ me fjalë e mënyrë turqishte. Por, mbassi qellimi i shkrim-
tarvet ishte tjetër e jo lavrimi gjithshër, nuk do t' u vëhet

(1) Ky, me sa thihet, asht m̃a i ndurani botim i Propagandës. Auktori i librit
asht P. Dede Past S. J.

këtyne aq faj, sidomos në mendojshim se numri më i madhi i tyre përbëhet prej së buejësh. Kështu edhe vetë fjalorët a gramatikat e kësaj kohe ishin punue edhe këta me qëllimin kryesuer me u ardhë në ndihmë misjonarvet të buejë, për t'u a bëm këtyne më të lehtë zyren apostullike në Shqypni.

Alabeti i shkodranishtes së vjeter, që u ndoq nder shkrimtarë të gegnishtes që prej gjymse së shekullit XVIII e djeri kanë fillimi i këtij shekullit t'ynë, vijon udhën e typin e shkrimit të të hershemvet. Qe, shka' është për t'u thënë posaqe për të:

Mbassi pikë së parit gati të gjith të buejët, që shkruen shqyp në këtë nderkohë, kjen itajaj e mbassi edhe vetë shqyptarët shkrimtarë kishin marrë mësimin në gjuhën italiane, kështu vrohet në shkrimin e kësaj perijudhe sidomos, influksi i ortografisë italiane.

1. Zânoret e gjata e shuma i dyzon; por ka asish edhe që i shenjojn persypri me vizen e sasís së gjatë të latijve: «Sâ i fort, prei s'pârsç, cûr».

2. Ata sidomos që kanë para sysh shqypitimin e drejtë prej ane së së buejvet, kanë kujdes të posaqem me shenjuem theksen tonike të fjalvet: «Nnerohet, prannëi, t'æjrunnit e Tincòt»,

3. Ndersa nder shkrimtarë të vjeter të shqypes shenjojnë, ka një herë edhe për së teprit, ëja, në këtë perijudhën t'anë nuk shenjolet gati aspak, as prej së buejësh, as prej s'ynësh. Prandej ata shkruajn: «Kisc, kiscs, libër, letters, æot, kamt, jan, niss». (1)

(1) Këtë mungesë ortografike edhe ata vetë e ndiejshin. Nder tjerë P. D. Bucarielli e mbyllë librin e vet «Udha e Scetes Cryç» (1862) me këtë vrejje: «*Asht selanpuem: Baks, Jets, Deks, Pagsimi. Nans, Viesets, Babs, etc. pæ kasie kan bô dô tjerat: por cuton ti dô t' sepholci: Bakes, Dekes, Paguesimi, Nanes, Viesetes, Babs etc.*».

4. Ku nuk u duket mjaft i fort tinglli, i dyzojn bashkëtingllorët, në mënyrën e itajajvet: «Self, after, scioffin, gniffen; m'fall, dallun me hille; sciunmne, eppet, hupp; cussart, grabissin, bessa; me fittue, dritta, ploti, lutu; ezz, strapazz, i vozzet».

5. Për buztoren e fortë mb shumica e shkrimtarvet, prejse ndjekë dialektin e gropës së Shkodrës, nuk e ndryshon prej së butës; tjerët, ndëjë malesh, ja e shkruajn grupin si na sod e si të hershemt të gjith, jase e dyzojn (nm). Kështu thuej edhe për n-en e fortë: kush e shkruen nd, kush nu, kur madje t'u a dajë veshi: «Mmaltun, mmrame, mmet; m'u munne nner knime».

6. Bashkë me k a ch kanë shpesh edhe c (ytrore it.), posaqe para së fortash, sidomos në nistë fjalë me këtë gurmë: «Caide, coh, cuvenn, caye».

7. Për të shenjuë tingllin e lames gr. (λ) ndokuj i pelqen të perdorte grupin lh, si më vonë shenjuen rr-en me grupin rh.

8. Tingllin e q-ës së soqme, kur mund t'a dajin prej q-ës, e shenjojn herë me c (ci), herë me cc, kush t'a por edhe me ch: e djeri me q a gh, — si kemi pá në shkrimin e fjalorit të Bardhit: «Ac, beccm, scioccenii; cinresa, ci, keç, pasgara».

9. Ftyra s u vien si për tingllin t'anë c, si për x; nuk e dajin, më sa e dajin në shkrim itajajt vetë. Për s-en e soqme ata kanë njmënd ftyren e posaqme ç, por shpesh babiten e edhe këtë e shenjojn me s: «I zili, forzolhet, sekapërze; kaλzojn, me zzanun, ziert, guzue; malicia».

10. Shumica xh-en nuk mund t'a dajin prej gj-es; prandej kanë: «Gepi, rigiaa, gevaap, borget».

11. Shëjet e posaqme të shqypes, sikur kemi pá m nder

të vjeter, i kanë edhe këta; por, është e ditun, fort më të zbutkrueme e të rrumbullakueme. Pra ndej kemi nder ta: dh- z , z , z ; th- z , z ; y- z , z ; z- z . e.

Këta kishin me kjenë karakteristikat e *alfabetit të shkodranishtes së vjeter*. Por gjithmonë ato më të parat; mbassi në një numër aq të madh shkrimtarësh prej kohësh e vendesh së ndryshme nuk është e mundur të përbildhen të gjitha veganerit, që i ka pelqye së të cillit me qitë në shkrim të vet. Më kjarë ka me u pë puna nder shembuj që tash po bien.

Më pak a më shumë kjo mënyrë perloret edhe nder botimet e kësaj kohe që dolën prej shtypshkr. «Zoja e Paperlyme» të Shkodrës. Është e ditun, se dalë kadalë shkon puna e shkrimit gjithnjë tue u rregullue e tue u caktue për herë më kjarë. Një ndryshim vëhet në orë më së fortit nder disa botime të Shkodrës për shka u përket ftyrëvet *dh*, *th*: e para ftyrohet me shënj z e e dyta me z .

Këtë orthografi ndjekë përgjithsisht edhe libri në djalëktin shkodranisht: «T' nnonat e Sećipuis, prej gni Ghegët që don vennin e vet»; botue në Aleksandri t' Egjiptit vjetin 1898. (1)

Shembuj me alfabetin e shkodranishtes së vjeter.

1. — T' ka λ enemi t' sebetit, se cur e se si ka fi λ ue Cunora e Gojës.

«N' viet 1422. ka ken gni dial' i rii fōrt i divocm' i

(1) Emni i vertetë i autorit është *Tef Curani* prej Shkodrës. Vendi i botimit të librit që shënjohet këtu, Aleksandria e Egjiptit, është vë për arsye oportunitetit politike të kohës, mbassi rrealisht libri u botue në Vjenë (Austri).

Gojës beekrueme, ë nderi që kie i vozzer, sekote tui mblæun gje z far soi lulesc për me e goditun gni cunor, e massandei e vete mbi erse t' gni scamëtar t' Gojës. Kjo Nana gæmoei fort për ket divocion t' kti dialit, e për æuntit ja sendritti menden tui voitun nder Freten t' luntit seiti? së Franceskut; siur se voite e fidoi me bā proven për massandei me u kus-tue. Tui kennun me gni discir t' maë nder Freten, anniku i sepërmanet fidoie me ja seti n' mend tui lan regulen e së Franceskut e tui sekue n' seeku: i æote anniku i sepër-tinavet oh! aë ndeer i ke pas bannun assai scamëtar' s' Gojës, e çie sod nuk munesc me i bannun më atë cunor me lue; ah! cuse munet me ditun se si i vien keç Gojës? e kaç gair-et bani i maëkueni, që gni dit ka i sekreti iscte tui dal prej Cunvendit: cur çie n' dere ju u duk gni Goi' e maënuosme, e me gni ead fōrt t' amel i ææ — kjo po seko o dial' i' em? e nuk seet që anniku at, e i emi do me t' rëit?... mos i ni-guio; v' kjo je, e etz për at rugh që je nisan; e mos u trise-tō as pak, pse nuk munesc me bannun, e vumun cunoren prej lulesc bannun, t' zilat veskscin, e æææææ, për n' vend t' assai munon me n' fallun gni tieter cunor më t' lunnuosme, që nuk vesket, as nuk ææææhet kurr; e ta disc që ti e gjeæ atë që ka për me n' fall ket kunor për dit, ka për me gjet gni meritim t' maë për jetë t' pā sosme; e une kam me ken ama e atavet. Cunoren pra që une begljenisi due me t' mpsue e æset (e ja ka mpsue; siur se æset sekrume mas kti ka-ëimti) me mendue setat gæmnet që kam provue».

(Bucciarelli, Romë 1862.)

2. — Do habere përmi Sekodra.

«Cisnei (1) Sekodra simlet æset ritt, e maënu prei

(1) *Çungë* T. — mbassi.

Scëitit At Pap, (1) knuëssi, knutoi, nuk iënohet me mue, psë une pak fial po i shkruëi ktu permi seher.

Gië Sciaptart diin fort mir, ci Seodra âset erret e Arbuiis, e ci per seium sene kaa lân nnaam. Iabancit e ærassin «Sentari,» Romakt e mocem e kan pass æirr mē emen «Seodra;» e na Arbort «Sekodra». Livio, ci sekroi permi lufta, e trimni, ci kan pass bâa Romakt, calzon n' libr t' vet, ci ka seher pat ken oturaku i Genzit Krailit t' Illirvet; e ci massi u æa ai n' dor t' Romakvet, kta per me forzne, e per me ngnull haccmin n' Sekodr, cinne pastafat gjind prei Romet: t' zilt me coh u sciumnēne, e hapne nneper æve ton ghinhen, e adetet e veta. Kto pun bâne vakii perpara se t'æ Criscti n' seecnâ. N' coh, ci t' birt e Krailit Costantinit i daa ne nner vedi æenat, ci i pat uranne i Ati vetun Seodra per gnadissaa viet, tui ken e kersten, kië unen haccm t' Krailit t' Stamois; mâ von unen haccm t' Krailit t' Serbiis; mrapa Duk n' vetvedi; massannei unen Venedik, por jô gië-ugni; ne-mram, massi per catter viet e mâ, burnisct i pat cinne n' luft Mretit, raa n' dor tui, i zili nuk e fitoi me trimni, por me sâlë, ci bâni me Venediklii n' viet 1477.

Marin Barlezzi Prift' i Sekodran n' Libr, ci latin sekroi permi ket seher, e levdon me cito fial. Sekodra, æot, âset gni seher fort i mocem, e giëher ka ken m' nnaam. Âset rreëne prei malesc, ci i bâin eunor per bukurii: riein afier tre ruina, ci jan Kirj, Drimi, e Bâna, ci perpicien basek, e seprâen n' deet: kaa fuscia, e tok t' mira fort: kaa kalaan, ci heret emnohei «Rosa-Fat:» kaa leccienin, cu merren trofta, levrek, scioica, gnalla, e gië far soi pesc-cisc: per pun t'uit,

(1) Shkrimtari gëkë ktu latin, q' Shkodra pati edhe një herë me u naltise e me u bërë Arbipeshkv. Djeni atëherë hjerarkisist qyteti mvarë prej Tivanti. Dekreti i ketij nderimi kje dhënë prej Punt IX gyshtë ditën 15 Mare 1867.

t' airt, o «t' havraas,» e per seka kaa jeretiss Gotsu, nuk i ka fort lakimii mogni seherit tieter.»

(*Radoja*, Romë 1872.)

3. — Diel mve t' ri — Sennet prei Gotti.

«Juve o dielm t' ri, po ju kusctoi jeten e kti scëitit t' bare. I ri die eëë ka i lumi; e me at scëitni t' mæe ci fitoi, mir na lân me dit se scëitnija nuk matet me vjet, e se eëë t' rit munnen n' u bâ scëitna t' mæ. Ka scëit m' gnizet e dë viet bâni cia tjer s bâjn as m' tetæt. Besbell nuk kië pënëstar i fort, si se Luigj; as s' ctoi nâm scum per vedi se kië gja, por si do scëitna tjer. Bilë kiste eakon me æan: Pënësa mâ e mæe per mû do t' jet me i mait mir borget e mija, e mos m' u dâ kurr prei sënneve t' mira ci bâin scokt e mi. Anë kiô pun do t' na ngñuscôiu fort, masi na del acik se m' u bâ scëitna nuk â nevoja me sekñ jereni, o me bâ penes t' mæa sâ beldâ nuk na i bër vigiñdi. T' i mājim mir urënimet e Tencot, urënimet e scëites Kisc, e borget ci kena n' at rrugh ku na ka æirr Gotsu, e kena me fitue gni scëitni t' mæe fort».

(*Mjedia*, Romë 1888.)

4. — Mreknari

«Iscte gni dial i rii i zili saa kiste muse katernæt viet duel prej scëpjet t' vet e sekoi per jaseta, e massi scëitni tui anei e kti per disaa viet këëi n' scëpji t' vet, ci jo vec kiste bierr feen gië-ugni, por s' i bite aspach ner men mē ken i kersten, e tieter s'bate vec se mē sciaa e me ciesciss feen e Jeun Krisctit. Ka masanei raa i lig, e print e tui, ila-kaat e mict tui gnoft se lgutta e tui iscte fort e reikscme, e

rrëzëne dasekun e tij, e fjalëne me e lut e me e kscilëne
 ei me vâ n' saklam shpirin e vet tui baag ni rifim t' vertet;
 po kië sikunur me i fol gni gunit pse n' ven ei me i vâ orôe
 kscilët e tyne i përgjete tui true e tui sciaa. Sekoi gni Mesco-
 tar, e fjalë me e ciortue me gni eel t' mæz tui i ditue
 asciaare se miseria e Tencot ascet e mæe e se funni i fe-
 rit ascet gadi per gnata ei don me cinnue nder meate, e ai i
 përgjete eëe kti tui true e tui ciese».

(Marozzi, Shkoder 1882.)

5. — K a n g h a e M a h m u d P a s c s.

More Pasc, o Pasc kavaja,
 Po t' vien kee se t' kua met daja.
 Nuk m' vien kee se m' kaa met daja,
 Por m' vien kee se u nne kalaja.
 Tej kisc plak e plot hannrace
 Ate metne setat bairace.

Bini ju Mirditas more,

Perse Pasca met ner core.

Nner do bira, n' meterica
 Delte kauni pors miza.

Bini ju Mirditas et.

Mahmud Pasca ææa gni fjal:
 Mieri vet ei s' lac gni dial;
 Mieri vet ei s' lac gni dial
 Me mal t' eii ne luft me dal.

Bini ju Mirditas et.

Pasc topanghet e florinit
 Namën beghat prei Ulqinit,
Bini ju Mirditas et.

Te gni kisc ei â setrue me rrasa
 N' Mahmut Pascen vramun hasa.

Bini ju Mirditas et.

Ju prei Grudet dielm t' rih,

Bini pusck neper fragni.

Bini ju Mirditas et.

Kto luftar soj palabareit

Na man Pascen me hui t' gharait.

Bini ju Mirditas et.

Ah!, Aman, more Vladik,

Mos m'a pre krset me æik.

Bini ju Mirditas et.

Bini dielm, bini daai

Ti biim mreun malit te eii.

Bini ju Mirditas et.

(Kangé Popullore, Shkoder 1887.)

6. — M e r a m i i p u n s.

«Merami i ktane shkrimeve tieter nuk asht vee se me
 e haap divizionin e Gëmers Jecu Krisçit nner popull t'kscëtën,
 e me j zemun eëmrat e t' sne n' dasctnii per t' lumen. Kastan,
 ja kena vâu emnin «Elcia i Gëmers Jecu Krisçit» ktane tef-
 terve, ei krse mojit kena me ciit; pse sikunur elcia bië fialen
 e discirin e t' krallit o t' eotnis vet, gnashit kto sektime ju
 dittoin scka e lumia Gëura e J. Krisçit lyp prei t' divocme-
 ve vet. Per giææ mûi kena me seegnue gni meraam per t'zi-
 lin giææ mojin me ju lut Gëmers Jecu Krisçit, e do merame
 t' posace per giææ ditt e mojit. E kið Gëmer e hanuseme per
 at dasctnii ei kaa per nee s' kaa me lan paa i scpraun me

ganii liret e veta permii atë ei kan me kaap ket divizion kaç t' mirë».

(*Elçija* Nr. 1, Shkoder 1891.)

20. — **Alfabeti i Shqonis, "Bashkimi".** — Ishte e para herë, qi në gjuhë të Shqypnis, ende nen zgjedhen otomane, themelohet ballafaqe një shqonj per t' u marrë systematikisht me gashjen e shqypes. Themeluesi i saj, qi meriton gimin e lavd të perjetshem, kje Emz. *Prentë Dochi*, Abati i Mirditës. Puna ndodhte në kryeqytetin e Gëgnis, në Kallnduer 1899.

E para punë e shqonis kje caktimi i njëj alfabeti. E alfabeti u caktue tue u themelue ekskluzivisht mbi shkrolat latinishte.

Bashkimi per fund s' bëni tjetër, vëg me e vijue systemin e shkrintarvet të hershem. Me këtë ndryshim: kâ të vjetert per tingujt e posqem të shqypes perdoren shëje krejt të veganta, Bashkimi i xevendsoi këto me grupe germash fjesht latinishte, shumicen me ndihmen e germës *h*.

Kështu duelen grupet *dh* (dh), *th* (th), *sh* (sh), *zh* (zh), *zh* (xh); *ch* (ç), *gh* (gj). Tjerat u mueren prej së vjetersh, ase u kje dhanë vlerë e posqemo shëjevet latine; *gu* (nj), *mu* (nd), (1) *u* (ll), *ts* (ç), *c* (q). Zânoret e gjata u dyfishuën; nuk u muer në kujdes germa *j*, por u mbarue punë me *i*, *i* Per të shenjnen ën t' onë, u rregullue shkrimi djeri diku mbas frengishtet: kështu zanores *e* i u vâ theksa e prehtë (*e*) kur ishte e zâshme; *e*-ja e thjeshtë këndohet e zâshme nder fjalë. monosylabike e nder ato qi fillojn me *e*: per ndryshetj njehej e pazâne. P. sh. *Unë shkoi n' shkolle per me zânë*. *Falëmi ndëves*. *Tyja*.

(1) N' analogji me *un* per *nd*, dila ndjekës të këti alfabeti shkruen *un* per *mb*.

Alfabeti në fjalë, me gjith mungesë të pikpamjes shken-core qi mund të kishite në vetvedi, kje fort praktik: per të paren herë librat shqyp mund të shtypeshin gjithkund nder shtypshkrojet mbrenda e jashta Shqypniet.

Me këtë alfabet u shkruen librat e parë të këndimit, kur shqypja nisi të hijte zyrtarisht me u mësue nder shkollat e Gëgnis, të mbajtna aso here me ndihmë t' Austris.

Perdorimi i tekstavet shkollorë të shqonis Bashkimi së pati të gjatë. Pa i mbushë tri vjetë ndroi puna, e shkollavet u u desht të pranojshin alfabetin e shqonis *Agimë* (1901).

Me gjithkëta shkrintarët privat, shumica, edhe mbas suprimimit të Bashkimit, vijuen botimet e veta me këtë alfabet. E jo vetem shkrintarët gegë, si Flisha, Gurakuqi, Nikaj, Xânoni etj., por e perdoren edhe disa nder toskë, si Çajupi, Skirò, Ashren, etj. Fletoret e asaj kohe, shka s' delte me alfabetin e Frasherit, botoheshin gati të gjitha me alfabein e Bashkimit. E vertetë, se shkrintarët bajsishin se i cilli ato motifkinet e veta, si e lypte moda e kohës; por per fund zotnojshin parimet e alfabetit të shqonis.

Sikur e perkohshmja e Shkodrës «*Elçija*» (1891—) ndëj djeri në caktimin e alfabetit të Monastirit, u' atë shkrimin e shkodrnishtes së vjetër, kështu e perkohshmja «*Albania*» së e ndroi alfabetin e Bashkimit, djeri qi s' u mbyll (1909).

Në perindhen e gjatë, qi kalon ndermjet të shkodrnishtes së vjetër e të Bashkimit, kishin me kjenë per t' u permendë shumë pasqyra tjera shkrimit. Kabë s' asht e mundun të ndigen të gjitha, gekim vetem njado, qi kishin me kjenë një *travt d' union* i dy alfabetavet në fjalë.

Kemi vrojtë në vendin perkatës mundin e sprovët, qi bânë italo-shqyptarët per t' ardhun në një alfabet definitiv,

themelue mbi atë të latinishtes e si shkruen tue i perjashtue ka pak ka pak fytyrat e gërmat ezotike. Lë të ndiqet p. sh. De Rada në «Fjëmuri Arbërit» e Zef Skirò nder botimet e padame të vetat.

Tash po shohim si Faik Konica, pa u përmendë kurrkund shqonija e Bashkimit, në të vlershmen të përkohshme «Albania» (1897-1909) bëhej udhëhëkësi i alfabetit të shqonis. Shënjojm, se parimin me përballë tingujt e posaçem me ndihmën e h-es e ndoq edhe do më tepër se Bashkimi. Ai perdori rr dhe ll për rr dhe ll; mandej gërmat e mbishenjume ç e n për ç e nj. Dhambtoresh e e shkrou kështu si e kemi na sod për ç e nj. Dhambtoresh e e shkrou kështu si e kemi na sod e jo si Bashkimi (ts). Për shenjimin e ë-s e pren shkurt: e theksoi gjithkund e-n kur ishte e zëshme, për ndryshje njëhej e pazëshme.

Por, përpara Konicet, meriton të përmendet munda i vetmuem i poetit P. Leonard De-Martino, për shka i perket kontributit të tij në shkrimin e shqypes. Tash po biem nji shembull prej kryevepre së tij «L'arpa», shtypë në Venedik vjetin 1881. Mban shum kahë shkrimi i të vjetërvet, por u emancipue prej shëjesh së veçanta. Në të gjejm grupet dh, th, lh; y-n s' e ka as si të hershëm, as si na, por e shkruen ü.

Shembulli prej P. L. De Martino „L'ARPA“

1. — V a a j i h a p s e s. (1)

*Moi dahnüscë udh-kerkësceme,
Ci rri mejin n' at balkue,
At far kënghe kac lotëshme*

(1) — Përkëllim prej ital. *Il lamento della prigioniera* (Bontinella peregrina) T. GROSSI.

*Per gith nadie tui kenne,
Me kalzò cka dò me than,
Moi dahnüscë, me zdanin tan'?*

Vetun-ëvëcie ne harrim

*E pret fatit tan' lesëvëcie,
A thue kee për mue ankëm,
O veçvëcie e vorfëvëcie?
Kidi, se s' kee mda t' mir dërmën,
Kidi, dahnüscë, me zdanin tan'.*

*T' zezat toona për jan ndëvëcie,
Ti barë kee si flutër,
Tret për mal e tret për fuscë,
Për havua kee si gjimën,*

*T' ghitën dit me zdanin tan'
Tui thirr sciocin ci t' kaal lën.*

*Vaaj medet!... Për s' kam peshëtim
Prej kës burgut ku jam biër,
Ci s' gjeft diell as tieter gjim,
Ci edhe frumen n' fjet ma merr,
E menzë vaaj em prej këdën,
Vjen, dahnüscë, ne vësc tan'.*

*Po mbërrin vëscëta, o jabangjë,
M' lën e skon me krahë e lëta,
Skon me pda tieta nallë,
Tieta male e tieta deeta,
Tui përfalet me zdanin tan';
Moi dahnüscë, cka kee ci kidën?
E un' e zez për nadie e proore,
Kur t' cil stitë me vaajlue,
Njëpër brëtime e njëpër boore*

*M' eien se alaa jee tui kennee,
Hathin tem tui kida ci amân,
Moi dalhuiise, me zâanin tan'.*

*Mbi guici vorrit ne prenneere
Ketù rreth gui kerre hee m' giêtun;
Moi dalhuiise, beghniss heer-heere
Permbi atë me u mal pescëtun;
M' lut puscim, ket nneer ma bân,
Moi dalhuiise, me zâanin tan'!*

Shembulli prej së Perkohshmes "ALBANIA"

2. — A n e s L i q ë n i t.

Per Gëg Postrippen. (1)

Nata po aferohët. Drita é dites trëtët dalé nga dalé; é, mbi tjeçulhat é shtepivé, mbi drasat é rhugëvë, mbi flëtet é pémevë, mbi trupët é épeta(*) të çupavé qi shkojne, në ngjyre manushaqié — në ngjyre gushe pellumbi, si thone ne ca malé tona, — shtrihët, é i mpshjëlb. Mbasandaj, pake nga pake manushaqët çfletohën, ngshan. Hiët behën me te dendura, me te zëza. Neri mbas tjaferit, yjte çproje qiëlhin, é pikelojne drite. Nata u-aferua. Nata érdhi.

Ë kur aferohët nata, kur vjën nata, me pelqën te véte te rhi anes liqénit. S' eshte si liqéni i Ohrit, mé ujera te kulluara si te në rhekjéj, si liqéni i Janines, qi çkelqën si në fushe é shtruar mé pasqyra, si liqéni i Shkodres, dët i vogel

(1) — Pseudonim i shkrimtarit shkodranë Z. Filip Shiroka.

(*) T r u p i é p e t : corps suople. Thone té né : Kio shatre çpët jënt, d. m. th: Cette verge s' assouplit facilement.

i rrahur téj é ketéj nga lundra te motshma sa Shkodra é ne ane te te cilit ghallojne malesore te rhépte. Eshte në liqén nuk m' i math sé në kopsht, ne més te në pylli te punuar, liqén i ndyre é i bukur, — i ndyre sé uja i qëlbbët, i bukur sé pémet qi é rhéthojne myvarin déget é tyré gher mbi faqé te tij, édhtë mbi faqé te tij hena ndrit é lot. Në pushim te nates brétkosat kendojne. Hére hére, në pëshk, é në tjafer, é në tjafer, shume pishq, tingillojne ujen. Uja per seri pushon, é flé. Po në ére é ngadalte (oh shum é ngadalte!) uñët mbi liqén é i zubravit faqén.

ТРАНХ. (1)

Shembulli i alfabetit zyrtar të shqonis Bashkimi.

3. -- M o s e m s h e h k u r r g h a n e g h ë t u n.

Kola ghet n' rrugë gni brisk. E muer n' dore e u gxue tui paa se ishtë fort i bukur mé mnye t' bardhe ashtit. Shkoi afer gardhit e preu gni thuper e e latoi per me paa a ishtë i prëhet.

N' at chas raa aty pari gni nieri ci shkoté tui shikue rrugen e madhë sikur me kerkue nogni sën e kerkunn nuk e shifé Kolen ci ishtë case gardhit. Kola tui u kujtue se dishka kerkoté tha me vedi nnoshta gnatii i kaa trëto brisku, e me gni hére i duel para e e pvéti shka kerkoté. «M' kaa hupë gni brisk, tha ai, me mnyé (dortse) t' bardhe e iâm tui e kerkue. Kola nuk e mshëhi briskun, por tui shtii me gni hére doren n' ghep i' a dha e ai u gxue e i' u fal nneers Koles.

Kola pûnoi mare e urfisht e knur u kalxoi prînnvë

(1) — *Trhank Shiro beg.* Kështu nënshkruhej Drejtori i Albanisë Z. Faik Konica.

vet ata u gzuënë e i ati i bieu gni brisk edhe maa t' bukur se ata ci kishtë ghtë.

Fmij, mos t' i u rrëhët mënnia kurr me e manit per vëdi shka t' ghtëni saa do e bukur ci t' iet se hëré, ia vonë dhet se asht ghtëia e hui.

Ghâia e hui kurr nuk nimon.

Ghâia e hui t' perlyen edhe t' arriën.

(*Libri II. i Knnôit, Vjenë 1900*).

21. — '**Alfabeti i shqonis „Agimi“**. — Ndërsa shkrimin e shqypes me alfabetin e Bashkimit ishin tue e prane shkolla e shkrimtarë, qe se del në shesh një tjetër: Alfabeti i *Agimit*. Këtë e themelojte, bashkë me shqonin omomye, D. Ndrë Mjedja, gjithnji në Shkodrë, vjetin 1901.

Shkollat e institutet katolike të Gegnûs ishin asohere nen jurisdikcionin e Preletenvet, të cillët, me të gpalun të këtij alfabeti të rî, u gjeten para njëj problemi të papritun, q i dau dy partish. Qeverrija e Austris, q i mbajte këto shkolla e shtyppte edhe tekstet per to, lypj prej Preletensh të mirshin një vendim të perbashkët e t'a caktojshin, cilli nder këta dy alfabeta ishte per t' u zgjedhë. Edhe shumica e Preletenvet, per arsye q i s' na duhet të cillojshin këtë, u diffue per atë t' Agimit. Me kaq alfabeti i caktuem i a xû pa tjetër vendin atij të Bashkimit, edhe u botuem teksta shkollorë të rî, të cillët vijuen të perdoren djeri q i çashlja e alfabetavet muer një fund definitiv në Kongresin e Monastirit.

Tue e marrë punen nen pikpamje ditunore, alfabeti i Agimit parqitej mjaft i arsyeshem. Ishte i trajtuem mbas ndhe së pergjithtë, q i kishin ndjekë nder transkripcionet shqypë shumica e albanologjvet gjerman (Brugmann, G. Meyer,

Pedersen etj.), të pëshketun mbi parimin: *Nji tingell e nji shthj*. Pergjithsisht këtë udhë kishin ndjekë edhe Frasheri e Kristoforidhi nder alfabetat e vet.

Mjedja eliminoi dy germat grekiste t' albanologjvet ž e ð. Per të xjerrë prej germash latinishte tinguj të posaqem, ja shenjoheshin këto mbë krye me theksen e prehtë (g, k, n = gj, q, nj); ja preheshin per mjedisit (d, l = dh, ll); tjerat perdoreshin të shenjume si janë në shkrimin e kroatishtes: č (ç), š (sh), ž (zh). Të vetmet grupe q i u shtien në punë — posë nd e mb — prej Albanologjesh e prej Agimit, kien dz (x) e dž (xh). Per ën e soqme Agimi perdori en e këthyeme (e), me ndihmen e së cillës, zgjatoheshin edhe zânoret (aa, ia). Hëndoret shenjoheshin me theksen e cirkumfleksit (â), si bânë gati të gjith; por kur këto zânore hundore ishin njëherit edhe të gjata, atbojë shenjoheshin me një vizë të dredhun per sypri â; i cilli shëj i vëhej edhe germës r, kur kjo ishte e fortë (rr).

Alfabeti i Agimit, me gjith arsye shientifike q i mund të kishte në veti, nuk duel praktik në perdorim. Në Shqypnû s' u botue me këtë alfabet kurgjâ; shtypshkrojet e buëja, para se t' a mirshin mbi veti botimin e njëj libri shqyp, do të mendojshin mû para me u pajisë me shëjet e posaqme të këtij alfabeti. Me gjithkëta Agimi botoi në Vjenë një rend të gjatë e fort të vjeshem tekstash shkollorë. Kalendar i «Dija» (1906 në Vjenë) e fletorja «Dashamiri» (në Trieshtë) bashkë me ndonji liber tjetër u botuen edhe me këtë alfabet.

Shembulli prej Alfabetit të Shqonis „Agimi“.

Termeku i Shkoders.

Ner sâ e sâ t' lîga ki ngane n' Škypnû, n' vjeten ki

škoj, ashtu si ka ana e grekve, serbve ede bulgarve; ni e lige ma e made per kombin t'one kje kuer me ni Keršner (1905) ni termek i mad ki bani m' u drid e m' u elkund mare kyte-tin e Škoders a ma mire me pan kryekytetin e Skypnise, tuj škalmne e tuj çart špijat ma t'forta. Na po e kapim škurt m' ket ndye masi drue ki nuk do gindet škypitar, ki nuk ndjen ç' u ba mbi Škodren te ngrate.

Is pra e para dita e Keršorit, ni ejte (dita e Selbunemit e katolikve), kuer ni gême e forte u ndih e perqelun prej ni škasit t' mad, lujti t' gip kyteitin tuj i renne špijat e tjera godina jose tuj i ça. Njerzt dñlne me t' špejt per jasha.

Renimet ma t' mdaia kjen n' Bahçalek, ni katarš i gytetit m' at ane Drinit, ku nuk mbet špi n' kamba. T' deknit kjen na 150, e t' plagunemit 250.

Njerzt zñne t' flëjn jašt ner kopštije e obore nen do ksoia ba mare e mirapšt, nën ši me štergat ki nisi mé ra, deri sa fikun me arde ndima.

Ashtu ede ner Tabaka (ede ky ni katarš jasha gytetit), u priš faret.

Škasi ma i madi kje si pame perpara, n' nade m' 6.5 (ata francez). Kje ni e dridun e made ki ngjati 12 t' finta, i tsiti perqelun prej ni uštijet, elkundi gytetin ner kater anet.

Kiža e Made e gytetit, ni ner godina ma t' mdaia t' Škoders, ashtu ede ajo u plas e u ça; vetem kumonari pštovi. Ede kiža e re e e bukur e Franciskajve u renne e u çart. Kumonari i ksaj pštovi.

Kštu ede minaret e falatoreve u çane ja u rznne.

Nder katñnde, renimet ma t' mdaia kjene n' Ana t' Marit, n' Breg t' Bunas, n' Šeldi, Juban, Maxrek, Bušat, Trušt, Gomsike et.

Ledet e kaštjetit u rdzñne e prej Tarabošit e tjera ma-

leve u rdzñne škrepat tuj renne špija, ujerz e štase et.

Sot 50 vjet pone se ka kene termek ma i mad, por nuk ka ba ma renime t' mdaia se ky.

Mas škrimeve mrame ki patme prej Škoders termeku nuk ka pušue ede e deri teš kan kene ma se 360 t' dridhuna.

Disa ner gytetas filune me i godite špijat per s' r, n' vënd ki tjerat, prej friket ki mos t' u rennošin prep, i lã-ne t' škalmñme.

(Kal. „Dija“ 1906).

22. — **Alfabeti i Monastirit (1908).** — Me shpalljen e Konstitucionit, qeverrija turke, tue dashun m' u diffue liberale para botës e popujvet, qi mbajte nen zgjedhë, jipte per ma të paren herë liri shkollash komtare. Të djegun, si ishin nacionalistat e shkretë, qi djeri atë herë punojshin mëshentas e me frigë — si ai qi kryen nji delikt — me të zi ç' priten me u bashkue nji herë, me u njoftë me shogishnojn e me i shndrrue mendimet nji herë lirisht. Këshu në mojin e Nandorit të vjetit 1908 Kongresi i parë, i pergjithët i inteligjencës e i nacionalistavet shqyparë u ftue të mbildhej në gytetin e Monastirit. Qellimi të njihei *per modum facti* Monastiri nji gytet i Shqypnis, i dha shkas sidomos zgjedhjes së kësaj qandrrë per mbledhje.

Çashtja e caktimit të nji alfabeti të perbashkët, qi do të vijejtë si nji themel fillner i unjimit komtar, ishte vendue të mirrejt në dorë kryekrejtet në këtë kongres.

Shoguit letrare (1), fletoret e sitypi komtar (2), qandrrat e klubet komtare të gytetevet mbrenda e jashta Shqypniet (3)

(1) *Bashkimi, Agimi*, (Shkoder).

(2) *Kombi* (Boston), *Besa* (Kairo), *Drita* (Sof), *Korça* (Korçë).

(3) *Shkoder*, *Durris*, *Tirana*, *Elbasani*, *Berati*, *Argjinokastër*, *Korça*, *Vlona*, *Leokovika*, *Kolonja*, *Shkupi*, *Skavova*, *Filibexa*, *Bostoni*, *Saloniku*, *Monastiri*, *Jenna*, *Kairo*, *Bukureshti*, *Kostance*, *Sofia* etj.

kishin dergue përfatsuesët e vet: gjithshëjt 32 vetë!

Në mjedis të një entuzjasmimi të papershkrueshem kongresi, kryesue prej Z. Mid-lat Frasherit, formoi një komision 11 vetësh (1), tue u a vëm këtyne barrë përpilimin e alfabetit të përbashkët.

U pranue në themel parimi i alfabetit latinisut. Mbi këtë komisioni punoi një a 10 ditë, tue u mundue për punimin e alfabetit të ri, që m'a vonë do të mirrte emrin *Alfabeti i Monastirit*. Alfabeti në fjalë, mbas shumë vishtrish e kundërshtimesh, duel; por duel një gjë që pëshetej jo aq mbi arsye ditunore, sa dukej m'a fort një vendim i marrun në themel të një kompromisi. Përse, kur t'a këqyrsh, gjithçka pat në veti alfabeti i Stambollës, germa fjesht latinishte, të gjitha u mueren e u shartuen n' atë të Gegnis (Bashkimi), i gjithë me gjithse kje prekë e shndrrue mos me u njoftë, prap cilli, me gjithse kje prekë e shndrrue mos me u njoftë, prap fitojte në parim: parimi i një alfabeti *kryej latinisht*. Për të kondenduem italo-shqyptarët dishka u muer edhe prej alfabetit të De Radës.

Qe elementat kryesorë, që përbënë këtë alfabet koalicionit:

« Bashkimi » (Gegnisht): *dh, th, ll, rr, sh*. (2).

« A. i Stambollës » (Tosknisht): *y, ç, q, z, x*.

« A. i De Radës » (Italo-shqyp.): *ë, gj, nj*.

Ndërsa delegetent e Gegnis e pranuen pa fjalë këtë alfabetin e ri, ata të Tosknis nuk mujten me hjekë dorë për një herë prej atij të Stambollës. Kështuqi Kongresi muer vendim, bashkë me alfabetin e ri, të vijojte m' u perdorun e të

(1). 1. A. Gj. Fishta (Kryetar); 2. M. Frasher; 3. L. Gurakuqi; 4. D. Qiriaz; 5. D. Ndr. Mjeda; 6. G. Cilka; 7. T. Buda; 8. Sh. Kolonja; 9. S. Peçi; 10. B. Topulli; 11. N. Vroni.

(2). Grupet *dh, th, rr, sh* para Bashkimit për do kohë i kishin përdorun edhe De Rada.

detyrohëj me u mësue ndër shkolla edhe ai i Stambollës (1). Qellimi i unjimit të plotë të shkrimit mjerisht nuk mujt një herë të shkojete në vend. Por s' ngjati shumë, e edhe toskët vetë e pân, se s' ishte e bukur një dasi kaq e madhe në një popullsi kaq të vogël: mbas ndonjij vjeti pak kaq u shtollën e pranuen praktikisht alfabetin e Monastirit (2).

E kemi theksue në vendin përkatës, se italo-shqyptarët ende, mbas gati 30 vjetësh, s' e kanë bërë atë vetin, për me u bashkue me villazent e këndejetit në shkrimin e gjithës së përbashkët.

(1). Në rasen e 25 vjetorit të Kongresit të Monastirit, u botue ndër këto fletë teksti i vendimit të marrun. Kq. H. i Dr. Nand' 1933, f. 523.

(2). Shumë, sidomos botuesit e Amerikës, edhe mbas pranimit vijuen të përdorin *e* për *e*; *e* për *ë*.

DIFFTOSI

[illegible]

	Të hîmt (Pasqyra e shënime)	.	.	Fq.
1. —	Dorsëkrimi i shek. XIV.	.	.	3
2. —	Formula e Pagzimit (1462)	.	.	4
3. —	Fjalori i R. Arn. v. Harfî (1496-99)	.	.	5
4. —	Don Gjoni Buzuku (1555)	.	.	6
5. —	D. Lukë Matranga (1592)	.	.	7
	Oroë mbi shëje të shqypes ndër të hershem	.	.	10
6. —	Emz. Pjeter Budi (1621-1664)	.	.	11
7. —	Don Fran Bardhi (1635)	.	.	16
8. —	Emz. Pjeter Bogdani (1685)	.	.	20
9. —	Kuvendi i Arbënit (1706)	.	.	25
10. —	P. Françesk M. Da Lecce (1716)	.	.	30
11. —	D. Gjoni Kazazi (1743).	.	.	34
12. —	D. Jul Variboba (1763)	.	.	35
13. —	Dhjata e re (1827)	.	.	37
14. —	Hieronim De Rada	.	.	43
15. —	P. Anton Santori (1819-1894)	.	.	48
16. —	Zef Sereembe (1843-1891)	.	.	51
17. —	Zef Schirò (1865-1927)	.	.	54
	a) Në shkrimet e vjetra të Pjanës	.	.	56
	b) Alfabeti i Kamardës (1870)	.	.	60
	c) Fjala e Tin' Zoti	.	.	61
18. —	Alfabeti i Stambollës (1879)	.	.	62
19. —	Alfabeti i shkodranishtes së vjeter.	.	.	64
20. —	Alfabeti i shoqnis «Bashkimi» (1899)	.	.	69
21. —	Alfabeti i shoqnis «Agimi» (1901)	.	.	80
22. —	Alfabeti i Monastirit (1908)	.	.	86
	Drasa kronologjike e alfabetit të shqypes	.	.	89
				92

A. JUSTIN RROTA
Ex-Profesor i Gjithës Shqype

Monumenti më i vjetri i Gjithës Shqype

D. Gjon Buzuku

(1555)

Copa të zgjedhuna e të komentunme

per

SHKOLLA TË MËSIME.

— BOTIM I DYTË —

SHKODER
1938

Zjerrun prej së Perk. „HYLLI I DRITËS“
Vjetri 1931-1936.

Me lëjen e të Parvet

Monumenti më i vjetri i gjuhës shqype

(BUZUKU — 1555)

Nji vepër, për të cilën komi shqyptar do të lumnojë e do të krenohet, randën e së cillës nuk gëjëjm fjalë t' a shprehim, është me të vertetë ky monument jetik i letraturës shqype, qi, si vigë ngrehet madhneshëm, për me n a diturë nipave t' Ilirvet gjuhën qi folen të parët e tynë, tue n dhënë deri dikë pëuin e lëshit të metamortozës së gjuhës së tynë: mjaft të thomi, se në të ndiejm shqypen, si kje folun në shekullin ngjithë mbas deke së Skanderbegut.

Nuk lypet prandej të jët lexuesi letrar i pikatun, a i murrin thellisit me çashtë gjuhësiqe, për me i n gëzue lajmit, për dikë ndoshta të papritun, se në verë të vj. 1927 prej Kromet është bajtë e gjindet në gji t' atdheut kopja e fotografime e librit më të vjetrit shqyp, qi njihet deri sod 1). Po dhem të flasim për libër të D. Gjón Buzukut, shtypë në vjetë 1555.

a) Historia e Librit.

Se kur u çue në Kromë për me xhënë vend nder biblioteka të Vatikanit kjo e vetme kopje e Buzukut, qi u lletue, nuk dilhet. Sigurisht se jo fill mbas botimit; më fort më vonë. Tue marrë para sysh gjuhën e perjashtme të librit, si është sod i mangët, i shkëm e i zhyem në shum vende, do të thomi se voji atje mbasi kje perdorë për një kohë mjaft

1) Pë marrë para sysh ndo t' fragment, qi bën datën para Buzukut, si ajo fletë e gjymës, shkruar me alfabet greqisht. Xjerrë prej një vepre së shek. XIV, qi ruhet në Bibl. Ambrosiane të Milanit: as *fontaine* e pagzimit, shkruar në çarkorë prej s'Emz. Pal Ejllit. Arg. të Durrësit v. 1462, qi ruhet në Bibl. Laurentiane të Firencës. (Kqj. *Diturija, 1 Prill, 1927).

V. O. — Tue kënë se auktori ndollet tash shumë do kohë i smut mjaft randë e s' muji t'a qesë në oritë botimin e dytë me permirsimet e duhuna; e n' anë tjetër, tue na e lypun prej së gjitha anësh komentimin e librit të BUZUKUT, këmë të ngushtuem t' a bëshim ket ribotim me pak ndryshime të bame gojarisht prej A. vetë.

BOTUESËT

të gjatë prej famullitarvet në Shqipëri: pëunë kjo qi mund të xieret edhe prej fjalve të shkrueme me dorë aty këtu ndërkështje të fletvet të librit.

Mâ i pari kje *Emz. D. Gjoni Paj*, i biri i *Nikollë Kacazit*, shqiptar prej Gjakovë e Arqipeshkev i Shkupit 1),
që hetoi këtë libër të Buznikut në bibliotekë të kolegjis së Pro-
pagandës në Rromë;

Zblimi i parë n bâ vjetin 1740.

Emz. Kazazi e gjeti librin fort të vojtun beq e të mangët tagesh sidomos kanë fillimi; kështu që e quejte, tne i a lajme inteligjencës shqyptare të Shqlls të gjetunt e këtij libri: „*Antichissimo Missale per antichità tutto stracciato*“. — (Meshur-Ungüll-Shgypp fort i mocem kercjt shlygem prej vjetërsije).

Gjithë entuzjast për këtë zbulim, mmer e e pershkron me dorë tërhequr e mburrur të librit (kë ishtë parathënia), edhe i a dergoi në dhantë *At Gjergj Gazdëris*, themeluesit të Seminarit Shqiptar të Palermit, «nier — si e thirrë ai vetë — shembull për bujarë zemre e tip i vertetë i burrnës së komit të vetë.»

Kjo fage e pershkrime, bashkë me dokumenta tjere, kaloi në dorë të të Nd. *At Pál Parrinik*, qi kje më i pari Drejtues i Seminarit të natpermenlun; sikur e dishmon në vepren e pabotneme të veten : „*De consensionibus Albanensis* (sic) *cum Romana Ecclesia*“. Dihet se, si ky, si më zonë i permenlunni gregjist Shqypëtar Kamarda (?) u vënuë me e pânne peribrid, tue e shkruar me gërma krejt latine e tue i shtuar peribri zhvillimet e nevojshme; por duket se nuk mujten me i a datë.

Vjetin 1853 *Emz. D. Zef Krispi*, Ireshkev tincillâr i Tlampsakut e Drejtner edhe ky i Seminarit Shqypëtar të Patermit, në verpen e vet, qi botoi në Palerm: „*Memorie storiche di talune costumezze appartenenti alle colonie Greco-Albanesi di Sicilia*“ — xën në gojë në tagen 82-89 librin e Butkut me ato fjalë të dorskrimnit të natlpermendun të t' Emz. Kazazit ?).

1) Vjetin 1743 Kazazi hotoi nji katekizem: „*Dolpina e Kështenë*“, nji bërje 46 jing.
2) — «Fjala e T' In Zoti», Nummer i jashzakomshem (1919).

2) — «*Fjala e T' In Zoti*», Nummer i jashzakomshem (1919).

Mbas këso koha vijon një beshtim i plotë mbi ekzistencë të këtij monumenti gjatësor.

E këin asht mirë të albet se, kurrujti nder shkrimtarë të hershem (*Barthi, Budi, Bogdani etj.*) s' e gëkë sadopak ëm-nin e Buzukut, as vepren e tij. Gati të gjithë por, një zani ankohen se kanë lujëkë shumë keq tue e shkruar librin e vet shqyp, për mungesë shembujsh, thue se k'je, se i cilli për vedit, m'ia pari shkrimtar i gjithës shqype.

Çashtja e librit të Buzukut, mbetë fjetë në një gjumë të rrezikshëm për më se një gjysmë shekulli, u zgjallë pá pritë pa kujtë prej së *Pendritshmit t' Emz. D. Pál Skrivò* Ipesh-keve i Bendes, Drejtner edhe ky i Seminarit Shqypíar të Pa-lermit. Zëllit e kujdesit të tij do t' i dilet l, në kje se ky, tne rruqe dokumentat e arkivëvet, qí kishit në dorë, muji me gjetë shkrime, qí i dftuen gjurmët e sigurtá per të gjetun të Buzukut. Me këta dokumenta të gmuëshem në dorë i u paraqit Eminencës së Tij *Kard. F. Ehrle*, Prefekt i Biblio-tekës së Vatikanit.

Këta ndodhte vjetin 1909.

Libri pra, tash n gjet, jo më në Bibliotekë të Propagand s, si e kishite pasë lajmue Emz. Kazazi në vjetë 1740, por në Bibliotekë të Vatikanit.

Me ket fill Prefekti bâni të fotoqrafiohej me një herë blëni i gjetun, tue e protokolue me ket shënjim (signature): *Ed. Pr.* V. 21. 2) — Fotografiqat i muer në dorë vetë Emz. Pål Skiro, i cilli i u vâ pûnës tue e shndritë tekstin me perkëtim italisht per brî bashkë me oroe tjera gjuhësie, edhe e pati mendun me e botue me 'i herë; por lufta evropjane, i a pengoi t' lmozotit dishirin qi pati.

Nder fletore shqyptare aso herë më e para, që e dha
 rajmin e të gjetnuit të librit në vjetë 1909, kje „*Diehl*“ i
 Amerikës. Duelen mbasandej copa të xjerruna prej librit, të
 komentueme mbi fletoren e Elbasanit „*Tomori*“ 1910, Nr. 12,
 e mbi fletore „*Lirija*“ të Kr. Iunarasit.

1) — "Annuario 1917-1918 del R. Istituto Orientale di Napoli (1918)", — Discorso del Prof. Car. Gins. Schiavo, Fg. 61.
2) — "Osservatore Romano", 31 Ott. 1929.

2) — "Osservatore Romano", 31 Ott. 1929.

Shperthen lufta e madhe e per Buzukun s' i duet kucj ngae me mendue. Kur qe, në vjetë 1919 prap Emz. Pål Skirò e ndezi edhe një herë pûren: qiti kushtimin botës intelektual shqyparë, tue i lajme se ai ishte gati me i a lû botimit të librit të Buzukut, veg kerkojte një numër të cak tuem pajmtarësh, qì të lidheshin me nenshkrim të vet per pagesë të botimit, qì të mufte kështû me u bâ ball shpenzimevet të shtypit.

Zânit të grishjes së t' Emzotit me gëzim i u gjegejn fletore o të perkohshme si mbrenda, si jashta Shqypnive ¹⁾ per me lajme rishbotimin e vepres monumentare; por mû së fori i u gjegejn nenshkrimet e pajmtarvet, qì lypeshin per botimin e librit.

Apostulli mû i flakti, qì, shty prej entuzjasmit e dishirit të rishbotimit të Buzukut, e çoi peshë aso here ket gash-tje në Shqypnû, kje. Ât Shqjefen Gjegov. Kemi në dorë tûben e korrespondencës qì ky mbajti me t' Emzotin Skirò permbi ket gashje vjetin 1921-1922. Emzoti kishte lypë prej Shqyp-nije, qì numri i pajmtarvet të nevojshe të kapej deri në 100 ²⁾.

Plotsue në pakë kohë numri i nenshkrimevet, pritëj me padurim qì të shibej nemose fashikulli i parë i rishbotimit. Me 22 Shtat. Emz. Skirò, uzitë prej zânit të pajmtarvet, qì lypshin të shpejtohej botimi i Buzukut, i shkruete. Ât Shqjefnit: «110 pajtime mujtojnë; per tjerat tash mendoj une... por lypet per një herë me pritë». — Kaloj vjeti 1922 e s' u pû gja. Me 15 të Prillit të v. 1923 prap Ât Gjegovit, qì dishrojt te zhvillime per ket vonesë, Emzot Skirò i thojte: «Vishtrist per botim të Buzukut s' janë tjera, veg *financiare*; e per me

1) Njer tjera, prej fletore „*Korendi*“ të Bromiç, Prill 1919, Nr. 12 e muet eallë e perkohshmeja e jonë „*Zoni i Shua Xhoni*“ e në Nr. të Fvrit 1929, Fj. II. A. Pashko Bardhi vreshtoi një artikull permbi ket lajm të haktur.

2). — E rnejn ende listen e duerit e të gjith atyne qì aso here nenshkrunen paj-timin per ket rishbotim të Buzukut, duerit të tana, qì mbohli zelli i At Shqjefnit. Jant gjithsejt 100 çmra. Po na kande me theksue Ministrin e Arsimit, qì nenshkron 20 paj-time; Françeskajt 12; Emzot Bumçin 5. Janë mbrendë të gjith Ipshekvjt e Shqypnis, me t' Emz. Delegatin Apostullik e një numri mndh Deputetësh e shqjash s' para Shqypnare, pa ndryshim besimi. Nenshkrimet xhni fll me 14 Dhnetur 1921.

i a fillue duhet me pasë nemose letren e nevojshe me krejt botimin; mjesë, mbas mendje s' eme, pajmtarvet nuk e shoh me rrugë t' u lypj një parapagesë». —

Me kaq u mbyll gashja e Buzukut, as s' û ndie mû sja per tç.

Inteligjenca shqyptare, qì e kishte ndjekë me knjdes krejt zhvillimin e gashjes së këtij monumenti gjuhësor, an-kojte fatin e keq, qì një vepër kaq me randi të vifojte jeten e errët të bibliotekavet të lueja. Mbas plot 20 vjetësh, qì në një Shqypnû të pamëvarshme ishte ndezë pûna e Buzukut, tue i lûnë m' anesh të gjitha tjerat, s' ishte nderit as para së luejsh indifferenca e Shqyparvet ndaj ket visar letratyre.

Mbas jo pakë vishtrish, shkruesi i këtjme vreshtave me ndihmen e Ministris s' Arsimit, vojt në Bromiç, edhe i perkrahm prej s' Emzot Kardinal Çiril Korolewsky-t, spe-cjalist në degë të historis së kishvet orjentale, mujti me e sjetë blenin e dishrnen të Buzukut. Pû tjetër bâni tri kopje fotografike, e të lidhuna nder tre blëj të hijshe: njanen i a paraqiti Naltmadhnis së Tij Mbretit, i cilli para këtij gimeji komtar ditroi gjith kënaqen e pelqimit të vet; tjetren, qì kje kopja e parë mûrë ndrejti prej origjinalit, — shkrim i barllië në fund të zî — i a dorzoi Ministris s' Arsimit, tue ndalë të treten per biblioteken e Kuvendit të Françeskajvet në Shkoder, të cillt u kishin dalë perpara ve-ganersisht shpenzimevet të nevojshe.

b) Trajta e periashtme e librit.

Libri i Buzukut mmud të gjindet në Bibliotekë të Va-tikanit, rregjistruet me këto shënime: *R. G. Liturgia, III. 194. Kâ, si asht sod, plot 188 faqe (cm. 20 X 14) shtypë dy shtyllash, posë 8 copa fragmentash të shkyeme. Librit i mu-ngojn 16 faqet e para e aty-këtû edhe ndonji neper të. Prej kësaj numgese na nuk e dijm titullin e vertetë, qì kâ mujtë me pasë libri. Sod gjindet i lidhun në lkurë, e, mbasi pat rû në dorë të bibliotekavet të natperemdhuna, i kanë shkruet me dorë mbi të parën faqe ket titull: „*Antichissimo Missale**

Albanese tradotto dal Sig. Don ¹⁾ Giovanni Busuchu l'anno 1555.

Mbrenda nder skajë të faqeverit kanë shkruar shumë dner, më e shumta Priftensh, qì e paten në perdorim librin. Janë më fort fjalë të shkëputuna shqyp, latin e italisht. P. sh. I ndërismi e i ndërismi me të madhe... Cur, cur te vigne... *Ô Dom Gioni cam sckruo...* Dom Marche e Dom Pietri (20). D. Primo Cola (11). Zoti Dom Marche te falem û Dom Gergi (20). — *Anius Dei qui tolli peccata mundi miserere nobis (63 b. bis).* — *Io amo l'io.* — Ká kësosh e ndo'i shkarravinë tjetër të pakuptueshme.

Libri në formatin VIII° është shtypë me tipe stili semi-gotik. (Ierma e parë, me të cilën nisë ndo' i copë e ré, është mjaft e madhe e stolisë me fytyrë të ndo' i shëjti, inknadruar e rrethuar me lule fantastike; si shihen ungjijt e brevarit e vjeter, përmue me dorë në miniaturë.

c) Fuktori e vendi i botimit.

Me gjithse librit, si thâm, mjerisht i muqojn me fletë tjera edhe faqja e ballit ²⁾, prej kahë kishim me mujtë me dijtë dishka më tepër per histori të tij; prap do të jemi kóndend per fat të mirë, qì anktori kishite pasë rreshtue në të mbyllun të librit dy fjalë në mëndyrë të parathanjës.

Prej këtyne pakë rreshtave mund të dhet me signurí se shkrintari i këtij blëni është *Dom Gioni, i biri i Dede Busuchut*. Auktori e permendë çmmin e vet, *Dom Gioni* si Anktuer të librit më se një herë, nder të lutuna qì vijn fill mbas Litaniave të Mëdhaja (fq. 13 b.).

Ngjati jo më pakë se 10 mnej e gijës per me e pënue e me e krye së shtypunit. D. m. th. e filloi me 20 të Marcit 1554 e i dha fund me 5 Kallinduer 1555.

Per shka i perket biografis së tij nuk dhet tjetër, veg njata qì mund të xieret prej natyre së djalekitit, në të cillin

1) — Æsht fillue me i shkruar eullë emni i tjetër... „fillo di...“ por duket se nuk ká dhytë t'ia dhytë italisht fjalën *Bloch*, qì ka këndue në fund të librit. edhe e ká prishë me një vizë. —

2) Nji nder faqja të shkruara shihet e stolisun per rreth me fregjatyrtë të posasy me: ka shunë gjasë se ka këndë faqja e ballit të librit. —

shkruen e prej perfundimeve, qì mund të bñhen tue analizue parathaujen. Auktori pra, kje një Prift Shqypiar e famulliar në një vend jo fort larg prej kñ u shtyp libri; pse ankobet se i kanë rrshtë shum gabime shqyp, per arsye, se nuk kishite mujtë m' u gjetë pa dá, si e lypse pñna, mbi krye t' atyre qì e shtypshin (të cillt ndoshta nuk e dijsin mirë gjithen) mbasi ishte xanë me shërbim të famullis.

Kallxon mandej, se shkaku, qì e shtyni me i a hì kësaj veprë kje, se nuk ishte shqyp kurruji liber, perkëthye prej Shkrimt Shëjt, qì të flietë mbi mirsin e madhe të Zotit; e së dyti, kje dashnija, qì ndiete per vend të vet, ... „së dashuni së botës s' anë“. Ndisit e atdashedashnis së tij hetohen aty këtñ edhe mbrendë nder fletë të librit. Nder të lypuna (*vogationes*) p. sh. të Litaniave të Mëdhaja shtjen mbrendë edhe një lutje Tenzot qì t' a rnej Shqypnin prej mortajet: „*Gjithë popullin endë Arbanit ata en mortajet largo: Ty të lusmë, Zot!*“ (12. b.)

Mbas gjitha gjasësh libri i Buzukut u botue në Shtypshkrojen e Venedikut.

d) Landa e librit.

Libri i Buzukut s' permban tjetër veg perkëtlimet e pjesvret më me randsi të Liturgjis Katolike. Ká prandej me ket rend: Oficen e Zojës, Shtatë Psalmet pendesjare, Litantit e Shëjtenvet ¹⁾, disa pjesë të Ritualit (mbi Sakramend të Martesës), Urdhnimet e Zotit e pjesë tjera të katekizmit e Meshtë gati të gjitha qì vijn rrokull motmotit kisltar, nder festa të luejshme e të palnejshme. Per t' u theksue është pñna qì bë rend të Meshtvet të Shëjtenvet, ká asosh qì u perkasin mñ fort Shëjtenvet popullorë të Shqypnis. (Sh. Mëheli, Sh. Gjergji, Sh. Sergji e Baku — Shirqi, Sh. Qurku etj.) ²⁾.

1) Nder Litani perdonë ato të rrit Françeskan. d. m. th. me Shëjten t' Urdhmit të Sh. Françeskut.

2) Kah nuk gjindet veg një kopje e vetme e këtij libri, e vetem në bibliotekë të Varikanit, nuk është krenj pa probabilitet mendimi i ndokuej, se libri i Buzukut ká mujtë me kenë censurue prej Kongregacionit Shëjt.

dh) Gjitha e Buzukut.

I. ORTOGRAFIJA. — 1. — Zënoren e të vjetërveet ß e perlorë gadi gjithkund, e jo per të shprehë j-n t' onë, por e mer — si e kanë slavët n' ortografi gjriljane, — per u, mjësá perlorë u-n per y, me gjithse shumë herë harron e e ngatrron me u të vertetë. P. sh. *Tuu* (tý). *Jezp y tha atune*.

2. — Shndrrimin e e me u, a per kundra, e ká si të gjith shkrintarët e botës s' atëhershme. P. sh. *Chanë mos me engennem, as per endonjë udhe. Djalet e uet. Te leudognin*.

3. — J-n si shëj zgjatimi nuk e ndryshon prej e-s së ngulët, shka nuk bân as kurrnji nder të hershent, posë Bogdanit; e perlorë si mbrenda në trup, si në mbarim të fjalës deri në tepri e jo gjithmonë me vend.

4. — I perlorë mirë grupet mb (të cillin veg e shkruen gjithmonë nb), nd, ng (ngj). Këtyne, po ndolli se nisi fjala me to, u vën para nji e. P. sh. *Me engjallun, enbas, enbi, endero (ndero), me englatun (nglatun)*. E per analogji edhe: *me engelë me enfalun, me enkthym*.¹⁾

5. — Ká germen e posaqme ß per të shënjne dh, tue i dhânë germenë krejt zhvillimin e vet prej rreshtit e perplotë e jo në teposhtë, si gjindet nder tjerë; në mëndyrë qi kjo merz ftyren e njaji sharrë së bollë me ß dhambza. Ket shëj e perlorë pá fatë ndryshimi edhe per me shprehë tingllin th.

6. — Nuk ká j as k. Per të paren mbaron punë me j, të dytën e shënjon si italisht me ch, c. Kështu eillë per nj perlorë gn. P. sh. *Ché crinuom. Chanche e Zogush*.

7. — Per q ká nji h të preme per mjedis, si e ká gjeriljanja, shj per me shprehë ket tingell (h). Ket germenë mardoj e shëjen në punë edhe per me shkruë g, gj.

1) Ket vegmentë grafike nuk e ndosim nder klasikë shqyptarë, big ndo 'i rastë fort të rallë. Kaktë e perlorë gjithkund pa kurrnji përjashtim, nuk të jen me mendime se e ven per ndo 'i arsye etymologjike. Sá per e h, f, qj shkruen para prefiksit a nder verba, mund të spjegohet e vendosime per metatezë: d, m, th, shka tjerët vënë mhas, a aspak. Buzuku e vendon para. Kështu tjerët me *nifalun, me nifalun, me nifalun*, shkruen ase shkurt: *ndreptoj, ngjall, i nerran*. Buzuku: *endreptoj, enerran, engerren*. Shkruen edhe *en per me nde*. — E-ja para trajtave tjera mund të zhvillohet ja si analogjizem, shka ká në gjasë — nji llasë, a ves shqyptrimi, shprehë edhe në shkru. Edhë Blermi në kohë të vet shkruet: *Embe ta*!

8. — (Germa s i vien per sh: sikúr l per ll, pse nuk ká h. Mjësá ß-n posë se e mër ká 'i herë per z t' onë e ká per ç, x, sh.

9. — Nji send kryekëput i posaqem, qi e dán në shëj ortografín e Buzukut, ást perdorimi i aspirantëveet (h), qi i bashkon shpesh me fjalë qi sosin me zânore, sidomos të buta; nji punë kjo, qi nuk e bân kurrnji nder shkrintarë të vjeter. Nder njetrokshe, rallë nder rasë tjera, — e ká edhe në fillim. P. sh. *Je atah hë thoni: gruo, per seh klch ? Je aion thoh: per seh meh muorëh Zotuëh t' em*. (60. b.) Se ká e ká murrë ket mëndyrë, nuk dihet. Mundet qi e shkruen si per shëj të damit të fjalvet; ase ndoshta e ka vjedhë prej ndo' i ortografisë luej (slave së vjeter?), qi e kishte n' at kohë në perdorim. Ást mandej krejt i parregulltë per kahë piksimet, si ishte zakoni nder vjetët e para të të gjetunit të shtypshkrojtës. *) Nuk ká prandej kurr pikpresë (;) as pikpëvetse (?) as pikgnditise (!). Piken e dy pikat i shkruen krejt pa vend: shumë herë veg per me i dá fjalët, per ket qellim perlorë edhe krejt per kundra: germa të vogla, ká shkojn të mëhajat.

II. TINGUT. — 1. — Zotnon gjithkund në Buzukun diftongun primitiv uo: *Me shkuom, gruoja, duort, muo, duo*: Nder tjerët vetem Budi (1664) e mbau gjithnji të pandrueshem. Në Matrangun (1592) e gjejm të ndrruem n' uaz: *i mësuam, dua, thua*, si e ká krah i Tosknís e ndo' i pjesë e Gegnís (Malsija e Mbishkodres, krah i Verit). Bardhi (1635) e Bogdani (1685), big ndo' i rasë sporadike, e kanë të zbutim n' ue si e ká sod gadi mbarë Gegnija. Grupin e hershem uo mund t' a ndiejm edhe sod në malsi të Krajë, nder Shqyptarë të Borgo Brizzo-s e ndoshta edhe njeti.

2. — Trajat e vjetra të grupevet kl, gl i perlorë pá përjashtim gjithkund të plota, sikur do t' ishin aso here në gojë të popullit, trajta, qi sod janë zbrñ në kj (k, q), ase gj (g). Kështu: *Gjitha, glú, i glatë, klisha, me klenë, kloftë. Me*

*) «La Scuola Tipografica Moderna». Languin-Dalmazzo. — S. Benigno Cam. 1961 — F. 62.

tingell origjinár mund të ndihen edhe sod në Çameri, nder do dialekte të Shqyptarvet t' Italis, etj.

3. — Zânoren *y*, e ka dikët-dikë, sidomos nder posesiva, të zbrûme n' *i*, si e shqypton sod Mirdita, Çamerija, Shqyptarët e Italis, e shumë vende të Tosknís. Kështâ: *T'In' Zot, birt t' it. Hipi, zôripí.* (Por thotë: *shqypet* 77. b.).

4. — Fjalët e aspirneme në fillim i ká krejt të thjeshta, si i shqyptojnë disá krahina të Kosovës. P. sh. *Ûndet, âna e vit, anger, gjân e uoj, etj.*; (per: *hândet, hâna e hyt, me hânger gjân e hue*).

III. ТРАЈТАТ. — 1. Ká êmna, qí per kabë gjinija i merr shumë herë ndryshej se i kemi na sod. Kshtë: *popullíja, qytetja, fajt*: (per: *populli, qyteti, fajl*).

2. — Per t' u theksue âshtrasa e vijneme e êmnavet të lidhun me atributa, sidomos me perêmnâ, në mëndyrë të latijvet; nderim qí ndeshemi ndo 'i herë edhe në Bogdanin e nder tjerë, e qí sod e kemi në perdorim vetem me demonstrativa. P. sh. *E shpetoi en duorshit së tynesh. Pushoi të shiaten ditë en gjithë veprashit së tijsh* (56). *Nuk ðhae ujë kambet të mive* (50). *Gjithë të parvet t' invet u ep* (urðh: *epu*) *jeten e amshuome... en madhil lavdit s' itt* (6. 5.). *Ai ne këthetë en udheshi së këqijash së tijsh, ai të gjellinjë* (31. b).

3. — Perdorimi i ablativit perbân në Buzukun — ndoshta mâ fort se nder tjerë — karakteristikën e stilit të tij. Me të, edhe pa ndimen e prepozicionevet, bân nderime stilistike fort të hijshme e konçize. Âshtr per t' i u vâ shëj trajtës s' ablativit të caktuem shumner në *shit*, të cillit — persika dijm na — i ká lupë sod krejt fara. Ablativit të shuimen e herës i ndimon tne i vâ para një n, të cillen ky e shkruen en (*hen*); mjësâ tjerët: *kush në, kush n, a por edhe en tue e ngjittun me fjalë a tue e apostrofue*; kështâ Buzuku: *Pat të dhimbttun en sish* (71). *Nava (barka) ish enbêluom valëshit* (25). *Nji ditë en së shundëshit*. (72). *Kam giegjun en shumësh en ksi nieri.* (*Audivi a multis de viro hoc*) (79). *Janë entshettun syshit së tush* (36). *Vdekun per pûnë en mishi e të gjallë per pûnë en shpirti* (61). *Eðhë kyshlë hân en fermisht, qí bien en tryezet së (së) zot* (61 b).

4 — Prepozicionet i nderton shumë herë me rasë kryekëput të ndryshme prej s' onave. P. sh. *Permbi mazit. Kundra muo. Per shpirtit. Jashtë ferrën* (j. ferrit). *Afer muo. Me t' amet. Endë vort.*

5. — Me gjithkëta ndeshemi edhe në solegizme plot, qí per mungesë të vëmendes i kanë rrshtë sidomos në të perkuen të gjinivet mâ së forti me posesiva. P. sh. *Gjithë kafshët e m' janë të tú* (36). *Pekat e mëndashë* (34, b; por ká edhe: *pekta të mëndashata*). *Kqyrni duort e m' e kambët e m'*, (59. b). *Fjalët, varrët e tij*. (34, b).

6. — Ká trajta participash (verbash në zânore) me dezinencë të posaçme, të cillat s' dijm a ndihen ndokund mâ sod 1). Kështâ: *me pát, me pít, me vút, (pervút), tue prút, me blén, me rrém (me rrêjttun)*.

7. — Buzuku posë tjerësh perdorë edhe shpesh prezen-tin e konjunktivit per futur P. sh. *Ai qí të madhstonet, të jët pervút (humiliabittur), e ai qí të pervúhet të jët madhsttuom (exaltabittur)* (33. b.) *Rrxonie ju ket klisë e ú per trí ditë t' a trajoni* (*kam per t'a ndreqë*) (41).

8. — Ká imperfektin pasiv në nja si Tosknija e âna e Malsís së Shkodres (pjesa e eper): *Qenët lupinjin varrët e tij* 84, b)... *E lypnin si mund e xijnin; mâ druonjin shumicen, perse e mbanjin profetë* (35). — E veltjen e tretë e shkruen shpesh pá dezinenen te. *Ajo flit, rritj, kujton, ðo, tho; per flitet, rritje, etj.* Veltjen e tretë t'imperfektit pasiv e trajton në një mëndyrë krejt të posaçme: n' é (të dyzeme). *Ai ðuké* (dikej), *vishtë, ðeffoné, ðirgje*.

9. — Perdorë aoristin sigmatik (s, sh, ç) edhe me verba në zânore krejt të rregulltë 2): *Punuosh, u lësh, shkuosh;* (per: *punora*). Mjësâ per kundra thotë: *Un rae, lae, thae, ðhae,* (per: *rësh etj.*)

10. — E ká zakon trajtës s' mullnores me i a vâ para grincimet peremnore. B. f. *U lut per shpirtit* (lutt). *U ve e u*

1) Ndo 'i herë ndihet meper Mirditë a por edhe ndokund në Toskní: *Me shíom (shít), me shom (shótt); me rrém (rrêjttun)*.

2) Kf. VERGLEICHENDE GRAMMATIK der Indogermánischen Sprachen, — Karl Brugmann, Strassburg, 1903, Nr. 702.

defto prifrit e i ep dhanin: (Vade et ostende te) (24 b.). E ndërë të t' atë (nderoe, 38).

IV. DUALIZIMI. — Me gjithse — po e persvisim — libri është shkruar gegnisht, prap kemi në Buzukun mëndyrë, që janë sod të pordorna më fort kah krahi i Tosknis.

Kështu trajtat e lokucionet: *Me dashun, me shpëtunom, m' u gënije, me shpû (me prû, çue), shëpija; një ditë deftonel. Kurrait nuk më dhae një eoh të gëzonesh (36). I biri i njeriut. Jezu u tha dishpujët të tij. Shtatë të tjera shpirtina. U solla bir tem te ti (—prûna). Dymbdhietë. Noeu leu tre bij. Giegi zânit t' im. Ata kujtonin, lypnin. Ish njeri i mujiun. Qendron qerija (—nalet, xën vend), mundini. Deshmini. Me u ngritun mbë ka mbë. Etj.*

Buzuku mandej është gjithkund i qindrueshem në rregull të nderimit të demonstrativave e të fjalës *njej* me rasi të paktueme t' ëmrit të lidhun; rregull e bjerrun fort nder Gegë. B. f. *E si i u atruo njej bujari së qytetës s' atij dheu. (36). Kona këti ordhëni. E shpûn djeri maje njej mali (37). Tue klenjë dalë një shpirt en njej njeri (27).*

V. FJALORI. — Është i pastër, po muherem në kujdes argumentin e vishtrë, që zhvilloi, a më mirë përketen, sidomos copat dogmatike, poetike e profetë, në vedvedi mjaft të mbyllta. Kemi në të:

1. — Fjalë fjesht shqype, për të cillat nuk e dijm a i ka më kush në pordorin e të cillavet, me gjithse na jesim ndo 'i herë në dëshim të shqypimit të vertetë, veshttrimin mund t' u a hetojm prej tekstit latin. B. f. *Manëniehira (zizania). Velizet brraka (luen, ndoshta: lëvizet). Ata ernjen fagen e tyne (exterminant f. s.). Gieroni (— rrethoj). Rangoni (— punoj). Me qellun en dhunë (me qestisë). Gjith dijekeq (plot dredhë, sherr). Atij i endotë keq (kë, i vjen keq). Per vjedmis (per mjedis), (H)imje (—qe).*

2. — Nder fjalë të hueja më të parin vend e xën gjitha italishte. Kështu, pá kurfarë nevoje ka 'i herë thotë: *Nuk jesën fermo. Erdh e e adoroj. Glorioni, oro per popullit. Defendo; komandove. Fabrikoj një turrë. Meritat. Spinat. At trat. I meravejuom.*

3. Në të dytin rend vjen slavishtja: *Gromi (—gjimoi moti). Opqinat e dheut (tribus terrae). Varoshi. Mâ udob.*

4. — Fjalët turqishte janë pakë e aspakë: në të gjith librin nuk e dijm a mund të kapen në 5-8 fjalë. Bieja në s' : *N' aksham të dritës (n' agim). Tepsi. Harami.*

Donib kont birl bi bdecb Bu Eubut. Dae's chustud sume berre: seb
gluha toneb nuchebchis: kaa teb en digluom: en seb scrumir segite.
En seb dafunt seb botesse saneb dessa meofediguneb per saa mustab
meb dituneh. Ad eb Edritone pach mendere e atuneh kireb endiglo-
gnineb. Der seb atab teb munde merne: saa bi nalt e ch simlune
E b fper miserler sim amite Eotune. Atuneh kireb duone em kireb Eimere & luo
enbas sodi maas pes seb vult em clifseb per seb is chint meb kexune or enine ent
ne & ot: e ateb neb enbaroffib. Eotuneh seb ebete miserler enbilla e atab: kireb
mondioneb dierle tas maa mos & mondogneueb & drit seb Eklejunte e rineb
Eot re per berre Eotune chaa meb. et leneb meb san: & rueb en dlechine seb der
rellene: e rueb laneteb Strenbenene: e ebete is rueb baam Eotune chaa meb stud era
der tuu: seb seb corese fash seb en glateteb dierle en seb vielas ereb vielelebe dier
rie en seb en blelas es maa duo seb en barogn veperaneb reme tina Eot rueb pelu
luem: endeb vleret. Ad. 2. 2. lili. gneb Eet dit endeb maa Euna enille enbaro
ua endeb vleret gneb. M. 2. 2. v. endeb caloduor. v. dit e seb pfar: neb chese cun
enbeb endogne vend seluem: & duob rueb seb leteb fash seb alh kireb lete maa bi di
tefm seb &: atab fash elus fash maltogneb: endee mtre: per seb nuche cudstemi
seb neb paca seluem: e belo rueb chlench maa epara vepere: e sot e festireb p reb
vepernom enbeb glubet toneb. Der seb atab kireb stanpognineb chlineb seb maseb
fedike e ake nuche munde klognine seb fash seb mos bagnine: per seb per berre
en daltab nuche munde tesseteb: & rueb enbaltuneh gneb chlisseb enbeb seb dui
onet: meb dubee meb serbuem: e tas & lam en faleb kireb: e lutenteneb Eot
neb endeb per muob.

Nii facsimile i Buzukut

Nii copë tekst: Parathânia e librit.

Laus Deo. Pax vivis & requiem defunctis. (*)

1. Don Gjoni, biri i Pdek Buzukut, tue u kujtom
shumë herë se gluha (e) jonë nuk kish' gjë t' endighnom
en së shkronit Shënjtë, en së dashmit së botës s'anë
desha me u fëdigun, persâ muja me ditun, me zdri-
tun pakë mendet e atyne q' endiglonjin, perse ata të
mundë merne sâ i naltë e i mujtun e i permishier-
shem asht Zot'ynë atyne q' t'a duon me gjithë zë-
mer. U lus enbas soli mâ shpesh të veni në kishë:
perse ju kini me gjegjun ordhënin e t' In-Zot. E atë

(*) — Me gjithë të qortueme latine shkruhet. *Requies defunctis.* — Kjo
copë gjindet në fund e me të mbyllet libri. Nën venlin e parathanjës, q' dikur
ishit zakon në u shkruet në mâ të mbramen fage të librit.

1. — *Don Gjoni.* Në tekst
(shiko fotografinë). *U Doni Gj.* — b. i
Bdecb Buzukut per *Dominicus*, q'
sod e mairim per Dede. Kishit e per-
keten nder Litani të Shënjtvet (12. b.).
— *tue u kujtuom.* Per punë të dif-
tongut *uo* vro sypr fage 11. — *gjâ*
t' endigluom. Njeli: *endigluom.* tue
ndrue tinguj neper metatezë, si shpesh.
Fjala rrejeli prej latinishtjet *inteligo* =
kaptoj, marr vesht. — *en së dashnit*
së botës s'anë = prej *dashnjet*
të dunt t' jonë. Nder shkronit të her-
shem adjektiv asnjës i nën venlin
shpesh emnit. Vro se asht perdonun gjith-
kund trajta *dashun*, si tosknisht e jo da-
shun. — *me u fëdigun* = në u mu-
ndue. Fregjisht *se fatiguer*. Bardi: *La-*
borare = me u fëdigun. Asht një fjalë
q' e kanë përore në gojë edhe tjerët.
5. — *Ata mundë merne* =
mund të merrin (vesht). Kishit edhe njëli
si latin: *capere* e italisht: *capire*. — *in uj-*
tun. Kishit e perkethen gjithkund fjalën
potens, pà vù n' oroe se vebat tran-
sitiva kanë gjithmonë kuptim pësues, hiq
ndonji të rrallë: i *paun*, i *dijun*. Prap
perkethen kagas fjalën *mariti* = *mundues*,
particip i tashem me veshtrim aktiv. —
Zot'ynë = *Dominus noster*. Fjalën e
vertetë: *Ujji* i per *Deus Buzuku* nuk e ka
kurrkund. Perkundra e perdoire Bogdani
(1685), Kongjiti I (1706), Da Lecce (1717)
e Kazazi (1743); e asht mirë të marrë sod
të perhapun mâ të madh, nemose nder
botime fetare. — *me gjith zëmer*.
Në tekst em gjithë zëmer. — *enbas so-*
dë. Mâ mirë se sotë sikurse mâ mirë sotë
te se sande, mbassi janë përth prej: *këso*
dite, këso nalt. Sâ per enbas vro fage 10. —
të veni në kishë. Edhe njëli veni
e shkruen *gji* (20. b. 6 b.). Sâ per grup
k, gl, sod *k, j*, *g, j*, këqyr fq. 11. — *me*
gjegjun. Edhe sod në Kethellë. Mir-
ditë eji perdoiret per me nditë (*audire*).
— *ordhënin* = *ordinem*.

- 10 ne enbaroshi, Zot' ynë të kët mishërier enbi jû, e ata qi n monduon djeri tash, mâ mos n mondoujën. E ju t' ini të zgjedhnit e t' In' Zot, e perherë Zot'ynë kâ me klënë me jû: Ju tue endjekun të drejten e tue lânë të shtrembënen. E këta ju tue bâm, Zot' ynë kâ me shtuom ender jû, se të korret t' aj t' englatet djeri en së vjelash e të vjelët djeri en së enbjellash. E â mâ duo t' enbaronj vepron t' eme, t' In' Zot tue pelqyem. Endë vjetët një MIDJII, njëzet ditë endë Mars xhna enfill, e enbarova endë vjetët MIDY, endë Kallinduar V ditë.
- 20 E se per fat në keshë kund endë endonjë vend fejyem, â duo nuk të jët fajt, ai qi të jët mâ i ditslim se ñ, ata faj e lus t' a trajtonjë endë e mirë. Perse nuk guthem perse në paga fejyem, kjo tue klënë mâ e para

10. — *ne enbaroshi. Në hjoftë se kygeni Buzuku sidomos e përgjithsisht edhe fjerët shkrimtarë të herëshem nuk e përdorin pleonazmin, qi kâ hi aq fort sod, me përsitë obiectat (e dituen një herë neper njëjt t' emrit) me grimcime përmorre. Kështu thoni: I a dhayë Pjetrit litorin. Nuk i tham atij. Mjesë Buzuku: Jezu tha dislepjet të vet: per të vetetë jave thom.—Zot ynë të kët kët mishërier = kët per të pasë mishëritë. Prezent i lidhlores per futur. Vegneri e Buzuku, qi ndihet ndokund, sado trallë, edhe sod, p. sh. në Paktë. E kanë edhe Shqyparët e Italis, por të lidhun gjithmonë me verbën ndimtar kâ: kâ të shkojm asç keni të shkojm. — monduon. Kështu e shkruen gjithmonë per: monduom. — ju t' ini. Coniunctus hortatus, qi mund të kët këta edhe forcën e futurit, si nalt. — të shtrëmbënen. Në ket trajtë, të plotë, e kanë sod Toskët e Kelmendi e përgjithsisht edhe të vjeterit. Bartbi kâ: Curvus = i shtrembën. Mbandej: i verben, i shkjeper, i shkurtën eji.*

15. — *se të korret t' aj. Se, si shpesh, per lidhsen qi, edhe me veshtrim final. Sod kishë n' u thanë: Qi të korrand t' uci, të zgjatet deri së vjelash e të vjedut (të ngjast) deri së vjelash. Parafrazon urmin populluer: „Ju shloftë Zoti bereqetin“. Mund të kët pasë para s'ish edhe Shkrimin shëjt: Apprentendel messian tritura rindemian, occupadit sementent“ (Lerit. 26. 5.). — së vjelash. Kontraksion i zakonshem ndër të mocem, qi gjindet edhe sod në rojë të popullit, por qi s' don njëjtë në gjithë të shkrueme. — Endë vjelët. Trajtat e plotat t' ablativit të cakruem n' e t (në vjelët). Si të gjith të hershem, prepozicionet mbë, në, ndërë, per, me, mbi, nen, neper, Buzuku i nderton shum herë me ablativ, sidomos në njëjs. — xhna enfill. Mâ vont: jam enfillë, me preftks të papunë n, si ndihen sod: njeri, njeri, njeri, me njeri.*

20. — *E se per fat. Itallanizem i vrashtë: E se per caso. — në keshë = në paga. Vënt shëj si trajtohet edhe sod dishroja e dytë me kesh të...—kund. Endë endonjë cend. Pleonazem*

- veper, e fort e fështirë per të vepruom endë gjithët t' anë. Perse ata qi shtampounjin kishnë të malthë fëdigë, e aq nuk mund qelloujin se faj të mos bânjn; perse perherë endaj ta nuk mund jeshë: â tue enbajtn një kishë enbë të dy' anët më dubë me sherbyem. E tash u jam enfalë gjithvë, e lutëni Zotinë endë per muo.

gjithet si ai fjeri: sod e ket ditë. I kemi edhe sod. — fejyem: per gabuem. Në ket trajtë e veshtrimin e kâ edhe Bogdani eji. — faj, ata faj. — Solecizem pse ngjeli e kâ gati perherë mashkulluer. — ta trajtonjë: ta ndregë, ta qorbojë më mirë. — per te cëpruom: per t' u pënuem.

25. — *ata qi shtampounjin. nuk mund qelloujin se faj te mos bânjn. Nji varg imperfekdash, qi janë sod në përdorim në Toskni, n' Itali e në Malsi të Mbi-shkodres (krahi i eper). — nuk mund qellounjn. Qelloj — i a mbërrij njëjt pënë, njëjt ndjeli, bëj në mënyrë qi. Në ket veshtrim është marrë këtu. Por gjala*

sod është teper e ndryshme per kahë kuptimi. Dikë qilloj = ndoll, jam, gjindem (geg.); qelloj = gjuç, vras, i bie në të (Tosk.); mjesë n' Itali kâ edhe veshtrimin: adornmentor (Kq. La Piana „Cat. Alb. Matranga“ 1592, fq. 18). — se faj. Prop lidhsa se, si nalt, per qi. — endaj ta = afer, ngjat tynë. — jeshë per ishtë, si keshë per kishë. — në tue enbajtn. Si gati perherë, përmnat velt para tue të gjer; shka nuk e kemi gjithaq në përdorim sod. Veshtrimi është: Tue këne une Famullitar, tue i sherbye njëjt famullitë. — më duhë: duhej. Kështu gjithkund Buzuku dezincencen e vjetitës II. njëjt imperfektit pësues eji (Tosk. sh) e bân ë.

Djali piangprishës.

(Buz. f. 36. — Luka, XV. 11-32)

Prej librit të Buzukut (1555).

Që të mund t'a kundrojë sejcilli ndësjhem për studime të veta gjithë e më të vjetrit shkruar të Shqypnis, po fillojmë të rreshtojmë këtë copë të xjerrura prej librit të Buzukut, në atë trajtë grafike si gjinden në origjinal. Për brî tekstit po e pershkruajmë copën si na duket në se do të këndohet, tue u a lënë shëgim të lirë gjithë intelektualvet të vendit a të huëj që të bëjnë ato krahasimet e orot e veta; mun tue urue që të dalin shumë konkurrenca, që t'a shndrisin përherë e më këthellët ket muniment të paqumeshëm të gjithës sonë.

Do të zgjedhim prej librit copë, që janë më fort *stili narrativ*; për arsye që, në djanen janë gjithë nder to kâ shkas me u zhvillue më lirisht e më e natyrshme, e në tjetren janë, prej se janë ndollë e shembelltyrë, që dihen prej shumkuj, nuk ndeshemi gjithëq nder vishitirs kuptimi, sikurse kanë në vedit copat tjera liturgjike të librit, të cilat edhe në tekst latin kishin më pasë vende-vende nevojë për zhvillim.

Ndërkaq i sugjerojmë lexuesat, se do të pershkruajmë me skrupolozitet të posagëm fjalët, gërmat e deri piksimet e shëjët më të voglat e të kotat, krejt si janë në origjinal; tue pasë qumë me shkri për ket qellim edhe gërmat e perdorura prej, Buzukut.

Për mos me shkue tue persritë njato orot gjithësorë, që u rreshtuen syprî, këshillojmë lexuesat t' i kën pa dâ para sysh në zhvillim të kësajë cope vrimet e maltpervenduna.

1. Gueh nieri pat dës: bih
e tha maa hirris perindit
uteh ameh piesenel kis
më pëhet: en kalet: e bi
5. atih daa pasenel atue e
enbas ioh sume dit Enbe-
liejuneh Ai pat: Kijë eaf-
fsete. Biri maa hirris: vo-
teh tue steehetnom endel
3ee teh larfel/ e pëf-
10. roil/ teh pasuniteh etij:
tue eezuneh prujeh teh
paa glane: e tue pasuneh
sosuneh Kijë kaaneh: s
15. baa nu/ e mæjeh endateh
3ee: e aih zuu me arjuneh
endeteu mæjeh nenoieh/ e
s afferuo gneih buiarh
seh Antetseh satti 3ee: e

1. — *Njeh nieri*. Në Buz.
mbretion më fort lakimi *nieri-u*, sado
që nuk është i qindrueshëm, mbasi kâ
edhe *nieri*, *nieri-u*. Për shka i përket
qeshjes sëspirantvet e tjera vegancive
ortografike të Buzukut, që „Hylli i Dri-
tës“ Nr. 1. 1930. — *ameh piesenel*
qish mek percheri. Këshitë fjalë
qish, edhe nder tjerë shkruarë të her-
shëm, posë funksionesh tjera, bân edhe
atë të relativit.

5. — *Embeliedhun*. Traja e
parë më e rregullt, me diftong të në
trajë, që në aorisht këthën në *o*, *mbodha*

Më e qortueme prandëj edhe trajta rje-
pi, *vopa*.

10. — *pru dhë të paglane*. Sod:
të *paglane*, të *paglame*; për arsye të
shndrrimit të frupit *gl në gj*; prandëj
kâ gjithkund më *glë* për *me glë*.

15. — *e u afferuo gnei bu-
iari se gjyletseh satti dheu*.
Është për t'u shime perdorimi fort i re-
gulltë i rasës së pacaklueme mbas per-
çimit (qenit a numrorit) *nji* e mbas de-
monstrativash (*ky, ai*). Mbandëj për t'u
vë në orot është edhe gjinija femnore,
në të cilën e merr Buz. e përgjithsisht

20. aih e dergoib: endeh e-
tund/ te tii. Me chulotu-
nesh žitich/ e desirr chis
bareheteh e tii mee en Āi-
gnuneh e lendliet Āi ži-
teh enlosnjineh. E as ens
Āaa nuche liep: asts a
chuitno endeh vetebeheneh
eja: saa trimah tel/ ti-
met caneh buche tepereh:
30. e a vless'nnii: Āis telh
bagu a tas a enconem
euteh tech emateh: e hi
žom ateh a raach endeh
quat: enbeh Āielit: eppara
35. fašeseh satel e maa a
nuche iam hi degne meš

gjiñ të hershent fjalën gjijet, shka hajm
edhe na sod me fjalët: *shëndet-ja, push-
tet-ja, Mjete-ja*, përdorim kroyt i pa-rsye-
shem, d. m. th. se një ëmen që e ká traj-
ten e pakëtueme gjiñje mashk, të vijë
m' n këthye me një herë në gjiñ tem.
në trajtë të caktueme, tue e zbutit per
má teper edhe bashkëngjoren e fundit:
lot, lodja; Lesh, Leshja, etj.

30. — *e d e r g o i*. Dezinencen e
v. III. t'aorisit, e ká sá i, sá n: ket të
mbanmen má fort nder verba n' *ge*:
Pesjei, kejiol, pëqen, këthen, e me ata
qí ruajn edhe në v. I. të prezëntit dife-
tongun e zënoren e gjañ para dezinen-
cet *j* (*yj*): *Klau, leu, shkrou*. — *b a r-*
e h e t e h e t i i. Per analogji me as-
njatës: *këshit vort, birt, djalë e tij*. —
m e e e n g i g n u n. Këshit e merr
trajlen ky verb gati nder të gjiñ fjerët,
per të sodmin me ngim — *e n l e n-*
d i i e t. *Molatius medii*, në mënyrë të
latijvet: *canes saluti sanguine*.

tund të tij me kullotun thit.
*E deshir kish barkët e tij me
e ngijnun nlenqet qí thit ku-
llotujin; e askush gjá nuk i
ep(te)*. *Ashú u brytuo ndë retë-
hen e tha: Sé trima të t' im et'*
kane bukë teper, e ú edes ñu!
*Qish të bój ú tash? U nconem
e rete tek em ét, e i thom: Át,*
*ú ról(sh) ndë kuat mbë qietit e
perpara fages s'ate: e má ú nuk
jam i dënjë me u grishun birt*

25. — *e u l o s n j i n*. Imperfekt
në *nja*. Tëgnish: *k u l l o t s h i n*. —
g j á n u c h e h i e p. Si gati perherë,
imperfekt e gijnuem dezincash
l e: g j á n u k i e p l e. — *e n-*
d e h e t e h e n e h. Këshit të gjiñ, si
Toskët sod. Tëgët kam má fort *e h e n*.

30. — *r d e s s u n i i*. Nuk na
duket se ásh me i të gjañ në gjañ të
tosknishes *u r i - j a*: pse, si ablativ
kauzal, kishite shkruet: *rdes unjet*. Mba-
ndej këtu e ngjët ket fjalë *ñu*, si edhe
fjalën *et* e shkruen në rastë të parë gjiñ-
kund në një mënyrë të qulishme, me do
shëje grafike të *zodakot*. = *q i s h*
t e b a g u. Këtu edhe si pëvetës, shka
mund të ndihet edhe në *Miriditë* e
ngjët. — *i thom*. Gjithmonë keshit;
kur: tham. — *r a e e n d e q u a t*.
Per trajtë t'aorisit vro f. 13, N. 9. Sa
per fjalën *quat*, do të dihet, se vetem
Buzuku e ká keshit të shprehunuem
pecatum e latijvet.

- grishuneh biri sit: perže-
nesh por silh gnech entri-
masit seh tuns. E silh a
engritih vote tech hi atih:
40. e aih tue elenel egeh per
seh largu e paa hi atih hi
titi: asts e mnor malih: e
hi duol perpara e žun en-
45. gneche e pužih: e hi bi-
ri. Hi žah ateh a feienah:
enbeh Āielit: eper para
tun: e chehal paret a
maa nuche ia hi degne
50. meš grishuneh biri sit: e
hi atih žah trimanet:
ma teh mireneh žobeh tih
en vishnih: e hi epenih
unahene enbeh doreh telh

35. — *b i r i g i t*. E shkruen per-
herë me i ndemjët, këtë e fjalën *fijit*.
I kanë edhe fjerët. — *p e r z e m e h* =
më perzë. Këtyj verbi Buz. i ep kupti-
min: *me pranue, me pëqen, acceptare*.
Edhe Budi ka: *Ket Sakrament e perzë*
ndë krahunort. (f. 38). Nuk kemi dëjoni
a ásh kund sod në përdorim ky verb
me ket kuptim të hershem, me gjiñse
verbi në vedi merr kuptime gjithundesh
nëper tēgnj. — *g u e h e n t r i m a-*
s h i l s e l u n s h. Dy ablativa të vijuem:
por kemi per të pá edhe rastë tjera keshi
nëper tēgnj. — *P. sh. Prindret të ture*. *Prej së*
madhit laudit s'itit. Sod, per shka mund
të dijn, nuk e ká má kurrij krahinë.
Sua ká mbetë vetem lakimi i ëmni në
lidhni me demonstrativa: *I këtyj djalit*,
i atyne djalure, këso punësh. Edhe Bu-
di: *Të kujtimere të kujtarit* (f. 65). E
Bogdani: *Tue rrue hjeskshiti së nde-*
tash (f. 5).

(i) *gji: perzem porsi një ntri-*
masit së tush. *E si u ngriti,*
rot tke i ati. *E ai tue klenë*
edhë per së largu, e pé i ati i
tij (e) ashtú e mnor malli e i
duol perpara, e zú ngryhë e
(e) putit. *E i biri i tha: Át, u*
fjçera mbë qietit e perpara tij:
e kënd paret ú má nuk jam i
dënjë me u grishun biri (i) gji.
E i ati tha trimaret: Má të
miren colë t' i arishni, e i ep-
ni unazon mbë dorë të tij e të

40. — *e s i h u e n g r i t i t h*.
Prej këndej sholim, se në kohë të Buz.
endë nuk kishite rá dezinencia e v. III
t'aorisit, në trajlen pësnuse: dezincet
qí e ká perpi zënorja e reflektivit, qí
ká para: trajtë *kjo*, qí s' i'a nihen má
kundveshi sod: *T' fól(t), u mis't, u ndal(t)*.
— *e a i h t u e k l e n e h e d h e h* etj.
Sod per në kishite me keshi një anakolnt,
por heret, si áshit pemente, qí vëjsim
përmimin para gjerundit, nuk do të ket
vñ veshin, gjiñaq nemose. — *e z u u*
e n g r u c h e = *e mnor ngryhë*. Fra-
zen e Buz. e ká edhe sod *Malsija e*
Mbishkodres, sidomos Triopshi, Kuçi,
e rrethet.

45. — *e h e h a h p a r e t*. — *kënd*
(*ká*) e para, per: *këndej e mbrypa*. *Paré*
na duket të jet ablativi i para, si heret
i hera. Trajtë familjare nder të mocëm.
30. — *e h i e p e n i h*. — *linkitike* të
çillat sod i vendojm mbas urthmoris, Buz.

55. tii. Etëh eubajmual can-
benet: e enjërnih meçat-
nel e maa main: nah
tue enëraneh tel geçone-
mil. Per seh ehun em
60. biir cleh vdecaneh: e s
enkaall: cleh bdiere e s
ket: e funnel me s ge-
tnom e biri hi tii maa
place iss endare: e tue
65. arjaneh s aferuo stepi-
sseh: ket lodertitëh ena-
llet e grissi gneh en
trimasit sel tiis: e pæctih
kis is atah e aih hi fah:
70. sit vella erj: e sit ateh
enjërih ateh meçatneh e
main: per seh hi cheçen
ta mire e sendos: e aih
s menii e nuche dnoih me
75. hiim enbrendah duol hi
atih iasteh: e luten tel
hiim: e aih tue s perçe-
funnel tett hi joh: ligne
seh s tun chaxe vietel
80. telh serbuegn: e curateh
en orçenit sit: nuche do-
(deri dikë edhe shokët) i vendon perpara.
65. — *g j e g j*. Trajë e gjymtume
per gjegji.—*l o d e r t i t e h e n a l l e t*.
Per symphoniam et chorum.
70.—*e r d h d h*. Kahë e dyëshon ger-
men *dh*, si në këtë, si më vonë në gjatën
edh, këndues: *erth*: si e kan zakon t' a
shqyptojn sidomos Toskët germen *dh* në
trokë të mbrame të theksueme, kur
sostë gjat me të. P. sh.. i *math*, *mblotli*,
mos erth. — *e n u c h e d u o i h* ==

- la: e curateh nuch meh
3æh gneh erj: per seh
uteh geçonessesh: meh miç
telh mii: E cur ehun sit
biir: Ki per pis: Kiçe pa-
senel/ e tii: tue kille meh
grat tel chekia: erj tih
hi enjëreh: ateh meçat-
nel e main e hi 3a pe-
rindih biir tih ieh per be-
rre meh muoh: e Kiçe
chapsete e mii iane tel
tuu: es dess meç geçnom.
95. e mee marc chaa plot:
Per seh ehun sit vella:
cleh vdecaneh e s en-
kaall: cleh bdiere e s ket.
la: e curateh nuch meh *kurraj* nuk më dhæ nje eth
perse i të gëzonëshë me miq të
mi: e *kur* ky gjt bir, *qi* perpiu
gjithë pasen e tij tue gjellë me
grë të këqija, *erth*, ti i nthere
atë mëzat' n e majm. E i tha
perindi: Bir, ti jë perherë me
muo, e *gjithë* kqshët e mi
janë të tû. E u desh me
gëzuom e me e mdrë kâ plot,
perse ky gjt vëllâ kile rdekun e
u ngjallë; kile bdierrë e u gjt.
80. — *y l e h g e z o n e s s e h*. Im-
perfek pasiv: *T' u gëzojshem*.
85. — *q i p e r p i u*. Përkëhim i
rregulltë: mjesa sod ndokund thonë:
perpini (si *shfrea* per *shfryna*); tran-
sformacion i pamëvarshem prej verhit të
parshem (*pi, fry*). — *t u e g j e l l e* ==
gjallue, jetue. Shqyptarët e llaïs kanë
edhe substantivm: *gjella* per *jela*.
90. — *e a p h s e t e m i t a n e*,
te tuu. — Solegizme t'apshpra të ci-
plet mjerisht mund të ndihen edhe sod në
Gegut, por vetem në ndo i krah të Malis
së Mbishkodres e vetem me posesiva.
Mjesa Toskët, kanë guzinim t' i stolisin
teper shpesh deri shqyllat e botimevet të
veta me këso shemtime sh gjuhësore.
95. — *e m e m a r e c h a a*
plot. Me ket perifrazë përkëthen ver-
biin latin *epulari* (*m'u gostië*). Përkëhti-
mi na tîqet teper e mbyllt. Per me i
a perçjâ disj, thomi, se mund të jët një
moterzim i frazës së sogme: me e marrë
(*punen*) *ka pak* (në të vogël, me i râ
letas). Mbandej: me e marrë *ka shum*,
ka plot (në të madh, me shumicë; tur-
qisht: *me bollek, gantilek*). Por prap
zhvillimi nuk na kënaqë; prandej u a
paragesim pa tjetër lexuesvet si një eni-
gein per t' u zgjidhë, tue u u ditue
qyshë tash mirnjohës, në lje se kanë
per të pasë mirtsin me na e dergue me-
ndimin e vet mbi ket nje.

Izau e Jakobi.

(Buz. 35, b. Gen. 27.)

1. Hen dato dit: Jah Rebe-
cha birit vet Iacobit: s
kësesh e sih: tett: seh
fitt/ EËant/ titt vellaa:
5. tuelh jasuneh: bieremeh
enkaaiet soteh: emeh ban
kelleh teh sisimeh: etel/
haa/ eteteh becogn perpa-
ra tine Ëot: pareh seh s
10. teh vdes: etas birih em:
pah kës fialeseh simeh: s
Ais teh orjenogn: ezze/
tih tas tech jenteh: emer
ds eËjah: teh mireh e s
15. tih bagn kelleh teh sisimeh

1. — *u gje gjes h.* Aorist sig-
matik, në vend të soqmit: *gje gja* (ndje-
va). — *en sih lett.* Ablativ i lidhur
drejt për drejt me verb. Ndertim elegant,
i zakonshëm nder të hershëm, që shkon
pak ka pak tue u rrallue nder shkrim-
tarë më të vonë, për me i a xanë ve-
nin ndertimi me propozicion *prej*. E
këta për njëjtë tendencë, që u muer për
me cakue përherë e më fort mendimin,
meqë edhe tue e persritë sendin, vëg-
per me e bënë më të kjaritë, më të cak-
tuem. B. f. *Me luejtë rendit* (prej ve-
ndit: *luejtë arit* (prej arit). *E muer atë
me vedit, si i dha gjë së motres.*

5. — *tue i h thasuneh.* Kështu
e kanë edhe sod Malsija e Mbishkodres
e Krrajë, për: *me thasun.* Particip i rje-
dhun mbas Ejsë, prej trajtë s' aorisit,

*Nd' ato ditë tha Rebecha bi-
rit (të) vet Jakobit: U gje gjes h
ns' it et' se fitt (te) Izaut t' it
vëllë, tue i thashun: Ejerim
ngjijt s' ote, e më bân gjellë të
shishime e të hë, e të të bekoni
perpara t' inë Zot parë se ñ të
vdes. E tash, biri (i) em, pa
gje gji fjalës s' ime, ñ qish
t' urdhëronj: ec ti tash të dhë-
nët, e merr dy edhe të mirë,
e ñ t' i bân gjellë të shishime*

që ata e kanë: *me thashë*. — *en gja-
jet soteh.* *Gjyë-a*: shka gjithet.
Shkodra ka: *gjyë-a*. — *Gjellëh
sisimeh.* Shkrimtarët e hershëm në
vend të suksist t'ajektivitet (e t'adv.)
shem, kanë *shim*, si e ka edhe sot Za-
drima. — *te teh becogn.* Lë të
vrohet me një vemende të posqme
se sa kjaritë Buzuku i shkruen këto dy
të (konjunksion e grincim peremue),
si këtu asht në të gjith librin. Shij i
sigurtë, se në kohë të tij do të ndër-
shin mirë e damas në shqyptim njena e
tjetra të. Sod, mjesa Tosknija e dan
njafit mirë, fegnjia, sidomos Shkodra, e
ka bjerë krejt, të thuesh.

10. — *ezze i h.* E marrin edhe
tjerët për: *shko*.

- titt tet/ por sih aih dese-
ron. E tiah spiess/ e teh
haeh per seh aih tete h:
becogneh pareh seh vdes:
20. eËah: Iachobi: samessesh
Rebeche higneh seh EËau
em vellaa anste lesetaar:
e s iam paa less: eema-
teh muo nenen prechtet:
25. aih mos chaitoneteh: ses
duo tab kësigne: s druo
mosmeh apeth teh male-
cuom: e ioh teh becuom/
e hi Ëau/ e amah: clofte
30. enbii muo atah teh ma-
lecuom: o biri em: kës
Ëanit tim e sithet: emeh
biere: muoh teh dun eËa-
teh e votet: e hi pernu:
35. e banih e amah e tii kës-
lleh table. Por sih desit
hi atih hi tii chis: e muor
Rebecha petechateh maa
teh mirah. Teh EËant:
40. birit saih maa dmaËit:
Aiaioh endaih veteheue
chis: endeh stepi: e ba-
nib mes en vesume Ia-

15. — *etia h se p i e s.* Për t' i
a dergoish. Verbin në trajtë e veshtrim
të Buzukut e ka sod Tosknija. — *pa r e h
se e v d e s.* Për: *Para se të des.* Shkur-
tim, si shpesh nder të mocem. Mëndy-
ren diftore për lidhtoren.

30. — *e gje i e h.* Urdhnoja e dëf-
timit *me vojluu* (vajtur): *rit*. Trajtë, më

si duket, e bjerrun sod.

40. — *ma d m a d h i t.* Artikulli
të zbutuem. E ka edhe ngjjet, sado që
jo shpesh. Kështu p. sh. *profeta i dha-
let* (i të natit). — *end a i h v e t e h e n e*
Prepozicioni nder në i ashti largue pak
kuptimit të parë: heret si b. f. këtu,
kishte kuptimin e prep. *qer ngjat*. —

43. cobnëh bire/ e saih ma me u nreshun Jakob'u, bir' e teh voçelimeh: e hi enke-roih duorteh: e Kafeneh/ duorët e gufen e tij me lekure e tii: meh lekureh e eçass e hi jah: Kelleneh e sisi-meh: e bucheteu hi aioh traituom ebis: e er3 tech hi atih eçah: atih em: E aih is perçex: eus ich biri em: e ja Iacobih/ sett s iam Eçau: biri sit ma placë: s banah sih me çah: eçres maa tas e rih: e hab en çaiet sime p seh muo temeh becojne spirti sit: eçah Içahs birit tii: 60. kis capshë cleh chetah: sih mutë cheteh çaa meçtuom ehaçe spiert: o biri em/ e aih hi jah: Çotuneh meh poç enbeh teh eçah Içahs/ Iacobit: pah më atero: seh duo teh percass: o biri em: pam aieh biri em/ Eças: oioh e s aternu Iacobi:
40. — *bire e saih. Birin e seç. Kontrakcion i zakonschem nder shkrimatë të hershem, qì n'akuzativ hân denencen th, si mund të ndihet edhe sot në popull. Këshitë: vorr' e tij, çjarr' e votres, nier' e huçj.*
45. — *engjerroi = rrethoi. E kâ edhe Bogdani e çjerët. — buche-tëh. Akuzativ njajs: buken; per analo-gji me asnjajset, si shpesh.*
50. — *e tha Jachobith seli. Shi në ket copë e kâ edhe një herë.*

70. Içaut perindit tii: e pre-Içaut, përrindi (të) tij, e pre-çah. Eçah çanib anste çani bi/ Iacobit: mab duorte iane teh eçaut: e uche e gnohi: per seh duorteh e tii isneh por sih duorte/ e Içaut ve-lait tii. Lesetareh/ e be-coih/ eçah: tih ieh eças biri em: e aih hi jah: s iam/ biere Kellene en çaiet soth: e s teh aah/ per seh teteu: becojne spirti/ em: e hi jah Kelleth e a-ngrëh e hi pernu venëh e pis: e hiçah atii Içahs: 85. perindi hi tii: ateros tas/ e meh puçç biri em: e s atero/ e puçç/ e hi muor e-rronëh e petecanet tij, e be-rronëh e birit tim. Por sih e-rrah/ e birit tim. Por sih e-rrëh en/ areh: Ki ehaa be-
70. — *ma h duorte. Lidhës kunlershtore, hi e mbetë në gjuhë prej italishtet, kohen e Venedikasvet. Nder mënyrë të posaçme të të foluniv ndihet edhe sot b. f. se l'ankojm na redin, ti njehtim munqesët e njerimet me shqit-shojn, s'ka gjat; mû me u çue e me na i thënë të hueçet, ket s' e duen.*
80. — *ngajet soth. Alal. qualitis. — i dha h gjelleth = gjellen. Vro syprî Nr. 43. — a ngreh. Këshitë të shumen e herës i shkruen me zënore të thjeshtë gjatë qì fillojn me h; shëj i sigurtë se edhe shqypue i ka këshitë, si i shqypion sot një pjesë e mirë e Kosovës. Nji influks edhe ky i*
90. — *Por si h errëh en areh. Ma poshtë: Të dhastitë të meçm en dheut. Abiaiv i forcem me hundzim (masalisation) en në Buz. e në çjerë n, kur rasës nuk i prin një propozicion: hundzim qì ndokuej i pelqen ta thrasë prepozicion me kuptim prej, pa vâ n' oroe perlorimin edhe pa ket kuptim. P. sh. Kij mështier en nesh (72). Pat të dhimbun en sish (ibid). Ua gje-gjem en teje. Kam gjeçim en kësht neri (79). Pat kujdes en sish Ky hundzim shkon tue u rralle e tue u zhdukë*

- euom Got Gotunelh tuu teh
 žasteh: en voeset sel kie-
 95. Het/ eteh main en žent/ e
 driž sunneh: e veneh: e tuu
 serbefsine popuiteh/ e tuu
 ts enfalsine kindia: tih
 clofss Got per enbii teh
 tuu velaženel e Tuu ts
 100. per vufsinel bihtel e sa-
 tamel: aih ki tetel ma-
 leogne teh iete male-
 cuom: e aih ki tetel be-
 cogneh teh iete becuom.
 105. E silh enbarolh mee be-
 cuom: saa mem žii is
 daam Iacobi eu fačieit
 se ižacut perindit vet:
 erdh ežaa: bi velaib preih
 110. žaalet sebi: asta banil
 ežeh aih žaa teh sisimel:
 E spun set ežal pindit
 vet/ engreas atih em: e
 lah enčaiet sel/ birit ti/
 115. pseh temeh beogne spir-
 ti sit: e bi žah ižachs
 perindi hi tii: cus ieh: e
 bi žah ž ian: biri sit bi
 parih/ lene: ežaa: asta ž
 ka pak ka pak nder shkriatē mā tē
 vonē. Kēshū, mjesa Buz. thotē: *Leu en*
Virgint Mri, Bog, e žietē: *Leu Vir-*
gint M. Sod: *Leu prej V. M.* — *en*
voeset sekh qiellet = *prej*
voeset se qiellet. Shkurtim familjāt
 nder tē hershem tē gjiib, sikur kemi
 theksue sa herē.
 110. — *E s p u u s e l. I a o i*
t' et. Kēndim i dymimē, pse edhe par-

- Zot(i)*. *Zot'gne tuj tē dhastē*
uroeset sē qiellet, e tē *mujm*
ndhent, e *drithē shumē*, e *vēvē*.
E tuj sherbeshin popujt e tū: e
tuj t' u nfulshin gjindja: ti
klafsh zot permbi tē tū vellažen:
e tuj t' u pervufshin biht e s'at'
anē. E ai qi tē tē mallkonjē, tē
jetē mallkuom: e ai qi tē tē beko-
njē, tē jetē bekuom. E si mbu-
roi me e bekuom, sa me mē ži'
ish' dām Jakobi nfaget s' Izaku,
perindit (tē) vet, erdh Ezau, i
vellai prej gjaget sē tuj: ashtū
vellai prej gjaget sē tuj: ashtū
bāni edhe ai gjid tē shishime:
e shpyu s' et', e tha perindit
(tē) vet: Ngrehu, ati (i) em, e
ha ngjaget sē birit t' tū: perse
tē mē bekonjē shpirti (i) gji.
E i tha Izaku, perindi i tuj:
Kush jē? E i tha: U jam
biri (i) gji i pari lēm, Ezau.

- tičipi vetē i verbit ttačet nder tē mučem
 fare i jashizakoshem: *me shpuum*, i
shpuum. Shqyp nuk e dijm se kemi nji
 verb n' i (tē gjačē), qi mos tē jet hu-
 ndore. E asht mirē tē dhičet, se pergjith-
 sisht shkriatēč e parschem e kanë dā
 mirē edhe e kanë shkruč kjačē dftuogun.
 115. — i *p a r i h l e n e*. Kēshū
 e xevendson shpesh *m me n: Me thēn*,
shperbēn, me pān, me pān eļj.

120. maraneinuoh ižachs fort. *Ashtū u mararejno Izaku fort,*
l'jah, por cus cleh aih ki
cleh pčaa emno meh pe-
rru: es andral en kiže
selh: pareh seh tih vigne:
 125. ebecuoa: e teh iete bee-
 cuom: e silh žek Ežaa
fiale/ e perindit tii: žiri
em gneh žaa teh maž: e
ž ižno fort/ ežal peri-
 130. ndit vet: ežeh mno bire
 tand becoh/ o atih em e
 aih hižal: ež sit nella
 meh diečexia: e mnor
 teh becuomite tatt: e hi-
 135. žal ežaa. Per teh verte-
 te seh aih vien grisuonel
 Iacob emno meh čhaa e-
 žegnum duu berre: aih

- For kush kle ai qi kle*
per gjid, e mno mē prū, e ū
hangra ngjithsej, parē se ti vi-
njē? e bekorā e tē jetē bekuom.
E si gjege Ezau fjalēt e
perindit (tē) tuj, thiri me njē
zē tē mallh, e u idhnuo fort,
e tha perindit (tē) vet: Izdhē
muo bir' tand, beko, o ati (i) em.
E ai i tha: Erdh gji vėllā me
dijekēgja, e muor tē bekuomit
t' at. E i tha Ezau: Per tē
vertetē se ai rjen grishum Ja-
kob: e mno mē ka ngjēnjen dāj

120. — *y marareinuoh*. — Italliani-
 zem, mārē e perdorē kēit mendēsh sē
 vela, per: *u vadit*, qi e kā ngjēt. —
en gjitheseih. — Perēmen i pak-
 fi nē rasē t' ablativit, perbā prej *gjithē*
e se. Se asht prap perēmen pēvetēs me
 kupim *shka*. P. sh.: *Me se ke ardhē?*
 (Per shka). *Selit dakt kēra?* (Shkabit).
 Prej kēit asht bā edhe adverbii pēvetēs
perse, shkurtue nē trajten *pse*. — *t i h*
v i g n e e = *Tē vjshesh*. Imperfekt.

130 — *b i r e t a n d* = *Birin*
t and. Kq. syprī, Nr. 45. — *dieche-*
q i a. Me drehit, sherrit. Fjalēn e kanë
 tē gjiib tē vjetert, mjesa sod nuk dijm a
 asht ndokun gjałē. — *te bekuom i t*
l a t l = tē bekuemt t' and. Si e kā Mal-
 sija e Mbiškodrit *nd* = *t*. P. sh. *E*
pila t' uje; natē, atrra (E mbya nd uje;
 nandē andrra). Per t' u theksue mandej
 asht fakti, se si nē Buzukun, si nder

žietē tē gjiib, ndermjet trajtēs sē pacak-
 tueme e skajimit t' emnaret (trasē I. e
 II.) shiujn gjiib herē nji i tinzare, si
 ndihet gati gjiibkund edhe sod, per t' a
 letisue shqypimim: P. sh. *Tē bekuom-i-t,*
tē dalun-i-t, tē dekun-i-t, eļj.

135. — *ai vien grishuneh* =
ai quhet, thirret. Perkēthim literal prej
 italishtet: *vienē chiamato*. E kanë ket
 ligshit edhe žietē, me e bā trajten
 pēsuese me verbin ndimiar *rjen*. Sa per
 kuptim tē kontekstit do tē dhet, se fja-
 la *Iacob*, hebraisht (prej verbit *acab*)
 don me thanē *supplanator*, nji njer qī
 kerkon t' a rrvojē shoqin prej nji k-
 ambe, per me i a xanē vendim vetē. (U-
 a Lapide. Com. in Gen. XXVII. 36). —
en g e n y e m = gēnjem, (gēnjesh-
 truem), fgegrisht: *rreļjun*. — *te p a-*
rel e l e n e = *tē lēnt e parē*.
 Latin: *primogenitura*.

- meb muor teh parete e herë: ai më muor të parët e
140. lene tem e higne seh las *lén t' em, e injë se tash muor*
muor teh becomitch tem: *të bekuomit t' em. E i tha*
eçah perindit vet: eas meh *përvindit (të) vet: E as më ruqite*
ruoitteh eçeh muo teh be- *edhë muo të bekuom? E u per-*
cuom: e s perçex Iças *gjeçj Izaku, e i tha Izaut: I-*
145. e çah/ eçant: higne seh *një, se a e vëna sot permbi tÿ*
s e vunah Got per enbii *e gjithë vëllazent (e) tÿ: e atij*
tuu: e kije vëllaçenet tii: *shpora vënen e drithët, e tÿ*
e atii stoua venench/ e *qish të të bânj, biri (i) em?*
drijeteh e tuu kis të teh *E tha Ezau përvindit (të) vet:*
150. bagu birih/ em: e çah e *E as kë edhë per muo një të*
Eas perindit vet/ eas chee *bekuom, o ati (i) em? edhë*
eçeh p muo gneh tel be- *muo më beko; se edhë a jam*
cuom. O atih em: eçeh *biri (i) një. E ngriti Ezau*
muo meh becoh seh eçeh s *zân e tÿ, e kiau, e i u pr-*
155. iam/ biri ait een griti Eças *gjeçj Izaku, përvindit i tÿ, e i*
Eane etti: eçlas eia per- *tha: Injë, se në mquomit së*
çex içachs perindih bi *dhent dsh të bekuomit t' at e*
tii: e hijah higne seh en *nroeset së qell'et persipri.*
seh maimit seh çent anç'e
160. teh becuomit tat ennosç
se kiellet persiperih.

140. — *higne* per *qe*. Trajten e klasike. Vro parathënjën Nr. 10. Ndhiet
vjeter (i) *nje* sod s' e kemi, veç nder në Malci nder unime familjare.
fjaltë të përçame: *Nje-ky, nje-tash, nje- 155. — e ngriti zana. — Çoi*
këta, eçj, të cillat dikët ndihen me i: *zân'u, si e kanë Toskët. — en se*
nji-këta, nje-tash, qi më vonë rân në *maimit seh. Vro këta e gjith-*
qe (që): qe-tash, qe-këta, (dikët): *qi-tash,* *kund në Buzukun e nder fjetë pendo-*
qi-këta). *rimin e qindureshem të nçit së t'a-*
145. — *stoua venen. Frazë blativit.*

Të ngjallunt e Lazrit.

(Buz. 43. — Gjoni 11).

1. Hen dato dit is semu- Nd' ato ditë ish' sëmundë një
ne gneh k/ e cluogninë *qi i kluonjën (qeshshin) Lazar*
Lazaro en Bataniet en *n' Betanjet n' keshjellit së Meris.*
cheshielit seh merissesh: o *(Marja ish' ajo qi jheu t' enë*
5. Maria iss aioh k/ les te- *Zo'n me unguentit e qi teri*
neçone meh Unçuentitt: *kambët e tÿ me kript të saj, e*
e k/ terrih canbete e ti *vëllai i saj ish' sëmundë qi*
me cript teh saih: e hi *i thoshën Lazar). E derguon*
vëllaih bi saih iss semu- *të motrat e tÿ tek Jezu tue i*
10. neh: k/ili çosneh Lazaro: *thashun: Zot, injë se ai qi do*
e derçuonneh teh motra- *mire po dergjet. E tue gjeçjan*
teh e tii: tech Ieçstueih *(ndie) Jezu tha: Kjo smundë*
çasuneh: Got higne seh *s' dsh per mort, ma dsh me*
aih k/ doh mire porder- *u defnuom lardi i t'inë Zot,*
15. Keteç: e tue kçkunen Ie-
Eç çah: cheio semunde sa
steh per mort: mah ans-
teh me s defnuom laudi

1. — *Lazaro en Betaniet*. — *shj. — me kript = me flokë-*
niet. Lazet prej Bel. keshjellit të M.
E kanë shkrimarët e moçem të shqypes
edhë ket mungesë, me e mbajtë shum
herë edhe në perkëthim trajten e italisht-
tes nder çimna të perveçem.
5. — *qi leu*. Aoristi i v. *lyej.*
Gegët kanë më fort *lyeu*, mjesa Toskët
mbajn gjithnji këtë të Buzukut. — *mech*
Unguentit. — Abhativ njajs: pse
edhë me ket prep. *me* të hershemt kanë
shpesh sidomos në njajs, abhativin. — *qi*
terit canbete. S' na vjen se e ke-
mi ndie ndo i herë ket verb edhë me
ket veshtrim. *Teri* thomi sod, per: në
zjarm, në diell: mjesa këtë, pendorim:
10. — *por dergjeteh*. —
Per t' u theksue është në Buzukun fjala
por, qi, posë gjith tjerësh, e pendorë
edhë në vend të *po* atÿ kù na e kemi,
jo si nji lidhës kundershore, por si nji
fjalëz, qi u vëm kohvet të verbit perpa-
ra, per me shënjue *aktualitetin* e *veçri-*
më, si kishite me këne në ket vend.
15. — *per mort*. Pendorimi i
këj çimni është i kufizuem vetem nder
të lutuna të moçme e në nji rreth fra-

- hi tinë Zot; e teli muni- e të muntit e tij, me këndë
20. tinitë e tii meh elene perleudom i biri i t'inë Zot
per laudom hi birih hi aso sëmundë. *E fort e duojte*
tine Zot anso sëmundel: *Jezu Marten e të motër' e La-*
e fort/ e duoh Ie88 mar- *zarin E si gjegji se ai ish'*
tene e teli motereh: e sëmundë, mbet mb' atë vend
25. Lazarineh: e sili këk seh tute ish' dji ditë. *E mbasandaj*
aih iss sëmundel en bett *thi dshipujt': Të vëm edhe*
enbete vend tuch iss dnu *ndë Judë. E dshipujt i thën:*
dit: enbasandaih 3ah di- *Mjeshter, tji por të lypnjen*
scipniete: vement e3eh en- *(lupshin) zhduhijt me të rrëdm*
30. deli indeet. *E Discipniet* *me gur, e ti do me votë atje?*
hi 3aneh. Miestreh tun *E u pergjigj Jezu: A s' janë*
por teli lypnene g3ujit- *dymbëdhjetë orë ndë ditet?*
te meteh enuam/ meh *Kush eken ditën, nuk i per-*
gureh: e tili dol meh *piqet kambë, perse ai sheli dri-*
votë atieh; es perke8 Ie-
35. 88: as iane dnu enbel
3iote oreh ende ditett:
Cus ezzen ditene nuche
hi ppi8eteh caba: pse aih
selh dritene e chetii seer-

zesh: P. sh. me shkue në mort. Në fill
të mortës. *S' dji gjë, per mort. Të*
marrët mortia. (*Perbetim e uanë graqsh*).
Sod zotom fjala dehtë, e fort m' mirtë.
— *te muntunite e tili*. — Buz-
utë e çon fjalën të muntit, per poten-
tia, e i muntun per potens; të dyja, në
si duket, fjalë të shkrime prej si, pse
tjerët s'i kanë.
20. — *anso sëmundel e h*. Kë-
shut e kanë ndot herë edhe tjerët abla-
tivin e demonstrativet: *anso, kenso,*
ansish, kensosh. Kë s' shohim një shëj-
per theksen hundore, si e kanë në fja-
lën *ansile*, por më fort një hundzim të
pergjithët tabaivit. — *e teli m o-*
ter e h. Kontraksion dezinnence, per:

40. Ili. Mah cus ezzen nate- *ten e këty shkallë; ma kush*
neh hi perpi8eteh: pseh *een naten, i perpiqet, perse dritë*
drite nuche chaa: 3ah *nuk ka. Thi këto kafshë e mbas*
cheto capsch: e enbas *këso fjalësh thi atyne: Lazari,*
chesoh fiales 3ah atune *miku (i) que po nftë; ma u*
45. Lazarih/ micheu aneh poh *duo të rete perse a t'u ngonj*
cutleh. Mah 8 duo teli *ngjuntit. E i thën dshipujt e*
vete pseh atah en 8ogne *tij: Zot, ai ne fte, s'ka gjë*
8umitt e hi 3ane: Disci- *të keq. E Jezu kish' thënë*
puitel e tii: 8ot aih neh *unorijet së tij; ma ata kujto-*
50. teli schaa 8aa teli che8. *kyin se ai fllit(e) per gjumël.*
E Ie88 chis 3ane en mor- *Ashit atëherë thi atyne Jezu*
diet seh tii: mah/ atah *ngelë: Lazari vdiq, e u gëzonem*
cutogonueh se aih flitt *ndeper jti, perse ju te besoni se*
per 8umett asta ateli be- *atje u nuk kleshe. E të vëm m' d*
55. re 3ah atune Ie88: en- *tele ai. E thi Tome dshipujt':*
celleh. Lazari vdi8 e 8 *Të vëm edhe na me të, e të vte-*
8e8onem ender per inn: *sëm me të. E si pat votë Jezu*
per seh is teli besonih *e gjetë se ish' ndë vorr gyshtë*
selh atieh 8 nuche clesseh *kater ditë. E ish' Betania ajer*
60. enetnueh maa: tech aih:
e3ah Thoma: discipniet
vente e3eh mah ineteh:
endesme meteh: e sili
pat voteli Ie88 e8ett seh
65. iss endeh vorr 8us cate-
re diti: e is Betania a-
- tra ndogjen, kush hipen e kush zdyqjen,*
atë që lypen ndeshemi aly këti ndër të
gji8h të hershent. Ndi8et ka i herë edhe
sod në Toskn, por velem në një numër
të kufizuem verlash. — *nuche h i*
perpiqeteh eanba = nuk i
ndeshë h: *nuk vrrahet*. Frazja joton
celle sot.
45. — *michu (i) gne h*. — Nder
mashkullorë ka gji8imontë possivin
i gne e jo i jonë, si mjerisht ka hi gji8i-
- aq në fuqi sot, silomos në t'egni. —
atah en çonj. Mund të këndohet
edhë si peremen velem ata (atë), ndoshia
m' dritë se a t'a çonj.
50. — *E Jezu chis thënë*
en mor diet selh tili. Sod: *Per*
dehtë të tij.
55. — *en celleh* = çillas. —
ender per tun, gëzonem per jti,
per pinte, shkale t'ucj. Na sot: *ndep*.
65. — *sum e en gzu dhistit*.

- ffere IeruSalemit pesë Jeruzalemit pëmbëdhjetë mijë.
 enbeh jiete mih: e su- *E shunë nchadhjshite ishen*
 me en gëujisit isneh ar- *ardhun tek Marta e tek Mari-*
 70. juneh tech Marta e tech *ja ato me i ngushluom per të*
veëldt. E si Marta gjejëti se
Maria: atah meih eKus-
lluom per teh vellaat: e
sib Marta këk seh Ieëë
is arjuneh: bi duoll ppa-
 75. ra e Maria po rii meste- *Zot, ti ne ishujë klënë këtë, em*
veëlla nuk ish' vdekun. E di se
qishdo hir ti bgyjë (-njesh) prej
s'inë Zot ai t'a bân. E i tha
Jezu asaj: Yjt veëld të ngjallt.
 80. kis doh hiir tih teh lup- *E i tha Marta atij: U di se*
ai ka me u ngjallë diten e
mbropëne të ggyqit. E i tha a-
saj Jezu: U jam të ngjallun
e gjella: ai qi ndë muo bason,
edhë në kloftë vdekun, ai të gje-
llinjë, e kush gjallë asht e be-
85. ti: e di seh aih caa me
 e en kalleh ditene e en
 mbropeme teh kufit: e bi
 jah asaih Ieëë: e jam
 teh enkalluniteh e këlla:
 90. aih xi endeh muo beson:
 egeh neh cloftëh vdecu-
 neh: aih teh këlligneh:

Abraham partitus.— i s n e h a r d h u
n e h. Verbat neutra me ndimarin jam.
 Nuk e lypë shqypja: hetojm edhe këit
 një influks slav, qi ká si ndimiar gjith-
 kund v. jam, ja një imitacion titalishtes.
 Kështu ká má poshtë: iss vdecone, ish
 enberthanc.

70. — *Marta gjejë.* Vëhja
 III e aorisit njajs, mund të ndihet edhe
 sod në Miriditë kështu pa dezinencë, si
 e perdorë Buzuku.
 75. — *Maria po r i t i.* — Per:

- e cus këall anste e be- *son mbë muo, s'ka me vdekun*
 son enbeh muo: schaa *per jetë të jetës. A beson këty-*
 95. meh vdekuneh p iete teh *ne fjetë? E i tha Marta atij:*
jeteseh: abeson chetune
fjalene: J! hi jah marta
atij: per teh vertetë Zot,
a beson sel tih ieh
 100. Christ biri hi time Zot: *ti jë Krishti, biri i t'inë Zot,*
qi pat me ardhun mbë sheku-
llit. E si këto kufshë foli, rot
e grishi Mërin, të moter' ndë
 105. tereh endeh chsill tuc *shkëlqit, tue i thashun: Mjesh-*
tri është këtë e të greshet
(grishë). E ajo, si gjejëti a-
shkëlqatë trat u ngryti e erdh
te ai; edhë s' ish' mbërrytun
Jezu në këshqëll; m'atë ish'
 110. egeh siss enberitune Ie- *mb'atë vend tute i kish' Marta*
dhtë perpara. E xhuddhijt qi
 115. isneh meteh xi ardhne *ndë shkëlqit ishin me t'ë, qi ar-*
dhun këshin me e ngushluom,
si pân Mërin se një gas duol
jashhtë, kujtuon se ajo duojtë)
 iss enbatesh vend tuch bi *me votë mbë vort të tij me e*
 chiss marta dalle ppara: *këlm. E si Mëryja erdh mb'atë*
 e gëuži teh kënde stepi *vend tute ish' Jezu, u qit per-*
 120. meh votëh enbeh vortt: *para kambret (të) tij e i tha:*

- gneh cass duoll iaste:
 cuituonëh seh aioh duoll
 120. meh votëh enbeh vortt:
 e en doKuneh: tue jasune:
 aioh doh meh vote en-
 beh vort teh tii: mee
 vluam: e sili meria erdh
 125. enbat e vend tuch iss
 Ieëë: e k'it per para can-

125. — *u qill perpara.* *I*
rd, u permyë perpara Per ket frazë nuk

diçim gja, a gjindet sod. — *tih n e h*
el e n e c h i s g n e e. Ndihet edhe në

- benet tii: e hi 3ah: 8ot: tih neh elenechisenee che-
ta emvella: nuche iss
130. vdekuneh e sih/ e paa le-
8asah aloh por claih: eg-
8a3ite 3i meteh elisine
ar3ane: 3i por claginuh:
asta hi 3imtih edeh 8e-
135. mere: estrafino e 3ah: eha
e e3ini vutuh: E hi 3ane
atii: 8ot eial e teh sofss
e der3i lot le83: e 3ane
88a3iteh: bigue saa mire
140. e dess: 8doh en siss 3a-
ne: as tel/ miteche
ehun 3i suteh e dnerbe-
nit lenelh: enclilen: Mch
baam ehun 3i mos vdis:
145. e le83 por e3eh fsaan
endeh vetehe: en beri-
ni enbeh vort: e ata is
gure vort me gneh gurr
persipen e 3ah le83. hu-
150. grini rasene: e marta e
motra e atii 3i is vdeku-
ne hi 3ah: 8ot mos seh
ail maa ehaa meh 3el-
buneh: pseh 3uss elatere
155. dit anste ende vort: e
- Zot, ti ne klenkshuje ketu, em
vella nuke ish' vdekun. E si e
pa Jezu se o3o por klaj(ve) e
xhuthij, qi me te kishin ar-
dhun, qi por klajin (kyjshin),
ashu i dhimit nde zemer, e u
trazuo. E tha: Ku e kuni vut?
E i thon atij: Zot, eja e te
shofsh. E derdhi lot Jezu. E
thun xhuthije: Inje, sa mire e
desh: E do usish thon: A s'te
mujike ky, qi sje e te verbuit-
len u3ien, me ban ky qi mos
vdish(ve)? Jezu por edhe fshan(i)
nde vetehe e mberrini mbe vort.
E aty ish' nje vort me nje gur
persipen. E tha Jezu: Ngrini
rrasen. E Marta, e motra e
atij qi ish' vdekun, i tha: Zot,
mos: se ai nu ka me qelun,
perse qysh kater dite dsh nde
vort. E Jezu i tha: A s' te*
- Malsi por e shkrueme ne trajten
kenkshesh (kiske kene).*
133. — *vuteh, per rian.*
140. — *Zdo ensis.* Suk e
dijm se pse, por shpesh ket fjale do e
shkruen me 2 para. — *A s' leh mui-
teche.* Trajte qeter e imperfekti qi

- le83 hi 3ah: as tel 3a-
sel: 3 seh tih neh besoss
Tih tel sofss landine
e ma3 tel tine 8ot: e en
160. gritine gurreh tuch iss
sifim hi vdekuni. E le-
88 engriti snuteh p mall:
e 3ah: Ateh 3 tun tap
hiir: pseh tih meh chee
165. 3ekune: e mireh e dih
seh tih per herre meh
3ekelh mah 3 cheta e 3om
per chete sumize 3i p
3areh iane: per seh tel
170. besogene: seh tih meh
chee dergnom: e sih cheta
pat 3asune meteh ma3
8aa 3irri. Lazareh eia
iasie: asta ateh tratt
175. dnoll iaste: me duort en
lijune/ meh cabhet: pes-
tielle endeh plehurë p
mort. E fa3eia e tii iss
enlijune meh gneh nape:
180. e3ah atune le83 83i3nie
eleleth vee e sume en 83u-
3isit 3i klene ar3ane tech
marta. Tue pa3 tace bani
le83: besionelh enbetelh.
- thashu u, se ti ne besofsh, ti
te shofsh lardin e madh te
t' me Zot? E ngriten gur' tuk
ish' shim i vdekuni. E Jezu
ngriti sje termal, e tha: At,
u ty t' op hir, perse ti me ke
gjejun. E mire e di se ti per-
herë me gjeje; ma u keta e
thom per ket shumice, qi per
gare janë, perse te besonjen se
ti me ke dergnom. E si keta
pat thashun, me te madh zë
thirri: Lazar, eja jashtë. Ash
tu atë trat duol jashtë me duor
nldhun me kambë pshjellë nde
plehurë per mort, e fagja e tij
ish' nldhun me një napë. E
tha atyne Jezu: Zgjidhnie e le
të vë. E shumë naldhshnit,
qi klen ardhun tek Marta, tue
pam tha q' bani Jezu, besun
mbe të.*
- here edhe populli.*
173. — *E faq eja.* Eja ketu do
kendue e fortë, pse keshit e mban nler
g3ith femmoret qi sosin me e te ngutë.
— *na pe.* Fjala nuk njihet nder te g3i-
tha krahinat e Shqypnis, e nder ato, ku
perdoret, shkon tuj shndrrue kufizimin
e kuptimit. Diku ashi ajo copë peshurë
në të cilien kullohet djathet: diku një
peshurë çlarendo, diku dëgermija. Buzu-
ku ka edhe deminutivin mapza.
- ndihet edhe sod në Malsi të Mshk. —
chua qi mos vdis.* Vro re-
nufimin e fjalvet, por: qi ky të mos
vdish(ve).
150. — *Ngrini.* (oni. — *meh
qelbuneh.* Trajte vepruese, mjesa
sod ketu e kishin perdore përsuesen m'u
qelbun.
- 153. — Tih leh sofss.* Fu-
tur: *ke me pa, do të shijsh.*
160. — *gurreh.* Gurrin. — *per
mall.* Kënduen: *termal, perqjeft,* tue
i pergjegje keshit teksit latin: sadoqi
nuk këm të sugurte. — *tap hiter.*
Të falen ndërës.
165. — *ketesumize qi per
gareh iane.* Nderim mhas kupti-
mi. (*Constructio ad sensum*).
170. — *ateh trati.* Krcit ita-
lisht, qi s e besojm se e ka pasë aso

Biseda me Samaritanen tu pusi i Jakobit.

(Buz. 39. — Gioni IV. 5-42)

1. Ilen date mot. Erë Ieës endeh Ëtutet te sama riceseh: Ëgresitee siehar aftereh aressel/ Ëi Ëah Ia-5. eobi: Iosephit birt vet: e atë is pusih bi Jakobit. E Ieës silh a fedig enseznu- nit rii astë pubii pust e hiss affere Ëaste orre en 10. diete e erë gneh gruo prej Samariet. Meh enzie- rreh eieh. E Ieës bi Ëah: ameh teh pii: e Discipitëh e tii chisneh voteh/ edeh 15. Ëtutet mee bleem Ëaa pë- lleh. E bi Ëah aiah gruo

1. — *q u e t*. Mbesim gjithmonë në dëshim për tingell, që mund të ketë këtu gërma e parë; mbasi Buz. nepër gërmen cyriljane *h* të preme, shprehë tingujt: *q*, *gj* e ndo 'i herë edhe *g*. Gësa është më fort për *gj*, si e kësaj Bar- dhi e çjerët shkruarë të hershëm e si e përdorë, të thuesh, sod mbarë Geg- nija: me gjithse më e drejtë, etimolo- gisht nemosë, është të këndojm *q* si e kanë Toskët. Ket tingell (*q*) i kemi dhënë gërmasë latine *c* (së butë), të shumten e herës, ndër fjalë, që kemi marrë prej soje. Kështu: *Qietl*, *qershi*, *faje*, *shog*, (prej: *coelum*, *cerasus*, *facies*, *socius*); pra edhe *qytet*, që vjen prej *civitas*. Sido kjoftë, gjala e përdorun në Buz. verteton faktin se nuk është e rë, e që- tun më vonë, për me këvendue ëmmin

Nd' atë mot *erdh Jezu në qytet të Samaris*, që *greshitej* (*grishetj*) *Sikar*, *afër arës*, që *dha Jakobi birt të vet*. E atij *ish' pusi i Jakobit*. E *Jezu*, si *a fedig ns' eunni*, *rrij' ashtu permbi pust*. E *ish' afër gjashtë orë nditet*. E *erdh nji gruo prej Samariet me çjerrë një*. E *Jezu i tha: amë të pi*. (E *Dishipujt e tij kishin votë ndë qytet me blen gjë për gjellë*). E *i tha ajo gruo Sa-*

turqisht *sheher*, si kjo shkruar prej ndo- kuj.

5. — *a fedig en sezunil*. *Loditë prej rrugë*. — *rii*. Imperfekt i gjymtuem dezimence *te*, si shpesh edhe çjerët. *Prat: rrjete*. Kështu edhe më poshtë: *Filit' per: fliete*. — *permbi i pust*. Ablativ. Dikur kje më i kjarë, i plotë, si mund t'i bevohen gjurmët aty-këtu në vijim të librit. P. sh. *Permbi mazi* (49). *Ai që shlye dorën në mashtrëkat* (in parapsidë, 52 a). Në Mirditë mund të ndihet edhe sod: *Permbi pusit*. 15. — *tih... lu p en*. Gjurmët e dezimencave të dy vëllimeve njëjës të kohës së tashme, ndër verba në bashk- tinglore i gjejm shpesh edhe ndër shkruarë çjerë të hershëm (Kq. „II. i

20. maritana: Për seh gënjë teh nuche connenegnenel meh Samariagu. E Ieës is pëx. Tih neh digne hire e tineGot/ e cus anste 25. aih Ëi tuu lupen meh pii- teh: tih bi chisgne atii lupenel me piitëh. E aih teh chis Ëanel sieh teh Ëalle e gruoial bi Ëah: Got 30. tih nuche chee messel enzierr e pusi anste fort bi Ëeleh. E kaha e çnee tih atah sieh teh Ëalle: Amos isgne tih maa bi 35. maë se periudi anel Ia- chobi: Ëi neenah Ëah pu-

Dr.“ Vj. 1930. f. 294). Nder (ogë të solshem skemi kund shembull, persā dijim: mjesā Toskët edhe në shkrim e përdorin, në një dorë fort të kufizime kësht verbas. Kësht mund të këndojm ndër botime të tyre („Dituria“ — Fruct 1927 — fq. 123), edhe sod: *Ti ecen; ai iken*.

20. — *n u c h e c o n n e g n e n e h*. Kryt italisht. Tekst latin ká: *non coutun- tur*, që Kristof e përkëthen: *nuk ndarim as apin*. — *Ti n e d i g n e*. Qyshkore, për: *Ta dëshesh ti, me e djetë ti*. Vro ndëshimin e vendimit të përmmit në ket mënyrë, sod e atëherë. — *hire e t i n e Z o l*. Për: *hurin e TineZot*. Trajtë e sinkopueme, që ndihet edhe sod, e që nuk do të ndiqet në gjithë të shkrueme.

25. — *Tih hi chisgne*. Mā vonë: *A mos isgne e*. Dezimence t' imperfektit, që ndihen kah ana e Mal- sis së Krajës. — *meh p i t*. Ngjiti ká: *me bult, me vult, me pát, tue prát*, eij. Në kurrnji çjeret, posë Buz., s'nde- shemi në dezimencen e participit *t*, për verba në zānore. Ká ndo 'i herë, sado rrallë, edhe dez. *n*, me gjithse s' kemi pūnë me verba me zānore hundore. P. sh. *Me pin, të pāt* (79, a).

30. — *atah yie h*. Përgjithisht të tanë të mocemt janë fort të rregull- shem në cakim të gjinis të demonstra- tivave; sidomos me ëmna asnjatës, që i përdorin fort më tepër se sod.

35. — *p e r i n d i i y n e h*. Kurr: *i jout* me ëmna mashkullorë njëjës. — *a i h p i y e n s i h*. Mā andej: *c u s*

sneh; e aih pis ensih. E
bithet/ e tif/ e bagetia
e ti: E Ieëë is pëfë e bi
40. jah; Kijë cus pih en che-
sib aih: perapetih vigneu
& e Ai zheus teh pieh
en gitt Ai s tih ap: aih
curateh mos teh cheteh &
45. e bieteh Ai s tiap. (Thaa
meh clene endeh teh:
kurreh e Kalle: Ai s tah
bagu meh vote çbel ietet
teh amesugmeh: e gruoia
50. bi jah Got ameh atah aieh
s maa & mos cheem: es
chets meh enziere maa
mos vign. E Ieëë bi jah:

teh pieh en yit. Kështu të
hershesh perdorshin ablativin pà prepo-
zicion, kà si *objekt logjik i drejtë*, kà si
objekt a adverb prepozicionar, posë se
si atribut caktje, etj., sikur perdoresh edhe
sot. Shkurt: Ablativi heret kà hà sherhi-
me fort mà të mëdhaja, mà të hijshme,
mà konjize, se bân sot. TÛe mos u
largue auktorit t' onë, jë të vrohen këta
shembuj: *Edhë klyshët hân n'femijshët*
qì bien ntyezet (së) së zot' (31. b.). I qì-
ten per garë n'j chtë usoldatshët n'fity-
ret (në ngjire) së drandofites (33 a.).
Pashët n'gltë repashët së tij (36. a.).
I ra ndër mend n'fajet së Tuzot (53. a.).
Porri asht shkruom nsi (per të. 52. a.).
Ablativaret këso dore të hershëm, si
shihet, u vëshin para germen *n*, të ci-
llen herë e shkruajn damas prej fjale pà
kurtnji hijerë, herë me të e shumë herë
e ngjishin fill me fjale, si bëmë na
këta ndër shembuj të pram. Qe, shka
shkruen Bardhi (1633): „*A, ah, de,*
e, et, prae. His omnibus praepositioni-

pusin, e ai pin nsi e bijt e tij
e bagtija e tij? E Jezu i u
pergjeçj e i tha: Gjithkush pin
nkësi uji prap t' i rinye et, e
gjithkush të p'ijë ngjët, qì ñ t'i
ap, ai kurrqj mos të kël et; e
ujët, qì ñ t'i ap, kël me klënë
në të gurrë e gjallë, qì ñ t' u
bânj me votë mbë jetët te am-
shuom. E gruoia i tha: Zot,
amë ata ujët, (qì) ñ m'd et mos
(të) këm, e ñ këtë me nxjerrë
m'd mos (të) riny. E Jezu i
tha: Eë e grish burrin t' and

bus apud Epiroticos satis bene inservit
unica littera, videlicet *n*, ut: *n latet, a*
patre: n Zoit, a Dominio: n zjarmit: ab
igne: n qielshët, de coelis: n gjy(ë)gjet,
e civitate: nst pamit, ex aspectu: nst
dhimtoni (sic!). prae dolore!. — (Dic-
tionarium, etj. f. 205. Vro „*H. i*
D.“ IV. 1930, f. 235).

40. — *per a p e t i h r i g n e N.*
Futur: *ká per t'i arditë, do t'i r'ijë et.*
E kemi theksue sà herë ket vegamë të
Buz: me perdoresh qetashen e lidhtores,
per futur të dhiores, tue lënë të nen-
kupohen fjaltat ndimtare të kësaj kobe,
ká t'e, do t'e. Sà per grafi të fjalës, *et*
këta e në gjithë librin, vrejim se e
shkruen me siglen & mjësaj fjalën *n*
(*fines*) e shkruen me një trajtë katran-
shi. — *cur a i e h.* Trajtë arkaikë, qì
e kanë gati të gjithë, per të sodshmen
kurr.—*Mos t e h c h e t e h N.* Së *ká*
per të pasë et.
50. — *mos cheem...* *mos*
e t i g n. Lënë jashtë per ves lidhsat e

ezze griss burene tand: e
55. eiaib che ta: eis perfëk
gruoia seh s bureh nuchel
cam e Ieëë bi jah. Per-
teh vertete e teh dereiteth
60. vertett jaeh: seh tih bureh
nuche chee, per seh tih
chee passimeh pesselh bu-
rah: e tas ateh Ai chee
aih sastei buril sit: e
65. gruoia bi jah: Got s soh
seh ieh profeteh. Perindet
taneh s lutneh enbel che-
te mall: e is jonih seh
em Ierusalem ansteh ve-
70. ndi tue dheteh me s lu-
tune: e Ieëë bi jah gruoia
ehi besselh muoh: seh cha
nuch argnuch herra Ai as
enbel chete mall: as em
75. Ierusalem is teh adoronih
ateneh: is adoronih ateh
Ai is nuche dini: e nah
adoroinch atefi na e di-
meh: pseu teh selbuonitich

lidhtores *t'e*. — *e z z e g r i s s.* Per shko
e thurr. Ngjët kà: *Koni edhe ju ndë*
rëneshitë (shkoni, 25 b.). Një ket kapiim
e perdoresh edhe shqyparët e Italis: Zoti
tatë, ec me shëndet (... va con salute.
Bardh. Antol. 56.).

55. — *seh y bureh nuche*
e a m. Lidhsa se rin fare pleonastike e
e pahijshme para bisodës së drejtë (*ortre-*
tio recta).

60. — *Vertett thae.* Edhë
sot perdoresh si adverb, por i gjyquem:

vertë (njimend). — *a t e h q i c h e e*
a i h s a s t e h. Analogut i vrashtë. Do
të kishte thënë mà tregullisht: Ai qì kë,
at s' asht.

65. — *per indët laueh.* Kështu,
e mà drejtë — me çmna mashkulorë
shumës — e kà Malsija e Madhe e Du-
kagjini: Kurr: *Tonë*.

70. — *Tue duhete h.* Tek, kà
dubet. — *cha me h ardhuneh*
h e r r a. Fjalën herë e gjëjm shpesh të
perdorun prej së mëgemsh per kobe.

80. en gëzësisit ansteli: mah
 chaa meh arëuneh gneh
 herreh: e tas ansteli Ëi telh
 verteteh adoratoreh telh
 adorgeneh atin endeh
 85. spirt: e endee dereteh:
 per seh atih atah lupen:
 Ëi asta talh adorgeneh
 ëotuneh ansteli spirt: e
 atah Ëi telh adorgeneh
 90. endeh spirt duheteh, e
 endee verteteh mee ado-
 ruom: gruoia li ëah s dii
 selh chaa meh ar ëuneh
 messia Ëi li ëoneli christ.
 95. E cur aih telh vigneli aih:
 ehah meh mahëaneli meh
 dituneh Ëië cafseteh: e
 Ieëu bi thah: s iam aih Ëi
 me tun flass: eende ehafë
 100. enberitineh Discipitoh e
 ti: e eudittuneh per selh
 aih flië meh gneh gruoia:
 mah per chafë as ndogne
 en siss: nuche bi ëah Ëis
 105. dolh en soiel: o Ëis lupen
 meh folle meteh: as ts
 ateh cass leh gruoiah secie-
 neeh e sailh: e vot endeh
 Ëutet: e ëah: nierzeti: e-
80. — *engzudhisht*. Abiaiv
 i vakum sh.: *Prej xhuditsh*. — *meh*
eha me ardhuneh. Mah, liches
 kundershore italishte per por. — *ad-*
roreë... adorgeneh. A mund
 të besohet, se në kohë të Buz. fjala la-
 tine s'kë pasë veshë endë urajen e
- ndihdhishtë është. Ma kë me*
ardhun një herë e tash është,
që të vertetët adoratorë t'ado-
ronjën Atin në shpirt e nde
e drejtë. Perse ata i lupen, që
ashtu t'adoronjën, në shpirt
duhet e nde e vertetë me e a-
dornem. Gruoja i tha: Të di
se kë me ardhun Mesija, që i
thonë Krisht; e kur ai të vijë,
ai kë me na dhënë me dëjtun
gjitë kështë. E Jesu i tha:
Të jam ai, që me të flas. E
ndëkaq mbërritën dishipujt e
tij e (u) euditen perse ai flië
me një gruo. Ma per kaq as
ndonjë usish nuk i tha: Qish
do nsojë, o qish lupen me folë
me tës? Ashtu atë cas le gruoja
seljen e saj e vot në gjet e
tha nierzeti: Enë e të shihni
- shqypnucne: *allhues, allhoj?*
 85. — *Atë atah lupen*. *Lupë*.
 Këqyr sypr Nr. 15.
 95. — *eha me mah nakhda-*
neh meh dituneh. Itajmizem i
 zakonshem per latinishten: *annuntiavit*.
 105. — *secteneh*. Italisht: *ser-*

110. nuli e telh sibnili ni-
 neli: Ëi muo meh ëbelon
 Ëiëh Ëis pache baateh: as
 ansteli chun (Christili: duo-
 lle Ëiëh Ëindia en Ëute-
 115. tiet e vigninel telh aih:
 endeh ehafë bi ëosneh
 Discipitoh. Miestreh: hah
 e aih ëah atuneh s cam
 meh engraneh këlleh Ëi
 120. is nuche dini: e ëosneh
 Discipitoh ender veteh-
 ne. Amos bi ehis cus pe-
 riun meh engraneh: E Ie-
 ëu ëah atuneh: këlla e-
 125. mel: ansteli aioh: s meh
 baë volurdetne: e atij Ëi
 meh dergoih: e s telh siell
 enbeh telh mire Ëië ve-
 perate elii: as nuche ëo-
 130. nih is selh dieie p catere
 muoih eha me cleteteh
 corretel: higne sei: s in-
 ve ëom: engrinih suntelh
 tailh: e ehëfurnih arretelh
 135. selh maa s afferuone en-
 beëbarjunit. Per telh en-
 belieëuneh: e aih Ëi eno-
- nierin, që muo më zblou gjithë-*
qish pagë balt, a s'është ky Kri-
shti? Duol gjith gjindja ngj-
tejt e vinjin tek ai. Ndëkaq i
thojshin dishipujt: Miestër,
ha. E ai tha atyne: Të kam
me ngranë gjellë, që ju nuk
dëjni. E thojshin dishipujt nder
vetihen: A mos i kish' kush
pru me ngranë? E Jesu tha
atyne: Gjella (e) eme është ajo,
ë me bëm vullndeten e atij që
më dergoi, e ë të sjelli mbë të
mirë gjithë veprat e tij. As nuk
thoni ju, se djëri per kater
muojë kë me këne të korrië?
Injë, se t'jete thom: Ngrini
shtë t'ëj, e këqyrni arët, se më
u afëruon ndë (të) zbardhunit
per të mbijedhun. E ai që kuo-
- chia (kovë).*
 125. — *telh siell enbeh*
telh mire. Këndim i dyshimë, pse
 shkrimi i grisuon n'original. Latinisht:
ut perfectam: që të koryë.
 130. — *higne = ge. — en gri-*
nih suuteh ta ih. Goni sht: si
 Toskët sod. *T'aj per: t'uej e kë edhë*
 sod *Maisja e Mëshkodres*, e cilla e
- shqypion an dikë të nderhëndër.
 135. — *Per telh emblie-*
dhuneh. Fort më mirë do të shkru-
 het verbi me diftong (të, je) në rrjë,
 si e kanë të gjithë të moçent, e jo fjesht
 me *mbledhë*: mbasi aorisit na verteton
 kënen e këty diftongu: *Mbijedhi, mblo-*
dha; si vjedhi, vodha.

- ren mer fediguel eti : e
enbeliëz frutetih; p ierel
140. teh glateh: p sel basche
teh Æconeteh aih Æi en
biell me ateh Æi cuoren p
seh endeh cheta anste fia-
lla e dereiteh: p sel tie-
145. tereh ansteh aih Æi en-
biell : e tietereh ansteh
aih Æi cuoren : s innel
dergonah meh coreh atah
Æis is nuche u fedlÆteh.
150. Teh tierel punnoneh eih
hiteh endeh fedlÆteh teh
tuneh : e ansol Æutetiel
suneh en Samaritanesit
besunoneh enbeh teh p fia-
155. lle teh gruosseh : tueh 3a-

140. — *a ih q i . . . kuoren*. Sa
per dezinencen e verbit vro sypri N. 13.
Per phnë të difongut të këty vethi nuk
ëjçim gjurmë kund as nder shkrimatë
ijerë, as nder dialekte të gjalla. — *tie-
tereh . . . e ieleresh*. Ngjeli ky,
e ijerë auktorë të hershem hera herë e
shkruejn damas. Vrojm këtu, se etimo-
ligjish këta të dâm asht t'arsyeshem,
mbasi gjala rrejtëh prej latinishtet: *al-
ter*; *i, e, tjalet*. Por trajta e parë nje-
jore shkoi tue e harrue, d. m. th. tue e
hijerë natyren e rregullshme të velen.
Këshuqi, mos t'ishie sod ijeter paper-
kim, rasa I. njajs (mask. e femn.) gra-
matikisht nuk mund të shkruhet kurrsi
me nye t'asnajast (*të*); këshit thuej
edhë per rasen IV. Prandej gramatikisht
s'asht drejt: *Vjet ijeter, dila t'jeter*;
as *vjetin t'jeter, dilen t'jeter*, por: *vjetit
i jeter, dila e jeter, vjetin, dilen e je-
ter*. Nji peshjellim në gramatikë biejn
me veti edhë perëmat *të gjithë, të*

*rrer mer fedigen e tij e mbje-
dhë frytit per jetë të gjatë per-
se bashkë të gëzonet ai qi mbye-
llë me atë qi kuorren. Perse
ndë këta asht fjala e drejtë*;
perse tjetel asht ai qi mbyellë,
e tjetel asht ai qi kuorren. Tj
jue dargova me korë ala qish
ju nuk u fedigël. Të tjerët pu-
nuon, e ju hit në fedigë të
tyne. E anso qyletjet shumë
n' Samaritanisht besuon mbë të,
per fjale të gruos, tue thashun

tanë, në njajs, të cilët do të shkruhe-
shin rregullisht me nejet e veta të na-
tyrshme i, e, të tanë; i, e, të gjithë, si
mund t'i hetojm të perdorun në tosk-
nischte. Prandej sod fjalen *ijeter* t'a
shkruejn ngjitas, mbasi s'mund e per-
dorim në rregullisht me nejet e saja.
— Të vrojm p. sh. edhë fjalen *terr-i*,
qi s'kje ijeter në fillim, veg nji adjektiv
asnajast, marrë si emen: *Territi, t'errit*,
prej *m'u errë, i errët*. Këshu gjindet
nder të hershem. Si shihet, t në fjalen
t'onë hje dikur nji nye, qi me kohë u
u bë pjesë e trupit të fjalës.

145. *i uue der gouna*. Perëmat
jue, nere, janë trajta të lindores e të
dhënores, e s'kanë si perdoren si objeta
të drejtë, qi janë *ju e në*. Ndihet edhë
sod ky shtrëgullim, por do t'a denojm
pá ijeter si gabim gramatikuer.

150. — *anso qytetle*. Traj-
tat *kensu, ansu* gjinden edhë nder ijerët.

- suneh e tueh desmuom : e tue deshmuom, se : Ai më kal-
sel aih meh chalgoih Æi-
3e Æis paceh baateh esih
enberiteneh samaritaneh
160. tech aih: e lutne aih meh
enbetmneh meh tal: e en-
bett dnu ditt: e suneh hi
besunoneh per fjalet teh
tii : e josnel gruosse: ioh
165. p fialeh teh tnu nah hi
behoimeh. Per seh nah
vete Æëxm seh chun p
teh verteteh ansteh teh
selbuomiteh e secullit.

160. — *per fjalet teh tij*.
Abiaiv njajs: pse këshit xieret prej
tekstit latin e prej zakomit të të her-
shemvet me e nderitne prepozicionin *per*
shpesh me abiaiv. Krakasojë me mëny-
rët e leprueme e të perdoruna ehlë sod

*Kape per krahi, qel per gojet, per
dhumi, per së gjalti, çij.*

165. — *per fjalet teh tuu*.
Më solegizmo papërkimesh në gjini nde-
shemi perorë në Buzukum.

Copa të krahaseume

me MATRANGEN (1592), BUDIN (1664) e KAZAZIN (1743).¹⁾

B U Z U K U

ATYNE²⁾

A) Atih aneh Ëi ieh enbeh A) Ati (i) gne, qì jé mbë
 Ëiell: s festofteh emeni tetat: qiehl, u festofte énnit t' at,
 arte rekenia iote: clofte volu- ardhët rregjënija (e) jote, kloftë
 ndetia iotel sih enbeh Ëiell rollundetja (e) jote si mbë qiehl
 asts ežeh enbeh žet: buchene ashtu edhe mbë dhët. - Baken
 tane Ëi nene per herre naa- t' anë, qì nere per herë na asht
 ste žaneh epna nene sod: e dhduë, epna nere sod, e nere na
 nene nah liro deturene tane liro deturen t' anë, porsì edhe
 por sih ežeh nah liroime Ëiže na lirojm gjithë ata qì nere na
 atah Ëi nene nahia ne detnor: janë detgorë, e mos na siell ne-
 e mos nah sielle nene endee ve nde e tentuom, por nere na
 tentuom: por nene nah liroh liro nsë keqi. Amen.

enseh cheËi. Amen. (f. 8. a.)

B) O Atih aneh Ëi enbeh B) O Ati (i) gne, qì mbë
 Ëiell ieh: chlofte festuom em^e qiehl jé, kloftë festuom énnit

¹⁾ — Kishim dishrue të bishim në ket rend copat analogje edhe prej Bardhit e Boglanit, por mjerisht nuk gjinden. Sikurse edhe më me ande do të kishim zgjedhun nder anktorë të prëm copa me një argument më të pershatshem per të gjithë lexuesit; por kјm të ngushtuem me xjerrim këtu tri të lutuna, të vetmet copa, qì gjinden të njohshme nder ta.

²⁾ — Nuk mund t' a zhvillojm faktin, qì në Buzukun gjithm dј versione me mjaft ndryshime të kësaj urate, qì sigurisht do të jët kënë e gjahtë në gojë të popullit. Mund të mendohet, se në njenen a në tjetren, desht me i u largue trajtës së perdorun prej popullit, tue u mundue kesh me i u afrue më fort teksti latin. (Math. VI. 9)

nite tat arte rekenia iote: vo- t' at, ardhët rregjënija (e) jo-
 lendetia iote clofte por sih en- te, rollundetja (e) jote kloftë
 beh Ëiell asts ežeh enbeh žet: porsì mbë qiehl ashtu edhe mbë
 buchene tane nene per herre dhët. - Baken t' anë, nere per
 žane epnah nene sod: e nene herë dhduë, epna nere sod, e
 nah liro quatele tone: por sih nere na liro kuetet t' onë por-
 ežeh nah liroime Ëiže atah Ëi si edhe na lirojm gjithë ata qì
 nene nah cane baam cheË: e nere na kanë bām keq, e mos
 mos nah lesoh nene endee na lësho nere nde e tentuom të
 tentuom teli spirrit: mah tih shpirrit, ma nere liro gjithë-së
 nene liroh en Ëiže seh che- këqijashit. Amen.
 Ëiasit. Amen. (f. 35. 18. a.)

FALEMI MRI¹⁾

Ëotune tun ts enfalte o me- Zotgnë tј t'a nfaht, o Mrі,
 ri liir plota: Ëotune me tun. hırplota, Zotgn me tј. Bekuom
 Bechuom tih ieh ender Ëiže ti jé nder gjithë grāt, e bekuom
 grrat/ e bechuom fruiti hi frugti i barkut t'it (Jezus).
 barehut tit (Jezus). (f. 18, b.)

BESOI

Besogn em gneh teneGone Besonj më një Tenzonë, Ati
 atih hi mutune Ëi bani Ëielle i mutun,?) qì bāni qiehl e dhën.
 e ženeh. E enbeh iēss chris- E mbë Jezu Krishnë, Bir' e tј
 ne bire eti: gneh hi veteme një i vetem Zoti (i) gne, qì kte
 Ëoti gneh Ëi cleh Eane en ednë ushpirrit shēnjt, lēn ushen
 spirrit segnt: len: en meriet Mrijet Virgin, munduom per
 virkine: munduom per endene nder ordrhen të Pilatt. Vām
 orženeh teli Pilatt: yun en- mbë krygt. E ridig e u shīt ndë
 beh cruht: e vdiĥ es stii en- botë. E të treten ditë u ngjallë
 delh bote: e s dorĥ endeh umordjet e rot mbë qiehl, e rri
 teret; eteh tretene ditë s en- mbë të dјathit të Tinzot', Atet

¹⁾ — Mijedhë prej antionarit t' Offices së Zoјës.

²⁾ — Solecizmet e origjinalit nuk deshtem me i prokë as në këndim t' onë.

Kaall en mordiet: e voteenbeh (Atit të) mujun. E mbasandëj
 Kiellt: e rib enbeh teh diajet ka me ardhun me gjithom të
 teh tine Got atet minime: e gjallë e të vdekun. Besonj mbë
 enbas andaih chaa meh arj- Shpirtit shënjt e mbë shënjtet
 ne me Ënuom teh Ëalle eteh Kishë katholicke, të gjithë shënj-
 vdecune. Besogn enbeh spirtit tet, per të liruom të kuatit;
 segnt/ e enbeh segnetet elise edhë se gjithë korp kë me u
 catholice: teh Ëjje segnetet: ngjallun e jeta e amshuome kë
 per teh liruom teh quatit: e- me ardhun. Amen.

Ëeh seh Ëjje corp chaa me 8
 enËallime: e ieta e amesno-
 me chaa meh arjime. Amen.
 (f. 8. a.)

MATRANGA

AT' VNË

Ati Ënæ, eciaë iëa ndræ Ati (i) inë, që jë ndrë qiell,
 chifelt, xetieriatie ëmeri it, shëjtëruar emër(i) it. Arthë(të)
 arthæ perëndia iotë, clofite perëndija (e) jote. Kloftie bërë
 bëræ thellima iotë axtu ndræ thellima gr. (θέλημα) (e)
 chifelt si ndæ dée; bëcunæ jote ashtu ndrë qiell si ndë
 t' rone trë perËtsmenæ amv- dhë. — Bulën t' ënë të përthi-
 na sôt, è ndregliena meatatit tëshmën ëmëna (epud) sot. E
 t' òna si ndregliemæ nà atire ndëljena mkatet t' ona, si ndë-
 eciaë nà ttesgnunæ, è mòs na ljejmë na atire që na ttesjën
 chielæ ndrë pirasmó, gnix lif- (gr. πλάω-πλαώ). E mos na
 róna egbithæ sa cæchijaxit, kjiellsh ?) ndë pirasmo (gr. πειρά-
 amín. (. 28.)¹⁾ ζός) njësh (?) lirona gjithë së
 këgjashit, amín.

¹⁾ — Faget bihen këtu jo mbas numrimi t' origjinalit, por mbas botimit të
 M. La Pirona. Grottaferrata. 1912.

²⁾ — Mos na shpësh, na gosh.

FALËMI MIRI

Falëmi, e xuen Maerij, e Falëmi, e shën Mërt, e hi-
 elijrúame; Zóti Ënæ mē tËj, ruame, Zóti (i) inë me tËj, e
 e becúaræ tì ndræ egbithæ bekuar tì ndrë gjithë grát, e
 grát, è becúam péua e xue- bëluam péua e skijft ?) tËt, Isui.
 fit t' it Ijsúi. Xuen Maerij, - Shën Mërt, ëma e t' inë Zot',
 aema e t' Ënæ Zót, paracalës paracalës (gr. παρακαλῶ) për
 paer nëe tæ meatëruamit, në të mkatëruamit, nani e
 nani è nd'oræet tæ móræs ud'orët të mórës s' anë, amín.
 s'anae, amín. (f. 29.)

BESOI

Cam bésæ mbæ t' aenæ Kam besë mbë t'ënë Zonë, At
 Zónæ, Atæ tæ fuchjixim, të fuchjshin, që tiposi (gr. τύπος)
 eciaë tipósi chifæ è déenæ, è, qiellë dhën. E mbë Isus Krishën
 mbæ Ijsús Chrinxæ, tæ BË- të Btor' e tËj të etën Zot t'ënë,
 rrae e tËj tæ véæamæ, Zót që kle zënë Shpirtit Shëjt, Iu
 t' aenæ, eciaë clë zaenæ XpËj- Shën Mërt's Virgjër, psoi ndën
 tit Xóit, Iën xæ Maerijæo Pont Pont Pilanë, kle rënë në Krig,
 Pilánæ, clë vaenæ n' erich; redkur e káltur (it calato) ndë
 vdecunæ è caáltur ndæ bó- botë, u zdorg ndë pisët (gr. πύσς)
 tæ, u sdorch ndæ písæet, tæ të tretën ditë u ngre së redkur-
 trétæne ditæ ú ngre sæ vdecunæ ditæ shë: hipi ndrë qiell, ndenj ndë
 ndëgn ndæ tæ diáthææ tæ të djadhët të t' inë Zot', Atit (të)
 t'inae Zot, Atit fuchjixæmit, fuchjshmit: andej kë të einjë të
 andëi cúa tæ vËgnæ tæ cËg- gjithëkonjë të gjallët e të vdekurit.
 cógnae tæ egjáletæ è tæ vdecunæ. Kam bésæ mbæ
 XpËjritæ Xóit, mbæ (Ë)ixaet Kam besë mbë Shpirtin Shëjt,
 xéitæ cathólicæ, mbæ tæ mbë Kishët shëjte katholicë,
 mbæ egbithæ tæ xéivët, mbæ mbë të mbëljedhurit të shëjtët,
 ndægliesæt tæ mcátaevët, mbë ndëljësæt të mkatëret, mbë
 mbæ tæ anastisurit tæ cËr- t' anastisurit (gr. ἀνάστασις) të
 mit, e tæ páa-sósmesæ egbithë- karmit, e të pasomes (-ën)
 læ. (f. 21-22-23) qiellë.

³⁾ — Kalabr. ebbë syfu per barb, që Mayer e ljen prej gr. κάλαρος.

BUDI

AT'YNË

O Ati jone chi yee mbechiell, scienuum chiofte eme nitetat, arte perendia yote, u-bafte vullendetia yote siu-andrese mbechiell ascetu ende mbææet, bukene taue teperdiscimene, epnesod ena ndeyee detaretona, posicundrese endena ndeyeyme detoresitetane, e mosna lemerzamaa ndetekech, ponalarogriææe uzekechjascit. Amen. (f. 36)

FALEMI MRI

Falemi Merij hijplota 30-taane me t88, beecuum iecit pmbijgriææe graat, ebeecuum fruitij bareut tat, IESUS. Scinteya Merij, Ama e tine-
Falemi, Meri hijplota, Zotigné me tÿ: Bekuom jé të permbi githë grát, e bekuom fryjti i barkut t'yt, Jezus. Shinteja Meri, ama e Tinzot, lutu per né fujtorët, tashit e ndë herë të mortës s' anë. Amen.

BESOI

Mbesogn mbe Tenezotne A-tenee puscunoscim krijynosine e Chieills ette æeut. Embe Yessu Christne hijre e tij guie tøvettimine sotne tane. Izzi-
Mbesonj mbë Tenzotën, Atën e pushtuoshim, krijnosin e qielës e të dhëut. E mbë Jezu Krishën, Bivr' e tÿ një të ret-min Zotën t'anë, i cilli u zë per Shpirtit Shint, e leu Vir-

virgienet Merij. Pessuom mndimette ndene Pontij Pilatne, vuum mbekrech, vdeenne evorruom. Sdripi mpsetyere, etetrettene ditte ungall zze vdeenni. Hippi mbe chieillt, endegn mbette dyaææette Atit puscunoscim. Andei caame aræune megjnuom tegjallette etevdeennite. Mbesogn mbe-sepjritne scint. Embe scintene Kisee catholike; Sciochienijnee sciutenet. Tendencyemitte mpeatevet. Tugjallmitte corpit. Lettene amescinome. Amen. (f. 14).

KAZAZI

AT'YNË

O Atian, ehy jee mbæchieillt. Sceintennuom chiofft Emuit tat. Arat Ireggenia jotte. Ubaaft vullundetia jotte sicuandere mbæ chieillt, asceta mbæ æeet. Buchaentan taeperdigmen epua e sod, ena-ndië neve daetaraettona, possinà ndiieim daetoraesetan. E mos na lê me raam mbææ-tæ keech. Pona largò sae chech. Amen. asetchiofft.
O Ati(i)gnë, qi jé mbë qieillt, shëjñennuom kjoftë emuit t'at. Ardhët rrëgjëniya(e) jote, u bëftjë vullundetia e jote, sikundërse mbë qieillt, ashtit mbë dhët. Bukën t'anë të përdigmen epuae sod, e na ndiej neve delgyrët t'ona, posi na i ndiejm detorësit t'anë, e mos na lê me râm mbë të keq, po na largo së keq. Ashit kjoftë.

FALEMI MRI

Falemi Mbri hirplota Zotan me tash. Beuenmje paermbii gjeë gra, e Beecuem fruti i bareut tit Jesus. — Shënteja Mbri e Ama e Titeja Mbri, e Ama e Tenzot, naesot luttu paer nee faitoraet tasei endae fillt mortsan. Amen. (f. 22.)

BESOI

Bessogn mbae Tenzon Atin e pusctuesim, Krinesin tae chieills, e tae ðeut. Embae Jesu Christin Byrn etii gnetevetmin Gotin tan. Isilli uann paervaertat Sepierit Seieint, leu prei Virginet Mbrij. Umundue ndaen Ponzin Pilat. Uvun mbae Kryech: dniech euvorne. Sdrippi mbii Ferr. Tetretaendit ungjall sae dukuni. Hippi mbaechiellit: Bri mbànet diaët Tinezot Atit pusctuesim. Andeicaa mearëun me giucuem taegjall, e tae dneun. Bessogn mbae Sepierin Seieint. Mbae Seienten Kysc Katolik. Sciochie-niin e sceintenet. Taendaesem it e mpeattevet. Tae ngjallmit e miscal. Jettaen e paasosme. Amen asctuchiott. (f. 22-23.)

Tekstii i sotshem

AT' VNË.

GEGNISHT

TOSKNISHT *)

At'gnë, qi jë në qiellë, shëjt-nue kjoftë emri i yt. Ardhtë rregjinya e jote. U bëftë vullndesa e jote, si në qiellë, ash-tu mbë dhë. Bukeu t'onë të perdishmen epua në sod. E ndienqi në fejet e mkalet t'onu, si ndiejn na fajlore t'onë. E mos na lën me rë ne të keq: por largona prej gjith s'keq. Ashtu kjoftë.

Ati ynë që je në qiell, n-shëntëroftë emri yt. Arhtë mbretëria jote, u-bëftë dëshira jote si në qiell edhe mbi dhë. Bukeu tonë të përditëshme epua-neve sot; edhe fal-na-i fajet sikundër edhe ne u a falim fajtorëve tanë; dhe mos na shier në ngasje, po shpëtona nga i ligu.

FALEMI MRI

GEGNISHT

TOSKNISHT

Falemi, Mrí, hirplotë, Zoti me ty: bekue jë mbi gjith grë, e bekue fryti i barkut t'yt, Jesus. — Shëjtja Mrí, ama e Tenzot, lutu per në mkaunorët, tash e në fill të mordes s'onë. Ashtu kjoftë.

Gëzoju, o Hirplotë Hyjindëse Virgjër Mari, se Zoti është bashkë me ty. E beknar je në mestë të grave, dhe e beknar pema (e) barkut tënt, se linder shpëtimtare të shpirtëve t'ona.

GEGNISHT

BESOI

TOSKNISHT

Besoj në Tenzonë Atin e Besoj më një Perndi, Atin gjithpushkeshem, kryuesin e tërëfngjshim, krijëtarin e qie-

*) Xjerrë prej librit: "Urimbore e Sherbesës Mbremesore", P. T. Sinica Worcester, Mass 1920. — OROE. Në ket studim thjesht qëthshuer nuk mirret aspak në kujdes pikëpunja dogmatike.

*qielles e të dhent Iz në Jezu
Krishtin, Birin e tij një të
vetmin Zotin t'one, i cili i
xù per virtyt të Shpirtit Shëjt,
Iu prej Virgines Mari, psoi
mundime nen Poncin Pilat, u
rë mbë kryq, diq e u rorrue;
zërrypi në ferr: të trefen ditë
u ngjallë së dekunit: hypi mbë
qielle, rri n'antë të djathtë të Ten-
zot, t'Atit të gjithpustelshem:
andëj kë me arrthë me gjithue
të gjallët e të dekunt. Besoj në
Shpirtin Shëjt, shëjten Krishe
katolike, shogun e shëjtave,
të ndunt e mkatere, të gjallët
e korpi, jeten e pasosme. Ashtu
kjoftë.*

llit e të dhent, dhe të gjithë
të dukurave e të padukurave.
E në një Zot Jezu Krisht,
të vetmin Bir të Perëndisë
që lindi prej Atit para gjithë
jetëve. Dritë prej Drite, Pere-
ndi e vërtetë prej Perëndie të
vertetë, që lindi e nuk u bë,
të bashkëgënjurshme me Atin,
me anen e të cilit u-bënë të
gjitha. Që për ne njerëzit dhe
për shpëtimin t'one zbriti prej
qiejve dhe u-mishërua prej
Shpirtit Shënt dhe virgjëres
Mari e u-bë njeri. Që u-kryqë-
sua për ne më kohë të Pontit
Pilat dhe voji dhe u-varrua.
Dhe u-ngjalli më të trefen ditë
pas Shkronjave. Dhe u-ngjiti
më qiell e ndënj më të djathtë
të Atit, dhe do të vinjë prapë
më lavdi të gjithë të gjallët
e të vdekurit, Mbretërit e të
cilit do t' mos ketë mbarim.

Dhe më Shpirtin Shënt, Zo-
tin, e Jëtdhënësin, që dergo-
het prej Atit, që adhurohet e
lavdërohet bashkë me Atin e
me Birin, që foli me anën e
Profetëve.

Më një Krishe të Shëntë, të
-Përgjithëshme, dhe Apostollore.
Kreftoj një Pagëzim per
ndjesë të mëkateve.

Pres ngjalljen e të vdekur-
ve dhe jetën e botës që vien.
Amen.

JUSTIN RROIA

Ma të paral kopje të fotografueme të Buzukut ndë Shqipëni

Ende i ri me moshë, sado i ligshuem kanë shëndeti, unë, aso pranvere
1929, jipshem gjithënjë mësim gjuhët ndër klasët e nalta të gjimnazit.
Lajmi i shpallun atëherë prej fletoresh e revistash mbrenda e jashta
shqip (1555), qyshë ndë fillim më kishë t'andë e elektizue.

Më dukej si cudë, nuk e kuptojshem dhe gribeshem vetë me vetë kanë
mendojshem, si mund të rrijshin indiferentë sidomos masat intelektuale
ndë një Shqipëni, Shlet ndë vete, ndaj visarit luzukjani!

Kahë s'më linte e keqja e atij monumenti jetës, vorrue nd'errësin,
e libravet të hueja larg aidhent, nd'atë pakicën teme, gjithësa munda dhe
zell çastitjen e cimetit ndë fjalë.

U desh do kohë djeri që ata, të cilët kishin punë ndë dorë, t'a kuptoj-
shin randësin' e dokumentit dhe t'a shndrojsin ndë realitet dëshirin e
vullëndetmërëvet.

Sigurisht, jo po si ma kompetenti, por... s'e di; ndashu pse u dëftova
aqë entuzjast, qeshë zgjedhë vetë për këtë misjon; d.m.th. të sielishem
ndë tokën Shqipëtare, — mbassi s'ishë e mundunë kopjen origjinale, që
njlhet e vetnija ndë botë, — ndemose librin e fotografuëm, që të mundshin
kështu studjuesët e pastudjuesët me e kundruem pasqyrën e shqipes së
folunë prej së parësh si në shekullin tili mbas deket së Skanderbeut.

* * *

U nisa, Por, shi ate ma të parë natë ndë cilën mbërrina ndë Ilonë,
krejt entuzjast për misjonin tem, m'u prish. Kur më qili rasa t'ia përmen-
dshem dikuj qëllimin, për të cilin kishem ardhë, m'a priti truq: «Edhe unë
murrëm me kësosh punësh, jam hulumtues dokumentash së vjetër. Por, po
kam keq të ju thom një fjalë: Kini ardhë ndë një kohë të keqe. Këso di-
tësh vapt, biblioteka, me të cilën kini punë ju, ashtë mbyllë, mbassi
personeli gjindet i shpërndam ndër pushimet verore».

Ato fjalë më ranë si ujët valë. Me kaqë, ideali dhe entuzjasm, me
të cilin ishem nisë për këtë udhëtim të jashtëzakonshëm, automatikisht
barra m'e zhvorrue Buzukun, erdh e m'u pëstijelue aqë, sa, për një gas
u pendova, pse ia kishem hy ndopak.

Kishem ra, pse kështu kishem urdhën, ndë një monastir të përnam
prej frejtësh spanjollë, vetëm prej kësish. Tashit, për fat temin aty banon
te edhe një frat piktor, i dërguem prej provincës së vet, për të nxjerrun

kopje nga originalet e kryeveprave të Pinakotekës së Vaikanit, Artusi, A. Eugjeni ishte fort i njohur në ato ambiente: kishte taserën me hyrje me datë pa takse.

Ndë gjithatë demoralizim ku gjindeshem, m'u duk një ndërmjetës i aftë, për të më çelë shëng ndatë punën time. Prandaj, unë, gjithëkund bisht mbas si. A. Piktori fishte aty ndër Muzejt e përëmdunë një zyrtar, kolegë të vetin: bashkëvëndos. Hapat e gjurmimit të parë i filluem të ky.

Para së gjithash na drejtoi te një rojtartësh së Bibliotekës, te një plak. Aty mormë veshi, se aktivet ishin gjithënjë çelë: edhe pamë vizituesët, që hyjshin e dilshin... Merdhi fryma!

Bana si bano, e të nesërmen hyja edhe unë ndë Biblijotekë. Mirë se hyja, por ku do t'ua nusshejm këmbesave, unë, që, përposë emrit t'auktorit dhe të titullit të trillueme të Meshtarit, nuk kishem kur'një shenjim tjetër?... Duhet me u gjetë mbrendë nd'atë pyllë të dendur librash e dokumentash, sikurse gjindeshem unë atë ditë për ma të parën herë ndë jetën teme, për të pasun iaën, çka është ajo Biblijotekë!

Më drejtunë te seksioni i ungjijvet të vjetër: Dorëshkrime artistike
apor inkunabula, të lidhunë shumica me lëkurë apor edhe ndër përgamene,
disa të mëdha sa unë ndë kambë. E e siellshëm prej fundit mbë krye kaka-
logun e atyne punimeve të vjetra. Ungji gjithë ndurë të gjuhësh, tit e stilit.
Po, ç'dobit? Shqip, kurgjë, kurtkund...

E vijova unë për do dit të mura ndër këto kërkesa të pafytyshme. Vijova djeri që një ditë m'a bari njëni rojtardësh: «D. Çiril Korolewsky, ai mirret me këso shkrimesh e botimesh së socme liturgjike të kishëvev orjentele.» — Edhe m'a dëftoi tavolinën ku punonte.

Por mjerisht aso ditësh, ndërsa unë ishem ndër grepa, t'ryza e t'j shijë gjithmonë thafë. Ku ishte D. Koroewsky?... Kishte shkue — më thanë — diku ndër rrethet e qytetit për pushime verore. Por, më siguruenë se, mbas fjalës së lanunë, nuk kishte vonësë.

Edhe unë, për ditë nade, punën ma të parën, sa shikojshem ndë bijtë-jotë; me pyetë derëtarin, a kishitë këthye D. Çirili!

Nuk kaluënë shumë ditë njëmend, edhe një rojtar m'a dha lajmin e këzueshëm, se tëk e mbramja i dëshruemi kishte mbërritur natën para.

E prila. Për një që më pau, m'a bani: «Po a Ju jini ai Frati nga Shq-
pënia, që më kërkoni tash një javë? ... Buzukun lypni? Qe; më tani sa t'i
ap fund njëkësaj letre që kam ndë dorë, edhe Jua p'una.»

Të më kishte thanë, se m'ishte ngjallë prej vorrit njeni robëh së mi-
të dekurë, nuk e di, se do t'isim gëzue ma fort. Sa s'kjeshtë tue i ra ndë-
gjinj rëpara, me i puthun kambën. Këq!

The minuta, nuk vonoi ma, për ta krye atë shkresë, por mue m'atë-
herë, kur e kishem, si me thanë. Buzukun ndë g'usht, ata minuta m'u
dukë orë.

Dikim u cune, e ja tavolinën; edhe, pa më thanë mue gjë, shkoi e humbi mbas do rafesh së mëdha; libërash, sa... Nuk vonoi sa ndora, kur, si triumfalisht, m'a dorëzoi pjenin e dëshnuem.

Sa s'cava prej gëzimit. E mora nervë Buzukun e dashun, e putha me nderim edhe u vuna mbë tyresën e madhe të studjuesave.

Edhe misa të shfletsoj si i dëbëuem me mall e poni, njëshu sikur se shfletohen letrat e sht-ënja të njëj miku të vjetër... Kade i kishem këtyre shfletuar aji visari të çmueshëm, sa më bje ndëi mendë, se njëni rojtarësh

m'u afrue e më tha ndë vesh: «Ma kadhile! Këqyrni, mos t'a damtoni tue e shfletshet: ashër gjà e vjetër... Mandej jo vetëm me i vu durrët sypril»,

Et digne dico Requiem pueri & requiem defunctis.

[illegible]

Kishte arsye, e pastë, të m'i qitë ndër mendë rregullat ma elementare e këlyme rasave, por, ç'i bëjshi... Une atëherë kishem tretë faret, dhe s'dijshem ku ishem prej gëzimit e mallit.

Këndova mbë te sa këndova, djeri që u ba koha me i lirue salonat e leximit.

Njashtu edhe nd'e nesret e nd'e mbanesrit, s'kishem të ngim. Një herë së pari rishtar i pamësuem me stilin dhe grafin buzukjane, ngurojshëm. Por, menjëherë ia mora dorën leximit, dhe s'm'u bante ma me e lëshue.

Nuk e tora gjatë. Fill mjaft të tretën a të katërtën ditë mbassi u kënaqë me të, u informova për fotografistin e bibliotekës. Më paraqitëm një farë Sansoni-t. Pashë modelat, i zgjodhëm, dhe ramë ndë godi për qënimin. Vendumë me i a hy purës pa tjetër: me fotografatë krejt Mesharin, më n'a lidhë — dy kopje ndë lekturë, njenën ndë rason. Për këto punime më kërkoi. Stabilimenti n'ja tri javë afat.

Edhe unë ndë këtë ndërkohë e lashë Romën, e dola me kërkue ngjjeti për dokumenta të shqipes.

*
*
*

Ndë krye të tri javëve, tu këhymen ndë Romë, puna ma e parë, m'u pjetë ndë fotografistin sypermarrës, Stabilimenti Sannini i Kjetto

ndejë periphenisht kontralës. Kur m'i qiti me i pa blejt e lidhunë, më qeshi buza, ma fort zemra.

Sadoqë për dukë t'a këndaqshin synin, tue i shfletsue vërtetova, se reprodukcioni ndër të tria kopjet nuk ishte ashtu i pastër dhe i qartë, si e kishem dëshruem. M'u prish pak. E po, thashë, cila vepër njëzore mund të dalë prej doret së mjeshtrit krejt pa kurrnjë të metë a njollë?

Por prap mendova, se njëni vend i mbyllët i kopjes a) mund të ndriçohet me tekstin e kopjes b).

Më kishte marrë mëndësh fotografisti me të lidhant agë elegant, si-domos t'asaj me rason; e... si bana ma fjalë.

U gëzova sa s'ka posaçe kahë mendojshem se me kaqë misjoni im kishte marrë një përfundim të mirë, e se tash mund t'u këthejshem ndë vend tem me ball hapët.

I dhashtë drejtimin, të m'i binte ku rrijshe: SS. Quaranta. T'i marr-men ndë dorëzim «Buzukat» e lidhunë, aty për aty i a pagova sypërma-trësit punën: përta më bje ndë mendë, nga 1200 lt. kopjen.

Tre blejt ndën sqetullë, me atë fill ngava të Libreria e famëshme «Desclée». I porosita të m'i impakojshin sa ma mirë dhe të m'i sigurojshin me garansit ma të fortat të zyrës postare.

Ndërkaq i hoqa edhe vetë spirancat prej Romës edhe mora drejtimin kahë vendi im. Çka do të bajshe ma rrugash?

... Një javë, nuk e besoj se vonoi ma tepër; edhe qe, se m'e-dhi lajmi i zyrës së postelegrafës, që më njohtonte, se Buzukat kishin mbërrir ndë doganën e qytetit.

* * *

Sa i vogël edhe unë!... Këndaqshem tue i këqyrë ata tre blej. Si të kishem bā një punë të madhe!

Justin RROTA

HULUMTIME DHE SHENJIME MBI GJON BUZUKUN*

Pa hym drejt për së drejti në karakteristikat linguislike të dokumentit buzukjan, i interesantshëm në çdo anë ta marrësh, na pëlqen kësi shtegu t'i përballojmë do pika, të cilat, sidomos për publikum tanë, kanë një randësi kryesore. Synojmë të zhbijojmë ndonjë send pëmbi:

Personën e Auktorit e vendlindjen e tij;

Gjendjen kishtare dhe politike të rajonit ku punoi;

Çashjet në lidhje të ngushtë me botimin e Meshtarit;

Qëllimin eventual, që mund të kishte auktori me të shtypun të kësaj vepre së veti;

Ndonjë shenjim përmbi ortografisë buzukjane.

Doemos këto pika, në mungesën absolute të gurravet të tjera, për tash ndëmosë, deri të na vijë në ndihmë ndonjë krucë i ri, do të mundohemi kryekrejt t'i ndriçojmë me çka mund të nxjerrim prej vetë natyrës së dokumentit.

I. KUSH QE BUZUKU? KAH QE?

Mirë se Auktori ynë, simbas shenjimesh së pakontestueshme, që na la në mbasthanyen, mjerrishtë tepër lakonike, të librit, qe një prift katolik, shqiptar me tisi; edhe pa farë dyshimit, si e dëshmon natyra e dialektit, një *greqë* autentik. Kaqë e kurrigjā ma tepër nuk kemi prej si. Por na, nipat e tij, sot, mbas katërqind vjetsh, posë këtyne njoftimeve të përgjithëta, kemi dëshir natyrisht, të bājm edhe ndonjë hap ma përtej në gjurmimin e tij.

Tue e shqyrtue ma imtisht dhe me ndërgjegje nëndialektin e shkrintarit tinë, na, edhe sot ngulim kambë n'ata çka shkruajshim para 16 vjeve! : "*Gjon Buzuku qe një malsuer i Krutës*, lokalitet i Perëndimit i Ligenit të Shkodrës".

E këta, përta na duket ne, e pohojmë me një farë siguriet, të pëshctun mbi këtë arsyetim:

* Marrë nga *Buletini për shkencat shoqërore*, Instituti i Shkencave, Tiranë, 1956, nr. 3, f. 173-187.

¹ *Hylli i Dritës*, nr. I, viti 1930.

1) Tue përjashtue hipotezat e kundërta (*per exclusionem*). Mendonte dikur dikush se "vetëm në Gegërinë Veri-Lindore vendemi i Buzikut mundet me u kërkue ...". U çuditmë aso here, e çudia jonë vijon gjithnjë edhe sot për këtë pohim kategorik. Si mund ta pëshëtisim këtë, kurse në botimin buzukjan na nuk ndeshemi ndër gjurmë karakteristike – ndëmosë aqë të garta – të nëndialektit kosovar?

Dy pika sidomos vëjnë të shenjojnë këtë, ndër të cilat ma pak a ma shumë përkojnë krahinat Veri-Lindore të Shqipërisë (Kosova) me ato të Kratës, së marrun ndësyrim prej nesh:

a) të fëshimt e shpeshtë t'aspiratës (*h*) në krye të trajtës (*h-ama, h-unde, h-amgr-i*);

b) depërtimi i elementave sillavishitë. Kështu sa për në Buzukun, çekim slavizmet *Govedat, uguri, regërimi pekat, opet etj.*

Përkimi i këtyre dy zonave ndër këto dy pika është fare i natyrashëm për pozicion gjeografik të tynve. Por, tue lane m'anesë këto, tjerat karakteristika kosovare nuk kanë ç'të bënë me shqipen e Buzikut. P. sh. biem këtë një dorë të thamesh simptomatike të dialektit të Kosovës, të huajtuna nga kangët popullore të asaj krahine. – "Edhe begi konka shkue. Marki a hi në Pejë. Në koftë se e gjën. Ish çue n'gjuj. Ish³ kanë xerrë prej burgit. Konkan shërngue me lftue. Prej dhe⁴ veive dy janë pështu. Konka çue e është hi mromë n'shpi. Jem⁴ ardhë pamromi mas darke⁴."

Prap, për të përjashtue mundsinë, kinse gjuha e Buzikut ka ç'të bënë me të folmen kosovare, theksojmë trajtat e participiit të verbave në zanore me sufiks *n* e vjetër *n*. Ndër katër anët e Gegënisë sot këtë sufiks e kanë zëvendësue me *m*: "Bām, dām, blēm, pīm, ndiem, shkue e kthyein".

E vetmja krahinë, që i ka ndenjë besnike sufiksit të participiit të vjetër (*m*), është Kosova, posaqe rrethet e Gjakovës. N'atë nëndialekt të Gegënisë sot gjithnjë ndihet: "Për të shkuen, ka blën, ka pīn, është përzien, kemi bām, jemi mollë e padane, xham i thyen". Kështu, dhe vetëm kështu.

Për ta vërtetuem vjetërsinë e sufiksit verbuer në një fjalë (*-n*), mjafton të marrim para syshë *refleksin e rotacizmit (-i)* në toskënishte. Në këtë kryedialekt një intervokalizë, kur ndodhi e thjeshtë, erdh e u rotacizue: sinbas gjaset qysh mbas shekullit XV a XVI⁴ si mund të shihet ndër luhajtjet

² Id. – nr. 6, v. 1930.

³ "Visaret e Kombit", vëll. X: *Lahuta e Kosovës*, 1944.

⁴ M. La Piana, *Studi Linguistici Albanesi*, Palermo, 1930, vëll. I, f. 5.

e Matrangës. Kështu g. *mullini*, t. *mulliri* (lt. *molinum*); g. *i kresheni*, t. *i kreshëri* (lt. *christianus*), g. *shellina*, t. *shellira* (lt. *salina*); g. *Vlona*, t. *Vloru* (lt. *it. Valonia*).

Tashti tue kthyeim te shkrimtari ynë ma i vjetri, ky do ta dëshmonte kosovar edhe këtë, e sidomos këtë. Si është e mundun, që Buzuku t'i jetë shmangë dialektit të vet në një pikë aqë në shenjë?

E vërtetë, se n'Auktorin tanë ndeshemi ndonjë herë ndër participa verbash në zanore me të sosmen e vjetër *n*, rrejtë edhe sot, si thamë, në krahinën e Kosovës, e relativisht edhe në Toskëni (*m-r*): "Kanë shkuen edhe e kanë bām hi e pluhun – Kanë shkuar dhe e kanë bërë hi e pluhur". Por faktin na do ta spjegojmë si një reliqe e teprueme sporadikisht edhe në kohën e tij. Buzuku, po 90 për qind ka *-m*, si sufiks verbash në zanore. Ngjat sish ka por edhe: "Me blën, me shpërblën, me pām, me pīn, i paralën" (primogenitus) etj.

Në të gjithë gegënishten i vetmi kujtim i këtij sufiksi të hershëm të verbave në zanore ka qëndruar në substantivin verbuer *liyen* (gjalpë) për të socmin: *Të liyen*. Një *kalk*, mësi duket, i huajtur prej vencesianishtes: *Unto, onto, burro*⁵.

Kaqë sa thamë, kujtojmë se është mjaft dhe tepër për ta përjashtue mundsinë, që nëndialekti i Veri-Lindjes (Kosova) të ketë të bënë ndopak me gjuhën e tekstit buzukjan.

As nuk do të provohemi ndopak ta qesim poshtë gjasën, kinse dialekti i Mesharit mund të ketë të bënë me ndonjenën së folmesh së tjera të Gegënisë: mbasi as mendja s'ka munë t'i vejë kuj deri më sot se Buzuku të ketë shkruar, po e zamë, në dialektin e Gashtit e të Krasnigës, të Lumës, të Dibritës, të Pukës etj.

2) Diçka një afërsi gjuha buzukjane e ka me dialektin e Malsisë së Mbishkodrës: por pak, fort pak. Kështu, edhe n'Auktorin tanë b. f. kemi gati vetëm e vetëm të përdorun verbin: *me thushunë* kurr *me thununë*. Particip ai i parshmi, shkakue nga trajta e aorishtit, që ndihet edhe sot gjithkund ndër Malet e Hotit e të Grudës, të Kelmendit etj., t'atij krah.

Një pikë tjetër përkimi ndërmjet së folmes së Malsisë së Mbishkodrës dhe Auktorit tinë kishite me qenë: dezinenca e vetes III u t'aorishtit. Malsia e Mbishkodrës – në të folmen e socme ndëmosë – përdor vetëm *-u*: *Aj shou, luftou, nuk i pëlqeu etj.* të ndëkuem mbas gjaset nga dega e verbave, që e

⁵ K. Tagliavini, *L'Albanese di Dalmazia*, Firenze, 1937.

ruejnë diftongun rranjuer *-ie, -ue, -ye* të pambledhun në të tashmen e dëftores: *Unë shkruaj, lyej, ziej*; të cilët rregullisht dalin në aorist: *Aj shkrua, lyeu, zjeu*.

Edhe këtu në Buzukun nuk kemi vetëm *-u*. Auktori ynë shkruen si t'i vijë: *Aj fabrikoi*; por edhe: *Aj roinllou*. Krahës me: *uj engjirai*, ka edhe: *Aj e lëshou*. Mandej: *Aj shëgëtoi*; por edhe: *Aj këtheu*. Diku: *Aj shpëtoi*; diku por edhe: *Aj zhlou*.

Ah, nd në të folmen e socme prej grupit të hershëm *mb, nd* ka rrujë të vetëm elementin e dytë: edhe atë të shurdhuen. *p, -t*. Ajo thotë: *Pasmesit më duhet me pjellë arën* (mbjellë). *S'kam pajtë* (mbajtë) *parre* (mbarre) *kurr tu shpita*. *Pasatuj* (Mbasandaj), *a ke tie* (ndie). *se kemi me u pjiçdhë* (mbjçdhë) *sonë n'orën natë* (nandë)?

Buzuku mund të thomi, se gati gjithkund grupin *mb* e ka të ligshuam në *mb*. Aj shkruen: *Kambë, ëmbrenda, i ambël*. Ndërsa tjetrin (*nd*) nuk e ka ndryshe.

Doemos, tue theksue këtu karakteristikat nëndialektare të Kosovës, të Malsisë së Mbishkodrës të BE e të Krajës në atë aspektin tipik sikurse shfaqen sot, me kaqë nuk pretendojmë të kenë qenë edhe para katër shekujsh krejt ngashtu. Thomi vetëm, se ma pak a ma shumë këto karaktere nëndialektare, ndëmos si sot, prap mjaft të dallueshme do të kenë qenë edhe në përfundim të dokumentit buzukjan.

II. NËNDIALEKTI I GEGNISHTES SË MESHARIT

Në të folmen e socme të krahit perëndimor të Liqenit të Shkodrës, në nëndialektin e banorëve të Krajës e të Shëstaniit – qendra gjuhësore mjerisht tepër pak të studjuem! – vetëm këtu ndeshemi me karakteristikat e gjalla të njësaj së folme, e cila i dallon qartë banorët e këtyne viseve, si trashigimtarët ma gjenuinë t'ait të letraryës shqipe.

Ndërkaqë kemi mbërrijtë të argumentat pozitive, që e forcojnë tezën tanë: d. m. th. *se vendllindja e auktorit të Mesharit do të kërkohej ndër krahinat e ndryshme të Krajës e të Shëstaniit*.

a) Ndër transformimet, që ka shkue tue veshë, simbas kohës e mbas vendesh, diftongu i vjetër *uo*, këtu vetëm këtu e gjejmë edhe sot, mbas katër shekujsh, në fazën primitive, si e shkruen Buzuku (*uo*).

Fjalinë e letrares së socme: «Një grue ka fillue e mbarue punë në një muaj» – Kraja sot e jep në: «Nji gruo ka filluo e ka maruo punë në një muaj»⁶.

Shkodra (qyteti): «Nji grú ka fillú e marú punë në një muaj»; Dibra: «Nji graue ka fillaue e ka mbaraue punë në një matej»; toskënishja dhe ndonjë krah i Malsisë së Mbishkodrës: «Një grua ka filluar e ka mbaruar punë në një muaj». Mb. «Një grua ka fillua e ka mbarua punë në një muaj».

Tezës sanë i vjen në ndihmë, si do të shohim ma përtej, nëndialekti i kolonisë shqiptare të Zarës. Ata bij autentikë të Krajës, të dyndun së këndejmi gati dy shekuj mbasi shkruhet *Meshari* thonë: «Nji gruo ka filluo e mbaruo punë në një muaj». Krejt njëkështu diftongun në fjalë e jep gjithkund edhe katragjyshi i tyre, Buzuku, në botimin e vet.

Diftongu i vjetër *uo*, si dihet, ka dalë dikur nga *o-ja* tonike. Për vërtetim të kontrollohet p. sh. refleks i identik i kësaj *o-je* në latinishtë. Kështu lt. *ovum* dha it. *ovo*; lt. *homo*, it. *uomo*; lt. *movere*, it. *muovere*. Gati krejt njëkështu edhe në shqipet. (*O-ja* tonike shpërtueu, nëpër *-ou*, në diftongun *-uo*: *Shko – shkto; do – duo; dorë – duor*. Ky, i pari zhvillim. Ma vonë erdh e muer të tjera transformime, si pamë: *-ua, -ue, -u*. Por gjithënjë atë ma të vjetrin, diftongun tipik të Buzukut (*-uo*) e gjejmë edhe sot në këtë fazën buzukjane, si ndër rrethet e Krajës, ashtu edhe ndër emigrantët e Borgo Ericit.

b) Një trajtë mandej, simptomatike dhe mjaft decizive për këtë pikën tanë, që kemi në diskutim, është pasthirmja buzukjane: *Hinjë*, për të socmen: *Qe*. Këtë tanën, nuk e njeh as ky, as kurrijeni Auktorësh së vjetër⁶. Bogdanit ka gjithkund formën e shkurtueme të Buzukut: *Mje*.

Kjo e fundit na ka mbetë diku edhe ne sot. Ndërsa kemi në përdorim, si thamë, gati vetëm e vetëm pasthirmen *qe*, për it. *ecce*; trajtën *nje* të Bogdanit e kemi vetëm si prefiks ndër përemna dhe adverbta dëftojë. P. sh. *Mjeki, njëkësji, njeu, njatj, njëkështu, njiky, njëkështu etj*. Këto trajta erdhnë me kohë tue ua lëshue vendin trajtavet: *Qeki, qekësji ...* (dhe dialektalevet: *qiky, qikështu, qiu etj*).

Përkundra, trajtën primitive buzukjane (*hinje*) kemi mundsi ta ndijmë edhe sot ndër banorët e Krajës e të Shëstaniit, edhe vetëm ndër këta. Karakteristike është te këta e thannija: *Hinjë, besal* (*Qe besal*) – Do të

⁶ Vetëm në Karekizmin e L. Matrangës – ribotim i La Pianës (1592–1912) – e gjejmë të përdorun një herë (f. 53) trajtën buzukjane: *hinje, pakëgjia* të ndryshueme: «Hacnje vashia e T'inë Zoë» (Ecce ancilla Domini). Edhe në *Pasjren e të Rrethemit* të P. Budit mund të ndeshemi, sado fort rrallë. Në një vend shkruen: «... hinje tashit. Athue ka baje me pjesën e parë të trajtës së vjetër fjalëza *hë* ndë shpërtjetet e socme: *Hë huka, hë parë; hë letrat ... për qe huka etj?*»

rrëfjime këtu, se na, në transkripcionin e sot 30 vjetvet të tekstit buzukjan, tue e kujtue këtë *h* – në krye të fjalës së natpërmendun, si një parasit, gabimisht e syprimuem; ndërsa ma vonë pamë rase ta konstatojshim na vetë me veshë tanë, se ky element (*h* –) këtu ishte organik.

Pashirma *hinje* nuk figuron në kurrnjë fjalorësh së shqipes, as të ri as të vjetër. Nuk kemi dijeni, a nallet kund në ndonjë krah tjetër të Shqipnisë: E kemi te Buzuku, si thamë, dhe në Krajen e socmet!

c) Ndër refleksat e së folmes të shqiptarëve të rrethet të Zarës, që përkojnë me Auktorin tanë të vjetër, e që i dëshmojnë këta nipa të Krajes, mbasardhës autentikë të Buzukut, shenjojmë verbin: “*Léj*”. Këtë verb përsa dijmë, gegë e toskë, bashkë me fjalorin e fundit t’Institutit, e kanë dhe e shenjojnë të gjithë si verb pakalues (intransitiv). Mirë po Buzuku ynë e përdor pa da edhe në kuptimin kalues (transitiv). P. sh.: *Noeu leu tre bij. U levi një djale* etj. N’anë tjetër K. Tajlavinin në Glosarin e “L’Albanese di Dalmazia” shenjon: *Léj*: partorire: *activo transitivo*.

d) *Vjednis*. Një trajtë metatetike e së socmes *mjedis*, e cila nuk gjindet e përdorun kështu kund ndër të vjetër të tjerë. E ka edhe sot Kraja: *Lëkura vjednis këshenjës*, d. m. th. pëshjellsa e hollë, që gjindet ndërmjet (*mjedis*) tëvoret së jashtme e frytit. Fjala, si e spjegoi që me kohë N. Jokli, përbahet prej *mjed* vis, e cila i përgjigj kryekëput latinishtes: *medius locus*, rumanishtes *mijloc* dhe frengjishtes *milieu*.

e) Shenjojmë këtu edhe verbin buzukjan: *me velizë*. Gjithnjë një metatetzë e tynit: *me lëvizë*, vërtetue prej K. Tajlavinin – si i përdorun edhe sot ndër shqiptarët e kolonisë së Zarës.⁸

f) Nga substantivat theksojmë femnorin e Buzukut: *Émeria*: i cili emën në Borgo Eric, gjithnjë mbaë glosarit të çtuem, tingllon: *Meria* (timore, paura). Tjetër nga: “*Meri-a*” “*G. meni-a*” “*Lt. Gr.*: “*mani-a*” (Meyer, EW).

III. HIPOTEZAT E MBIEMNIT FAMILJAR “BUZUK”

a) Në kartën gjeografike *Illyricum*,⁷ botue në Venedik vjetin MDCXL (1640), nga A. M. Koroneli O. F. M., kozmograf i Republikës së Sh. Markut, pakëzja përmbi bregun e Ligenit të Shkodrës (*Lacus Labeanus*).

⁷ Kls. *Buletin për Shk. Shog.*, E. Çabej, nr. II, 1955, f. 99.

⁸ K. Tajlavinin, *L’Albanese di Dalmazia*, 1937, f. 284.

në krahun e djathtë të lumit *Cem* (Barbania; Planica) shkruen. Labra S. Pietro – Buza (10 case greci scismatici).

b) Prap, n’atë krah të Ligenit, fill mbi lokalitetin *Buza* – në kartën: “Macedonia, Epiro, Livadia. Albania e Ianna” – botue nga *Jakob Mamieli*, në Romë 1634, vendohet *Zhabjuku*, me shenjim: *Selia e Princave të Zemës* (Cernoviqvet).

c) Posë këtyne shenjojmë këtu edhe *Buza e Madhe*, një lagje dikur ndërmjet katundit të Shirokës e Zogajvet (kah perëndimi i Ligenit të Shkodrës); i cili lokalitet ndër regjistra të vjetër të Pagëzimevet të famullisë së Shirokës notohet me: *Labbro Grande*.

g) Sa për dijen, shtojmë edhe toponimin: *Buza e Ujit*, në krahinën e Lindjes së Ligenit të Shkodrës, jo fort larg prej pazarit të hershëm.

d) Ndër mbiemna familjesh Romake të vjetra gjejmë edhe: *Labeanus* (buzoq, buzëtrashë).

d/h) A mund të shtrohet këtu në rastin tanë edhe hipoteza se toponimin: *Lacus Labeatis* Romakët ia ngjijnë këtij Ligeni të Shkodrës, tue marrë shkak prej gjithë këtyne “Buzëve”? – Ku, për qarsi, asht për t’u vrejtë se në latinishten klasike “buzët” thirreshin: *Labia*, *labiorum*; por, në një fazë të latinishtes arkaike, thuhej: *Labee*, *labearum* (Aulus Gellius).

e) Si mbiemën familjet në “*Catisto Veneto di Scuari*” (1416–1417), ndër të tjerë banorë të katundit Reç, gjejmë “*Vlada*, relicta condanm Jura Bosulca” (*Vlada*, vejusha e një farë Gjuro Bozulka). Tue qenë e përshtueme keq nga një i huaj, duhet të ketë qenë *Buzuk*. Ka të gjitha gjasët të jetë shi mbiemni i përkthym literalisht në gjubën latine, që gjejmë në Farlatin: “Anno 1422, III Kal. Septembris provissum fuit de persona *Nicolai Ostupi de Dulcinio*” etc. (Në vj. 1422 në Shtatuer u caktue (Ipreshtëv) Nikolla Gojë-ujku = Buzuku prej Ulqinit). Duhet të kujtojmë, se katundi Reç, të cilin e përmend Katasta e Shkodrës, asht i dam dysh: njani Reç në bregun e shmagjtë dhe tjetri në bregun e djathtë të Buenës, që e përfshin rrethin i Ulqinit. Pra në këtë zonë t’Ulqinit, ndër dy rasa na del ky mbiemën familjar: *Buzuku* (Buzë-ulkun). Këta, gati një shekull e gjysmë para Buzukut tinë. Ka të gjitha gjasët që këtu të jetë origjina familjare e Buzukut, shi ky vend asht pika e pjekjes së nëndialektit të Krajes me atë të Malsisë së Madhe (Shoqi i Ulqinit, Bregu i Deit e Velipoja edhe n’atë kohë, si mund ta nxjerrim nga mbiemnat e Katastës, janë të banueme nga një shumicë malsorësh). Kështu mund t’i spjegojmë disa mënyrë të përdoruna prej Buzukut (i *kan thushunë*) etj.

e) Sa për plotsim, shtojmë këtu edhe një fakt simptomatik. Kallzoishin ata mësuësët tanë të vjetër. Etën Françeskanë, të cilët kah fundi i shekullit të përënduem kishin krye studimet e Teologjisë në provincën e Bosnjes, se atje paskan pas² pasë një kryetar kuvendi, i cili posë se kishte mbiemrin e familjes *Buzuk*, mbahej edhe me fis i dalun nga Shqipëria. E studentat aso here sigurisht që as emnin s'ia kishin ndie Auktorit timë!

g) N'anën tjetër ndër të tjerë fjalorista G. Meyer në E. W. e shenjon fjalën *Buzuk*. Kitarë e madhe me 6 tela, pa i dhanë kurrkush etimorit të fjalës.

IV. SHENJIME MBI ORTOGRAFIN E BUZUKUT

Veterani ynë, duhet menjherë të thomi, se relativisht paraqitet mjaft i përpikët në përdorimin e kësaj ë-je shurdhë, posaçë në fund të emnave; sadoqë, për fëtyrë, si e kemi çekë, në Mesharin nuk e dalton nga e-ja e zëshme. Sigurisht do të mendojmë se Buzuku këtu përshtet jo mbi një rregull ortografik, të caktueme prej si, por ma së forti mbi shqiptimin e gjallë të kohës.

Kështu:

a) – **emnorja** e shqueme shumës dhe asnjansët e shquem në një, e marrin ë-n fundore; P. sh. "*Ujëte e shiut. U pane mejetanë e mud'et. Djetëte iat nuk u ngjallë. Ujënatë u thanë përmbi dhët. E u bahuor gjithë mish e korp. Zojtë, shizëte, govedatë, bishëte*".

b) – **gjinorja** e mashkullorëvet, njëës e shumës, pa –ë, ndërsa ajo e femnorëvet njëës e merr, shumës jo. P. sh. "*Anna e dyat. Gurratë e abisit. Grratë e d'hiq e të tynë. Zani i Jakobit: ma duorëte janë t'Ëzanu. Ieh vëllant tij. Ëngjithë mishmashit si të zogj'et, si të govedave! Por: Ënfilin të shpatësë. (At) erdh e qëndroi përpara derësë së shëpisë.*"

c) – **dhanorja** njëës e shumës, gjithënjë – ë fundore. P. sh. "*I tha penitit. U ofernu Izakut. Iz. i tha birin të vet. Jakobit. Porsi patch baim bë përmbetë i tinëve. Tha Jozefi d'vëllazenet. I ordhënoi Zoitynë Jozetit, d'birin (të) Nimit*".

ç) – **dëshmorja**, në çdo gjini e numër, gjithkund me ë-n fundore. Kështu: "*Shtora venenë. Bjere gjellene engjajet sote. I muor erenë e petkave! E hi dhu gjellene e shishime e bukete që qjo tregtuom kish. E beko popullinë tonë. Ditënë e natënë. Nuk kurseve birrë tonë të dashmimë. E dhëu t'apë frujtinë e vet, e penitë e fushave t'apënë frujtinë e tynë. E me ënbejtanë higjetë e tij, e ordhënimë e tij, e gjyqetë e tij*".

c) – **hjektorja**, e shqueme njëës e shumës, gjithkund pa – ë fundore. P. sh. *Këqyre. Zot, ënshkambin shenjëte siin engjellshin. Dajfë dritënë ën matet. Kurraj enordhëni si nukë dola*".

2) Aspirata (h)

Nga pikët ma të diskutueshme, që ndeshin në ortografinë e Mesharit buzukjan, së cilës nuk ka mundun deri tashit asnjë studioz t'i apë një zgjidhje të kënaqshme, është pa dyshim arsyeja, pse auktori ynë përdor – për sy tanë ndëmosë sot – agë shpesh aspiratën (h) para dhe mbas trajtash, që nisin a sosin me një zanore, sidomos të kthielltë.

Kuj s'i bje në sy?

Prania e kësaj gërme, pa një vlerë fonike, si gjindet te Buzuku, nuk ndeshet në kurrnjennin Auktorësh sinë të vjetër, dhe është përjnimend simptomatike. Buzuku p. sh. shkruen: *Sih i sili dola. Hën dato dit ju të himi (t'ini). Rrith e hah, e han të jesh hi fortë. Hi vëllat hi saih. Aih ka me nch dheneh meh ditimeh. Enih, e shihnih njerrimeh.*

Si element inorganik këtë frikative të shurdhë e kemi edhe te Bardhi, por fort ma rallë dhe vetëm në krye të fjalës. Në këtë këndojmë: "*Hurral, bukshi, helhi, heri*" (venus), "*hehet, horët e diës, huk, hugë*" (fames), "*i berrshëm*" (obscurus), "*heja me mme*", "*A hashtë qjo? Hu aije nuk vij. Kush ka hui s'këcën*".

Fort ma të trallë e kemi këtë aspiratë, kështu të përdorun, te Bogdani. Te ky Auktuor fort i vlershëm i shqipes kemi diku *Ala* (malsorët) *nuk driton për hu e për het. një horët*; eij. Përkundra, Bogdani anon ma fort kah të fshimt e kësaj aspiratë, sado tematike: padyshim i ndikuen këtu nga slavishja kufitare. Kështu, tek ky kemi ndër të tjera: "*Ana*" (hana), "*imlu*" (hunda), "*urdlhi*" (hardhi), "*urdlucë*" (hardhucë) eij; krahaso turqizmat në slavishje. Te fjalorët e tynë, sidomos të kaherëshëm, shenjoeshin të dyja trajtat: "*Abër*" (habër), "*axhi*" (haxhi), "*uter*" (hater) "aram" (haram), "eqim" (heqim), "*esopy*" (hesap), "*ise*" (hise), "*ie*" (hiq), "*urua*" (hurma) eij. – Rjeçnik Slovinško – Talijanski – Dragutin Parçiq Zadru 1874).

Tue dashtë ta zhbijojmë arsyen e këtij përdorimi të posaçëm në shkrimin e Auktorit timë, mendojmë se, si gërmë protetike, në krye të trajtave që nissin me një zanore – sidomos të kthielltë – ka shumë gjasë, se ai dhe shokët mbas si, që ndikue edhe këtu nga ortografia e italishtes. Në këtë ortografi për do kohë dihet, se germa *h*, sadoqë nuk ndihet më, gjithnjë në shkrim vijoi të përdorej aty, ku fjala e huajun nga latinishtja e kishte pasë në

këtë gjatë. Italianët – me ta edhe Bogdani ynë – deri shekullin XVII, shkrueshin: *Haveve* (lt. habere). Sot, si relike kanë mbetur gyshtë atëherë, pa një vlerë tonike, ndihmtarët: *Ha* dhe *hanno*. Prandaj, ata shkrueshin edhe: *Hilare, honesto, hora, hormui, talhora, humilitate* etj. E për analogji edhe *houero, horitione*.

Për ma tepër italianët e asaj kohe shkrueshin edhe: *huopo, huovo* etj., sadoq latinishtja këtë *h* nuk e kishte pasë. Ua vëshin në krye disa fjalëve këtë aspiratë, për arsye se gema *u* aso here në shkrim kishte dy vlerë, pose se kishte vlerën vokallike të *u-së*, mund të këndohet edhe *v. Inuano, diuno*; inuano, divino. Prandaj, për t'i ikun këtij ndërlikimi, në rast se miste fjala me këtë germë, kur dojshin të theksohet vlera vokallike e *u-së*, i paravëshin këtë *h*, si u pa nga shembujt⁹.

Buzuku ynë, rob natyrisht i kësaj ortographe s'italishtes, mbassi gjasësisht në Italianë Veriore kishte krye këndimet e natia, nuk ishte çudë ta këtë adoptue edhe në shqipet këtë grafi. Mbetë, por, gjithmonë një nye për t'u zgjidhë: shkaiku, pse Auktori ynë, posë se si protetike, këtë germë shurdhë e përdorë edhe mbas trajtash që sossin në zanore (sidomos mbas *s-së-ë-së*). Ai b. fj. shkruen në mbasthajnë e librit:

“... *ensë dashunil së-h borës sanë-h, deshu me u fedigunë-h, përva muja-h në-h diunë-h, me zdrimë pak mendet e atyne-h qi të-ëndiguninë-h*...”

Arsye pati aso herë albanologu i madh Dr. N. Jokl ta theksonte këtë në studimin e grafisë së Buzukut me këto fjalë: “Çashtja ma e vështirë është ajo qi i përket përdorimit të shënjit *h* në fund të fjalëve”¹⁰.

Vlen të shenjojmë këtu edhe një fakt mjaft të çuditshëm rreth çashtjes që kemi në dorë. Prej do fletësh së dorëshkrueme, të bashkëldhuna si shtojë me një kopje të *Doktrinës së Budil*, në përdorim dikur të një familje së vjetër shkoderane, që kanë datën e vjetit 1815, mund të xjerrim mjaft dritë mbi përdorimin e kësaj aspirate (*h*). Nga ato faqe mund të vërtetojmë se, edhe në shkoderanishten e asaj epoke – për kah grafia sigurisht robeshë e italishtes së kohës – kjo aspiratë (*h*) vijonte gjithnjë të përdorej në gjasim të shkrimtarëve tinë të vjetër. Amanunensi ynë ndër tjera shkruen: “... *E për këshu, he Lumija Zojë ... Gëzmen hi madh hu ba kur leu J. K ... Hi pari hidhnim qi pat J. K.*”

⁹ F. D'Ovidio & W. Meyer-Lübke, *Grammatica storica della lingua e dei dialetti italiani*, U. Hoepli 1932, Milano.
¹⁰ *Hvelli i Drites*, v. 1930.

tue thane huratë ndëe kopësht, hi erdh kelshejit i mundimevet prej Atit, he hu ndjers gjak ... Përmbi gjithë kore të hengj' (Ëngjëjvet) Hi lumi ai, qi këndon ket oficel' ... Drit' paq, ho axhu Jak, se mir' ke shkruet, por keto adete janë arrue.

Budi vetë, ndër Auktorët e vjetër tanë, paraqitet ndër botimet e veta gati krejt i lirë (prej kësaj elementi epitetik. Ai shkruen djeri: *I xetë* (për: *i xetë*), sadoq ka: *i ftohoit* (për: *i ftohet*).

V. GJENDIA POLITIKE DHE KISHTARE E KRAHINËS VERI-PERËNDIMORE TË SHQIPNISË NË PERJUDHËN BUZUKJANË

A) *Gjendja politike*. Fort i mangët do t'ishte për ne sot kuptimi i dokumentit të Buzukut, po mos të kishim para sysh, si gjindej në atë kohën e tij politikisht e kisharishit vendi, posaqe rrethi ku auktori ynë shkruente.

Agresjoni turk Shqipnisë i erdhi, si dilet, nga Lindja e Jug-Lindja. Dhe të vjet mbas dekës së Skanderbegut vendi ynë, mund të thomi, se ishte krejt nën pushtimin turk; posë disa qyteteve bregdetare, të cilat ishin qendra të Venedikut.

Me gjithkëta Turkia, me kadali dhe kambë-kambë, erdhi tue e robnuet vendin. Mbassi shtimi në dorë kah fillimi i shekullit XVI, qytetin e Durrësit, sundimi turk kishte për kufi, kah Veri i Shqipnisë, Buenën e Malsinë e Mbishkodrës, Ulqini, Tivari, Shasi e tisi i Kelmendit bashkë me Malin e Zi ishin ende vise të lira, me gjithëse këto tash e parë ishin të mërzuatuna nga ekspeditat e turkut, me qëllime plaçkitësh e prejet (skorreni).

Por shi këtu, ndër këto rrethe Veri-Perëndimore, ishte qendra e përpjekjevet të fuqive të krishtena me Turqit, dhe barrën ma të randën e

¹¹ Bibliografi:

- a. Jakob Koleni & Danjel Farlati, “Ilirici Sacri”, Tomus VII, Venetia 1817.
- b. E. Shuflaj - *Sorbei e shqiptaret*, përkthim i Z. Feketi e K. Gurakuqit, 1926.
- c. G. Perrotta, “Il Cattolicesimo nei Balcani”, ndë *Tradizione*, maj-gusht 1929, Palermo.
- d. Luka Kaljeit, *Canones et Decreta S. Concilii Tridentini*, Neapoli 1721.
- e. K. Tagliavini, *Le Parlate albanesi di tipo ghego orientale* (Dardania e Macedonia nord-occidentale), Roma 1942.
- f. F. Cordignano, *Costato Veneto di Scutari*, Shkodrë, Shtyp. Franç. 1940.
- g. *Buletin për shkencat shqiptore*, nr. IV, 1955.

pësojshin katundet e shkreta të kësaj zone së kufinit, të cilat, nga një herë dhejshin, apo qiteshin fare. Ndoshta faktin e idhtë të këtyne skorreive ka para sysh Auktori ynë, kur thekson në mbashanjen e librit ... e *utah qi u munduon djeri tash, ma mos u mundonjen*.

Por edhe qytetet e Ulqinit e Tivarit i ndiejshin pasojat e fëqinjësisë së keqe: në dash pse hinterlandi i tyre shkretnohej vazhdimisht nga këto çetime kufitare, ashtu edhe, pse në qdo rast mosmarëveshjet këto ishin vendet ma të parat, që turku synonte me i përpi.

Vjetin 1537 Sulejmani i shpalli luftë Venedikut. Ashtu edhe vjetin vazhdues, ndërsa në Bosnje luftohej me fatin, herë të njënës, herë të tjetrës anë. Samxhaku i Shkodrës me 15.000 vetë mësyni Tivarin, dhe e methoi. Vetëm paqi i lidhur në vjetin 1540 ndërmjet Turkisë e Republikës së Venedikut, e cila, si e çekmë ma nalt, i mbante këto qendra bregdetare të Veri-Perëndimit të Shqipërisë, bani me marrë frymë banorët e Ulqinit e të Tivarit.

Që prej vjetit 1540 turku nuk i trazon ma këto vende. Gjatë 30 vjetve ndër këto zona kufitare që një periudhë, mund të thomi, qetsiet politike. Vetëm në vjetin 1570, kur krisi e ashtuqejluna *Infia* e *Çipri*, peshën ma të randë e të cilës e bajti bregu i Dalmacjes, vetëm në këtë rast Turkia e pushtoi një herë e përgjithmonë Tivarin, Ulqinin e Shasin; dhe me kaq bje kryekëput populli shqiptar në robërinë e tmerrshme të tij.

Prej çka u tha, mund të shterret, se kohën kur Buzuku e punon a e boton veprën e vet (1554-55), zona e tij e suponueme prej nesh. Kraja e Veri-Perëndimit të Shkodrës, historikisht gjindej ende e lirë prej pushtimit turk, sado e trazueme tash e parë prej skorreivet t'ammikut, që i kërenohet edhe asaj krahine, ta bante prentë e vet, si të tjera.

B) *Gjendja kishore*. Në vjetin 1536 sundimin e djocezit t'Ulqinit, njëheri me atë të Budues, e kishie *Jacobus de Melio Delmatius* t'Urdhënit Franceskan. Sundimin e Arkidjosezit të Tivarit e kishie Italliani *Ludovik C'hierigato*, edhe ky i Urdhënit Franceskan.

C'hierigato u emnue Arqipeshkëv i Tivarit vjetin 1528. Ky ishte një njeri me kulturë të gjanë dhe dashunues i madh artesh: por nuk e dijm me siguri a erdhi ndonjë herë e a e pau me sy Tivarin. Djocezin e drejtonte nëpërmjet Prokuratorësh, në marrëveshje të plotë me Ipeshkvin e Budues dhe t'Ulqinit ...

Jacobus Delmatius, i cili viente nga smundja e pricavet (*podagra*), në vjetin 1541 heq dorë prej drejtimit të djocezit të Budues, tue mbajtë vetëm atë t'Ulqinit; të cilin e mban deri në dekë (1558).

Në Sesjonin e parë të Konçilit të Trentit, që u zhvillue vjetin 1546, merr pjesë edhe i syperthannui Lutovik Kjerigato. Në Sesjonin e dytë, që fillon vjetin 1551, gjindet përsri për anë Konçilit në Trent; por, mbas pak dish që hapet Konçili, ky jep dorëheqjen nga drejtimi i djocezit të Tivarit, tue e mbajtë gjithnjë titullin, dhe ngarkohet me detyrë Kanoniku Ulqinak, *Gjon Bruni* (Mburri ?); i cili, nuk e dijmë si, ndodhi edhe ky në Trent me Etient e Konçilit. Ndoshta i dërguem prej Ipeshkvi t'Ulqinit me misjon dhe për kambëngulje të tij, mbas 4 dish që i ngarkohet barra e shërbimit, i jepet edhe *Pallum Arqipeshkuvner* (jurisdikcioni i plotë). Imz. Gjon Bruni merr pjesë me të tjerë në Konçil të Trentit, dhe është i vetmi Ipeshkëv përfaqësues i Shqipërisë. Mbas Sesjonit të dytë kthen në djocezin e vet, në Tivar. Me gjithëse Shqipëria aso herë gjëmonte – pothuaj krejt – ndër prangat e robnisë turke, edhe, si pamë ma nalt, të gjitha selitë ipeshkvnore kishin mberë pa Ipeshkvi, vetëm n'Ulqin gjindej, edhe ai i smundë. Vjetin 1557 Tenz. Gjon Bruini e gjejmë rastësisht në Laç të Kurbinit (Laç-Sebaste të Kurbinit), i djocezit "Albanensis" sufragani i Tivarit. Kaqë mund të këndohet edhe sot në murin e Shejnorese së Shën Ndout: "HOC TEMPLUM CONSECRAVIT R. D. JOANNES BRUNUS ARCHIEPISCOPUS ANTIBARENSIS – ANNO INCARNATIONIS DNI. M. D. L. VII D. 2. DIMB. – (*Këtë Kishë e shnguroi Fori i Nderit Don Gjon Bruni, Arqipeshkvi i Tivarit vjetin e të Afshnuenit të Tinzot 1557 me 2 dheut*).

Ashtë e logjikshme të mendohet, se Imz. Gjon Bruini të jetë sjellë ku ka mujtë, ndër të gjitha kishat sufragane të vetat, për t'i zbatue vendimet e marruna ndër dy Sesjonet e para të Konçilit të Trentit; pse kështu u urdhënonte të gjithë Ipeshkvijvet të botës katolike dekreti i suspenzjonit të Konçilit.

Këtu jjen e natyrshme pyetja: a kishin dëpërtue në Shqipni ideologjitë dhe pikëpanjet e ndryshme; po njato, që e kishin shkaktue mbledhjen e këtij Konçili historik? – Në vendin tanë gjendja paraqitet krejt ndryshe. Këtu nuk luftohet, si ndokund ngjeti n'Europë, kundra Papës dhe Perandorit; këtu lufta ishte krejt kundra turkut.

Të metat e asaj epoke, që kishin të bajnë me vendimet e Konçilit të Trentit, këtu në Shqipni kishin rrjedhë nga dekadencia jetare, shkajktue prej

shtujtes së disiplinës, por kryekrejtë prej padijës së kishtarëve, ase edhe prej vesevet të tjera.

As nuk mund të thuhet, se në Shqipëri të ketë pasë ndonjë rrymë herezie fetare. Këtu në vendin tanë kemi ndryshime fetare, të thuesh, ma shumë se kishë mbarë Europë: katolik, (latin), ortodoks, grek e slav edhe mysliman. Prandëj një rit i ri katolik shqiptar nuk e kishë të pregatitur terrenin, as fetarisht e ideologjikisht, as politikisht, për ma tepër duhet të shenjojmë këtu, se gjatë kësaj periudhe edhe Kisha ortodokse slave në Shqipëri divergjencat me Kishën katolike e kishë janë m' anësh përkohësisht, deri pajoheshin para një anniku të përbashkët, megjithëse ma vonë prap ndërtonte puna.

Periudha e Arqipeshkvis së *Tim. Gjon Bruni*, që merit prej vjetit 1551 djeri në v. 1571, që shumë e qetë nga të gjitha pikëpamjet, prandëj ai mund të punonte për zbatimin e vendimevet të reformacionit të Konçilit të Trentit. Pika ma e para e kësaj reforme që mësini e përhapja e kontrollume e Shkrimit Shënjt, mbasi kjo ishte aso herë pothuajë arma kryesore e reformës protestante.

Edhe kjo që, posë asaj që do të thoni, një ndër arsye të forta, që e nxit Gjon Buzukun tanë të punojë veprën e vet, d. m. th. : me e bā ma t' ardhshëm këndimin e Bibljes, Këtu rrahin ato fjalët e mbasthanjës: "*U... the u kujtuom shimm herë, se gjuhā jonë nukē kish gjā t' ëndigluom ensē Shkrimit Shënjt... desha me u fëdlym... me zdrimimē pukkē mendet e utyne që t' ëndigluonjm*

VI. MOSHA E BUZUKUT, SHITESA SHOQËNORE E TIJ — VENDI I BOTIMIT TË MESHARIT.

A) Lëndimi këtu gjithnjë në botën e hipotezavet. Përsa i përket moshës, D. Gjon Buzukun, kur shkruen a shtypë librin, na do ta mendojmë, pa tjetër, jo si një meshar të randuem prej vjetsh, por si një prift në ma të mirën kohë, qyshë asht i zot i mbajtë një famulli, e një famulli malsiet! — edhe njëheri t' i rrijë përsypri shtypit të Mesharit. Një punë kjo, që do t' i ketë qitë shumë punë e të çame krejtë, kur të kujtojmë se shtypshkronjën do ta ketë pasë do larg prej qelet ku banonte edhe sidomos për arsye se punitoria ishte e përbanme kryekrejtë prej së huajsh, të cilët s' i a dijshin shqipes! Kaqë xieret njëjtë qartë nga mbasthanja e librit.

B) Të përshtetur në gjasën e madhe se Auktori ynë i përkritë djoqezit t'Ulqinit na atëherë fare lehtësisht mund të nxjerrim edhe *shresen shogënore* të tij.

Farlati na tregon këtë ngjarje: Vjetin 1558 — pra, 3 vjet mbas botimit të Mesharit! — që emnue lleshkëv i Ulqinit *Andreu Jubica*. Po n'atë vjetë Kapitulli i Kanonikëve t'Ulqinit shenjon edhe njëmbëdhjetë vetë prej këtyne Kanonikëve, të cilët rend mbas rendi do t'ishin mbasardhësit n'atë seli lleshkvnore. Imz. Andre Jubica n'atë rasë u dëftue kundra kësaj parazgjedhje, pors i antikanonike. Gjithashu e kundërshtuen edhe klasa e fshnikëve (*nobiles*) t'Ulqinit, përse asnjëni prej njëmbëdhjetvet nuk ishte prej *shresë së Patrievet*.

Këjo çasthje shkoi shumë gjatë. Mbas Andre Jubicës, lleshkëvi i Tivarit Imz. Gjon Bruni, e vazhdoi çasthjen, për ta zgjidhë drejt, genë dërgue si gjyqtarë të deleguem Imz. Luke Bisanti e Pjetër Grubinja, Arqidiakon i Kotorrit. Në këtë gjyq, që u zhvillue në Kotor vjetin 1565, Prokuratori i Kanonikëve, ndër arsye të tjera, për të kundërshtue tezën e klasës së bujarëve, paraqiti dhe këtë: "Nga ata njëmbëdhjetë që u zgjodhnë, nuk ishte asnjëni prej patricevet; përse aso here nuk u gjet kurkush prej rendit të tyre që t'ishie klerik, apo së paku të kishie marrë tonzurën".

Nga ky pohim kategorik i Prokuratorit nxjerrim se, gjithë kleri i djoqezit t'Ulqinit n'atë kohë — dmth. 10 vjet mbas botimit të Mesharit — vinte nga *shresat e ulka të popullit*.

Kush asht mendimti, se u shtyp në Napull (*L. Tomić*): kush, në Shkodër (*A. Jokl*): kush, në Durrës (*F. Fisha*): dhe së mbramt, puna që kishë gjasë, se u shtyp në Venedik (*M. Roques*, K. *Tagliavini* e E. *Čadež*)¹². Na vetë edhe do ta kishim pranue këtë opinionin e fundit, po të mujshim me i kapërcye do vështirsi për menden tanë të papajteshme.

a) Si do ta spjegojmë faktin, se ai (Buzuku) kohën e të shtypunit ishte i zatur me shërbimin e një famullie? Kemi dijeni, se emigrantët shqiptarë, të kaluem andej Adriatikut formuen me kohë komunitete dhe famulli të mposa në Pjanën e Arbëreshvet dhe ma vonë në Borgo Eric; por, për një famulli të vecantë shqiptarësh s'emigruem në Venedik, historikisht s'dijmë gjā.

b) Kohën e Auktorit tinë asht heret të flasin për një emigracion katolikësh së Veriut (Krajanësh, shtojmë na), kurse këto krahina, për të gjallë të Buzukut, nuk patnë nevojë të lëshojshin trojet e veta, mbassi, ishin

¹² *Buterlin per shkencat shogënore*, nr. I, v. 1955, f. 22.

gjithënjë të papushtuem prej Turkie; të cilin pushim e kreu në rendin ma të mbarrn: 15 vjet mbas botimit të Mesharit (1570).

c) Por edhe po e zamë, se emigrantët e përmendun ma syprî gjindeshin me gjithë familitarin e vet andej detit, çfarë kupitimi ka urimi i Buzikut në mbasthanjen e Mesharit: "... e *atah qî u munduonë (turqët) djeri tash, ma mos u mundonjënë*"? Atje në Venedik turku nuk shhte me shkue, atëherë ndemose!

c) Nuk e vemi në dyshim, se materiali i shtypit bashkë me personelin e punëtorëve do t'ishin të huej; por kjo, gjâ nuk na duket një arsye, për me thanë, se Meshari u shtyp në Venedik. Mandej puntori e huej n'atë perjudhën buzukjane, dhe ndër ato qandra të mbarështrume prej Republikës Veneçiane, nuk është aspak çudë, të kenë qenë edhe në Shqipëri. Të kemi para sysh b. f. Shitypskronjën B. Zametti, prû prej Venedikut, që shtypë në Shkodër, bashkë me Shtjefën Shkodranin, *Triodin*, vjetin 1563.

Si këtu, edhe të tjera makina shtypi aso kohe ndër qandrat e bregdetit t'Adriatikut, nën administratën e Republikës së Sh. Markut, do t'ishin plot¹³.

Me kaqë deshtinë të thomi, se nuk shihet e nevojshme ta çojmë shtypjen e Mesharit në Venedik, tue qenë të pajisuna këto qandrat tona bregdetare me makina e personel t'ardhun. Na e dëshmon edhe vetë Auktori në mbasthanjen e librit, aty ku ankohet "... për se *ata qî shamporinjë kishmë të madhe fëdigë*, - si të huej që ishin! - e *aqë nuk mund qëllonjënë, se faj-gabin - të mos banjënë*".

VII. MBRENDIA E QËLLIMI I BOTIMIT

Në mbasthanjen e shkurtë Auktori, ma fort se lexuesit katolik shqiptar, ua sjell fjalën pjestarëve të familisë që mbarshtronte.

Tue mos pasë shqipja - u thotë - djeri m'atëherë ndonjë gjâ të përkëtyeme (*të ëndigluom*) prej së Shkrueni Shënjt; në dëshir t'i vinjë në ndlimë popullit, që të mbërtijn me e kuptue sa i mirë ej. është Zotynë, ... i ka vu dorë kësaj veprë.

Edhe kështu, në vend të parashtrijë landën e librit, arsyen që e shtyni t'ia hijë kësaj veprë - për atë kohë mjaft kolosale! - sikurse është zakoni të bëjnë auktorët ndër parathanjet e veta; kujdesohet me e kështillue popullin, që ma shpesh të vijnë në kishë, ku do të kishin rast me e ndiem fjalën e Zotit.

¹³ M. Roques, *Recherches sur les anciens textes albanais*, f. 13. vv.

Me vend bibliotekarët e Vatikanit, në mungesë të titullit të vërtetë të librit, edhe sigurisht mbas dëshmis së një Meshari shqiptar, (*N. Kozari?*) i a kanë shkru me dorë: "*Antichissimo Messale Albanese*".

Në të vërtetë monumenti buzukjan nuk është një *Meshar*; titullin librit i a kanë vu ma vonë, simbasi parimit filozofik: "*Demonstratio fii a potiori*". E emnuen pa tjetër *Meshar*, tue qenë se pjesa ma me randsi dhe ma e madhe e blënt është zanë prej tekstit të Meshëve të vjetit. Këto përfshijn plot 90 faqe (mbas numrimit t'originalit: XXX-L, XXXX).

Sado që fjalën Auktori ia drejton popullit, prap po e shqyrtuem landen e monumentit buzukjan, botimi shihet menjëherë, se s'është tjetër, veç një *Kule-mecum* për meshtarë a *Mamule Sacerdotum*. Edhe ngjiment çka i duheshin popullit f. v. Ritualit i administrimit të Sakramendëve. Oficja e Zojes Virjinë, Meshët e Adventit, të Krezhëmvet, të Shenjtënvet etj.?

Sende këto të gjitha, që u duhen kryekreje Meshtarëve, për ta ushtruar zyren e vet. Kopja e Vatikanit e forcon "mendimin tanë, se libri është shkruar për këta, posaçe për Meshtarë. Ndër skanjet e fagëve, ku ishte ndonjë vend i lirë, - pa tjetër Meshtarët që e kanë pasë në përdorim kanë vojte e shkruar me dorë: *U Dom Gjoni kam shkruar, Dom Markë e Dora Pjetri; Dom Primo (t'ola f. 11); Zoti Dom Markë; të falem u Dom Gjergji* (f. 20) etj.

Tue marrë parasysh shkallën e ulët të formacionit të klerit i asaj epoke së turbulltë, kurrgjigja ma e natyrshe për një Meshtar zelltar e të zot, se me iu veshë punës, tue përkthye diçka në gjuhën amtare dhe me ua gatue Meshtarëve të ri.

Njata çka, jo mbas shumë vjetsh ban Budi me "*Pasqyra e të Rrëfyemir*" dhe Bardhi me *Fjalorin* e vet etj., të cilët ato vepra i shkruenjtë për ndlimë të Meshtarëve, kështu sigurisht synon të bëjë edhe Buzuku me botimin e vet.

Landa, si thamë, nuk është e përshtatun për popull. Për të pasë një ide mbi gjendjen kulturele të klerit t'atëherëshëm dhe tue studjue shkajkun që i shyn shkrimtarët tanë të vjetër me punue, t'i këndojmë ankimet e parathanjetve të tyre. Pjetër Budi, në "*Pasqyra e të Rrëfyemir*", tue ia sjellë fjalën klerit t'atëherëshëm, shkruen: "Të rekomandom e të porositem Uppeshkëpinjet e Vikarinjet e gjithë të tjerë Prelate qî gjinden në gjuhë tanë t'Arbëneshë ... e *Priftit*, qî duhej me kjenë dritia e pasqyra e tyre *(e popullit)*, disa lakmia, disa të pakujdest e të padjituinit e tyre, mbë disa vise i bani me kjenë për të madhë dam e shkandullizim e të vjderë të tyre, se për qishdo ndlimë e fryjt (të) mirë të shpirtit ... e, tue, kujtuom, se me qishdo udhë e me

qisha rrësye, s'më dukej, se mund bëhej për ta tjetër ma e afër mëngji se m'ë avizuom e m'ë bam me ditun kishën e të Tinëzot e të parët e saj, ke asht mbështetur gjithë rrethi i shekullit ...".

E Fran Bardhi: "Tue pasun ditë e për ditë, të dashunit e mij, mbasi hina në kolegje, kujtuem me qish copë libër keshe me ndihmuem gjuhën tanë, ... e ma fort me *ndihnuem gjithë atyne q'janë n'Urdhëni* (të) *Tinëzot* (Ordines Sacri) e të Shintes Kishë katoike, e s'dijn *gjuhën latine*, pa të sjet s'mun shërbenjë, si duhet, pa të madh error e faj, hesapet, zakonet e ceremoniat e Shintes Kishë së Romës, ashtu, q'ata q' të fëdigen e të duenë m'ë zanë gjuhën latine, ma mirë e ma udob t'u vinjë. Përse dy kafshë me shynë, të dashunit e mij, e në xhinë me u fëdigen e m'ë nktihem ketë librezë; E para kje, me shtijm beleg gjithatyne, q' mundënjen me nktihem ndonja copë libër për ndihmë të fës e të dorë sane; e dyta, e ma e zellishme, kje, q' të paditunit e gjithatyne (posi e preka në të zanët fill të kësaj letrë) q' shërbenjen kishës shinte, popullit e famullijs; e thonë Meshë e këndonjen *shintet ofcja* mbë gjuhët e mbë hesapit të latinj et e të shintes kishë të Romës, e *më ndëgjojn, as nuk marrën veshi*, qish thonë e qish zgjedhën, e cila ashtë të paditunit; posi thotë Katoni: *Leggere et not intelligere, negligerere* est: sikur me thanë: zgjidh¹⁴, e mos ndëgjo o merr veshit qish zgjedhë, të paditun asht".

"... Mbë ketë shembëlhyrë, — me ra në t'errëit e m'u djerë, — janë gjithata q' këndonjen ofciat, Meshët e mishtronjen¹⁵ po(r) shërbenjen shintet Sakramende, e s'ndëgjonjen ndëmosse rubrikë¹⁶.

E Pjetër Bogdani, ankon gjithënjë padijen sidomos atë të klerit" "... Prastu dergjet dheu në rob! ... përse u dvuer dijeja e urtija E madhe do bij e frujt asht pra, me ndrequn ketë shkallë t'urtijs; e, me të shkruem të bukur, me shqyrtuem e me ditun, se si i duhet nierit të temelitun (t'arsyeshem), me i përcjellë, sa asht në këtë jetë, me frujit të *shpirtit të vet ende të popullit*: të moss lanë dijen e gjuhën e dheut me u dvarun, ... e, ndonë (ndonse) *janë shumë të paditunë*, asgjëmangut lypin qimënë mbë voet".

E Kuveni i Arbëni (1703) ndër ankime të thekslime që bahen n'atë rasë për padijen e Merit të kohës, shton: "Urdhëni i madhi q' i thonë *Suhdjakonat*, mos t'i epet kuj, në mos paste Brevjarin e Romës tuj pasë

¹⁴ Lexo.

¹⁵ administronjen.

¹⁶ rregulltë ndriçuese e liturgjisë.

borxh m'ë thanë për ditë oficen, as ngatij q' gjindet i padishtëm e q' s'asht i zoti me marrue esapet e vet; e sidomos ngatij q' *nuk di me shkruë*. Por — uh, medet! — *guat tan' kishiar' ton' nuk din as me shkruë*.

Kaqë, s'asht nevoja ta theksojmë ma gjatë gjendjen kulturore të klerit t'atyne kohëve t'errëta. Këndeji, edhe kujdesi e zelli i atyne ma të zotve, t'u vinjen në ndihmë kolegëvet, e sidomos rishtarëvet; të cilët për faj të rrethanave, nuk kishin mundsinë të pajiseshin me gatimin e duhun, për ushtrimin e zyrës së natë të vet.

Edhe kështu Buzuku, prej veprës së botueme shihet, se ishte i gatuem fort ma mirë se shokët në ndonjë Kolegje a Seminar përjasha ndoshti në Venedik; mbasi kohën e tij, asht heret të flasin për Kolegjin Urban, të Padues, të Lorein, të Fermi etj.

Kryekreje ishte e madhe mungesa e gjuhës liturgjike e latinishtja, të cilën klerikët n'atë periudhë të turbullt nuk kishin mundsinë ta zotnoishin ndëmosse aqë sa u lypej, për t'i kuptue ato zyre që mbarshtrishin. Për me i andhë kësaj nevoje urgjente, Auktori ynë iu shpërvol punës. U vù, pa tjetër, dhe përktheu shqip pjesët liturgjike, ato ma kryesoret, ma të domosdoshme për një famullitar malesh a katundesh. Sa për ku me u pasqyrue, sigurisht do të ketë marrë shkas edhe prej ndonji "*Munule Sacerdotum*" etj., që botoheshin aso kohë në slavishten: libra këta, po gati me të njëjtën landë si Meshari. Në këtë pikëpanje, i interesantshëm asht krahasimi i landës së Mesharit të Buzukut edhe me programin e këndimvevet që zhvillohej do vjet ma vonë ndër kolegjat andej detit, të cilat gatoishin klerin për misjonet e lindjes. Kështu f. v. xjerrim nga "Herori Kolegjes së Fermi": "... Mbas nji ëlymsë oret, xansit thonë lekcjonin e detyrës. Mbarue latinishtja, mëçuesi zhvillon *Katekizmin*. Ma vonë që i vjen me qenë një ore para bukët të mjesdites, shkojnë në kishë e thonë *Mantiminin* dhe *Officen e Zojës* ... T'u këthyemen në klasë, për t'u ushtrue në gjuhën latine, bahen xansit me i spjegue *pievërit* t'*Ungjillit*, të *Ritualit* apo të ndonji libri tjetër".

Shkurt, na ngulim gjithënjë këtu: Se Buzuku e shkruen Mesharin për ndihmë, gatim e formacion të klerit të kohës.

Këtë qëllim, — e pamë — kanë para sysh gati të gjithë Shkrimtarët tanë të vjetër. Edhe shumë a pak të tanë mbajnë njatë udhë, zhvillojnë njatë landë: Ço e ul vëç *katekizma, rituala, Sakramende, e Sakramentale, Apologjietikë* etj. kësoh. Gjithçka vëç, për të mbajë mbë kambë e për ta forcue klerin n'ushtrimin e zyrës së vet.

As nuk do të çuditemi, pse nuk gjindet, mbas sa kërkesash, vetëm një kopje në botë, e Mesharit. Mendojmë se tirazhi i veprave të destinueme për përdorim të klerit nuk do të ketë qenë fort i madh: vetëm për nevojë të ngjaj numri të pakët t'atyne që iu kushtojshin shërbimit fetar të popullit.

Ta krahasojmë Mesharin e Buzikut me veprën e Budit "Pasqyra e të Riçfymit" (*Speculum Confessionis*). Ndërsa në veprën tjetër të Budit *Doktrina e kështenç*, botue e ribotue deri 4 herë, ndeshemi kudo, pse ishte punue për popull, atë të parën – *Speculum Confessionis* – që ishte një farë teologjie morale, shkruie postafat për Mesharë riçfyesë, nuk e gjejmë një kopje kurkund. Thomi kurkund, jo vetëm në Shqipëri, por as ndër bibliotekat e jashtme, përposë ndër ato ma kryesoret e Europës (Paris, Romë e London). E pra, ndërmjet botimit të parë të *Pasqyrës e të Doktrinës* nuk kemi një kohë gjithaqë të gjatë: 1621–1618.

Edhe ndonjë shenjim:

a) Persa i përket formatit të librit, a mund të mendohet i destinuem për përdorim të popullit, një Meshar, po gati me dimensione t'Ungjillit që këndojnë sot shërbyest e elerit tue çue Meshë?

b) Kurse në klerin vetë t'atyne kohëve tragjike vërtetuem dhe ankuen gjithatë padije, si do t'ia paraqesim vhtes shkallën e kulturës së popullit të malit e të fushës?

a) Posë kësaj, a ka qenë Meshari i Buzikut një libër, që ka mundur ta blejë populli, – malsorë e fshatarë – kur të kemi para sysh çënimet e natës, ku kapeshin aso here botimet e një Ungjillit?

Shkrimtari më i vjetri i italo-Shqyptarvet:

Lukë Matranga (1592)

S' ka shumë vjetë qi në bibliotheken Vatikane u hetue një dorshkrim me vlerë të madhe per në: „*Catechismo Albanese di Luca Matrangua*“. Dorshkrimi në fjalë kje botue per më të parën herë në Grottaferrata prej filologut të zellshem të shqypes M. Ia Piana B. M. vjetin 1912. E na, tue e paraqitë këtë monument në gjithë t'ouë, kemi para sysh qellimin t'a bëmë të njoh-tun gjithë intelektualvet e dashamirvet të shqypes, mbasi në të kanë per të gjetun shembujt e dialektit të hershem të Tosknís. Æsht e arsyeshme qi krahas me shkrimtarët e vjeter të Gegnís, *Buculuan*, *Bardhin*, *Budin*, *Bogdanin* etj., t'i njihet ëmni edhe Matrangës, i cilli, perposë Buzikut, æsht më i pari nder shkrimtarë shqyptarë, per të cillët kemi dijení deri më sod.

Libri i Matrangës shënjon vjetin 1592.

Anktori æsht një Meshtar katolik, italo-shqyptar, íé rreth vj. 1560 e rritun mbas gjithë sjase në *Piana dei Greci*, një koloní Shqyptarësh

së dalun prej Shqypnise së Jugut e themelue në Provincë të Palernit qyshë vj. 1488.

Dihet me siguri, se këndimet e gatimit t' udhës së meshtarís i kren në Romë, në kolegjen greke të Sh. Athanasit, themelue shí nder ato ditë prej Gregorit XIII. me qellim të posagëm per me u vjettun katolikvet të lindjes e sídomos Shqyptarvet të venduem neper krahina t' Italis së Jugut. Mbas këndimesh ai u gjet me një herë, kahë vjeti 1591, në detyrë të vet njëdis të bashkatdhetarvet në Piana; kñ shí në v. 1592 vëhet me mësne katekizmin shqyp atyne të merguemve, edhë per ket qellim, si per perdorim të vet, si të shokvet, shkruen shqyp një doktrinë, tue e përkëthye lirisht katekizmin e spanjolit P. Ledesma S. I.

Me kohë bñhet kryetár i klerit të Pianës e në ket zyrë des në vjetin 1619.

* * *

Dorshkrimi gjindet edhë sod në bibliotheken e Vatikanit, e, pershkruen në trí kopje, bñn ket shenim të katalogut: „*Cod. Barber. latin. 3454*“ (dikur XLIII, 2). Krejt dorshkrimi ká 87 fletë (d. m. th. 174 faqe) e ká një format doracak cm. 14.50 naltí per 10 cm. gjiñsí. Kopja e parë shkon prej faqes 1 r deri në faqe 48 v; e dyta prej 52 r deri në 71 v; e treta prej 72 r deri në 87 v.

Kopja e parë ká në ball një letër, me të cilën auktori i a kushton vepren e vet t' Emz. Ludovik Torres II., Arqip. të djoqezit të Monrealit. Letra, qi ka një vlerë mjaft të madhe historike, bñn ditën 20 Marc 1592. -- Fill mbas kushteset vjen një kangë e pershírtshme shqyp, e përkëthyme, si duket, prej si në vjersha distike latine. Nisë atëherë katekizmi me pëvetje e përgjegje shqyp, nderikne per mbas me përkëthimin italisht. Vijn me ket fill mbas mësimevet të doktrinës mysteret e Kríuzares, urata *Englli i Tenzot, Imprimatur* i Romës me nenshkrimet autografe të rikëqyrsvet.

Kopja e dytë mbyllet me këto fjalë: „*Embsuame e cresterae buerae paer tae urtaene dtue Ladesmae sciogriet Iesusit; e prierrae laetireiet mbae ghuhae tae arabesceia paer Leade Matraengae imbsuam i Cullegit gréece tae Romaesae*“. Kopja e tretë në faqen e mbrame ka: *Originale dello stampato*.

Kopja e dytë e e tretë bjen vetem tekstin shqyp pa përkëthimin italisht e pa shtojzat tjera të kopjes së parë.

Me shka mujt me u hetue deri më sod, dorshkrimi në fjalë, edhe pse në fund të tij këndohet lëja e të Parvet të fés, nuk kje botue kurr, sikurse dishmon M. LA PIANA, prej së cillit muherem shumicen e shenimevet, qi i perkasin historís së dorshkrimit.

Gjâha e orthografija e Matrangës.

Libri është shkruar fjesht tosknisht, por me karakteristiket e posaçme të nendjalektit të Çamëris, zbrat e nderikue me trajtat fonetike të dialektit të Shqyptarvet t' Italis, sidomos të krahinës së Piana dei Greci.

Kështu p. sh. grupet e hershme *kl, gl, qi* i ka Matranga, shqyptohen të plotë edhe sot nder bannest e Çamëris: *Klisha, gluha, klenë, glatië*, etj, grupe qi me kohë shkruen tue u zbutë kû në *g-j k-j*; kû në *q*, a *gj*: *g-jitha, kjenë* ase *gjitha, genë*. — Nën-dialekti i Pianës ká edhe veganerí tjera fonetike, si b. f. *ll*-en e shqypton *g (gh)* sa herë qi ky tingell të kët përmbas nji zânore; e shqypton *h* kur të vijë mbas *ll* nji *ë*, a nji bashkëtinglore, a gjindet kjo *ll* në mbarim të fjalës. Kështu: *Mogha* (molla), *egha* (vllá) *mahkoj* (mallkoj), *kjiegheia* (qiejia), *uthuh, uthungha* (uthull, uthulla). Por këtyrue karakteristikave të vendit të vet Matranga u rruhet në shkrim të vetin për arsye se ai kishte qellimin, qi libri i tij të bëj të një përdorim edhe nder koloní tjera të Shqyptarvet të venduem n' Itali; ase mund të jët se në kohë të tij nuk kanë pasë kënë përpajnuë gjithaq në dialekt këto shndrrime tingujsh.

Libri, me gjith gregizimë, edhe teper të vrashta e shpesh të panevojshme, e ka at randsin e vet gjithshore; mbasi ky është nji nder të pakët

dokumenta të gjithës s' onë së hershme, qi kemi në dorë.

P'a dalë kurkund jashta alfabetit latin, auktori mundohet me shprehë vetem me të gjith tingujt e zânet e shqypes. Kështu shkruini del, si është për t' u marrë me mend, fort i mangët, i guditshem e i mbyllët; fort mû i vishitirë se ai i auktoret të hershem të Gëgnís.

Nder tjera ai përdorë:

ò	si per	ò	si per	òh	(vòðekur, ðeu)
l	"	l	"	ll	(falemi, cghielae)
r	"	r	"	rr	(kriet, tae raxhurit)
z	"	z	"	c	(Zot, zili)
x	"	sh			(xeite)
gn	"	nj			(gnae)
cgh, cghi, cg		"		gi	(cghithae)
cx, ch, xh, chx		"		h	(mbacxetae)
c, ch, cs, cci		"		k, q	(chëe, vðich).

Zânoren *g* nuk e ka kurkund; e bjen gjithkund të zbutun n' *i*: *dii, i tire* — *dý, i tyre*.

Shkruen kjarë deri në tepri zânoret e gjata. P. sh. *Shæn Maerij, ndae dëe, prda, çur*.

Në vend të *ë*-s, me të cillen Toskët e soqem mbarojn punë për të shprehë tre tingujt të ndryshem (*është, për, ditë*), Matranga përdorë diftongun e bashkuem *ae*, i cili qindroi e qindron edhe sot nder shkrimtarët e Italo-Shqyptarvet l).

1) — Në ket botim për mungesë të diftongut të bashkuem *ae*, të shumten e herës jemi të ngushtuem të përdorim të damin *ae*.

Koloniја e Shqyparvet në Pina dei Greci.

Banorët e krahinave të Qamëris janë themeluesit e kësaj kolonije. E që, si i padekshmi Prof. Z. Skirò e perskruen punen si xà till kjo qander Shqyptarësh qi gjindet në Piana afer Palermo.

Mbas dheke së Skanderbeut, qi ndolli në Iesh me 17 Kall. 1468, i cilli rrokull jo m̃a pak se 25 vjetve e kishte mbajtë në frë furin e turkut, tue ruejtë të pashtrneme token e Shqypñs; si r̃a në dorë t' amnikut kryeqyteti i hershem, Krueja (15 Qersh. 1478) e Shkodra (25 Kallnd. 1479), i u desht m' u d̃yndë prej Shqypñijet Princit Gjjon Kastriotit e s' am̃ës, Princeshës Donikë, tue vojte me x̃anë vend në mbretñi të Napullit, të grishun me shumë dashuñi prej mbretit Ferdinand t' Aragonës. Kjo m' atëhorë qi një mbas një katunde e familje prej risevet të ndryshme të Shqypñs ndogen fatin e të birit të Skanderbeut, tue kane andej brigjevet t' Adriatikut; tue e zhgrebë kështu per një herë mendimin me i b̃a luftë tyranit pushtues, qi mbas sa gjakut të derdhun, kishte zaptue gati mbarë krahinat e Shqypñs. Skaj̃i por, m̃a i poshtem i dhent t' onë, banorët e Qamërís, qindrojshin endë e s' e kishin mendon edhë pak me i lshue vendet e veta. Mbas z̃anit të qindresës së tyne u këthye edhë një herë në Shqypñi Gjjon Kastrioti (1481), e bashkë me ata qi kishin d̃a me qindrue në Qamëri, u udesh me

turq e i luel me librue prej zotnimit të tynë shumë vende t'atynë rrethëve. Qindruen sa qindruen; por së imbramit i u desht Princit me e lshue e m' n zmbiapë rishitas n' Itali, tue kënë ndjekë prej shumë banorve të Qamëris, qi mue-

degni
no i siamo fatti delle promesse e di chi
sto ancora.

A Jalemi perandexa, ama e eleinosinit
 cghela e'ambla, epandoxhja, iona, ta
 palem. ti'le, charejama na ta elbia
 mwa bigl. ta, pucsa ti'peratjora
 ma tu, cghimawa e'ni, o clawa
 nola, catie'gropa ta lotet, xpeito'ada
 ti'cia paracalea par nee. e'prir neue
 sijta etia ta eleinosinit, epas, cati ta
 sgharij dafstora yrus chutene pema
 na e'becuame ta xcafitie o, epa
 poneime. O elipisura o e'ambla lura
 aora xamarij paracalea par nee, xela

Nji fac-simile i librit të Matrangës.

ren u' at rasë rrugen e mergimit. Me ket shtegtim xën fill themelimi i kolonis së Palermit, *Piana dei Greci*. Këta të dyndun ndollte vjetin 1485.1)

Teksti i faqes

(Pjesa shqype)

Falemi, Perëndeshë 2), ëmë e eleimosinit (gr. ελεημοσύνη = mëshirerë), gjella e ëmbël, e pandohja (gr. πανόρατος = perbuftore; këtë: shpuesë) (e) jonë, të falemi. Ti (tj) të thërresëmë 3) në të dbuanit 4) bil t' Erës, Ti shërtënjëmë 5) tue gjumuarë e tue klër ndë këtë gropë të lotët. Shpejtë, adha (gr. ἄλλα = por, pra) të që parakalesën 6)

1) — G. Skirb. — *Canti Tradizionali*. — Cenni sulla origine ecc., f. LXVIII.

2) — *Perëndeshë*. — Kur vokativi nuk është i përciellur prej ndonji atributi, shkon fort më mirë trajta e pacaktueme. Në këtë sod perdorim gatimisht trajten e caktueme: *Falemi, Rrejtënesha*. Krb. *Falemi, Mri*; e jo: *F. Mrija*.

3) — *Ti të thërresëmë*. — Perdorim pleonastik i persimit të përcimit, që në gjithë të shkrueme jo të shkojë tue u rrallue. — *Thërresëmë*. Me zbatim të dezincencës im. Kështu bëjnë shpesh shkrimtarët e hershem edhe nder ëmna. P. sh. *Atin, Atën, Atinë; Krishin, Krishën, Krishinë, Krishnë*.

4) — *Të dbuamit*. Me dbue = me largue, me qitë jashtë.

5) — *Shërtënjëmë*, prej kah kan rriedhë pshërtimë, fshërtimë = e fshamë, *sospiro*.

6) — *Ti që parakalesën*. — *parakalesën*, vëhje e dytë e verbit, që hetohen gjurmët e dezincencës (n) edhe nder verba në bashkinglllore, si ata në zënore (shko-n). Krb. *ti ecën*,

për në, e për neve sít (sít) e tú t'eleimosinit, e pas këtij të dbuami 1) *dëftona* Isus *Krishnë*, pëmën e bekuame të shkeftit (gr. σκάφος = gollë; zgner; lunder; këtë: bark) t'it, o e *paraponesme* (gr. παραπονέω = derldhi münd rreth nji sendi; këtë: i dhimbshem) o e *lipisurë* (gr. λύπη = dhimbë; këtë: e mëshirëshlme, zemerbutë) o e ëmbël *Virgjër shën Marí*. — *Parakales* (gr. παρακαλέω = thrras në ndimë; këtë: lutem) për në, shëjta...

CANZONA SPIRITUALE

Oh gjithëve u thërës, cux dò ndægjiësæ,
tue míræ tre chrextée bura e gra,
mbæ fíalæt tæ t' inæ Zòt tæ xíchi méxæ
sø s'ixtæ gnerí nex ecíæ meátæ s' cåa;
e lùn cux e eutòn sø ca tæ vdéseæ.
e méntæ báxæ mbæ t' ænæ Zónæ i cåa,
sø Chríxti ndæ parráisit i bæn píésæ
e bæn për bíjr tæ tíf e për væláa.

ai ikën, dielli ndritën eýj. shembuj që këndohen nder shkrimtarët të vjetër e mund të ndihen edhe sod.

1) — *pas këtij të dbuami*. — Prep. *pas* ndertue këtë me gjenitiv të pacaktuem, si e lypë përkimi i rregullit i persimit diftues. — *Zbuamit* = dbuami; si: *dborë, shorë*.

KÂNGJË E PERSHPIRTSHMË.

Gjithëe u thëres 1) kush do ndëhesë 2), të mirë të kreshitë(rë) burra e grá, mbë fjalët të t' inë Zot të shih 3) meshë, se s' isht njeri nesh që mkat s' ká; e lum kush e kujton se ká të vdesë, e ment bashkë mbë t' ënë Zonë i ká; se Krishti në Parrajzit 4) i bën pjesë, e bën për bër të t'ij 5) e për vëllá. 6)

1) — *Gjithëe u thëres.*

— Si kje thanë („H. i Dr.“ Vj. VII. N. 7-8), ky perçmen s' ka veç trajen e pacaktueme; prandëj Matranga, me gjithse i rregulltë gati gjithkund nder dezinenca të shumsit ve, vet, këit nuk thotë të gjithet. E thamja por, në perçorim mjerisht edhe sod, ndrën nji gabim tjetër gramatiket: rasa e tretë gjithëe në vendin e objektit të drejtë të rasës IV. Ky parregullim ndollë edhe me perçemin tanë ase edhe me numrortë dy, tre; per arsye se, tue dashun me i caktue këto fjalë má mirë në

6) Qe, këit perçehimi i lirë i kângës në vjersha latine:

O qui culpam veniam tibi poscis ab alto

Huc ades; obentam crede, puella, puer.

Te divina vocant; ecquis peccasse negabit?

Accedens ad haec, mortuus ibis ovans.

bisedë, e n'anë tjetër tue u mungue këyne trajat e caktueme, mirret gabimisht trajta e daitivit e thohet: *Tanve na qiti jashitë; na la të dyre me hi mbrendë; ju kam fatë të gjithëe.*

2) — *ndëljesë.* — Fjala rjedhë prej lat. *indulgentia*; sod: *ndjesë.*

3) — *të shih.* — Shkurtim i gojës së popullit per: *të shihni*; si cohi per *coheni*, coniu.

4) — *Parrajzit.* — Greqizem per: *Parritz.*

5) — *per bër të t'ij* = *per b. të vet.*

E MBESAME E CHREXTERË E CIE PREPSN TË DIE GJITHËE I PISTEPSM I CHREXTEE.

5. Míextreæ. - Jée ti i chrextée?

I mbësúam. - Eei, paer chijr taë Chríxht Zótit t' ínae.

10. M. - Óeiaë xaerbës íxtaë i eraextée?

I m. - Ixtaë i mbësúam i Chríxht, psë tñe clae-15. naë paczùarae, pis-

Es felix, cuius tua mens coniuncta lonanti,

Nam tua magna tibi portio Christus erit.

O te quanta manent, quantis cumulabere donis:

In fratrem, in natum suscipiere suum.

1) — *Éj = Po. — Zótit*

t' in ë. Si u tha, M. në gjith librin e vet nuk ká kurkund y: tingell qi e zbutë n' i, si áshit tendenca e disa krahinave të Shqypnis, pa mendue aspak se tue shue tingujt e natyrshem vjen e vortfnohet gjitha, e cilla sa má shum kumime qi ka, aq má e hijshme e harmonike tingllon.

E MBESAME E KRËSHTERË QË PREPSËN (gr. τρεπει = duhet, lypet) TË DIE GJITHËE I PISTEPSËM (gr. πιστευω = besoj; këtu: beslar) I KRËSHITËRË).

MJESHTËR. — Jé ti i kreshitë(rë)?

I MBËSÚAM. — Éj, për hër të Krishtit, Zótit t' inë.

M. — Që shërbesë isht i kreshitë(rë)?

I M. — Isht i mbësúam i Krishtit; pse, tue lëvë páczuar, pistepsën (gr. πιστευω =

10) — *Shërbesë.* Send,

punë. Në ket reshtrim e kanë edhe sod Shqyp. e Italis. Fjala, perbà prej verbit *shërbej*, rjedhë prej lat. *servio*.

15) — *I mbësúam.* — *pa kczuarë.* La Piana dán këit dy trajat e participit të hershem me kupium aktiv e pasiv. Na nuk shohim tjetër, veç se nji perjudhë kalimit

təpsn è baen cəghí-
thae atae cciae
thót nómi i tǵj.

20. M. - Cciae ndlae-
gòn tǵ sè íxtae
Cǵxiti?

I m. - Ixtae i vaer-
tétae ínae Zót è i
vaertétae gnerǵj.

25. M. - Zǵlǵíxtae xén-
chi i tae craexté-
rit?

I m. - Ixtae xénchi
i críchsae xéitae
30. cciae baenetae túe
vaenaē dǵraenaē
ndaē balaet, ndae
bareut praa ndae

besoj) e bèn gǵithē atē
qē thotē nomǵ (gr. νόμος
= ligja) i tǵj.

M. — Çē ndlēgon ti
se isht Krishtǵ?

I M. — Isht i vēr-
tētē inē Zot e i vǵrtētē
nǵrǵ.

M. — Cǵli isht shen-
kē i tē krēshterit?

I M. — Isht shenke
i krēqs shejtē, qē bēnet
tue vǵnē dorēn nē ballēt,
ndē barkut, prē ndē
krahēt tē dǵjathētē e tē
shtēmēngētē, e thotē:

prej suffiksit tē moçem tē per-
bashkēt tē participit *m*, *un* nē
7, *ur* nē dǵalektin tosknisht. Per
ndayshe na do tē kishim ndeshē
nē ndo'i shembull nder shkrim-
tarē tē hershem tē Gegnis. *I*
pasun, i *dashun*, i *kapun*, (i
dǵjunt) mund tē shvillohen si
nǵj trajtē e participit qǵ ka
veshē vett e adjektivit. Punē
qǵ ndollē edhe nder gǵjūhē tǵe-
ra. Khr. *doctus*, *iuratus*, *potus*,
adultus, *obrelatus*.

20) — *Nal è g o n*. Si kahē

trajta, si kahē veshitimi kētū
āsh̄t perdorē nē nǵj mēnyrē.
qǵ i afrohet mǵ mirē fjalēs la-
tine *intellego*, prej kahē kǵ
rǵjedhē. Sod, me sǵ trasfor-
mime fonetike, verbi ka marrē
edhē kupim mǵ tē hapēt.
Kēshū, prej *ntēligoj*, *ndēligoj*
ndlēgjoj, *ndēgjoj*, *ndigjoj*; *kup-*
toj, *vē veshun*, *shtrohem*.

25). — *Shenchi* i *krē-*
q ē s. Nǵj metatezē e fjalēs la-
tine *signum* = *shēnj*, qǵ per-
doret gatū nder tē gǵitha dǵj-

craxhaet. tae dia-
35. thaetae è tae xtae-
maencaetae, è thó-
tae: émaeritae e
t' Et e tae Bírít è
tae Xpǵjritit Xéit.

40. Amin.

M. - Psē baene-
tae mbae caetae
lojēe?

I m. - Psē tae

lektet e gǵjūhēs shqype. *Shēnk-*
gu ndihet edhe sot nē Piana
e nē Kalabrt. (Shift: „H. i D.“,
vj. XI, f. 200). — i *krēq ē s*.
Gjenitiv i femn., si edhē sod;
mjesa nē tē thanmen *bán kryq*
fjalēn e kemi mashkullorē. Fe-
nomen i çudishem, perpañue
nē gǵjūhē t' onē qē me kohē:
fēma mashkullorē tē thek-
sue nē rroke tē mbrame, qǵ
shkojn tue marrē, sidomos
nder rasa tē caktueme tē nǵj-
sit, dezinenat e femnorvet e
tue zbutē nǵjherit edhē hashk-
tinglloren e fundit. Kēshū:
shēndel - *shēndedja*; *Lesh* - *Le-*
zha, *Mjel* - *Mjedja*.

35) — *Emër it*. Me mu-
ngesē tē prepozitēs: *N'emërit*
jasē edhē: *per émanit* si mund
tē ndihet edhē sod nder male
tē Shqypnis verore. Ket mu-

Emërit e t' Et e tē Bi-
rit e tē Shpirtit Shejt.
Amin.

M. — *Pse bēnet mbē*
ketē lojē? (gr. λόγός =
mēnyrē).

I M. — *Pse tē klu-*

ngesē nē tē paren fjalē e ke-
mi edhē nder tē lutuna tǵja
mǵ tē zakonshme: Kēshu tho-
mi: *Falemi Miri*; *falemi Re-*
gjesha; nē vend: *Tē falemi*,
etr. — e *t' El*. Sod e kēmi
mǵ mirē tē perdorim gjeniti-
vin e fjalēs *Ati*, *Thomi*: *N'e-*
men t' Ati. Por vetem nder tē
lutuna tē hershme si kētū.
Mjesa nder tē thanme tǵja
me nǵj herē trajtēn e shkur-
toj m e zbusim: *Nē shpǵi tē*
t' et.

40) — *Pse tē kluhen*
= *qǵ tē quhen*. Verbi kētū
merr kupimin: *diftoj*, *shpre-*
hi, (it. *significo*) e jo si e gǵejm
ngjetit: *Thrras, émuoj*. Per t'u
theksuē āsh̄t kētū grupi *kl* i
hershem qǵ ndrohet nē *q*
sod; si: *klāj*, *me klēnē* =
qǵj, *me genē*.

45. *xlúxenuae* di tae
mbaedegn mistrie,
guéri i xéitsae Tri-
ádae è jétaeri i
tae sarcósurit tae
50. *Chixtit Zóttit t' i-*
nae eciae vdlch
paer née ndae
ericht.

M. - Paer eciae
55. *xaerbès u tipòs*
gneriu ?

I m. - *Pse tae dée*

hen di të mbledhenj mis-
tirje njeri i shëjtes Tri-
adë e jetri i të sariko-
surit (gr. *ἐνδοκωσις* =
të mishnuemt) të *Kri-*
shtit, Zotit t'inë që vdiq
për në ndë krigt.

M. — *Për që sher-*
besë u tipos (gr. *τυπώω*
= shtyp, trajtoj, kri-
joj) *njeriu ?*

I M. — *Pse të dé*

45). — *të m bēd h e n j.*
Ë në trajtë të shumsit është e
drejtë, pse rin në shperblim
të zanores *a* të njajst, hupun
në shumës. Por nuk është e
drejtë buztorja e fortë *b* mbas
m së natyrshme të fjalës,
shkaktue vetem pse ndjekë një.
Ket perdorim, perforcim të pa-
nevojshem e kemi vrojtë edhe
ngjeti per ket shkak. Kështu :

Embëri, mbësuaam. Në ket
mënyrë zhvillohen sa perforci-
me të kota të perduruna edhe
sod nder shkriticarë : *I ëmbël.*
zëmbër, thëmbër. — *n j e r i.*
Tosknisht per geg. *njeni.* Æsht
per t'u shenjue mënyra si
Matranga e shenjon shpesh me

e të zëjshme edhe atëherë qi
kjo ka tingell të plotë, me gjith
se ndollet para rrshisevet, a
hundorevet. Kështu shkruen :
I krëshleri, emëri, kluchen,
shenjt.

50) — *p e r e ë s h e r b e s ë.*
Prap këtu fjala *sherbesë* me
nji kuptim më të hapët : *qellim*
(it. *perché, per qual fine*). —

55) — *n j e r i u.* Në Matrangen
perdorimi është i qindrcueshem :
njeri, njeriu. Mjesa nder
shkrimtarët e hershem gegë
shkon tue u shndrrue me la-
kim të parregullt : (njeri, nie-
rin, njerin). — *p s e t ë d ë*
= *qi të duej.* Trajtë dialektare
e italo-shqypitare. Diftongu, qi

- è tae xaerlégnae
taennae Zónae ndae
60 caetue egbiçlae,
prân t' è xócxae è
t' è traxaegognae
ndae t' iëtaeraet.

M. - Saa xaerbisae
65. *iánae exrij tae*
erientérit sè tae
vignae ndae tae
sósurit tae tñjx è
tae leftherosetae ?

M. — *Sa sherbisë*
janë hrí (gr. *χρεία* =
nevojë) të *krështerit së*
të vinjë ndë të sosurit
të tij e të leftheroset ?
(gr. *ἐλευθερώω* = li-
broj, shelboj).

70. I m. - Cataer, bé-

merr verbi në konjunktiv (*të*
doet), është thjeshtzue. Krh. —
vé, oré, si edhe pë, lé per *voe,*
oroe, pae, lae. — *të s h ë r -*
benjë. Ket trajtë merr verbi
sidomos nder vehjet e ko-
njunktivit edhe nder shkrim-
tarë tjerë të hershem. Kështu :
Të trashgonjë, të vinjë, të gju-
konjë. — *ndë ket gjellë*
= jetë.

60) — *prá* per *mandej.*
E kanë edhe tjerët. —
t' e sh o h ë, t' e t r a s h ë -
gonjë. Sod gati gjithkund
këta të ndeshun perbân kra-
sin *t'a, m'a.* Me gjithkëta
bjen me e ndie në trajtë të

natyrshme (*e mora, t' e mora*)
edhe në ndo 'i krah të Malsis
së Mbishkodrës.

65) — *s e t ë v i n j ë.*
Shkurtim i lidhsës *pse.* Me ket
kuptim qellimuer e ka edhe
Buzuku ej. Krh. ial. *perché.*
— *nd ë t ë s o s u r i t.*
Kështu gjithkund Matranga
perdorë ket fjalë per të sog-
men *qellim* (*finis*), fjalë qi e
ka xjerrë prej verbit *sosi.* —
t ë s o s u r i t t ë t i j. I-
shte dashun gramatikisht mbas
njij emni të caktuem edhe ne-
ni i caktuem e; perdorim sole-
tik, të cilin e ka shpesh, sido-
mos Matranga.—

sa, pandochi, tae
daxurae e tae bae-
aem tae mîrae.

pandohi (gr. πανδοχειον
= perbûjtores; këtù:
shpuesë), të dashur e të
bënë të mirë.

M. - Ociae pistèpsu
75. të paer besaet ?

M. — Çë pistepsën
(beson) të per besët ?

I m. - Cghíthae
ata cciae pistèpsu
è mba clíxa xéitae
cathólicae e Ro-
maesae, è maeae
parae atae cciae
mbacxetae ndae
Pistévot.

I M. — Gjithë ata
që pistepsën e mba lli-
sha shejthe katholikë e
Romës, e në parë atë
që mbahet në Pistevot.
(gr. πιστευω = besoj-
ma).

TE TETË TAE LUMETÆ.

1. Lúmtae atà

(Të) TETË TË LUMET.

1. — (Të) lumët ata

70) — *b e s a*. Gjithkund e
ka per fjalën *fë*, mà në per-
dorim sod në gjuhë theologi-
ke. — *t ë d a s h u r*. Jo
vetem Matranga, por pergjithë-
sisht edhe shkrintarët e her-
shem gegë janë fort të vorfen
per substantiva abstrakta. Kshiu
fjalën : *dashuri* e xëvendsojn
me asnjansin e adjektivit.
Mà andej ka : *Të mathët* (të
madht = superbia), të *shtrëjtët*
(avaritia) të *tharëtit* (ira).
75) — *p ë r b e s ë t*.
Shpesh, si shokët e moshës së
vet, edhe Matranga nderton me

ablativ prepozitat për, ndë, me,
përmbi; si : *Ndë barbut, me
kurmit, në pisët, me djallashit,*
qi i ka, herë me trajtat e plo-
ta t' ablativit, herë të ligshue-
me, si këtu për *besët*, e herë
të shkurtueme, si *ndë kricht*.
Shikjo „Hylli i Dritës“, vj. VII.
N. 6. f. 263. — *k l i s h a*
s h e j t e. Adjektivit *shejt* per-
doret edhe prej tjerësh shumë
herë ipandrushem, pa këqyrë
perkimet e natyrshme.

1) — *t ë l u m e t* = *lum-
nit*. — Gjithkund pa artikull.
Ky adjektiv, edhe sod, sido-

cciae ianae vábaec
xpíjrti psë etíreia
5. íxtae peraendía è
chielvet.

që janë *vabekë* shpirtit,
pse e *tirja* isht *perëndi-
ja* e *qielvet*.

2. Lúmtae atà cciae
iánae tae hútae,
sè atà iánae taetra-

2. — (Të) lumët ata

10. xgógnaenaè déenaè.

që janë të *butë*, se ata
janë (të) *trashgonjën*
dhén.

3. Lúmtae atà cciae
clánuae, psë canae
tae iénae fae-
chiénae.

3. — (Të) lumët ata
që *klájn*, pse kanë të
jén fëqerë.

15. 4. Lúmtae atà cciae
cánae ún è èt paer-
lëçht, psë atà cá-
nae tae iénae gllí-
rae.

4. — (Të) lumët ata
që kanë *ù* e *et* për li-
gjet, pse kanë të *jén*
glivë.

20. 5. Lúmtae atà cciae

5. — (Të) lumët ata

mos nder thirtore perdoret
shpesh me nye të hangun.
P. sh.: *lum miku, lumë shokët*.
— e *t i r ë j a*. Prej gje-
nitivit të demonstrativit
shumës e *atire*, e *atire*, ka
trajtue posesivin e caktuem e
tireja. Trajtim i rregulltë, mbas
të cilit gëgnisht nuk mund
do të thehç e *lyna*, por e *ly-
nja* në nominativ të caktuëm.

per të *trash*. Shembull i veçuem
i futurit me *janë*, në vend të
zakonshmit nder italo-shqyp.
ej. kanë të.

10) — *f ë q e r ë*. — Mbas
tekstit italisht fjala ka kupitimin
ngushlluem, (*consolat*); por
nuk dibet se kù e ka marrë
shkrimtari. Ka gjasë se prej
verbít *ofiqoj*, si e ka mà poshtë
në veshtrim : *shërbej mirë*
ngushlloj.

5) — *j a n ë t ë t r a s h -
gonjën*. E ardhëshme : kanë

15) — *g l i r ë*. Gegët e

cánae lipaesij, pse
atà canae tae ièe-
nae lipísurae.

që kanë lipësi (gr. λῦπη
= dhimbë), *pse ata*
kanë të jën lipisur.

6. Lúmtae atà eciae
25. ianae chiaerúaræ
saemaere, pse atà
cánae tae xó-
chxaenae t' aenae
Zónae.

6. — (*Të*) *lumët ata*
që janë qërruar sëmëre,
pse ata kanë të shohën
t' ënë Zonë.

30. 7. Lúmtae mbachia-

7. — (*Të*) *lumët të*

rúamitæ pse ca-
nae tae clúchxe-
nae bígl tae t'inae
Zòti.

mpaqëruanit, *pse kanë*
të kluben bil të t'inë Zot.

35. 8. Lúmtae atà eciae
psóguaenae tae
paersaenae paer
léghit, pse etíreia
íxtae peraendía e

8. — (*Të*) *lumët ata*
që psonjën të përëna
për ligjt, pse e tirja
isht përëndija e qiellvet.

40. chielvet.

ΤΕ ΧΤΑΤΕ ΤΕ ΒΕΜΕ-
ΤΕ ΤΕ ΕΛΕΙΜΟΣΙΝΙ.

(*Të*) *SHTATË TË BËMET*
TELEIMOSINI (gr. ἐλεη-
μοσύνη = mëshirierë).

1. Tae iápx tae
chxanae tae vá-

1. — *Të japsh të hën*
të vdeqjet (t' urtë).

herstem kanë m' u ngimë, ngimë
ngimur.

30. — *m b a q ë r u a m i l*,
prej paqëroj (it. *pacifico*).

35. — *të për z ë n a*. Ku-
ndershumë, salvime; prej
përzë.

5. bæceghiet tae u-
raetae.

2. — *Të japsh të*

2. Tae iápx tae píj-
nae atíre eciae ca-
nae ét.

pijn atíre që kanë et.

10. 3. Tae véxgnaex
tae géxunitæ.

3. — *Të veshtjesh*
të gjeshturitë.

4. Tae mbaegjiëthx
piliqríntæ.

4. *Të mbëjthesh pi-*
ligrinët.

5. Tae sinodéps-
15. gnaex tae sacmún-
raetae.

5. — *Të sinodëpsjesh*
(gr. συνόδω = udhtoj
së bashkut; shkoj më
pá) *të sëmurët*.

6. Tae sinodéps-
gnaex tae filacós-
mitæ.

6. — *Të sinodëpsjesh*
të filakosmit (gr. φίλας-
ακος = rojtár, këtá:
të ruejtunt, të burgo-
sunt).

20. 7. Tae caelæc ndae
botæ tae vdécuri-
tae.

7. — *Të këllag në*
botë të vdekurit

10) — *të gjeshturil*,
në vend *aheshurit* =
të zdashunt. — *m b ë-*
lj e t h s h. Ket kuptim e
merr edhe verbi italisht *rac-*

cogliere (albergare) i *pel-*
grini.
20) — *të këllag*. Prej it.
calare Kështu e ka edhe ngj-
ti: në *Besoj: kultur ndë botë*.

TÆ XIATÆ TÆ BÆME-
TÆ TÆ ELEIMOSINIT TÆ
XPIRTIT.

(TË) SHITATË TË BËMET
T' ELEIMOSINIT TË SHIPR-
TIT.

1. Tæ iápx exjll 1. — T'ë japsh keshill
5. tæ mírae tæ tie të mirë të tjeret.

2. Tæ mbaesóix 2. -- T'ë mbësjoish të
- tæ páadlaegná- pandlëguashnit.

10. 3. Tæ mundóix 3. — T'ë mundojsh
- tæ meataetoraetae. të mëkatnorët.

4. Tæ ofichièx gné 4. T' ofiqesh njerzit
- raesitæ e tiranizm e tiranisëm (gr. τυραννισμός = mbahem, jam
- è tæ chxelnúam. me tiraj; shtypji, ndry-

dhij) e të helmuan.

15. 5. Tæ ndaeglièx 5. — T'ë ndëllesh të
- tæ paestáruetae è pësuarët e të sharrat që
- tæ sciáarataeeciæ ké pasur.

chée pásurae.

6. Tæ duroix më 6. T'ë durojsh me du-
- durim pirasmotæ rim pirasmotë (gr. τετραπικρός = tundim; këtë:
- daenaæ sae tíeraex.

- 5) — *të pandlëguas h-*
- mit*: Per të padlëshent (igno-
- rantë); prej kuptimit origjinár
- të fjalës *ndlëgoj*, intelligo.

- 10) — *të mundojsh*. Per
- monoj* vllashites *amonire*, qi
- e ka në përkëhim. — *t'ofi-*
- gesh* = *t'u bájsh ndo'i sher-*

bim të mirë, të ngushllojsh.

Këqyr mà nall.

15) — *të ndëllesh*. Prej
lat. *indulgeo*, zmbirë sod në ver-
bin *ndiej*, (itali). — *të*
pësuarët. Geg. të pësue-
met per pësimet, të fjetet. —
të sharrat = të shamet.

dhunë), *dhënë së tjerësh*.

7. Tæ paracalés- 7. — T'ë parakales-
gnaex t' aenaæ Zo- njësh (gr. παρακαλέω =
nae paer tæ egjhiá- thras në ndimë; lutem)
25. laet, è paer tæ t'ënë Zonë per të gjallët
- vdëcurit. e për të vdekurit.

TÆ PES.EMBËDHJETË MIS-
TIRIETÆ TÆ T'INÆ ZOT
ISUS CHRIXTIT, SE TÆ
LOIÁSGNAE ET TÆ THËE-
5. TÆ CURORAENAE E
XAEN MAERISAE.

TË PESMBËDHJETË MIS-
TIRJETË TË T'INË ZOT I-
SUS KRISHTIT, SE TË LO-
JASNJË (gr. λογισμαί =
mendoj, kuptoj) E TË
THËTË KURORËN E SHËN
MËRIS.

TÆ PËSAE TÆ GAESINIT

TË PËSË TË GËZIMIT.

1. Tæ faluritæ, 1. — T'ë falurit lurr
- éður elð zaenaæ i *kle sënë i biri i t'inë*

20) — *dhënë së tje-*
rësh. Shembull i rallë i a-
blativit (*personae agentis*) pa
prepozitien prej.

1) — T'ë *pësmbë-*
dhjetë. Kështu edhe të *pësë*,
të sllatë, *etj.* Gjithkund me
neje, qi per gegnishtë janë
pleonastike në ket rastë. P.sh.:
pësë xânsa, e jo të *pësë*
xânsa; ndersâ, kûr nuk shpre-
him emnin, thomi: të *pësët*.
— *Mistiritjet të t'inë*
Zot. I parregulltë në një
mënyrë të posaçme na tfaqet

Matranga në përdorim të ne-
jvet. Kështu këtu e nder
shumë vende ngjeli mbas traj-
te së caktueme t'ëmmit, si
njajs, si shumës, në vend të
nenit të caktuem (e) ka të pa-
caktuemin (të). — *s e t'ë lo-*
jasnjë e t'ë thëttë,
(qi të mendojë e të thojë).
Trajtat vepruese të verbavet
perdorë dhunisht tue përkë-
thye infinitin italisht (*meditare*
e durrë). Do t'a kishie dhënë
mà mirë shqyp me veltjet
pësuene. — *të thëttë*. Si nall të
dë (të doet).

10. hiri i t' ínae Zot.	Zot.
2. Tae sinodépsuri-tae tae xéitsae Elisabétae.	2. — <i>Të sinodépsurit</i> (gr. συνδεσμός=shkoj së bashkërit, këtû: shkoj me pá, pasija) <i>të shéjtes Elizabete</i> .
3. Tae lèeraetae	3. — <i>Të lérëte Kri-shtit</i> Zotit t' inë.
15. tae Chrlxtit Zottit' ínae.	
4. Tae ducúaritae e Chrlxtit Zótit t'ínae ndae elixaet.	4. <i>Të dukuarite Kri-shtit</i> Zotit t' inë ndë kishët.
20. 5. Óáur elò egíétur ndae elíxaet ndae méstta e Urrataevet	5. — <i>Kúr kle gjetur ndë kishët ndë mest t' Urratëvet</i> .
TË PËSAE TAE DAEMBURIT.	TË PËSË TË (TË) DHËMBURIT.
1. Paracalesia e t'inae Zót ndae có-paextit.	1. — <i>Paracalesija e t' inë</i> Zot ndë kopështit.
2. Tae rachxurit	2. — <i>Të rraxurit mbë kulonët</i> .
5. mbae culónaet.	3. — <i>Të vënë të ku-</i>
3. Tae vaenaetae	
15) — <i>Të dukuarit</i> . Na u duk mà e arsyeshme të hetojm këtû nji ëmen të xjerrun prej verbit latinisht <i>ducere</i> , se sa prej shqypes <i>dukem</i> ; a se prej greqishtes	<i>Öçkéo</i> mbasi e ka shkruar me diftong. 5) — <i>mbë kulonët</i> , ital. <i>colonna</i> . — <i>të vënë të kurrës</i> , geg. <i>të vunt e kurrës</i> . Vro këtû e nder dy

tæ euróraesæ mē	tæ euróraesæ mē
10. euróraet glaembax.	10. euróraet glaembax.
4. Tae caaituritæ e erichsæ mbæ racht tæ Galvårit.	4. — <i>Të bçjurit e krigës mbë rracht të Kalveorit</i> .
5. Tae ngriehiæ-	5. — <i>Të mkrigzuarit</i>
15. sùarit è tæ vdéur-riæ ndæ erícht.	5. — <i>Të mkrigzuarit e të rdekurit ndë krígt</i> .
TAE PËSAE TAE LAEVDURIAETAE.	TË PËSË SË LËVDURIA-MËS.
1. Tae anastisuritæ tæ t' ínae Zót.	1. — <i>T' anastisurit</i> (gr. ἀναστασις, eos = të qum; të ngjallun) <i>të t' inë</i> Zot.
5. 2. Tae chxípuritæ e t'ij ndæ chélt.	2. — <i>Të hipurit e t'ij ndë qiell</i> .
3. Tae arduritæ Xpíjrit Xéit.	3. — <i>T' ardhurit të Shpírit Shqjt</i> .
4. Tae chxípuritæ	4. — <i>Të hipurit të Shën Mëris</i> .
10. tæ Xaen Marijsæ.	5. — <i>E kurrora që i klë vënë mbi gjithë ën-</i>
5. E euróra eciaie i eló vaenæ mbíj	
shéjt, qí ndjekin, shtrëgullimin e paqindresen e përdorimit të nejevët.	<i>turit</i> . Fjala në trajtë grafike t' origjinarit (<i>caaituritæ</i>) na u duk pa kuptim e këndhem kështu. — <i>mbë rracht</i> . <i>Rrad-i</i> , (-u) = mal, a pjesë malit, zdashun prej landësh.
10) — <i>glembaxh</i> . Grupi gl në ket fjalë na vjen krejt i papritun. — <i>Të baj-</i>	

gjiſthae aene- gjiſt e shqjit. Amin.
gjaeglit ë xëitit.

15. Amin.

ENGJAEIJ I T'INAE ZOT

ËNGJIELLI I T'INË ZOT

Engjaelj i t'inae Zot
paerscaendëti Maerj-
nae, ë Christi u zûn
ndae barcut tae sai
paer Spjiritit scëjt.

Thuchete: tae falemi
Maerj.

*Mbe te dijlet te
râare:*

Iaegnae vassa ë t'i-
nae Zot, cloftae bae-
aerne mûa per si fjal-
la iote. Falemi Maerj,
chjir plotâ.

E mbe te tretet:

I fjalâ u baene mis
ë mbët mē nce.

1) — *Mbe tē ditiēt tē
rârē.* — Xë tē dyen tē ra-
me (kupto: tē kumbonës).
2) — *Hë n j e.* Buzuku ka hujë.

*Ëngjelli i t' inë Zot
pershendeti Mërn, e
Krishi u zû nde barkut
të sôj për Shpirtit Shqjt.
Thubet: Të falemi
Mërn.*

Albë tē ditiēt tē
rârë 1):

*Hënjë 2) eashu e t'i-
në Zot, kloftë bërë muu
per si fjala (e) iote.*

*Falemi Maerj, hër
plotâ.*

E mbë tē tretët:

*E fjala u bë misn e
mbet me nē.*

Bogdani nje; sod kemi qe e
trajta e vjeter nje ndihet ve-
tem nder fjatë tē perbâmë;
njetash, njetë, njekësaj etj.

Rreth Gramatologjis Shqype.

Në mjes të gjithkëtij tymi politik, qì posaqe nder këto dit
â çue peshtë anekan në vendin t'onë e ka kaperthye per 'i herë
mendet e mâ të qetëve intelektual, s'e dim se do t'i dalë kvej rend
me u a lëshue syuin këtyne rreshave në vetveti mjaft monotone
të bâm edhe mâ të mezizishem, tuj kënë sod jashia aktualiteti.
Megjithkëta në stpnesë se, në mos tash, mâ vonë sugurisht mund
t'u vlejëm njatyne vullndetmirëvë, qì mirren me punim të gjithës,
na po shkruajëm: e po shkruajëm, jo me pretenzion krenar, qì të
mbahen per të pagabueshme parimet e oroet, qì po rreshlojëm
nder këto fletë, por me të vetmin qillim, qì tuj u shoshë çashqjet,
të dalë e verteta në shesh e të ndiqet njherë pa kundershim e
ndryshime.

Perpara se të çekim do pika, qì na duken të nevojëshme
m'u gortue, po diftojëm nji mendim t'onin per shka u perket bu-
rimeve të lavrimt të gjithës.

Tuj pasë para sysh gjëjen e soçëme të letratyrës s'onë,
jemi mendimi qì gjitha shqype të xieret drejt per drejt prej gojës

së popullit. Gramatologu i shqypes përveç gjûhës së gjallë të matit e të fushës, nuk kà, të thuesh, kurrnji themel, kù të muejë me i pështetë pà frigë rregullat e gramatikës. Edhe njimend: auktore të mjaftë e të fortë, qì të na gatojshin copa klasike gjûhesije, mbi të cillat të muejë nieri m'u themelue si mbi një auktoritet, për rezik t'oina na munguen. Shkrimtarët e shekullit të XVII., për në janë mât fort të çmueshem për me na dhânë dritë e drejtim nder rëmime historike tërëvolucionit të gjûhës; por, nuk mund të na vëjëni porsì pasqyrë shkrimi për letratyrtë të soçëme. Tekstat e shkrimeve të tynë janë visare gjûhe, qì do të rruhen si të mbetuna shëjte, do të studjohen me një kujdes të madh, të padàm. Vecse, me thànë se trajtat gjûhësore do t'i rregullojëm sod mbas Bogdanit, Budit e Blankut, këjo pûnë na duket një mundim i pafryt e i vshitrë, qì pengon teper përparimin e gjûhës.

Arsyeya mât e parë është, se landa, qì permahet nder botime të këtyne shkrimtarëve à të shumen e herës një gjâ send, qì auktorit vetë i à dashtë me e mendue përpara në një gjûhë të huejë e mandej me e shprehë në të veten. Posë kësajë, subjekti i këtyne është gjithmonë fëtar, kshitù qì teper pak bien rasa me u përmendë mbrendë gjûha familjare e votres e e jetës komtare të Shqyptarit. E dyta arsye është, se na gjindena teper larg sish; d. m. th. tuj kënë se gjûha, që prej at herë e deri më sod, nuk kje ushqye me shkrime klasike të padàmë, qì t'a vijojshin veprën e atyne shkrimtarëve të parë, gjûha e jonë, sikurse të gjitha tjerat në botë, shkoj tuj bà evolucionin e vet, muer shndritime e zbutime gjithnduerësh.

Mâ nget Enit e Plautit kje Çiceroni e Çezari, se jemi na prej auktorëve t'onë. E me gjithkëta perjudha e këtyne të mbramëve mûjiti e qiti poshtë trajat e atyne letrarëve të parë, bânì të kalojshin jashta perdorimi e të mbaheshin si trajta arkaike: vetem gjûha e kohës s'arët të Çigeronit u bà shtylla, pasqyra, qì ndoqen mandej të gjith shkrimtarët e mirë latin. Pse së mund të thomi edhe na, se ka gjasë qì mund të siellet shi njëky rend evolucionit

edhe në gjûhë t'onë? Trajta, qì sod nuk perdoren mât, të jenë të bukra, të jenë t'arrsyeshme sa të duesh, nuk mund t'a ngushtojëm popullin t'i pelqejë sod në sintaks të vet. Populli është arbitri i gjûhës, aj e kà në dorë, aj e rregullon mbas veshit e andes së vet, sikurse për të thotë Horaci:

“... Quem penes est vis et norma loquendi. (Epist. II. 3).

Shka sod perdoret, nesor ndron e bien poshtë, e këjo lojë luen deri qì mos të gjinden shkrimtarë të vlerët, qì t'i a njësindoren gjûhës e t'i a vën themelet e shudoshita e të patundshme me vepra letrare të padekshme të vetat.

Prej klasikëve t'onë do të kerkojëm me plotsue fjalorin e gjûhës së gjallë tuj vù në vend të fjalëve të hueja ato fjesht shqype, qì sod i kemi hupë. Prej sish mundemi edhe me qortue ndonjë trajtë gjûhësore të soçme, e cila shihet kjarhtë se është e gabueme.

Permbasi, pra, i vetmi burrim prej kah do t'a xjerim gjûhen letrare ka mbetë veç gjûha e gjallë e popullit, këtë vjen veti me u bà një të pvetun: Cila do të jetë ajo krahinë fushe a mali, prej së cilës do të mirren trajat gramatikore? A thue prej shumicet?

Po desht punëtori i cenëshem i gjûhës me njëkë rrugen e arsyes, në të përmbëlledhun t'oroëve të veta, së do të kapet me i paraqitë si të pagabueshme, për fas e t'nefas, trajat e një gjyteiti të vetem, të një krahinë, a kryedialekti të vetem, tuj qitë poshtë pa tjetër shka së pelqen me ta. T'a mbëlledhë njëherë prej gjithkahë gjûhen e gjallë e sesëcilës krahinë, t'a studjojë me kujdes, t'a perkranë dialektin me dialekt malin me mal, e fushen me fushë e, njato trajta, qì i afrohen mât fort rregullis së pergjithtë, t'i pelqejë, t'i shtijë në visar të gjûhës e dhe në kjoshin më pakicë ata, qì i perdorin. Për shëmbull: Në malci të Lezhës nder të përshëndetuna ndiehet: A jini, burra! Si jini! — Njëti mât të shumen: A jeni! Si jeni! — Për me e hetue tash se cilla mëndyrë është mât e drejta, përmbëlledhësi i kujdesshem i gjûhës do të vëjë o-roe se, cila trajtë perkon me rregull të pergjithtë, e atbotë do të

zgjedhë një, që mund të hiqë mbrenda caku të rregullave. Kështu, postë se e bën të thjeshtë gjëhen e rrethon nder megjie të caktueme e të sugurta, pakon edhe perjashtimet a shregullimet, që mjerisht i kemi në tepri.

Tash, për me kthye në shembull, që prëm, **jini** është më e arryeshme se **jeni**; perse, të gjith verbat, që në vetije, të parë njëjës të diftores qetashe, kanë në trup një zânore të fortë **a**, o me tingull të shkurtë përpara dezinence, (që më të shumten është **nij s** = ti këtë zânore të fortë shkojnë tuj e zbutë në vetije **ll** e **lll**. njëjës në e në veh. **ll**. shumës **n'i**. Për shembull: **flas**, **flet**, **flitni**; **perkas**, **perket**, **perkitni**; **shoh**, **sheh**, **shihni**; **njoh**, **njuh**, **njihni**; **ashtu**, **prà**, edhe **jam**, **jë**, **jini**; **kam**, **kë**, **kini** etj..

Të pëshitetun mbi këto parime, po bëjmë do oroe përmbi do perdorime, që po i mbledhim aty-këtu e vetem prej shkrimeve të njatynë, që mendohen si udhënjekesa, prisa në lëmë të gramatologjis shqype.

1. — **Atë liber** e botoi Ministria e Arsimimit! — **Këtë konditë** Shogunja nuk e pranoni! — Perëmoni ditues: **ky**, **aj**, e ka rasen **IV**. **këtë**, **atë**; veç duhet dijtë se **ky** përëmen, sikurse nder të gjitha gjithët tjera, edhe shqyp perdolet më të shumten si adjektiv, d. m. th. **bashtë me ëmen**, e atbotë për rasë **IV** ka trajta të posaqëme: **këtë**, **atë**, **njikëtë** etj. P. sh. **Due njikëtë**; së mund të rrij pa të. — Ministria e pranoi këtë konditë e e botoi atë liber.

2. — Çdo njeri i ka të mbetat e tija. Nëna e don **djaln** e **saj**. **l**, **e**, të tij, **saj**, **tyne** nuk janë tjetër në veti, veç rasa të dyta të përëmnave të vetijes **lll**, **aj**, **ajo**; **ata**, **ato** = i (a) **tij**, i (a) **paj**, i (a) **tyne**, të cillit na, sikurse **laint**, (eius, eorum) i perdozim porsi përëmnua pronakë, (pronominia possessiva) të vetijes **lll**. Veçse, kta përëmnua, do të perdozen vetem kuer sendi nuk i perket su bjeke-tit të folis, kû gjindet përëmnit, por i perket ndo'i pjese të

folis, po thomi, objektit. Përkundra, po kje se sendi i perket drejt për drejt subjektit të folis, kû gjindet përëmnit, atbotë do të perdolet përëmi pronak-bredhtuer (pron. poss. reflexivum) **l**, **e**, të vet (suus, a, um). Për shembull: **Muesi i don xânsët e vet** (pse xânsët i perkasin, janë të mësuesit) e i qorton gabimet e **tyne** (pse gabimet s'janë të mësuesit, që është këtë subjekti i folis, por janë të xânsëve, që kû janë si objekt. — Njket perdozim merr edhe përëmi bredhtuer i drejtë (pr. refl. directum) **vetin**, i cili do dà mirë prej përëmnit të veh. **lll**. **(a) të**. Për shembull: **Kola e muer të vllân me veti (veti i pershatet Kolës, që është subjekti i folis) edhe i urdhnoi të rrijte me të (të nuk është më në vend të subjektit, kû gjindet përëmnit, por në vend të një ëmni, (Kolës) që tash i perket një folies tjetër.**

3 — a) **Të mbetat e tij b) Rrëmat e vogla. c) dy brigje të ngushtë. Shtetet e Bashkuem.** — Nji pikë kû shkepojnë lë në të folun, por edhe në shkrim, deri shkrimtarë të mirë, është shumsi i ëmnave mashkullorë. Teper larg na kishim me datë, po të rreshtojshim këtu gjith trajtat e njatynë emnave, që, tuj ra për rrezik në dorë të gramatologjive, kanë bënë shumë një metamorfozë aq të bindëshme, sa me mëzi mund të njihen më se janë, shqyp. E njëmend; nuk t'bajën me qeshë e nuk t'ndhnojnë njheri shumsa sparodikë e pa farë shije, si këta: **Armat e brëzit**, **shtatnat**, (**shtatë**), **berrat**, (**berri**), **nipërit** (**nipi**), **pënjerrat** (**pëni**), **copërat** (**copa**), **bukërat** (**buka**), **vitërat** (**vit**) etj. etj.? Por më e zezë më duket tjetra: **gabohet**, — **kjahe**, **Zot**, të keqen! — **gjinija** e **ëmni**! **Pra**, për me pasë një drejtim të kollahtë, të sugurtë, e të themeluem mbi trajta më t'arrsyeshme e të rregull a të gjithës, lë të mbahen pa frigë këto parime: 1. — Kur një substantiv fëmnuer së ndronn gjini në shumë. **Pra**: **Të mbetat e tija** (e veta) e jo e tij. 2. — Substantivat mashkullorë, që në shumë dalin në **a**, rrujën gjithnji gjinin e veti; d. m. th. se jesisin mashkullorë edhe në shumës, si: **lisa të vjetër**; **pu-**

sa të këthellë etj. Pra: Rrema të vogjël e jo të vogla. I vetmi ëmen, q' s'i rrin kësaj rregulle është: petk = u, i cili në shumë bëhet fëmuer: petka të bardha. 3. — Substantivat mashkullorë, q' në shumë sosin n' e, e ndrojnë gjinin e vet, d. m. th. se në shumë bëhen fëmnorë, si male të nallat; fise bujare, etj. Pra: Brigje të ngushta; Shtete të Bashkueme. Këtu donë da veç substantivat asnjansë, si-domos anjansët verborë, të cilt në shumë marrin gjinin e fëmnorë. Kështu Ujina të mëdhaja; të dhimbëtuna të fortaj; **t'ardhunat e përvjeçme** etj.

Tjera pikë e shumë më origjinale na kishim me muejtë me permendë në vijim të këlyne oroeve t'onaj; por e dhâm fjalën që në fillim se do të çekëshim vetem çka na vritte veshin tuj këndue shkrimet e korifejve të letratyrës s'onë. Perse, të hiqshim me kapë gjuhën e fletorizmit, elë më atë gjuhën fare ezotike të parlamentit t'onë; ah! po, se at herë së kishim me dijtë kû të fillojmë, as kû të mbarojmë: kaq një turp, një shkandull gjuhësije jemi të shternguem të ndigjojmë mbrenda alyne kater mureve, kû është i mbëledhun palci, esenca e inteligjencës komtare, sa është rasa ka i herë me e pëvetë vetin athue fillet n' atë mndyrë aty Shqypia pastafat m'u vû në gaz! Per deri kaq poshtë nuk e besojmë se aldhedashënija mund t'i lënë me ra; veç kryetarin e Parlamentit kishim m'e këshillue të paraqesë në rend të dritës një ligj, me të cilën të shterngohen pjestarët e Mbledhjes komtare të ndjekin një kurs të shpejtë për me mësue të flasin.. shqyp! — Sa për botime të shtypit shqypiar, së na duket aspak e paarrësme të caktohet një takë ndeshkimi për të gjith njata q', pa e dijtë se ku rrin me shpë Gramatika shqype, kan guxim të mbushin shyllat e fletoreve a faqet e të përkohëshmeve me artikuj q' është marre t'i shkrujë një xânës i së dytës klasë fillorel! Na flasin kë-shtë pse na është mbushë mendja, se gjitha është themel i komsis, se krahas me lavrim të saj shkon edhe e mira e perparimi i Shqyp-nis e se këto shpërdorime prandej, këto lehtësi, më të cilën shkrim-

tarët t'onë kan faqe me e neperkambe visarin ma të dashurin, të vetmin monument të gjallë, q' mbi çdo provë tjetër e mëpron pamvarsin t'onë komtare; këto dhunë, thomi ra, q' dita me ditë i bëhen gjuhës shqype, i mbajmë pa tjetër si një atentat të rrezikshëm, q' i bëhet Shqypnis.

Të gjith shqypiarët pra, t'a dijen, kahdo q' kjosin, këdo q' të kenë këndue, çfarëdo Gjimnazesh, Liceesh e Universitetesh q' të kenë krye, se ata nuk e duen Shqypnin me zëmer, rrëhen e rrëjnë, se nuk janë Shqyptarë të vertetë, deri q' mos t'u vijë marre të flasin a'ta shkrujë një leter, më mirë, më rregullisht në gjuhë turqishte, italishte, frëngishte a greqishte se në gjuhën e nanës e të babës të vet, ne i paçin pasë shqyptarë.

Rreth Gramatologjis shqype.

Verbi.

Në kjo fletë se të gjitha trajtat e bisedës tëfaqen me vështirësi, qi e qesin gramatologun e ngratë në mëndim, po deshti pakë sa me e imtue punen; verbi, këjo pjesë aqë me randësi e folis, e bân perimënd me e kapë kryet në grusht. As s'është per t'u bindë. Tuj kënë verbi fjala mâ e perdoruna e bisedës, del në gjithënduer trajtash e shërregullimesh: mbasi per rreth verbi siellet gjithë fjalimi; është thalbi, jeta, shpirti i të shprehunit; ai vetem është i njaltueshem t'a shperblejë mëndimin të kjarët, të plotë e shumë herë edhe pa . ndimë të pjesëve tjera të ligjratës, të cilat, per fund, mâ e shumâ kanë per perlim me i sherbye verbit.

Verbi, prej fjalës latine *verbum*, është fjala vetë; e na jemi mëndimi të ruehet edhe shqyp ky ëm-nim; prejse, me shka na duket, që do perkëthim është i ligështë e teper i mangët t'a shprehë atë veshtrim të fort, qi ka këjo fjalë latine. Edhë njëjend. Çë farë force ka b. f. *Zeitwort-i* i Tedshekvet per ball të *verbum* të Latinvet?

Para se të him në çashtë, është nevoja të vëm një themel, një pikë drejtimi, mbas së cilës t'i rregulloim trajtat e ndryshëshme të kohëve e të veshëve të verbit. Në një rasë tjetër, kur na qiti puna të flitshim gjithëmbarsisht mbi ndryshime të trajtavet, qi ndiehen aty-këtû në gojë të popullit, thueshim edhë, se prej gojë të këtij populli na do të shkoshim si bleta tuj lânë e tuj marrë trajtat, qi

mâ fort perkoim me rregullatë pergjithëta; e këta po persërisim edhë këtû, tuj folë mbi perkëthim të verbit. Në këtë parim na kemi një themel të sigurtë udhëtimi në këtë rrugë kaqë të vështirë. Me këtë parim e ngushtuim çarkun e shërregullimevet, e e perjashtimevet, qi gjithëkund, por sidomos në perkëthim të verbit, ndeshemi pa da. Kështû gramatika shqype ka per t'u bâ ma e thjeshtë e e planët si per të huej qi të duen me u marrë me Shqype, si per ne sidomos qi kemi aqë fort nevojë të mirremi vesh me shogishojën.... pakë gjâ mâ kjarët.

Gjâha shqypë sod është si ujët e rrëmyeshem e njëj lumi, dalun jashta caku të vet, qi shkon tuj u rrahë e tuj u perplasë deri qi mos t'i a këtë bâ vetit njëjtë shtrat, në të cilin do të rrjedhë mandej ndrejt, qetësist e pa bishmue.

Si t'i zgjedhim, pra, sod trajtat e drejta, kështû kanë per të xânë vënd gjithëmonë; e per në shkoshin tuj prekë e tuj i peshue mirë çashtjet, së kemi per të pasë arrsyje m'u pëndue mâ vonë.

§. 1. — Infinitivi, Participi e ëmnat verborë.

Gjâha shqype nuk ka si gjâhët tjera një trajtë të posaçme per infinitiv. Tuj i vû participit perpara fjalëzen me (per të), apim kupëtimin e infinitiv. P. sh.; me folë, per të folë.

Kështû edhe në mungesë të gjerundit (e të gjerundivit) perdorim prap participin me fjalëzen tuj¹⁾. (per t' u); P. sh. tuj qeshë, per t' u qeshë.

¹⁾ Kemi vojtë verë pralle me ket fjalë: Vro nder sa mdyrë shkruhet: tu, t'uejt tue', tue', tye, tuej, tujë, tuk, tuke, duk, duke, tyke, dyke, tuk' duk'euj.

Participi del në në nder verba me zanore të gjatë a dy zanore e del n' **un** nder verba me bashkëtingllore. P. sh. i lëm, i tretun.

Me kohë gjûha erdhi tuj e bjerë të sosunt e participit; kështu qi sod per infinitiv a gjerund gati gjithëkund ndiehet vetem trajta e shkurtueme e participit, d. m. th.: trupi i verbit pa suffiks. P. sh.: me dekë, tuj dekë; me gatur, tuj gatur.

Suffiksi **m un** është rrujtë vetem në particip të kaluem e nder ênna verborë asnjanes p. sh.: Plak i shtym në mot; njeri i thym, i prishun, i hikun. — T'êmnuemt e paris; të zbatuemt e ligjëvet; të zgatruemt e Shtetit.

Per shka i perket kuptimit, participat e tashëshem, shqyp kanë veshtrimin veprues e miren m'at fort si nomina agentia. P. sh.: njeri has, shkyes; perzies (= qi han, shkyen, perzien).

Tuj l'ânë m'ânësh êmnat verborë (m'at të largët), trajtue me suffiksa **im, esë, n**, si etj. (afri-im, shterng-esë, dashhtë-ni, shkue-si), participat perdoren si ênna në gjini asnjanes femnore P.sh. Të kryemt e detyrës; të r'âmte qytetit, të ngjallunt e korpit, etj.. E këtu është per t'u v'u n' oroe se ka një ndryshim m'at të madh ky êmen verbuer asnjanes, prej êmni verbuer me suffiks **im a esë**: i pari na difton gjithëmonë nji veprim, nji punë të vijueshme; i dyti nji send, a veperi si të kryeme, të shkëputun. Tjetërgjâ është shkruemt e tjetër shkrimi, shkresa. Këshkû: Të rrênuemt — rrênimi;

të nder tuerent e nder tesa.

Gjinia femnore është e perdorun m'at fort në shuëm: Të çame kreje (njajës: e çamja); të hîmet, të perzie met, të shtîmet; mandej: të lutunat, të pëvetunat, të falunat, të dalunat. Por këto mund të jenë m'at fort prej asnjanes: të lutunt, të pëvetunt. Në njajës perdoret fort êmni verbuer femnuer me suffiks **m-e, m-ja**, në rasë IV. si accusativus temporis (= naten, ditën), lidhun të shumen e herës me një kohë t'ardhëshme. P. sh. Të shkue men ai, t'uinisë men ai, do të nisë me dhe vetë (= porsa, teksa, per njëq, pebotëqi të shkojë ai, të niset ai etj.) Të zbardhë mendrita, (Nominativ; e zbardhë mja) kam per të dalë me gjue. Por perdoret, sadoqi m'at rral, edhe lidhun me një kohë të kalueme. P. Sh. Të m'ërritë men aty (porsa m'ërritëm aty) na shtroi buken¹⁾

Pa nye perpara ndiehen të perdorun si ênna verborë femnore participat e verbavet në bashkëtingllore, por në trajtë të shkurtueme, d. m. th. pa suffiks in. P. sh. Dala e gjâs. M'at mirë hika, se mbeta. Kalypen e mbarë. Na ka marë djega. Ndesha e mirë, burra!

Participi i kaluem i verbavet transitiua ka gati perherë veshtrim pasiv. P. sh. Njeri i lavdum, i d'âm, i zgjedhun, i rrëjtunt (prej ndokujt). — Rral hetohen participia kalues verbash transitiua me veshtrim aktiv, (edhe atë herë janë adjektiva); si per shëmbull:

¹⁾ Per t'u permendë këtu është edhe një nderim krejt i posaçem me këtë dishmore qi ndiehet m'at fort kan Malcija e Këthelless: Të shkue men qi shkoj (— porsa shkoj); t'ardhë men qierdh, etj. —

Njeri i dishrue m; njeri i pasun ¹⁾ (= qi dishron, qi ka shumë). — Sa per verba intrasitive, këta e kanë participin me kuptim aktiv. P. sh. I dekun (qi ka dekë), i tepruem (qi ka teprue), i këthye m (qi ka këthye) i râm, i dalun etj..

Per deri këtu pelqejm gati të gjithë. Tash po përmendim pikët, kû ndryshoim, bashkë me oroe e gjyqe t'ona.

1. — **Gabinet e bâme, a por sëndet e blemuna?** — Me gjithëse ndiehet ndo'i herë participi i verbavet në zânore a dyzânore me dy sufiks a rresht, do të thomi, se është fare gabim t'a perdorin shkrimtarët e mirë, mbasi nuk është tjetër veç një lastim gjuhë krejt i panevojshëm e i pahijshëm. Tashti trupit të participit të verbit: bâm, shkue, ble t'i shtojm sufiks in e natyrshëm të vetin m, kemi: i bâm, i shkue-m, i ble-m; kështu e thotë populli gati gjithëkund e është krejt mbas arsyës, mbas natyrës së gjuhës e mbas gramatikës. Pse tash, pra, trupit të verbavet në zânore do t'u shtojm, përmbi sufiks të vet m edhe sufiks in e verbavet në bashkëtingllore un? S'është mjaft i bâm, të bâm-e; i ble-m të ble-me, por do të thomi (per mâ bukur keshaj): i bâm-un, të ble-m-un-a?!

2. — **Këjo punë së ka të pague.** — **Duel andej krejt i marrue.** — Sikurse në shembull të sypritreguem gabohet per excessum, kështu në këtë gabohet per defectum. Edhe njimend: Po kje se sufiks in e participit kemi shkue tuj e hanger nder trajta të përâmë prej

¹⁾ Gabinisht, mbas gjithë gjase perdoret, në veshtrim aktiv participi pësues i d'itun per idijeshem.

si (infinitiv, gjerund, bindore. etj.), në particip, si particip e në ëmen verbuer asnjans nemos e kemi ruejtë këtë sufiks; e s'është per t'u marrë para sysh që do gjykimin i kotë, qi mund të ndiehet në ndonji dialekt. Pra: Këjo punë së ka të paguem. — **Duel andej krejt i marruem.** — Të shkue m e t'ardhun, jo të shkue e t'ardhë. — I kemi mjaft krekcue dezinencat e sufiksats; të xâm vënd me ta aty kû i kemi gjete, të pështojm ata qi na kanë mbetë sod, qi gjuhâ është marrë m'u punue e mos t'i zdashim fjalët prej caktimvet të vetâ, tuj e bâ duqe të shkreten gramatikë.

3. I thâm, — i thâm; i kulluet — i kulluem; i lagët — i lagun. — Nder gramatologj, pa e peshue mirë natyren, kupëtimin e trajten gramatikore, vëhet hir e pa hir participi në rënd t'adjektivit, per të vetmen arsye ndoshta, pse ka nenin para. Por t'a imëtoim pakë sa. I thât na difton një cilëti e vetem një cilëti, (qualitas) të njëj sëndi; prandej është një adjektiv i vertetë. P. sh.: drû e thâtë. Ndersa në fjalën i thâm nuk kemi vetem kupëtimin e të thâtit (të thatimit), por njëj heri mbë ket fjalë na tētaqet në mēnde t'onë idea e pësimit të vepres. P. sh.: Nji drû e thâm e (mirret veshit prej dielli a zjarmi); kemi, prandej, këtë participin e kaluem të vertetë. Prap: Tambli është i kulluet, kur e ka ketë cilëti në veti prej natyrës; por, tambli është i kulluem, kur kullohet prej kujt me kullojëse.

Pra, sod mund të njehen në rend t'adjektivavet, vetem njata participa, qi e kanë bjerrë gati krejt kuptimin e vepërimit, a të pësimit e së diftoin mâ tjetër,

veçse një cilti të mënit njëpernjë si adjektivat. P. sh. Njeri lanun, i zhgattruem, i fjetun, i ndalun, i hutuem, i zbukuruem, i vogluem, i falun, i tretun, i djegun, etj., me gjithëse në ndonji rase të rallë mund të ditoin vetem cilti.

4. — Mësuet a mësuesat, bësht a bësat? etj. Participat e qetashëm ndertohen tuj i shtue trajtës së shkurtueme (= pa sufiks) të participit të kaluem sufiksish. P. sh.: shkue-s, bës-s, lypës-s, xanës-s. Ketë është nevoja të permëndet njëjso tendencë e shkrimtarëve me u a njëjtë këtyne participave të numër shumës dezimencen a, a tjetër, pa nevojë. Të vëm në rreth popullin, se për mashkullorë, e rruen të pandrueshme edhe në shumës trajten e njëjstë. Pra: dorëra-st (jo dorëra-sa-t); gjakpi-st; hjekës-st; mësue-s-t; prist-etj.

5. — E tretun, a e tretëne; e lanun a e lanëme, (e lanëne)? — Verbat në bashkëtingllorë së kanë nevojë të marrin dezinencë tjetër për gjini femnore të njëjstë të pacaktuëm, mbasi njëjton neni me na ditue gjinin. E tretun, pra, e jo e tretëne; pse t'ishite kështu, atëbotë në femnore të caktueme, kishte m'u dashtë të bëjë: e tretunja, e lanunja sikur e lamja, e blema prej e lame, e bleme.

(Vijon.)

Rreth Gramatologjis Shqype.

Na shkojmë, ata shkojnë; na shkojëm, ata shkojën; na shkoim, ata shkojnë; na shkojm, ata shkojnë.

Në mjes t'atij vargu të gjatë gashqjesh gjithësore, që kanë nevojë të mirren në dorë, më të ngutshme na tfaqen si domos ato që kanë të bëjnë me përdorimin praktik të perditshëm të ftyrës, që do të marrë t'jala vetë në shkrim. A ka b. t. në bisedë një pjesë më të randsishme, që hën në punë aq shpesh, sa verbi? E pra, ky deri në kohë të tashme nuk e ka stabilizue ende atë trajten e vet tipike n' orthografi. Një send kaq i thjeshtë e filluer, si shihet, merr jo më pak se kater ftyra për kahë duka.

Une u a shërkue gjithë barrën e përgjegjësis filologjvet më të mëdha se na (*Bopp, Benbow, Camarda, Meyer*, etj.) të caktojnë, se ç'illu u'at menden e vet — kahë ka mnytë të rrydhë dezinencën e tri veltjevet të shumës; d. m. th. a prej sanskritishtjet, a prej latinishtjet, prej grekishtjet, etj.; përna është vëç, se dezinencat e diura të prezentit në shumës për në sod janë in, un. Nji vertetim ky, që mund të shihet kjarë në pasqyrimin e gati gjithë verbavet. P. sh.: Na lyp-un, ata lyp-un; mat-un, mat-in (1); mbet-un, mbet-in; shkel-un, shkel-in; pjek-un, pjek-in; mbjell-un, mbjell-in. — Në zânore: Na harro-

(1) German *t + i* zbutet natyrisht shpesh në s. Prandej: *Mbsin, tressin, masin* etj. Kështu edhe latinishtja: *Natio, otio, otium*.

im, ata harro-in; mba-im, mba-in; ble-im, shkru-im, krye-im, pë-in, zë-in, etj.

Tiljeshtunë kështu kuptimi i gashitjes, t' i shkryrtojmë një ka një kater t'yrat, që shihen sod në perdorim.

Më parë shtesa e asaj ë në mjes të dezinençës (*shkoëm*) na duket fare e papëne. I kje shtunë trajtës sugruesht jo per tjetër shprehim, per vëç se si shëj fonetik i zgjatimit të t'ngllit; por n' anë tjetër nuk mendohet se me kaq shndrrohet e prishet sufiksi i vertetë e origjinat i këtyre trajtave.

Is kotë njëpër një per asyen e sypërme tfaqet ë në mbarrim të trajtës në fjalë. E njëmend; a mund të njihet dezinenca e vertetë *im, ip* në *jëm, jën, jnë*? Kjo mënyrë shkrimi na qet nder mend ato trajta të guditshme, që këndojmë nder shkrimtarët e hershëm; të cillët, pa marrë fort në dorë rregullat fikse morfologjike, shkruajtshin si n bijte më mirë per vesh e më mbarë per shkrim. Kështu: *Es gjetenë djalinë; lypinë buletë; lusinë Zotinë, në mbrenanetë, në krezinë, të dashuninë Zotinë t' anë*. Vës, si duket, analog me atë t' itallajvet kur kanë per të shqyptue një fjalë të buejën, që sosë me bashkëtingllorë.

Kështu populli i vogël itallian thotë: *Il Tot-e, lo Sport-e, Dominun-e, sanctus-e*; kanë amelsimi i gjuhës së vet nuk n a bân që të sosë fjala me një bashkëtingllorë. Këndeç s' asht per t' u gullitë kur këndojmë: *Kurrë, prapë, është, dashurinë*.

Prej këndeç kujtojmë se e muereu shkakuu edhe trajtat e shumsit t' aorisit, me bân një transformim të guditshëm nder dezinenca. Kështu, mjesa si shkujme të kësaj kohe kemi vetem *m, t, n*, (*shkue-m, shkue-t, shkue-n; gjetë-m, gjetë-t, gjetë-n*), të cillat trajta të vjetert i shkruajtshin: *shkuenë, shkue, shkuenë, gjetnë, gjetnë*, sikurse shkruajtshin: *Zotin-Zotën - Zotnë;*

per metathesë e-ja a ë-ja kaloi në fund të fjalës e në disa vende u bân aq e ndieshme, sa, sikur b. f. në Shkoder, duket si t' ishin dezinenca e aorisit jo *mâ m, n*, por *m', ne* (*shkue-me, shkue-ne; gjet-ne*).

Per t'u ndëjë më besnikë dezinenca e të vertetë *im* e *in*, kishite me na u dashtë të zgjedhim typin e tretë — *shkoim, shko-in*. Por, më një në anë, ky i kundërshton pak si teper fonetikës; e në tjetren, per udhë klasë verbash kjo mënyrë nuk mjafton t' i daj trajtat e prezentit prej atyne t' aorisit. Si mund të ndryshojë në shkrim: *Në pîn tash, prej na pîn djë? Në ngrin, ata shîn, shîn etj.?*

Mënyra e katert na duket më e arsyeshme, tue kënë se kjo, më një në anë e ruen të paprekun e të dirët dezinenca, e në tjetren ndjekë mjaft mirë edhe fonetiken. As çon peshtë pûna se zânorja para dezinenca ka një tingell pak të zgjatun; mbasi ket zgjatim mund t' i a apë prej vetit germa j që e ndjekë. Perdorimi mandej me kobë mund t'a baje ligjë një farë zgjatimi në ket vend, sikur ka bân b. f. që zânore edhe të gjata, si *ka, pra, kur*, etj. mos të shënjoen më aspak.

Mi shkronje, shkrojte, shkroqe, shkroqe; etj. ? (2)

Si mbas kralinash, që të duem të ndjekin, fare e ndryshme na tfaqet trajta e veltjes së tretë t' imperfektit. Shumica e shkrimtarvet të sotem, në çdo dialekt të shkruajnë, shkojn tue pranue më fort të paren (*ai shkronje*).

Sa per ndritshim sidomos t' atyne gergo, që, t' a kalenmen lumin e Matit mbyllasqash e pelqejn me një herë ket trajtë nder shkrime e nder bisëdë të vetat; po e shtrijm gash-

(2) Mund të ndihen e të kështojn edhe: *ti thashë*, (*thasë e thashkash*), *ai shkronish* (*Permet*) ase me tërësi t' një të shkruesit, si uard të shifet shpesh nder të hershem e mund të ndihet në Greqi: *ai piti, rryji, theji, kashion*.

tjen tue e shkollue që në rrëjë.

Dy janë sod trajtat kryesore qi merr imperfekti i diftores: njëna, në perdorim më së fortit në dialektin gegnisht, është ajo qi ka veltjen e parë: *Shkojshem*; e dyta, më e perdorura prej krahit të Tosknis, është: *Shkonja*. E qe pasqyra e të dyjave.

<i>Un shkojshem</i>	<i>Un shkonja (shkoja)</i>
<i>Ti shkojshesh</i>	<i>Ti shkonje (shkoje)</i>
<i>Ai shkojë</i>	<i>Ai shkonte</i>
<i>Ne shkojshem</i>	<i>Ne shkonjin (shkonim)</i>
<i>Ju shkojshit</i>	<i>Ju shkonjit (shkonit)</i>
<i>Ata shkojshin</i>	<i>Ata shkonjin (shkonin)</i>

Tash, tue marrë me e dë dezinencen prej themet, per trajten e gegrvet na kemi: *ishem, ishesh, ishte, ishim, ishit, ishin*; dezinenca të marrura ulë, si shihet prej verbitt, (*jam*) t' imperfektit. Per trajtat e toskrvet kemi: *nja, një, n-le, njim (nim), njëit (nit), njin (nin)* (3).

Mbas kësio pasqyre na thoni: Është krejt e natyrshme per antarët e trajtës *shkonja(m)* të thonë e të shkruajn në veltje të tretë *shkonte* (4); por na duket përshtetëllim e palidhm per gegë qi kanë *shkojshem*, t' a janë në rrugë dezinencen e natyrshme të veten, per me kanë, pa llogaritë arsyejet, — veg pse u ngjenden veshin, — trajten e veltjes së tretë t' imperfektit të toskrvet.

Sa per trajta tjera të gegrvet, këto kishin per të rë prej vetit — gjithmonë tue folë në rreth të gjithës së shkrueme, —

(3) Krahaso imperfektin tosknisht: *thajta, thajta, eji*.

(4) E këta është mirë të shprehjet, se joë trajtë (*shkonja*), — të cilën Dr. Pet-mezzi në Gramatikë të vet (f. 71, 77.) e gjetin më të vjetër, tue e krahasue me atë të gegrvet, — postë toskrvetë kanë shpreh në gojë shkruarite e shpreh. XVI. e XVII; më të per mund të ndihet edhe sot gati pa prapashim nder male të Këmbardit, të Trepshit, të Hotit, të Grudës e të Krahës.

po deshtem me e ndjekë rregullisht dezinencen e veltjevet tje-
ra (*ishem, ishesh*).

As s' është per t' u marrë në kujdes, mbas mendimit t' onë, pëna se kjo trajtë ndihet gati pergjithsisht me dezi-nencë të veltjes së tretë të synkopueme *te: Shkote, bë-te, gjuete*; s' është per t' u marrë në kujdes, mbasi shohim, se sidomos rrethi i Shkodrës shkon tue e brë ket dezinencë edhe nder të gjitha veltjet tjera t' imperfektit. Kjo thotë: *Shkoshe, shkoshin, shkoshit, shkoshin*; në mënyrë qi nuk e dën më as-pak prej veltjevet t' optativit. N' janë tjetër në Malsi të Mbi-shkodrës na bien me e ndie fort shpesh trajten e imperfektit të *jeun: Ite* per *ishite*, sikur *kite* per *kishite*; si na e vënë në pasqyrë.

Tue u nisë mbas këtij kritere, na mënjënojm të zgje-dhim nder trajtat e gegrvet atë, qi e ruen më mirë e kjarë dezinencen e natyrshme per të gjitha veltjet tjera, si të ngaj-sit, si të shumsit; d. m. th. *as shkojke, as shkoje, eji*. por *shkojke*.

Rreth Gramatologjis Shqype.

PRAP MBI TRAJTAT VERBORE.

Kemi pasë rasë të theksojm ndër këto fletë randën e verbët e njihurit zhvillimin teper arbitrar, që ka shkue tue marrë në t'ëndun të kohvet kjo pjesë ligjirartet.

Në që do liber a fletore, që të mirrësh në dorë; në që do krahinë, malsi, katund a qytet të Shqypnis së vogel e jashta sojë, të bien me ndie gjithnëuer trajtash, që merr verbët, po në të njëjten kohë e mënyrë. Kavaljetet e gjata, ndër të cilat gjitha e jonë ndëj pyllë e padllun, gjà e pazot, shkaktuen ketë kaos të çudisshem sidomos rreth lamës së sypripermendun.

Me shumë arsye Prof. N. Jokl n' «Indogermanische Forschungen» Bò. II. f. 290 sivjet, tue shfaqë një gjýq të vetin mbi ðiftongun *ue*, shkruete :

Das altb. Verbum ist eine Crux der Sprachwissenschaft...

Në Çishir t' unjisojm, ðisi nemose, trajtat e ndonji kohë ndër ato mà të marrunat neper kambë, pa qellim të ðrejtë t' u biejm ndesh mendimevet të ndryshme të gramatografvet të ðeritashem, — shfaqim shka na ðuket né mà mirë. Theksojm per soð ndonji shperðorim që është tue marrë haplas.

Prezenti i indikativit.

Çashtia është mbi perðorimin e tri vehtievevet të njaisit pa kurrfarë ðezinencet, as shëjtit. Këndohen: (Verba në zânore) *Ti shko, ai shkue; ti lã, ai bã; ti flë, ai shtý; ti zie, ai blé etj.*

Per shka i perket orthografis së këtyne e kemi shfaqë mendimin t' onë qeshë në Num. 11 të kësaj së Perk. vj. 1931.

E mbandej: (Verba në bashkingjllore) *Une çel, ti çel, ai çel; une prish, ti prish, ai prish; une nis, ti nis, ai nis; une*

mas, ti mat, ai mat; une, ti, ai mbath, përmenð, qeth, fik, lyp, ngel, njëh, liðh, etj.

Dihet natyra e gjithës s' onë, që kerkon t' a monosylabojë e kù s' i ðel, t' a shkurttojë sa mà fort fjalën. Populli, njafit të mërtijë të kuplohet, pse ðeri kù të mundet, don të kursejë sa mà fort kohë, munda e frymë. Ai shprehet shkurt: *I a ho-in frë-n kalt; me-n të gjith; i a do-in, i a po-in e i a tre-n të kushtr-n e t' a-n, të zo-n e shpis; s'e kù pã pasë sho-in: i a kò pã ndie zã-n; nu' due tjetër; gjithmonë; s' ka të pague'; mo' më prek, etj.*

Pse t' i perðorë kështu populli në gjithen e vet familjare, ani shka! Por është verte ðam të ðuken këto trajta të cungueme në gjithen e shkrueme. T' u hjekim trajtavet ðezinencat, t' a shtryðhim fjalën mu në zemer, aq sa me pasë nevojë per mikroskop per me e hetue ekzistencen e natyrën e saj, na po e shemtojm, po e vorfnojm e e shnerzojm gjithen. Munda t' i a lãm një poeti ketë liri. Por proza e qortueme e gramatografi do t' a biejë fjalën të plotë në gjith karakteristikën e vet. E ka ðetyrë, t' a marrmen prej popullit, t' a ðlire, t' a girojë e t' a qesë në shkrim të qortueme, nemose ðeri n' atë stað, kù punda i gjithës e ka gjetun fjalën.

Sa per arsyen theorike, tue lãné m' anesh argumentat etymologjikë a origjinarë, ð. m. th. me ðijlun, si ka mujtë me kënë që në fillim ðezinenca e vertetë — çashtje, që munda t' i qesë pënë filologut per me shtrua hypotheza mbi hypotheza, — thomi se, si per analogji të verbavet njëj orte, që munda të ndihen kiarë aty kù janë ruejtun mà mirë, si eðhe prej shka munda të xjerrim prej shkrimtarvet të hershem e prej atyne të soçemve, që e shkruen gjithen mà me të mendueme: *prezenti i ka ndër të gjitha vehtjet e verbavet të rregulltë ðezinencat e veta*. Per grupin në zânore: *i (nj), n, n; im, n, in*. Per grupin e atynve në bashkingjllore: *i, ë, ë; im, n, in*.

Këndej, mbasi është asht e vertetë e pamohueshme, ekzistenca e ðezinencavet ndër verba në zânore, të vehtjes I. njais e të tri vehtievevet të shumsit, ç' arsye do të jët t' u a hjekim e t' i lãm shyt ðý vehtjet tjera të njaisit, mbasi këndohen gjithkund e ndiehen në kater anët e Shqypnis? Vetem pse munda të ndigjohen në ndonji krahinë, a thue na ep tager t' a anulojm faret gjithkund? Shënjuem nalt tendencen e shkurtimit të pa-arsyeshem të popullit, me i gjymtue trajtat. Këtu posaqe munda të vrojm, se

gati gjithkund ky ka nisë t' i hajë ðezinencat e njatynë verbave q' ka në përdorim më shpesh, si b. f. *Më vijë keq; kahë po i a mba?* *Nuk di gjë; i shtijë veshët në lesh; nuk i bjë për shtat; a e do?* etj. Këndej shihet, se, per analogji të këtyne thënjeve, populli i vogël ka shkue tue e përgjithsue këtë liri e thotë: *Ti shko, ai the', etj.* Nji llasë kjo, q' s' do të mirret në dorë prej shkrimtarit.

Per shka u perket ðezinencave verbore të veltjes II. e III. të grupit në bashklinglore, posë se pëshitet ekzistenca e tynve mbë tingull të përgjyset q' populli i Gegnis e shkrimitarët e mirë u apin këtyne dy trajtave, helojm mirillit eðhe ndër shkrimitarë të hershem më kjarhtë këto dy ðezinenca. Bogðani në kohë të vet shkruete: *Nji përrallë të fortë a anderr të lëngueshme flasën të pa-fetë, e thonë, se dielli rri me bûjtun në nji gurrë o krue fort të nxehtë nd' ujë. Per të vertetë nuk mundet me u gjel-tunë rrënë më e pagashime kësoje; perse (dielli) as nuk u ngjet a z ð r i p ë n, po gjithë herë n ð r i l ë n rrethn e shekulli e na-ten n ð r i t ë n atë plesë dheu, q' u thonë: Shtat' pelqatët. (I. f. 41-42, N. 52). E ngjetti: *Kush h i p ë n e kush z ð r i p ë n* (I. 14); *letra m b y t ë n* = littera occidit (I. 58); *t i h e s h t ë n* (I. 42). — E ngjind e më vjetë para si Buzuku: *Si ti tue klënë xhuðhi l y p ë n me pin muo q' jam Samaritane? ... Ti, ne dinjë kush është ai q' t' y l y p ë n me pit...* (39 a) *E kush e c ë n ditën nuk i per-piqet kambë* (43 a). Kësi shembujsh mund të biejm gati prej gjith së mocemsh.*

Por, mjesa në ditë të sotit nuk i diktohet kund më gjurma në ðjalektin e gjallë të Gegnis, në krahin e Tosknis e ndër Shqyptarë t' Italis kanë mbetë endë trajtat sporadike: *Ti ecën, ai ikën, hipën, lypën, shypën, capën*, etj.

Na gjuhen e kemi fleksive e s' është e mundur q' veltjet e njaisit t' i kemi pasun ndonji herë të gjymta, pa ðezinencat perkate, posë veltjes së kohvet tjera. — *Tri veltjet e njaisit* — shkruen G. Meyr në Gramatiken e vogël të Shqypes (§ 88), tue folë per degë të verbave në bashklinglore — *kan p ë s u e krejt të bjerrunt e ðezinencës*. E kështu mbas tekstash së vor-fen, q' albanologu i madh aso koke pat mujtë me pasë per she-mbull ndër stuðime të veta, klasifikon prototipin e verbavet në fjalë këso ðore, pa kurnji ðezinencë në njais: (*Une*) *puth, (ti) puth, (ai) puth* etj. Eðhe me këtë rend shon: (*Une*) *mbalak, shyp, pesh, var, mbyll, ngul, nis, lak, lidh, kalp, ndes*. (§ 87).

Mbas si, më si ðuket, të pëshitetun mbi ndonji ðjalekt të gjallë i prun njëkështu ndër gramatika më të vona trajtat e pre-zentit, të cingume ðezinencash.

Nemose prej Lumit të Matës e perpietë rrall e kurr të bien me ndie të thànne si këto me tingull oksitone, si na i pa-ragein ðo boime gjysmë a krejt zyrtare: *Une po t' a nis letren*, ti pse s' po *kor*r thekmen? *Bariu këqyr* gjân e gjallë. Por: po t' a *nisi* letren; ti pse s' po *korre* thekmen? *Bariu këqyrë* gjân e gjallë.

Ne i paçim bjerrë ðezinencat e njaisit, — si thotë Meyr — së parës veltje sigure q' s' i a kemi bjerrë; pse e ndiejm gjith-kahë në Shqypnë e syperme. Dy tjerat i kemi bjerrë njimend, por këto ðezinenca të humbuna e kanë lënë ndër trajtat në fjalë kompensin e vet n' atë ë q' nëihet aq kjarhtë.

Eðhe ðezinencen e pjestores së kalueme (*vesh-un, ur*; *ðijt-un, ur*) gjithnji të njëkëtyne verbave, na shkuen tue e humbun kahë ditë e mot; por, si shperblim i kësaj, na mbet nji ë, të ci-llen të gjith shkrimitarët i a vënë, mu mbahen, nemose orthogra-fisht, të gabueme trajtat: *Me ðal, me gjel, m' u kuq, etj*; por: *Me ðalë, me gjete, m' u kuqë*; kur s' duem t' i shkruem të plotë me ðezinencen e vertetë të vet: *Me ðalun, me gjelun, m' u kuqun*.

Sa per punë të ðezinencës së veltjes së parë, është mirë të vrojim influksin e saj (*t*) ndër verba q' sosin në *tun, të*. Asht i njohitun shndërrimi q' vepron mbi ðhambloren t' zânorja i q' e nëlëkë (*t + i = s*). Kshtu, prej *une mbyti, lret-i, mal-i*, — sikur mund të nëlhen në Malsi të Mbishkodrës, — kanë ðalë: *Une mby, tres, mas*. E ket shndërrim e vijojn ndër gjitha veltjet kû kjo t ka permbas i-n e ðezinencës: *Une mby, ti mbyte, ai mbyte, na mbysim, ju mbytni, ata mbysin*. Pënë q' nëollë eðhe në la-tinishten (*t + ia, io* etj. = c). P. sh. *vicium* (*vicium*; prej kahë e kemi marrë fjalën *ves*). Frengisht eðhe: *Action, nation, partial* (= aksio, nasio, parsial).

Tashti, per të velmen arsye, si ðisa pjesë të Shqypnis nuk e ðajn më ðezinencen perkate të njaj trajtë, a mund të vë-het rregull ndër gramatikë, e a mund të shkruhen fjalët kshtu të cingume, tue u imponue krahinavet tjera, q' e kanë ruejtë rre-gullisht ðeri në ditë të sotit, q' është kapun në dorë punimi i gjuhës? A nuk i bñhet nji ðhunë Gegës të vogël ndër banka shkollore me e ngushtue mos t' a thotë e mos t' a shkruet fjalën rrumbullak, të paprishun, sikur i a kanë mësure prinðja; por të

cungueme, sikur i a paraget libri i këndimit, a gramatika e vוגel, qđ i a këne vù òetyrë me e nòjekë? !

* * *

Nji oroe tieter kemi prap mbi trajtimin e kësaj kohe së verbavet të fortë.

Çashtja është për një të ðegë verbash, qđ ndrym në rrâjë ðiftongun *ie* e qđ pësojn apofonin gjatë zgjedhimit; si: *Me sje-llun-solla, me mjeļun-mola, me vjeðhun-vòðha*, etj.

Na bien me ndie e me këndue kësaj verbash, jo vetem, si thâm syprri, pa ðezinenca në një, por ndër gjitha veltjet me pashimin e zânit mbi pjesë të parë të ðiftongut *ie*. Posë këtyne këndojm eohë: *Une heq, ti heq, na heqim*, etj.

Si shihet, tinglli qđ merr ðiftongu në veltje të ðytë të shumsit (si eohë ðerj, zbutimi i gryktorevet *k, g*, shkaktuem prej bashkingllores së ðyzueme, qđ nòjekë ðiftongun në këtë veltje të ðytë të shumsit *ni=hiqn*), ka nisë t' u pervershet eohë veltjetet tjera: *Ju siellni, une sielli*. Liri kjo, qđ kanë marrë vetem verbat, qđ kanë mbas ðiftongut një rrshitse (*l, ll, r, rr*), të cilat bashkingllore e kanë në natyrë të zgjasin shpesh zânoren qđ kanë para, si b. f. *me ðlir, m' u ngjáll, m' u kull, i fòrt* etj. Mjesa ndër verba, ðiftongun e të cillvet e nòjekë një që ðo bashkimi ngllore tieter, vijon verbi tingllin, qđ ka në pjestoren e kalueme, ð. m. th. me randim të zânit mbi pjesen e ðytë të ðiftongut (*e, ie*). Kështu: *Me vjeðhun—vjeðhi, me ðjegun,=ðjegi* etj.

Prandëj pyesim: Pse nuk thonë këta për koerencë eohë: *Une vjeðhi, ðigji, ripi, hiqi*, etj.?

Lingata e analogizmit, neper të cillin apofonit e ðezinencat, qđ janë të preme për një këtë të posaçme verbash, u a pershtasim verbavet tieter, qđ s' kanë punë me ta, — kjo lingatë, po thomi, ka marrë teper hapas e ka shkaktue kaq një pështellim, si ðomos në këtë pjesë ligjiratet, sa nuk ðijm më kanë t' i a mbajm, kur ðuem t' i kategorizojm trajtat verbore.

Do t' ishte fort më mirë të thjeshtojm punë, e ku të kemi ku m' u kapë, mos të bëjm perjashtime e shregullime pa nevojë. Kështu mund të caktojm rregullen e përgjithët për këtë këtë verbash me ðiftong *ie* në rrâjë. Këta e rruen gjithnjë ndër gjitha veltjet e prezentit, posë veltjes së ðytë të shumsit, tingllin si e ka

verbi vetë në pjestoren e kalueme a infinitiv, si t' a thrasim; si ðo të jët bashkingllorja me të cillen sosin.

Prej shka rreshtuem syprri përfundojm me këtë skemë:

Une hap-i	siell-i	xjerr-i	hjek-i
Ti hap-ë	siell-ë	xjerr-ë	hjek-ë
Ai hap-ë	siell-ë	xjerr-ë	hjekët
Na hap-im	siell-im	xjerr-im	hjek-im
Ju hap-ni	siell-ni	xjerr-ni	hiq-ni
Ata hap-in	siell-in	xjerr-in	hjek-in.

Shtojm mendimin të përdoren në trajten origjinare, si e lypë natyra e verbit, eohë këta: *Me rjepun (ropa) e me mbļeðhun (mbloodha)*. Kështu gjinden ndër aktorë të hershem e ndihen në Malsi të Mbishkodrës. Sa për trajtat: *Me ðreðhun, me breðhun*, qđ ðikur sigurisht ðo të kën ndrym ðiftongun *ie*, si shokët, shka e ðishmon aorisit i tyne (*ðroðha, broðha*), nuk na ðuket t' inzistojm; mbasi nuk u gjëjm gjurmë ndër të moçem as ndër të gjallë, saðo qđ n'aorisit ðuken si t' ishin të kësaj klase, por i lartgohe në veltje të ðytë të shumsit, ke nuk bëjm: *ðridhni, bridhni*.

Rreth gramatologjis shqype.

Fenema e orthografisë e verbit substantiv.

(*Me këné, tue qëné, me këné, me kjené, me kjené, tue klënë?*)

Kurruji trajtë nuk vret më fort veshin, as s' liden në sy ndër shkrime të sodshme e të djeshme, sa tinglli fonetik e shkrimi i verbit substantiv; i cilli, mbasi do të hije në pûné, të thuesh, për gjith rresht, fyen për së teprit atë harmonia e dishmueshme, qi dhubet të kët gjitha letrare.

E shumta e shkrimtarvet të Gegnis, të mëdhaj e të vogjel, me përjashtime sporadike, janë kapë, e si më duket, s' e kanë kurrkund menden me e lshue trajten e dialektit të vet: *me këné*. Për ball sish letrarët a shkrimtarët e Tosknis, deri dikû edhe ata të Shqypnis së Mjesme, s' duen, as s'mund të ndjejn tjetër, përposë asaj së vetes: *tue qëné, qeshë, në qofte*.

Këto dy janë trajtat më të shkruemet. Por këtë nuk do të lihen m' anesh ato tjerat, qi se e cilla krahinë reklamon ndoshta për më të drejtat. Asht krah i hapët i Kosovës. qi

e mban të rrumbullakët e të fortë trajten e vet: *me kanë, kofte*. Mirdita ka të veten: *me kjené*. Janë shqyptarët e Gëmeris, të Greqis e shum kolonj shqyptare t' Italis, qi e ruejn, trashigimtarë besnikë, atë trajten e shtegjyshtavet t' anë: *tue klënë*. Krahja maudej perdorë atë tjetren: *me kjené*.

Qellimi i këtyne pak rreshtave nuk asht signifikisht të peruzim ujeren a tjetren trajtë, as t'i imponohemi kuj — për kaq s' e kemi pretendzonin; — por vetem të fillojm me tfaqun atë mendimin t' anë, të bëm një grimë ndritshim, kështu qi të mbërrijn t' a marrin para sysh e t' a gjykojn pûnen edhe ata qi s' kanë ngacë të mirren me çastqje gjithore.

Mbas rendimit së trajtave më të para, qi janë sod në perdorim nder krahina të ndryshme, sutojm edhe ato, qi kjen perdorne nder kohët më të hershmet prej shkrimtarësh sanë, tue mbajtë rendin kronologjik:

Buznaku (1555) ka: *me clenë* (me klënë)

Matrangua (1592): *tue clauue* (tue klënë),

Budi (1618): *me chiene* (me kjené),

Bardhi (1635): *me eniene* (me kjené),

Bogdani (1685): *me xjane* (me kjané),

Kazazi (1743): *me chiene* (me kjené).

Si shihet, trajta primitive: *me klënë*, perdorë prej dy shkrimtarësh më të hershem t' anë, njeni gegë e tjetri toskë, ndryn në rrëjë grupin e vjeter *kl*. Ky grup rrokull shekujvet më të vonë erdh tue bû ato shndrimet a zbutimet e veta, e dan kështû së vetit dalë e kadalë shqyptarët nder dy rrymë kryesore: Pjesa e Gegnis mbajti deri dikû trajten më të fortë, në dag edhe më të vrashten (*me këné, me këné*), tue mos pranue zbutimin e *k-es* themelore; Tosknija, tue ndjekë ambelsimin e tingllit të grupit deri në studin më të mbramin *kâ* mund të vejte, xuer e mbajti trajten e ambel: *tue qëné*.

Zbutimi periodik i grupit në fjalë ishte një pûnë fare e natyrlume. Tinglli i rshites (1) mbas njëj gryktorje së zâjshme natyrisht do të pësojete *jotacionin*; d. m. th. se kjo *l* do të mirte tingllin e *j-es*. Edhe e shohim, se me një herë mbas

atyne dy shkruitarve të parë (*Bazuku, e Matranga*), që e shkruen e shënjuen të plotë grupin *kl*, pa kaluar mirë një shekull, grupi vjen e shkruhet *ky*. (1)

Sikurse trajta e verbit: *me klenë*, njashmë, neper të njajtin shteg, u pershkruen doemos gjitha fjalët tjera, që ndryshin në rrëjë këtë grup. Ata të hershëm shkrueshin: *kluanshtë*, *me klâm*, *i shklopët*, etj.; që më vonë u shkruen: *kyunshtë*, *me kyâm*, *i shklopët* etj.

Krahas me këto shkojshin fjalët, që ndryshin grupin e atërm *gl*. Kështu, fjalët, që në e parë shënjoheshin: *Gjuhë*, *glâm*, *me gledhun*, *me glâm*, *i glatë*, etj. erdhen e moren ftyren e tingjllin: *gjuhë* (gjuhë), *glâm*, *me zgledhun*, *me glâm*, *i glatë*, etj.

Në t'ëndun të kohës zbutimi bëni edhe një hap më përtej. Jo gjithkud, por ndër shumë krahina, kështu që ndryshe më ajo trajta e vjetër me grupet e plotë *kl*, *gl*, këto erdhen e u bënë *q* e *gj*; kështu dolën: *me qân*, *tue gënë*, *geshtë*, *gofhtë*, *tue shqepuer*; *gjurë*, *gjuhë*, *i gjatë*, *me zgledhun*, *tue gjâm*, etj.

As nuk do të guditemi gjithaq për këtë fenomen, që ndodhi në gjuhë t'ona. Shënjëto proces fonetik e gjejm krejt edhe ndër gjuhë tjera.

Që të gjykohet më kjashtas qashtja, po qesim për shekullin një fjalë, që si na, e moren edhe tjerët prej latinisht-tjet, e kjo të jët fjala *clarus*. Tue lënë m'anesë ato gjuhë evropiane, që tue e uha këtë fjalë prej latinisht-tjet e rruajtjen të paprekun grupin rrëjner *cl*, si b. f. Germanishtja: *klar*, *klarheit*, Frengjishtja: *clair*, *clairté*, po ndjekim në shjyrtim t'ona vetem italishten, e cilla në proces fonetik, për shka i perket zbutimit të këtij grupi, na ndodh në po gjuhë për gjuhë. Italishtja trajten *clarus* të latinishtes heren e parë e përdori krejt njashmë, tue i dhënë vetem dezincuat e gjuhës

(1) Sa për kohën e ndarimit të grupeve *kl*, *gl* në *ky*, *gj*, Prof. N. Joki, mendon se ndër rrethet të Shkodrës nemose, ka gjasë se ndodhi ndërrimi të vjetër 1401 e 1450. Për zbutimin tjetër të tokës (q, gj) thotë, se ka ndodhur para se e zbuten krahinat e Shkodrës. — (Kq. „Hylli i Dritës“, 1930. f. 151).

së vet: *claro*, (*Clara*, *claritate*); në periodeën a statin e dytë e zbuti grupin, si na, e kështu dhet *chiaro* (këndo *kyaro*). Fjalën e shndrueme këso dore e xhni gjitha letrare e nen këtë ftyrë hini në visat të fjalorit zyrtar. Me gjithkëta, grupi *cl* i fjalës primitive shkoi tue e vijue zbutimin e vet, si mund të ndihet edhe sod ndër dialektet t'Italis verjore, kështu thotë: *ciaro* (këndo: *qaro*). Por kjo trajtë nuk hini kur në gjuhë letrare e vëq mbet vetem në rrethin e gjuhës famijare.

E njëketë shndrrim pësen gjitha fjalët tjera që italishtja kishte marrë prej latinisht-tjet; d. m. th. ato që ndryshin në rrëjë grupin *cl* a *gl*. B. f. prej *clamare* të latinishtes dhet më vonë: *chiamare* (këndo: *kyamare*) e në trajtë dialektare u bënë: *ciamare* (këndo: *gamare*); *clarem* xori *chiare* (*kyare*) e dhetur: *ciare* (*qare*); *clarus* qiti *chiuso*, *ciuso*; *ecclesia* xner: *chiesa*, *ciesa*; *glacies* trashigoi: *ghiaccio* e trajten dialektare: *giaccio* (këndo *giagio*) e dhetur deri *diaccio*, etj.

Që këtë ftyrë e paralelizmit, që muer në ndritim të vet e njafta fjalë, si në italishten, si në shqypen.

Latinisht: *clarus*.

Stadi I.	Stadi II.	Stadi III.
SHQYP: <i>i klarët</i>	<i>i kyarët</i>	<i>i qarët</i>
Ital: <i>claro</i> (klaro)	<i>chiaro</i> (kjaro)	<i>ciaro</i> (qaro)

Nderkëq kësaj mjetë m'na bënë, cilli është mendimi i yvë në ket qashtje. Na mbajm, pse kështu na dhet në, trajtat: *tue gënë*, *geshtë*, *në gofhtë*, etj. si forma dialektare, të zbutueme deri në më të mbramib skaj të grupit primitiv *kl*; zbutim, që e ka shuatyru krejt rrëjen e hershme të verbit të shqypes *me klenë*, si pâm se e kanë pasë dikur të gjith. Me këtë ftyrë, si parqitet sod verbi (*tue gënë*) fjala i është largue për shtëpit origjinale të vet. Edhe njëmend; në shka ndryshojn për kahë tingjll e duka *tue gënë* e *i qarët* prej fjalvet *gen* e *qepë*? E pra, për kah natyra e rrëja kanë një ndryshim tepër të madh; mbasi dy të parat dalin prej fjalvet me grup *kl*, *cl* (*tue klenë*, *clarus*), mjesa të dytat rrjedhin prej fjalvet, që në-

sin me një bashkëtingëllore krejt të thjeshtë, një e-je palatiale (*canis * canis cepa*). (2)

Shto edhe se ky zbutim dialektar *q-qj*, posë se nder fjalë të vjetra të shqypës a të rrjedhura prej latinishtjet, është përpajmë e n' asht veshë edhe fjalët turqishte; p. sh. në vend të trajtës *kyçfët* (prej turq.: *kıyafet*) thuhet: *qafët*; për fjalën *kyamët*, si e ka origjinali i turqishtes (*kıyamet*), perdoret *qamët*. 3). Shkurt, dikë është zbulukë farejt prej fjalorit grupi *ky-qj*, pa mendue, se tue bënë të lupin tingujt, aq më tepër i mungohet gjithë ajo harmonija karakteristike, që e dën në shëj shqypen t' onë.

Infinks të madh, mendojmë ua, se ka pasë fakti, që grekët e sodshem, me të cillët jemi të lidhur me kufi, i apin gryktore së fortë (*α-ες*) kur e ndjekë një zânore e butë (*α, υ*), zânin e *q-es s' onë: ki, ke = qj, qe*; tingell krejt ndryshej prej atij, që i kanë dhënë grekët e gregishtes klasike, si mund të shihet në Gramatiken monumentale të *Charinus*. Në gregishte të vjetër shëj i *kappa-s*, para *qj* do zânorje u shqyptinë gjithmonë fortë. Prandej pse duhet të ndiqim në gjithë t'obë: *muqinë, qile, argilekt, antogefal, qmë* etj. Shka s' ndihet nder kombe të qytetneme të botës, të cillat i meren po të njëjtit fjalë prej të njëjtit krue. E pra, thomi, se kurruj s' i ven mendja nder në t' i thyrasin ignoranta linguistat më kompetent e botës! *Quid nobis* me grekët e sodshem?

As nuk na duket e arsyeshme trajta e Shkodrës: *me këné*.

Në të, jo vetëm se trajta origjinare nuk la një kompens të grupit *kl*, por, shka të guditë më tepër, nuk ka koarrencë kjo trajtë e pjestores me ato të kohvet tjera, nder të cillat del në shesh me një brejtë grupi rrëjuar. Shkodra thotë: *me këné*; po mirë, por n' aorist ka: *kjeshe, a kyçë, u' optativ: kyosha, kyofie*. Kështu e mban të qindrueshem këtë shkallë të zbutimit të ndermjemë të grupit *kl* në *kj*, nder gjitha fjalët

(2) G. Meyer, Eym. Woerterbuch. — Strassburg 1891.

(3) M. Ibid.

tjera analogje: *kyamshtë, kyçj, i shkëpët, etj*.

Krahi i Kosovës, tue mbajmë trajten e fortë: *me kanë*, prej grupit së hershem rrejt vetem pjesen e parë (*ka*), si Shkodra; por nemose këtë rrugë e vijon nder gjitha trajtat tjera. Thotë prandëj: *kashë, kosha, në kofie*. Kështu edhe: *me kajtë, kumshtë, i shkëpët, etj*. E krabas me të sypermet i mban gjithë një të forta ato tjerat trajta, që ndryshin dikur grupin *gl*. Kështu ka: *gathë, gá, me gán, etj*.

Mirdita, na duket, se e rrejt më rregullisht se tjerët trashigimin e grupit të zbutuem në *kj*, për shka i perket pjes-tore së verbit: *ma kyanë*. Sa për ndryshimin e zânore rrëjore e n' *a*, që ka hënë këtë trajtë dialektare *me kyanë*, — perdorë edhe prej *Bogdanit*, — na duket pak arbitrar e nuk mund të dijim, se në shka mund të pështrtet; ndoshta është influencuem prej trajtet së Kosovës kufitare (*me kanë*); ase prej tingllit lunduer t' *u e s*, që e ndjekë.

Trajta, që ka edhe sod në perdorim Gamenija etj. (*tue kënuu*) do t' ishte më e verteta, që do të kishte tagrin e egjemo-nis mbi gjitha trajtat tjera të permenduna. Por, mbasi i jemi tepër larguem, e kjo është kufizue vetem nder do skaje të ve-gueme, do të mbabet si trajtë arkaike.

Per exclusionem na kemi ardhun në këtë perfundim, të mprojmë e të pranojmë trajten me zbutim të ndermjemë: *me kyanë*, që pâm të perdorun prej shumicet së shkrimtarvet të hershem (*Budi, Bardi, Kazazi, etj*) e që ndihet aty këtë e-dhe sod në gjithë të folun. (4).

Kjo, me njeuen aqë nuk i largohet natyrës së fjalës së hershme, tue rrejtun elementat rrëjorë të grupit *kl*; në tjetren anë, prejse është e ndermjemë, mund të lidhë më një krahinat e ndryshme të Shqypnis, pa i bënë dhënë orthograffis së per-bashkët. Italo-shqyptarët, p. sh., me gjithse e shqyptojn, si shumica e toskvet të Shqypnis (*tue gyanë*), prap ata e kanë shkruem edhe vijon t' a shkruen gjithnjë: *tue kyanë*, bashkë

(4) Sa për letarë, po permendim vetem *L. Gruden* = Luigj Gurakuqin që e perdori: *me kyanë*, Shif „Vargimi“ etj.

me: *kjumshtë, tue kjâm, etj.* E jo veg se e ftyroju trajten këso dore, per një konvencjon orthografik, a tradicjonâr, por ting-lli i grupit, kû krejt, kû per gjysmë, mund të ndihet nder ta i shqyptuem edhe si është shënjue.

Por mû s'ë fortit është e arryeshme t' a pranoju gegët e Shkodrës trajten, q' paraqitem, per në mos daqin të riijn në kundershjim rlagrant me vetveti. Mbas t'bonë e shkruenju gjithmonë: *kjegë, kjosha, në kjoftë, me kjâm, etj.*, vjen prej vetit e është krejt e logjikshme të shkruenju edhe: *me kjenë*. Kështu edhe orthografisht nuk kishin per të pasë vishtrisë të madhe, kur të mendohet, se këso dore e shkruen e e shqyptuen të parët e tynë të djeshem; e se një pjesë e Shqypnis verjore ka sod në perdorim trajtat: *me kjanë, me kjenë*. Shtu edhe se nuk pëson kurrë shndrim grafik shkrimi i grupit tjetër (*gj*); të cillin e shkruenju me *gj* (*g* e zbutun), si të ting-lljote: *i gjatë*, me gjithse e shqyptojn të fortë: *i gjatë*.

Sa per toskë, e rrefejn edhe na, do t' ishte një fli teper eroike, pranimi i kësaj trajte; fli q' s' mund të pritët, as s' mund të lypët prej sish, mbasi kjo bjen me veti një shndrim radikal në mbarë djalektin.

RRETH PROBLEMIT TË GJUHËS LETRARE.

Kallxon Virgjili në libër III. t' Eneides (vv. 73-77), se ishulli i Delit (1), një nder Kykladet, qyshse e kishite pasë krijue Hyji, ëndej e shëndej mbi syperfaqe të detit kahdo e gjithsi të dojshin me e sjellë stuhit e tallazet. I n dlinmbt Apolit e, prekë në zëmer mû teper prej ndiesish evarije, — per punë q' banorët e atij vendi dikur i a paskan pasë pritë mirë t' ameu, Latonen, — një ditë prej ditësh i a ngjiti ishullit verigat titanike edhe e lidhi per kontinent mû t' aferm. Q' atëherë e atëherë Deli xûni vënd, as s' paten shka me i bû mû furit e detit t' idlunu.

Myti deri dikur vjen e i pershtatet fatit të kësaj gjihlës s' onë. Tue n gjetë kjo në mû të ploten lirin e vet, per mijâ e mijâ vjetësh, pû pasë kurr një drejtun, si mizë e pakrye, shkoi tue bû gjithnji ato metamorfozet e veta, t' arryeshlme e të pa-arrsyeshlme, si mbas andje e mbas rryme së popujvet, q' u pershkuen mbrenda knfijvet të saj. As n gjet në gjithket varg të gjatë kavaljetesh, s' po thomi një dorë Apoli, por një perjudhë dishka mû e butë e kohës, q' t' i a ngjitië kra-lin e mos t' a llyje me u perplasë si gjâ e pazot.

Sa pak e si per vegim q' të duem me i a reshtë me-ndes s' onë historin e kohvet kaotike q' kaluam, vedit na vjen

(1) Ka leu Apoli e Diana.

me thënë shka thojte per popull të vet Jeremia: *Miserere-die Domini quia non sumus conscripti*. (Lament. 3. 22). Teper, qijeni gjallë! E asht vertë një mrekull, qij kundrejt gjithatyne popujve, qij kaluen si stuhij mjes nesh, ua, posë tjerësh, mjetem me qindrone mbë kambë e me e pështue, të varrenme njinmend, por prap të gjallë e të fortë gjithen, shqypen e dashm. Këtë u perziem, u pershkuen, a ngulen kush mën pak, kush mën shum, — *Grekë, Romanë, Golë (Vizigotë, Ostrogotë); këtë Serbë, Kroatë, Bullgarë*; maudej *Normanë*, prap *Serbë* e prap *Bullgarë* etj. etj., e në këto kohët mën të vonat *Vendikast*, të cilët i a lshojn rendin *Turkent* per me u vë kapak të gjithve. Shtu këtyne faktin, qij Shqyparët, luftarë per natyrë, shkojshin *putorë* n'ushtri të kujdo qij t'ij pagnejte mirë, tue u gatue beslidhuvet fitimet e tue i perçjellë këta nder viset mën të largtat; kështuqij në të këthyem kambë shpija, bashkë me plaqkë të majme, bijshin me vëdi edhë një numër të bukur fjalësh e frazesh, xanë prej popujsh me të cilët, a kundra të cillvet kishin pasë luftue. E kështu spjegojn punen, si në glosar t'onë gjithë sod një mozaik fjalësh e trajtash gjithinduer kombesh e krahinash së botës.

Por Shqypja e shkrete e pat at ngushticen e vet mën të fortën, kur të dëtin shekull p. Kr., kije zaptue definitivisht prej romakësh; të cilët me kolonizimet e zakonshme të vetat e me militarizem të vet, kijen tue e perpi nder gjithë të romanzimit gjithsuer edhe ket gjithen t'onë; tue e bën « per një qymë ftoke » — si thotë G. Mayer (1), një gjithë neolatinë, si ndoli nder Gal, Hispan, Valakë e gjithkud kën nguli fuqija e shqypes romake. Duhet me thënë, se vetem vendimi i vishirë e i prapët i Malsivët të Shqypnis e kufizoi

(1) G. Mayer, « Die latein. Elemente im Albanischen », — Grobers Grundriss I. 4. 804.

rymen e asimilaçionit romak; tue mbetë kështu gati të shkreputma malsit prej qytetevet të fushës e të bregut detar, vendet mën të lakunemet perherë prej zaptuesësh.

Prej shka mujt m' u betue deri më sod e me shka mund të gjykohej pën i mbajtë pagë vetit, asht kot të krijojm në fautazi t'onë posibilitetin e njëj kolë s'artë të letratyris shqypë, prendue e bupë pën gjurmë në t'ëndun të shkujuvet. Shka s' mujt të kryhej, per shkak të rrethanavet nizore të kohës, prej së parësh s'onë, mbet pën tjetër m' u plotsue prej këtëj brezit të n.

Vertë se na ndollemi sod para njëj brumi, jo vetem të perziem me gjithinduer mielli, por edhe të pangjeshun kurr parandej prej duerësh s'afia të shkrimtarvet; veg mhasi barta na vë per risk në, s' do t'ij shmaugemi mundit: do të shpervielemi t'a plotsojn ket nevojë jetike, ket kryeveper viganë! Këtë do t'a punojn po me njëjt rrespekt, ndergjegje e dashmni, si e lypë randsija e veprës. Prej këtëj stadi, kën e gjithë sod gjithen do të dalë e paster e e rregullueme ajo *gjuhë letrare*, e perbashkët e e njinjishme, nemose në shkrim — per gjitha pjesët e skijet e viset, bane prej shqyparësh.

Por shka, se tue dashun vullndetmirët me i a hën punës e me marrë neper dorë shka betoja të prisim e të dalim hujlijet, qe, se deri në kupë të qiellës gohen protestat, sidomos prej vulgut, kambë dnen e kujtoja në mende të vet, se tue punue gjithen, kjo vjen e prishet. Me shka na merr mendja në, gjith shkakun i alarmamit asht, se nuk shihet mirë ai *status questionis*, nuk kuptohet në se permalohet punimi i vertetë i gjithës, qij do të perfojë modelin typik të gjithës së shkrueme.

Ankojn :

1. Po na prisht Gjitha!

E ankimi do t'a kishte at peshen e vet, të mirrëshin para sysh vetem ato neologjizme, shtrëmbimime syntaktike, fraze ezotike e arkaizme, që ndonji kryekëqyem guxoi me i shtënder shkrime të veta. Deri të jët gashja për këto e të kuptohet për punim gjithë njëj aglomerat rregullash, që e përballin të ngerdheshët, të randë e të vrashtë visarin më të bukurin, trashiguen prej së Parësh; atëherë sugurishit na t' u apim ankuesvet më të ploten arsye.

Por tjetër krejt është ai punimi i gjithës, për të cillin po duem të flasim.

Në se të cillen gjithë na do të dajm tre elementa: fjalët, me të cillat shprehim idët, e këto përballin fondin, pasunin e gjithës; gramatikën, që u ep trajten fjalvet; sëmbdami fonetiken, asë tingujt, zënet, që mund t'a thirrësim edhe muziken e gjithës. E kjo kë në gjithë kaq njërandsi, s' a vetem me vesh qdo njer me pak kulturë është i zotit t' a daj b. f. germanishten, anglishten, italishten, frengishten etj. edhe për marrë veshit kurrëgjë prej fjalësh që ndien. Gjitha e romakvet ishte një për një për gjith popujt që u romанизuen. Por tjetër tingell i dhân Frengt, tjetër Spanjolt, tjetër Italgjajt e tjetër Rumunt.

Tash, tue e pasë na kalue historin t' onë gjithmonë, të thuesh, me pushkë për fage, s' këqyrem kurr me i a lshue syuin gjithës s' onë; e cilla, lánun më njëjë anë, shkojthe për dijë tue hjerre at bukurin e pasunin e vet. Por kje shka kje. E për shka i perket fjalorit, kush është që s' e sheh nevojën të dëlohet prej nesh, shka është përparme në shqypen prej popujsh pushtuesë nemose të këtyne kohve të vona! Po thohet

mi të vona, tue pershi sidomos turqt, venedikast e deri diku edhe slart; mbasi shka hini nder kohë më të lashta (latin, greqishte e vjeter etj.), tashmë kë marrë tagrin e nenshtetësis, e, kalue njëja vjetësh, s' kemi më me shka t' a xëvendsojm, për u ngjallë së dekuni ndonji *Urras* me na ditue si folen të parët t' onë, para se të vijte nder në *lini*.

Pastrimi i gjithës, kurr mund të bëhet me hije e me masë, kush mund të thotë se është një dhënë, një atentat, që i bëhet gjithës?

Por ankimi i drejtohet më së fortë jo aq rregullimit të fjalorit e të fonetikës, sa rregullimit të gramatikës. Këtu hasë sharra në gozhdë.

Sikurse kishte me këne teper e shtymë e thâmija, se mbarë populli i gjith Shqypnis, marrë së bashkut, gabon në ket a n' at tjetren rregull; kështu është teper me thënë, se populli i kësaj a asaj krahine së Shqypnis nuk gabon. Gashja për është për ket rasen e mbrame.

Na deri dje kemi perdorë jo një shqype të perbashkët, por një gjithë dialektare, simbas krahine, së cillës i perkëtete shkrimtari. Shka sod njëni, n' at vend, n' at rasë e thotë në një mënyrë, del një tjetër njer, ngjetti në të njëjten rasë e t' a shprehë krejt ndryshe. E për, të dy thonë, se kanë folë e shkruen shqyp. Të biejm ndonji shembull. *M a l s o r i* i *M b i s h k o d r e s* thotë: *I k' p' p' p' e' hatri e s' i k' p' p' ata me me i the ato fjalë. I a tre'n të kushit'n, i dhân zjorr shpis, e e dojn e e pojn. Per int' annig'e. S h k o d r a n i* vetë: *Me këne me shku me i thënë me ardhë me më pë. Nuk kam ndë kurr kësi fjalësh. Ato mig që kjenen mramë na kan metë edhe sot mrendë.*

— *M i r d i t a s i*: *Gai që kë mustegël e perthëjme, ne geshitet këq e shko mo'n tu këme. Qe, ke a tu hile luçati. Dëllja me koberra të luçe mule i thá kreçet kurr.* — Përgjithsisht *k r a h i*

i T o s k n i s : *Miku im. Ma më të dhërrë. Sift e hapura, rrjeshtat e bukura e të shkretëra. Krahët e zi. Akoma unë duhetë i parë disa prej syresh ; me qindëra e me mijëra. etj.*

Fëvesim : E ká prishë gjuhën ai qí qortua këto mënyrë të thënimi e sa tjera të popullit? Vret veshin ndurimi ndoshta në e parë; por veshi do të mësohet. Shkrimtarët b. t. sod nuk shkruajnë më, sikur para ndonji a disa vjetre : *Burrqarë; në besë të huajre*. Por shkruajnë : *Burrqa e rrë; në besë të të huajret*. E pra, edhe atëherë, kúr së parit nisen të shkruajnë shqyp, veshët u a kanë ndie gjithmonë, si u a ndiejn sod, d. m. th. me meje a dezinenca të hângma. Por mandej, erdhen e u dhán arsye atyne, qí që me kohë, tue e peshue gashitjen, vëjslin këto grimime si pjesë të nevojshme të gjuhës.

2. Gjuhën e perbàn popullit!

Krizë shuma e bukur e sidomos fort komode; por do të mirret *cum grano salis*.

Në Shqyptarët, posë se jemi pertaca të fort, kemi edhe kryet e natë. E shohim nevojën t'í xân rregullat e gramatikës, kúr deshrojm t'a bájim t'onen ndonji gjuhë të huajen; por, kúr flitet për rregulla e gramatikë të gjuhës autare, kurkush nuk don të përvëhet me thënë, se ká nevojë me i xânë. Gjithkuj i duket, se tue e folë gjuhën, qí i msoi e ana, áshit i tepert gdo mûnd për t'a xânë me e folë e sidomos për t'a shkruë pá gabime.

..... «Xhanem shqypen e din, — thotë auktori i satyrevet «ANZAT E PARNASIT» (f. 47.) —; i a ká mësue e a rrevet «ANZAT E PARNASIT» (f. 47.) —; i a ká mësue e a rma. E jo mësue a gja, por i a ká bâ një, një.» — Oq, mentaliteti i popullit të vogël, qí vijon ende ndokund. Dënohen pá fékompetence mënyrët e qortneme të gjuhës, qí këndohen më

ndonji shkrimtar; e dënohen, vetem se s' u pëlqejn a u vrasin veshshët; pá u dënjue përpara me e përetë vedin a tjerët, se q' arsye ká mujtë me e shtý at shkrimtar me e shkruë ashtâ. Prej pritesë qí kanë me e shqyrtrue punen, kishin me dashëim me e shkruë gjuhën krejt si e flasin.

Gjitha e popullit! Fjalë e madhe; por, a din kush me caktue, se për që popull flitet? — Kje dikúr rása, qí një zyrtár toskë, për m' u mârre veshit me një gegë, pat nevojë për dragoman. Neper të përfjekuna mã të shpeshita kjo masë sod áshit zhdukë; por kush nuk ká pasë rasë me i ndie ndryshimet e forta, qí gjinden, s' po thomi ndermjet dy kryedjalekreve, por në mjedis të sá e sá bendjalekreve mbrenda e jashta Shqypnive? Shqypja e pópullit të Çamëris, s' áshit si ajo e popullit të Gjirokastrës, të Beratit, të Vlonës, të Labëris, të Kolonjës: sikurse as gjuhë e popullit të Dibris s' áshit krejt si gjuhë e popullit të Shkodrës, të Kosovës, të Kelmendit, të Krajtës, të Mirditës etj. E këtâ s' áshit gashitja për pikpamje vetem orthopike, por morfologjike, syntaktike e sidomos për fjalner.

Nën at shkallë, qí ngulë ndokush se do të mbretuojë gjuhë e popullit, atëherë vjen prej vedit, se Shkodranit, Lapi, Hotitjani, Vlonjaku, Kramjani e Beratsi ká tager t'a shkrujë shqypen krejt njashit si e gjuhë në krah të vet, mbarrë e mburshët, të latneme e të palatneme; pá mârë në krydës aspak se si shprehbet ai tjetri kufitár me të mbas atij mali a lumi, qí e dán. Atëherë vertetohet njëmend nder né nana e *Pjergut të Babelit!*

Të ngushtuem prej rrethanavet me kalne një jetë individuale e tepër egoiste, nuk mund të kemi kuptimin e njëjvepre së përbashkët. E pra, tue kënë se faktori mã i pari i kombis áshit gjuhë, na kemi doemos nevojë për një gjuhë letrare të përbashët. Bashkimi i gjuhës, áshit bashkimi i mend-

mevet, i ndiesivët e i karakterit kombtar.

Populli e ká bít at detyrën e vet, ká rrujtë gjuhën. Posë kësaj populli áshít e ká per të mbetë gjithmonë themel, a guri i krahásimít në gjuhím të gashíjvet gjuhësore. Me gjithkëta do t'a rrëjm, se se e cilla krahinë do t'i kët ato mund gësít e veta; kështátqi na nuk e gjuhím sod as në popull, mârë së bashkút, as në një pjesë Shqypnive gjuhën typike të shkrimít. Këtë na do t'a zgjedhim prej goje së popullit kësó dóre: Shka gjuhím të mirë në një krahinë s' do të kursëhemi t'a pranojm edhë na per të mirë të përbashkët. *Je prends le bien ou je le trouve*, thojtë Napoljoni. Na para arsyeje do të perkulëmi; perse vetëm tue lshue pë shoqishoqit mund të përbëjm një gjuhë shkrimí.

Biejm prap ndo 'i shembull. Hiq pjesët e Malís së Mbishkodrës, gati mbarrë Gegnija buer që me kohë mb-en. Per të mí (substantiv) e mbí (prep.) áshít njënjí. E vertetë se e trallton vedin nder shumë rása, tue u gjetë në kundërshtim flagrant me vetvedí, si b. f. kúr thotë: *me merthye*, njësá me një berrë në fjalë të përbàne këthelhet në të vjetren *me zberthye*; si edhë *mathí* (por *zathí*), *mloj* (*zbloj*), *mrûj* (*zbrûj*); veg këta Gega nuk e peshon. — Tash pëvesim: Si mundet ky me i a vù në detyrë malsorit të Mbishkodrës a Toskës, qí t'a ljerim edhë këta mb-en, per të vetmen arsye pse s' e ká má ai? — Per kundra Toska buer zânoret e gjata e hundoret. E po me që tãger mund t' i imponohet Gegës t' i lãjë edhë ai? Mbasi njena parë e tjetra s' u kujdesuen me i rrujtë, lë të bájín tash pendesën, lë t' i xânë!

Do të hiqet mëg mandej edhë friga, qí mund të kët ndokush, se, tuj u trajtue gjuhà letrare, kjo do t' i imponohet popullit edhë m' u folë. Gjuhà e popullit e se së cillës krahinë rrim gjithnjë njajó se njajó nder gjitha karakteristiket e veta.

Kurrkush mos t' a lshojë at dialektin e vet kudo qí të gjindet.

Tu u ndesheshim na b. f. në një qytetas e sidomos në një katundár të Bavjerís, të Prusjes a të Saksonjes; jase në një itálian të Pjemontit, të Puljes a të Kalabris, ai ká per të folë me në po një gjuhë germanishte a italishte, qí dñim prej libërsh së tyre. Por, t'a sjellmen shpinen prej nesh, ai me një herë në famíljë, në lagje, në katund a qytet, me shokë të vet, e dredhë gjuhën në dialekt. E prá, kanë kaluo shekuj qyshse u themelue gjuhà letrare germanishte a italishte.

5. Çe na duhen sifrimtarët e hershëm!

Edhë shrojm: Shka ká deké e hí në dhé, sod nuk do të ngjallët. Trajtat arkaike i kanë edhë gjuhët tjera letrare, e me gjith arsye i kanë qítë jashta përdorimit.

Përgjegjëmi: Kush e bân ket sprovë me i shíí per *jas et nefas* në gjuhë shka ká *Buzuku*, *Matranga*, *Bardhi*, *Budi* a *Bogdaní*, punon pá mend e puna e tij áshít per t' u dënuë në mënyrën má kategoriale.

Por, per krah këtëj dënimí vën një orë. Gjitha letrare në trajtim të vet ndeshet per orë nder vishitirsí e pengime. Në njëdis të ndryshimevet të gjuhímít per rreth njëj rregullë, ká do të bálhet má i mbarami apel? E gashíjta nuk áshít këtë per trajta gramatikore, qí janë zhdukë sod në *mbarrë shqypen*; por kemi para sýsh mënyrë të rregullta, qí i ká hupë një pjesë e madhe e qí ndihen prap sod në ndonji krahinë, sado jo aq me randsí per popull e per numer, të cillat mënyrë perkójn me gjuhë të të vjetervet. E thomi: Ata qí kanë rrujtë të pëprishmna mënyrët e rregullshme, janë *in suo jure*, e mund t' i imponohet má litrisht atij qí shkoi tue i prishë.

Marrim ndo 'i shembull: Mund të ndiesh sod: *I ati i*

këij djali, i këij djale, i këij djali. Dola prej shtëpisë, prej shtëpiet, prej shtëpis. Ky të tremu i përriu, i çilli etj. Mandej lë të vohet në sa mënyrë shqyrtohet e shkruhet adverb: leu, leu, leu, leu; repi, repi, repi, repi, etj. etj. Në gjithkë pëstjellim kuj t' i apim arsye? — Shkrimtarët e mëgem t' onë, edhe në mos paqin një vlerë në pikpamje letrare, e kanë sigurisht në pikpamje gjuhësore. E këta e thomi, jo pse ata e shkruen gjuhën, tue bërë studjime mbi të, por perse ata e shkruen krejt njësitë si u ndiete veshi. Nji punë kjo, që për në ka një randsi ndoshta edhe më të madhe, se me e pasë shkruen ata gjuhën në krye të vet.

Të mëqemt, sadoq s' janë të njëj kohë fort të kuditshme, prap n' at orthografin e vet teper të vorten kanë shprehë kjarhtë shka në sod për me e shkruen na lypet n' u matë fort; mbasi atëherë ndiheshin fort më mirë shum sende, që koha eorh tue i hangër. B. f. Diftongum *uo (ua, ue)* e shkruen të plotë e të kjarhtë edhe aty kû sod nuk dahet mirë. Ata shkruen kur: *Kuer, kucj, me muctë, tje, me vuc, me pruc, me msje, me peshitje*, etj. — *Mb* nder ta gjindet njat e rregulltë, e, shka është më teper për t'u theksue, gjindet nder gjith shkrimtarët *gjeje (Buzuku, Barshi, Budi, Bogdan)*. Ashtu thuej edhe për *nd*. — Gjëjm mandej sod në popull trajta e perdorime sporadike, të cillat na nuk kishim me ditë t'i kategorizojm, po mos t'i kundvojshim me shkrime të të hershemvet; kû sugjerohemi, se shka është për në sod një fenomen i çuditshëm, për ata ishte një gjuhë, një rregull e zakonshme. Nder në b. f. sod kaq janë ngatrrue rasiat e ëmmit, kaq kanë shkue tue i a xânë vendin njena tjetrit, sâ nieri nuk është kur i zoti t'i zhvillojë, po s' pat para s'ish shembujt e të vjetervet.

Këta por, nuk don me thënë, se shka s' perdoret më e shka rrota e kolës. Kâ shkue tue brë, të ngjallët edhe një

herë. B. f. grupet *kl, gl*, — me *klonë, me klon, klshka, glunë, i glonë e i glatë*; mandej trajtat arkaike, si: *Kurrej, kurrejt, i tuncj, i sognaj, për jashtan këndij, aqa, kaga, hujë, etj.* — Trajtës s' ablativit shumës të caktuem: *lopë-shit, qiell-shit, male-shit*, të cillit, — biq ndo një rasë teper të vegjeme, i kâ hupë krejt fara, sod nuk kemi më q' i bëm; do t' a lëm të bieret e s' mund t' a qesim për dhuni në perdorim.

Prap kundra të vjetervet thohet:

Gjuha shkron tue bdm ato perparimet e vela'

Të spjegohemi. Perparim don me thënë perherë një hap permirsimi, a lehtësimi, që bāhet mbrenda caqervet të logjikshme. Tash, një pjesë e madhe e Gegnës shkoi që me kolë tue bjerrë skajimet e verteta të genitivit e të dativit shumës: *Barin i berrere-t, blerimi i fushave-t; djelmere-t të Mashit, krojeve-t të freskta*. Mandej nder verba, për shka n perket skajimevet të shumsit: *Në shkum-e, him-e; ata s' e gjeën-e e duan-e*. Krabi i Tosknis e la, posë tjerash, edhe trajten e ablativit njejs të caktuem: *Zot shtëpije-t, mish lope-t, leuë ujku-t, pluhun duhanit-t*. Mandej filloi të mairë dativin e veltorit *ua* si subjekt: *Nëve kemi shkuer, neve jemi të gësuer*. — Edhë: *Koh' e vë, Shqipni' e brë, kâl' i buhul*.

Kush thirrë *perparim* të goroditunt e trajtave, gjimtimet e elementaret perbasë të gjuhës, të pëstjellimemt e natyres së fjalvet, nuk është më të. Perse na do të kemi para s'ish gjithmonë faktin, se ky proces a ndryshim në gjuhë t'onë ndolli, jo mbrenda njëj kohë, mbasi ishte themelue gjuha typike, por u bā lirish, kûr kjo jetojte *ezex* e nuk kishte kurr një t're që t' i a rregullojte vrapin.

T' a studjojm çastjen e perparimit gjuhësor b. f. në

germanishten a n'italishten. Ndryshon gjuhë e *Luther-it*, e *Sachs-it* e *Opitz-it* prej asaj së *Grillparzer-it*, të *Lenau-t* e të *Hugering-ut*; sikurse ndryshon gjuhë e *Dantit* e *Boccaccio-s* e *Petrarck-s* prej asaje së *De Amicis*, *D'Annunzio-s* a të *Pascollit*.

— Por ky ndryshim, qi vertetohim nder ta, ká gjithmonë të përvunnt krahë zhukurimi e lehtësimit gjuhësor, *pó i* *prehtë elementat themlorë* e të *rregullshëm të gjuhës*.

Tue perfundue.

Gjinëla letrare nuk gjendet qatë në popull.

Nuk krijohet prej letërvet, por do të zgjidhet prej kra-
huarvet të ndryshme të mbarë Shqypnis.

Zgjedhë një herë si themel dialekti i shqypës s' Elbasanit, qi shënjon qandren e Shqypnis së sotme, e dâ kështu në parim gashja e fonetikës, âsht e kotë të bieremi tue luf-tue per njabin a tjetrin dialekt a nendialekt të sa viseve të ndryshme, bannë prej shqyptarësh.

Me kaq s' don me thauë, se do t' a marrim shqypen mblyllasjzash prej djalektit të zgjedhur; por do të këqyrim t'i kundrojm trajtat e shtrumbta e të palishme me ato mâtë rrejtunat e mâtë rrëgulltat e mâtë bukrat e ndonji krijime tjetër. E kështu do t' a bëjm tue e peshue gashjen ndëshm e me ndergjegjë. Lé të riheh perpara pikët e kundershme deri të dalë e verteta në fagë e t' a shohë kjarhtë e dashët a në mos pasët ngae me marrë mbrapa këto studjime, t' i bindet nemose kompetencës e mundit të tjerëve.

Nji oroe tjetër. Nuk do të demoralizohemi gjithaq, tme
betne ndryshime edhe të mëdha, sidomos orthographe, nder
shkrimtarë vetë. Gjitha në trajtim të vetin do t'i kët doemos

këto të mbëta. Tue n rrallë gashitjet gjëhsore shpesh, e tue n
mundue me shkru n uji tërë kujdesi, orthografija tash
yjen vedit tue xamë vend. Mos të kujtojm se na të sogent
kemi per t' i a merrim n me e pë gjinben letrare omnibus ut-
meris të trajtume e të kryeme. S' do të harrojm se sa mudi,
lufta e koha n lyp perpara se të xjshin vend aty ku gjinden
sod gjinhët e popujvet të qytetnue t' Europës! E ku n rrjim
na mandej atyne per numer e perparim!...

Nji përgjegjës nderkaq, edhe teper të madhe e ka ministria e arsimit në të përbërë e në të pranmen të tekstvet shkollorë. Nder ta do të jët eliminuë çdo veçanerë e ndonji krahinë e përgjithsisht nuk do të pordoret kurrgjë, qimos të jët teper e kjiartë e e pranmen tashmë prej shumice.

Çashtjet gjuhësore do të shkojn tue n rrabë systematizist e per kadale; prandej, mbas mendimit t' onë, nuk do t' ishte e arsyeshme të ngrehen në ket nderkohë *komisi letrare akademé*, per me i këputë takativisht çashtjet e me e urdhnuë pá tjetër zbatimin e ligjvet, qi ata tre kater misa kanë mujtë me pré në nji mbasditë. Në nji punë kaq delikate, qi prekë mu shpirtin e kombit, do të shkobet fort tue n matë. Trajtimi i gjuhës letrare nuk do të jët nji gjë per dhuni: Kjo do të vije vedit e se i cilli do të shkojë tue pranme në shkrim të vet njato mënyrë të qortueme, të pordonne prej mât të zellshemve; edhe në dlashtë, mos t' i pranojë perpara se t' u a kuptojë arsyen.

N'anë tjetër s' do të jemi aq pesimist, në vertetoshim ngurrime në ket vëper. Puna lyjë durim e kohë. Me kaq shka kemi sod jemi të suguruem v'idealit e njëj gjelhettrare, qi mund të xajë një vend më nderi, nder shogë, pinnë tash sá shëkrij.

MBI REFLEKSIN E VLERËS FONIKE TË DISA TINGUVE TË LATINISHTES NË SHQIPET

Tue genë se latinishtja sot konsiderohet si një gjuhë e vdeknut, prandaj jashtë kontrollit, këndeje ndodh që shqiptimi i disa tingujve të saj lëkundet simbas vendëve të popujve që i lexojnë.

Gjeografikisht, mbasi na shqiptarët ndodhemi afër, historikisht patëm përpjekje të vazhdueshme me popullin italian, kështu nuk është çudi të kemi huejtun symbylltas edhe shqiptimin e disa tingujve të latinishtes ashtu si ma vonë i shqiptuen italianët, të cilët nuk u japin atë vlerë si të parët e tynë, latinët. P.sh. tue fillue nga diftongjet *ai-, au-, ae-, oe-* asht e dokumentueme se këto, qysh në kohën e latinëve, kishin ndryshim në vlerat fonike, — ndryshe i shqiptojshin këto njerëzit e shkollës a me kulturë e ndryshe populli.

Të parët i shqiptojshin qartë e damas të dyja zanoret e diftongut. P.sh. *caelum* (lexo *kaelum*); *praedam laevus*, *coecus*, *coetus* (lexo *koekus*, *koetus*). Kështu e jo si i lexojnë na sot, mbas italishtes: *Celum*, *preda*, *leuus*, *çekus* etj.

Këto diftongje vulgu romak i pëmbildhte, tue i monofongizue ma të shumtën në o-. Kështu e dëshmon vetë Pompeu Festi, gramatolog dhe epigramar latin i shek. II, i cili aso koha shkruente tekstualisht: *Piscem orata Latini ita vocabant a colore aut quod rustici dicebant orum aurum* (aurum), dmth. «Peshkun *orata* latinët e thirrshin kështu nga ngjyra e airt, të cilin katundarët e quejshin *Orum*». Krrhaso edhe *auricola*, populli *oricula*, e cila ma vonë dha në italishte *orecchia*.

Biem këtu një shembull të çuditshëm dhe fort interesant. Ndër romakët e hershëm ndihet *causa* njerëzit edhe *cosa*; të dyja po me të njëjtin veshëtim. Mirëpo, ndërsa njerëzit e shkollës thojshin *causa*, vulgu thoshte *cosa*. Italishtja ma vonë mori e shtimi si nianën si tjetër në fjalor të vet, tue u dhanë madje secilës nga një kuptim më vetë (*causa* - shkak e *cosa* send).

Si shihet, diftongu latin *ai-*, ma vonë *ae-*, erdh e u pëmblodh në vulgaren o-. Kështu f.v. në fillim ishte *Caiser*, mandej *Caesar* e së mbiramit *Cesar* (lexo *Kaizer*, *Kaizer*, *Këzar*).

Prandaj, po deshem me i shprehë diftongjet në fjali, tue u dhënë po atë vlerë fonike, që u jepshin latinët e vërtetë, na do t'i shqiptojnë të dyja elementet e diftongut, krejt damas. Kështu: *Kaëzar*, *praëda*, *aes-aeris*, *dekuus*, *aerumna*, *daëmon*, *destimo*, *foëtidum*, *laëvus*, *poënieit*, *poënitus*...

Tingullin c- përpara çdo zanoreje, të fortë apo të butë, romakët, si ndër të tjera siguron në gramatikën e vet fort të çmueshme *Augusti Shejndleri*, — e shqiptojshin përhërë si k-. Ata shkrueshin f.v. *Cicero*, *carcerem*, *calceus*, *civitas*, *cicuta*, (ludi) *circenses*..., fjale që pa farë dyshimi, romakët e vërtetë i lexojshin *Kikero*, *kankerem*, *kalkeus*, *kivitas*, *kikuta*, (ludi) *Kirkenes*.

Po shi mbi këtë pikë shkruente aso here edhe Viktor Pizani, Profesor ordinar në Universitetin e Milani: «Asht mirë të dihet se tingujt c-, g-, për latinët ishin, para çdo zanoreje, gjithmonë *fytore* (grykore) (k-, g-). Ashu edhe rrokja *ti-*, para një zanoreje duhet të shqiptohet si dhambore e shurdhët (t-); ndër diftongjet *ae*, *oe*, duhen shqiptue të dyja zanoret *dambas*-1).

Që këtu prapë ndonjë shembull: *Gens Claudia* shqiptohet prej popullit (vulgut) *Gens Klodia*. Kështu edhe latinët e vërtetë, ata të shkollës, thojshin *flaurus*, *plaustra* etj., ndërsa vulgu thoshte *florus* *plostra*.

Njëkohësisht, me dhamboren e shurdhët (t-) shqiptonte latin i fjalët *patientia*, *otium*, *oratio tertia*, *vitium*, *oratio*, *statio*, *promitor*, *pretium* etj., e jo *pacjencja*, *ocjurn*, *oracjo*, *tercja*, *vicjurn* etj.; sikur i shqiptojnë na sot simbas neolatinëve.

Edhe na shqiptarët në fillim, sigurisht njëkështu do t'i kemi shqiptue këta tinguj, sikur i ndienë nga romakët e vjetër; por ma vonë erdhën e i zbutën simbas italianëve (vendikasvet).

Gjermanët si i ndienë nga romakët, krejt ashtu edhe i pranuen e i mbajtën. Që, p.sh.: *Kaiser* (nëpër *Kaesar*: *Caesar*); *Keller* (lt. *cellarium*, shqipto *Kellarium*); *Kerker*, sigurisht jo nga *Carcerem*, por nga *Kar-kereim*; *Kirshe*, sigurisht jo nga lat. *cerasus*, por nga *Kerasus*. Arësyeja asht se, po t'i kishin ndi gjermanët nga latinët këto fjale me c-, pa tjetër kështu edhe do t'i kishin shti në gjuhën e vet. Emni gjermanisht *Zelle* (shqipto *Cele*) dëshmon se këte ata e morën jo në kohën e okupacionit romak, por u hini atyne fort ma vonë, nga misionarët, dmth. atëherë kur nuk shqiptohet ma *kela*, si herët, por si ishte e zbutun prej neolatinëve -*cela*; kjo dha në gjermanishten një *Zelle* (lexo *cele*) e jo si thamë ma sipër, një *Kele*!

E, për me na njëkë çdo dyshim, të vërejmë lëkundjen e ortografisë së këtyne fjalëve ndër vetë latinët, të cilët, herë shkrueshin *pulcher* e herë *pulcher*; herë shkrueshin *coquit*, e herë *coct* (lexo *kokti*).

Prandaj, si shkruen Prof. Gotfred Kopola, romakët e hershëm, sigurisht që thojshin edhe *genus*, *ingenus*, *gigas lagena* (si e kemi rrejtë edhe na sot) e nuk thojshin *gjenus*, *ingjenuus*, *gjigas*, *lagjena*, sikundër shqiptojnë italianët sot.

Një provë e fortë se latinët i shqiptojshin këta tinguj ashtu sikur u tha ma nalt, asht edhe kjo: Kur grekët e hershëm e bartën e e shtinë ndonjë këso fjalësh latine në fjaluer të vet, ata i shkruen krejt ashtu sikur i ndienë nga romakët, p.sh. *Kikero*, *Kerberus*, *Kentiberti* etj. (romakët i shkrueshin: *Cicero*, *Cerberus*, *Centiberti* etj.)

Kaqë sa për të ditë atë *status questionis*, si qëndron çashja e shqiptimit origjinar të këtyne tingujve në diskutim. Por praktikisht,

sot nuk mund të kthehem prapa, për të ndreqë rrymën që ka marrë kry shqiptim të na rrokull shekujvet.

Sikurse francezët b.f., italianët, gjermanët etj. e kanë adoptue secili shqiptimin e këtyne tingujve të latinishtes gjithësi u pëlqer tue e përkue ma mirë në gjuhën e vet, kështu mund të vijojmë edhe na t'u apim tingujvet në diskutim po atë vlerë fonike, e cila ka hy tashtma ma fort në përdorim.

Kjo vërejtje synon sidomos përta i përket unifikimit të shqiptimit të latinishtes ndër shkollat tona, që mos të ndodhë ndonjë dallim shqiptimi ndërmjet profesorëve, që kanë krye studimet në Itali, Frankë etj. dhe atyre që kanë krye studimet në Austri, Gjermani etj.

URRETJE MBAS URETTESH...

Rreth nñaj Studjimi Gjãhsuer

VRETTJE MBI ARTIKUL E VRETTJA PRONËS TË GJUHËS SHQIPE prej D. Ndrë Mjellës — Shkodrë, Shtyp. "Zoja e Paperlyme", 1934. — Me gëzim peshëndetëm botimin e këtij studjimi; aq më tepër,

pse ishin shumë ditë që e pritshim. Studjime ditunore mbi çështje të gjuhës ndër në janë tue kjenë fort të rralla, ndoshta pse më të vishirat e

mã të mundëshmet; por n' anë tjetër, velen neper ketë udhë trajtat gjith-sorë, sidomos ato mã të kundershmetet e të pasgurtat, mund të mbërrijn nji ditë me xanë vend e me veshun atë karakterin definitiv të vetin. Jo mbyllsÿzash, mbas paragrafesh taksativë të njëj komisiioni a akademije le-trare, pse sod është tepër heret, por mhasi të rrihen e të shoshiten per ka-dalë prej njerzësh së gatuem, themelohen rregullat e gjuhës e hijn në përdorimin zyrtar.

Nder këto pak fletë xam me e çnuem edhe një herë mã fort zotën e qindresen e botuesit, i cili, tue i shkue per gjurmë Prof. Pedersen-it, u mundue me prù pak dritë në çështjen e errët t' artikujvet e të përmunavet pronarë.

Gjithnji, tue pasë para sÿsh qellimin t'i mbërrihet së vertetës së kerkueme perherë e mã me siguri, me gjith çmim që rrëfem per Albanologun e Copenhagen e zhvilluesin e mendimevet të tija, marrin lirin të bëjm per rreth këtyne vrejtyevë edhe vrejtyet t' ona.

Theza e studjimit permbahet nder këto tri pikë: a) sosjet a dezinecat caktuese t' émnavet, të quejtuna ketù artikuj (ros-a, rosë-s mali-t etj.); b) artikujt parvüsë (shpja e Pietrit, mali i natë, i miri, e ama); si edhe c) përmnat pronarë (pronës) — që s'janë tjetër, veç elementat e pë-émnit difues (ase caktues) të veltjes së tretë „në shkallen O gjatësije“.

Per t'a mprojtun ketë thezë, auktorit shihet ke i u desht me e persjellë neper shÿqe fort të ngushta ujt e me e prù si përdhuni me blue në mulli të vet. U ndesh në shum pengime, që ishin në kundershtim, kù me gjithë të folun, kù me dokumenta të shkruimit të hershem; vishitrsi, që kishin nevojë të skjarobeshin mã fort, ndonji herë kalohen nen heshtim, e provët e prùme vende vende na duken pak të ligshita. Theksojm ndonji.

Prejse perëmoni difues në hjektoire ishte sÿ, so, per t' i ardhun këuj, u muer e u thirr hjektoire trajta e lindores s' émnit (rosëç). Puna ecte mirë per fëmnorë; por per mashkullorë, që s' pat kù me u marrë uhá nji trajtë me sigmen per caktim, u bã pûna me suponuem, se dikur paska kjenë hjektoira e tynve malis në vend të malit, si e kemi sod. Por nuk u forcue e para me një shembull të vetem të xjerrun prej së hershemsh — të cilët do t' a dijsin, nemose mã mirë se të soçent —; e per të dyten u prù ndonji e thãmne sporadike ndie në popull, edhe ajo paraqitun si e dyshimtë; prej së vjetersh kurrgja.

Hjektoira „rosës“

S' ka shum e nder këto fletë na rá me e rreshitue mjaft gjatë

mendimin t' anë mbi kategorizimin e rasavet t' ëmmit ⁽¹⁾. Aso here thojshim, se të vetmet trajta të hjektores, që ngjihen ndër shkrimtarët e hershëm, janë: *rosë-l*, *mal-l* për njajs e: *rosash-il*, *malësh-il* për shumës. Trajten *rosës*, *malis* nuk kemi mundun t' a gëjëm një herë të vetme si hjektoe, sado që s' e mohojm mundsin, — në gjith vepron e Bogdanit, të Budit, etj. Këto dy janë edhe të vetmet trajta, që kundrohen gjithkund ndër paradigmën e rasavet të më së parës Gramatikë shqype (*Da Lecce, 1716*). Trajta *rosës*, d. m. th. trajta e lindores, filloi me him në përdorim, tue xanë djერი dikuj vendin e hjektores, këta dy shekujt e fundit. Na duket prandaj, se i bāhet lak arsyetimit, kur, vetëm për me xjerrun sigmen në hjektoe, shkohet me i u peshpirtun lindores. Mbandej, *rosës* asht aq hjektoe njās, sa asht *rosaveel* në shumës. Të dyja *sod* i merr populli si hjektoe. Ai thotë: prej *rosës* e prej *rosel*; prej *rosaveel* e prej *rosash*. Por auctorit të studimit nuk i bini në punë kjo kështuqejtuna hjektoe shumës (*rosaveel*), edhe nuk e rendoi në paradigmën e rasavet.

E se as njena, as tjetra s'janë hjektores, mund të shihet me një herë, kur t'i krahasojmë këto me zyrën a sherbimin që bëjnë për natyrë hjektores e verteta. B. f. sod mund të ndihet: *s' e hog kurr liarin prej qafës*; por nuk mund të thohet: *m'u hiq qafës*. E këta ndodhë për të vërmën arsyë, pse trefa *qafës* nuk është hjektores: këtë zyrë e kryen hjektoresja e vetetë *qafet*. Prandaj thohet vetëm: *më duet mendjet*, e jo *mendes*; *më rrëshiti dorët* e jo *dorës*; *nuk dal shpijet*, e jo *shpis*; *u dëshquajt* e jo *shquajt*; *lekurë dhelqet*, e jo *dhelqës*, etj. etj. Ka me ardhë ndoshta koha, që ka me u thënë: *m'u hiq qafës*, *më rrëshiti dorës*, etj.; por me qaq deshmë të theksosjve, se këtu kemi punë gjithmonë me jindore, që tash vonë kanë nisë të perdoren si hjektores të varshme nga prepozita *prej*, e shprehun a e nenkuptueme: janë mënyrë syntaktike të per të frekta e nuk mund të përdoret mbi to baza e njëj studijimi gati krejt etimologjik,

Mos të mendohet mbandeq, se mund t'i iket vishtrisë, tue marrë nder frazet e nallregueme, në vend të kështuqequnes hjektoe (*trošes*), hjektoen e packtueme (*trose*), d. m. th. *më rrëshiti dore*, etj. — *Perdorimi*, mbasi i a lupi gjuhës gai krejt faren e hjektores së caktueme shumës (*hjeshtësh-it, malesh-it*), tue i a hëngrë shëjim cakues (*ti*), e këta qyshë nder kohë më të lashta; më vonë nisi me i a bën këtë operacion tue e cingue dezinencet (*ti*), edhe hjektores së caktueme njajs. Kështu, ka vende ku bëhet e pakjennn krejt kjo trajtë (*troset, malli*); dikû per-

(1) *Hylli i Driës, Máj, Qershuer 1931.*

doret përgjymash, e dikur ende asht e ruqum e perdoret e plotë, si

[illegible]

(1) *Me u nginjum kanë të vjetert për të sqmën; me u ngim.*

(2) *Jela e së Lumës Virgjin Miri, etj.* prej D. NDRE MERRËS — Shkollë D. "Zoja e Paperlycme" 1930.

(3) Mjersht auktori i këtyj studjimi, sadoqi qyshtë në fagen e parë e thok-
son këtë pikë gramatikore, tue e dënuë përdorimin e Shkodrës në shembullin: *veste*

e ëmrit të caktuem. Kështu vetë auktori posë se e perdorë në ndonji vend si: është shëj *largimi* (18), kur don me provuem se trajta e hjektores së caktueme e mashkulloret njajs (*malis*) ndihet edhe sod në popull, pyetë, gjithnji mbas popullit: „E sejtë është këjo dërrasë? — *Greinis*“ E më natë (17) paraqiten si shembuj hjektoresh së caktueme lëndet a brumit: „Të tana ballet *guvis* s' lmuë — Anash krejt *guvis* s' lmuë“.

Per mbasi trajten e hjektores së caktueme shumë (*rosash-ti*) e boren që me kohë të gjitha krahinat, si me pasë bā gjatë bashkë, e e caktuemja e njajsit qindroi mirë djeri në ditë të sodit në një pjesë të madhe të Shqypnis; a dihet pse do t' a dënojm këtë e do të lidhemi me një kompromis me e qitun jashta perdorimit, per të vetmen arsye pse „zakoni i pergjithtë kishte me e lypë“? E kù do t' i kategorizojm trajtat adverbja-re, si: *kerel* (herë-a), *krejt* (krejt), *molt*, perdorun anekan në Shqypni?

Mbantej sosja e hjektores së caktueme (*t*) e ka themelin, e e gjen arsyen e vet në sosjen e perbashkët të gjithvet indogjermane, qì kanë e shuma *ed*, *od*. Kështu Ind. e Vj.: *asedi* = (prej) kalt; Lat. e Vj.: *Gruicod*, *sententia*, *marid*, *facimed*, *elj*, e n' Oskairishien kemi: *Tris-tamentul* = testamento, *ligud* = lege, *dolud* = dolo. Kjo sosje e hjektores nisi me rām mē sē part nder dialekte itallike (në gjuhën *umbryane*, *sabryane*, *velshjane*) shka ndodhi mē vonë edhe në latinishten. Në Plautin mund të këndohen ende: *mel*, *ted*, *sed*. Mjеса në Sanskritishien e në Zendishten është si në Shqypen sosja e hjektores *t*.⁽¹⁾

Me kaq deshtem me thënë, se këtu s' është nevoja të bëhet gash-tje analogjjet, shka do t' ishte element i natyrshem i gjuhës.

Hjektorja mashkullore „malis“

Sa per hjektoeren e jashtëzakonshme të mashkulloret në njajis (*malis*) nuk mund të pelqejm me auktorin, nemose djeri sa mos të biliten

e njai Shkodranit; gjatë botimit mbantej dān si me e qitun në harrësë. B. f. Traj-tal e ndryeshme të këtyne dij pashqyracel; (e aty ngjat: per sosje të tynel); prej sosjsh s' atyne ëmnaet (8); në mbarim të një ekzanerit; prej një prēmim dëlqes (12); arresgjeja e këti shnderrimi; shembulli i këtyne ëmnaet (15); nderyjet të një ëmrit e të një adverbit (19); prej një adverbit; të pshitetun një ëmrit (20); prej kësi artikullit; burimi i atyne grimeacel (25); në krye të çdo mësimi (30); rreth këno-rës nubr. të kësaj fatoes; arresjenat e kësaj mënyrë (31); para një fjaltës, etj.

⁽¹⁾ Kq. Ausf. Gram. d. Latein. Sprache. Dr. R. KUEHNEN — Hannover 1912. — Bl. I. § 61. 6.

Kq. edhe: K. Vergl. Gram. d. indogerm. Sprachen. BRUGMANN — Strass-burg 1903. N. 463.

provë mātë kjaria. Si thām, në s' na ka rā kurrkund me e këndue. Tin-lli i fishkullores (*s*), qì mund të ndihet në ndonji rasë në malis, per në është jehi, resonanca e artikullit të hjektores qì perpara, nuk ka shumë, ka kjonë perherë i qindrushem per të dyja trajtat, per të dy numrat e per të trija gjinit; sē. B. f. per Bogdanin janë familjare të thāmet: *Kohet sē delës*, *vjetit sē Krishtit*, *doret sē ferrit*, *jashë shtraitit sē vet*. Kështu e kanë perkimin e vertetë konstruktet e shqypes. Sod këto bājn nëshy-pje, pse i kemi hijerë; e kur i ndiejm në ndonji të thāme të trashigje-me na duken cudli. Me kohë këto erdhën tue marrë ato shtrajtimet (trans-formacionet) e veta, qì mësyjn të gjitha kanë theksitija e shkurtimi i trij-tavet. Na dājm tri shkallë, qì kreu koha në perdomimin e këtyne konstruk-teve: I. Trajtimi i plotë, origjinār, kje si pām në Bogdanin: *Moltit sē jetës*, *doret sē parë*, *duhantit sē murtë*, per gojet s' amiqet. II. Tue i u hangrë sosja e caktimit të hjektores, u bā: *molt sē jetës*, *dore sē parë*, etj. III. Kù mjet në ndonji rasë me u nenkuptue edhe atributi persjelles, u ha-ngrë edhe ky, tue mbetun artikulli i tij (*s*) i lavatarun si bishit mbas ëm-nit sē parë pa kurrnji kuptim; kështu, prej: *molt sē jetës*, mjaftoi: *molt s' ...*; prej: *sē kugj sē pishës*, duet: *sē kugj s' ...*, me: *drini s' ...*, *guvi s' ...*, etj. tue nenkuptue atributin pekates.

Sa pse ndokuj i u pelqye t' i a ngjesë ëmrit si sosje të rases së hjektores (*guvis s'titue*, *guvis s' lmuë*), per në është një mënyrë grafike krejt arbitrarë; mbasi kjo as prej gojet së popullit nuk mund të xerret, e fort mē pak prej shkrimtarësh së vjeter, sikur e thekson auktori vetë. (17)

Hjektorja e pacak. shumë (*i, ë*)

Nuk na duketse është prū mirë trajta e hjektores së pacaktueme shumë: *rosash* (*i, ë*), *malësh* (*i, ë*). Zhanoret, qì i shlohen sosjes *sh*, e kanë pasë arsyen e vet, kur trajtës së pacaktueme i ngjitet mbas elementi caktues *t*. Perse shqypitimi vijte pak i vishtrë (*rosash-t*), u duk e nevojshme të shitej ndershej një i eufonike. Mendojm prandej, se këto zhanore nuk bānë kurr zyren e njëj elementi plotsues, e s' janë per t' u marrë aspak në kujdes. E në kje se këndohen nder të hershem (*sē mi-rashi*, *sē këtyjashë*), pūna ndodhë n' atë perjudhen kur ishte gjallë ende trajta e hjektores së caktueme shumë, gjithmonë per me shënjue këtë, e jo të pacaktuemen.

Kallxoria e pacak. njajs „rosën“

Jesim gjithnji në dylsim të madh per trajten e kallxores së pacak.

njajs, kesh se paska kjenë dikur me sosjen *n* (*rosën*). Provët e prëme prej latinishtjet nuk vijn shum poshtë në këtë qashtë. Gërra *m* fundore djeri në kohën e Augustit habej njëmend, por këta ndodhte vetëm në shkrim; mbasi nuk mund të provohet kritikisht a është hapun ndonji herë në gjuhën e folur. Kështu shprehet Dr. K. Kuehner ⁽¹⁾: „*Nder mbishkrimet të vjetra m fundore herë shkruhej, herë tihet jashtë djeri rreth e. 100 para Krishtit. Aq është e vertetë, sa shi në mbishkrimin e Shqipëronet, Prof. F. Ramorino, kalixoren e ëmmit e hjen në rreshin e tretë me sosjen m fundore: Lucion Scipione...*” ⁽²⁾. Dikur shkutohet: *doma, pacë*.

As shembujt e prëme prej latinishtjet nuk kanë shumë randsi për qashtjen t' onë, mbasi *m* fundore aty hupë më fort për vendim të fjalvet (*posicion*), asë për një ligjë metrike; shka ndodhë edhe nder në. Thonë: *Gjo' Miri, Marti' Kola, Mar' Prer' Vata*; por kurkush s' thirret *Gjo, Marti, Mar*, (= *Martë*); kështu u a shkutojnë tingllin rokevet fundore të njëj fjalë së lidhur: *Nën' shkrete, bab' ngrita, gjasht' elazen* etj. Analogjia me hunjien e *m*-es fundore të latinishtes nuk thaqet krejt e prëme për rasën t' onë; mbasi na kemi në qashtë hunjien e *n*-es së fjalës në veti, absolute, pa lidhni me tjera. — Në *melli*, mbandej, *lud*, etj. *n* e ka shprehimin (*kompensin*) e vet të njëjtueshem në hundimin e zënores fundore.

Kalixoria e cak. njajs „rosëntë, malintë”

Në një vishitisi tjetër u gjet auktori, kur ndodhi për ball sosjet së kalixores së caktueme. Na kemi, për shka dijim, gjithkund të qindrueshme për këtë rasë një *n* (*rosë-n, malin-n*); por pëna nuk perkojë me elementin rrëguer të perëmit diftues, që ishte një *t* (*te, ta*). Atë herë u bë pëna edhe këtë me u mendue, se kesh heret, në pënjidhen... mytologjike të historis s'anë, rasa e kalixores së caktueme paska sosun me një *t*, shue sosjes së së pacaktuemes *n*; pra: *rosëntë, malintë*. Hypothezë pak e gjuhëshme, që ka pështetjje teper të ligshhtë n'atë punonit. Mund të jët ndoshta; por, po thomi për veti, këtë është nevoja të bëjm pënen e fës...

Artikujt

E vertetë, se nejet perkojn në shum vende me sosjet e rasavet, por rin gjithnji një pikë pyete, si perkojn këto në kalixore ndemjet veit e mbandej me elementin rrëguer të perëmit diftues, kurse gjitha ka në këtë rasë, si njajs si shumës, zënoren e si nye lidhës: *Sigyn e Pjetrit*,

⁽¹⁾ Kuehner, në veprën e përmendun, § 93, 6a.

⁽²⁾ *Litteratura Romana*, XI botim. — Milano 1930, t. 44.

malin e Velës, krojet e bardha, burrat e malisës. Mjësja për me i ardhë disi enklitikes së perëmit, që në kalixore del në *t* (*ta, te, to*), u vë në paradigmen: *shpinë (te) P., malin (te) V.*; shka s'ua vjen se e kemi ndie se e thotë a e shkruen kush.

Nuk duet kurkund as hjektoja e mashkullorvet njajs: u muer trajta e pacaktueme për të caktuemen. Mjësja na dëshim prej paradigmat së parë, *malin(s)*, këtë vromj se u ndërrue në: *malin së Velës*, tue per-kue sosje e artikull fort më pak.

Kishim me pasë prap për të bëm tjera vrejje e tjera vishitisi për shka u perket shndërrimevet të fleksjonit t' ëmnavet e t' artikujvet; por pëna kishie me na qitë teper larg. Theksojm vetem, se janë lanë në rjanen anë gati krejt trajtat e shumësit. A mund të dhiet pse?

Perëmat pronarë (pronës)

Por do t' a rreftojm, se shum dritë prëni auktori në qashtjen e kapërthyeme të perëmatvet pronarë. Theza duket e studjueme mirë, e provët blien aq kjarë, sa nuk lën shteg dyshimit. Me këtë zhvillim zgjidhet edhe një fenomen tjetër. — Shka na duket edhe një arsye më teper për t'i u shtuam vertetimit të thezës. Në gojë të popullit ndihet me një herë se këta perëma nuk mbahen si t' ishin të perëmat prej dy elementash, nye e perëmen. Kështu, vetem fëmija e ndonji shkrintar, tue kujtue se trajtat perëmatore do të ngjshohen me u marrë si pjesë të shkëputuna prej nenit, e bëjn këtë me hi në perlorim, tue e vë në një kategori me adjektiva t' artikulluem. Populli thotë: *Mikun tem, shpizat tona, librat tu*; që për një pedanteri i bëjn: *mikun e jem, shpizat e jona* etj. si të doqshim me qortuem mënyrët e gabueme të popullit.

Me gjithkëta, prej kesi zhvillimi nuk gëjm arsyen e disa perëmatimeve, krejt të reja e të vequeme që vrom në këtë shkresë. Mbasi është e arsyeshme të thohet: *nana jonë, shkrimet tona*, si hin — të na jipet lëja me e quejtun kështu — artikulli së ndershej? Pse prë... sosjet e ëmnavet të gjuhës së sanë vijnë prej sosjes s' atyne ëmnavet; në ball të nanës së sanë (30); prej shkrimesh së sona (31)? ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Prëem të gjeqshim edhe një zhvillim të njëjtueshem për konstruktin e gjuhëshem të titullit të ribotimit të Bogdanit. Aty shkruhet: — *Jeta e së Lumes fregjin Meri*, nxjerrun prej vepres „Cum. Pr.” së Simzot Pjetër Bogdanit. Argjipeshkvi të Shkupës. — S' kuptojm pse: prej vepres së Simzot Pj. B. në vend: pr. e. së *Timzot*. Çdo rasë që të jët vepër, që nukkon artikullin që e ndjekë (së), *Timzot* është një lindore, si: *shpiza e Pjetrit*, vepër së *Timzot*, vepër e *Timzot*; si

Në u duk edhe tepër heret me dënuem gjitha shkrimet e shkrimtarët e dërtashem me fjalën pak si të madhe tue e thirrë „gabim i madh“ me shkruar: *i im, i im, i im*, në vend të: *libri ynë, mikut tim, eji*; asë me quajtun „nji marre“, shka djeri më sod të gjith, bashkë me auktorin, kemi shkue tue perdorë.

Mjesa nder gjiqet e parashtrume prej auktorit në lamen e so-sjevel e t'artikujvet ëndemi gjithuqi në botën e hypothezave e zhlimet e prunë me shum bollsi kanë nji vlerë dftunore etymologjike, më fort se praktike: këtë perkundra, në theorin e perënnave, shkruarët mund të gjiqn nji dritë e drejtim gati të sigurtë në heimit e së vertetës.

E na, posë se po gëzoheini me auktorin per këtë shërbin q i ka bā gjithës mbas sa e sā fitch, na, mbasi nder shkrime t'ona s' kemi tjetër qellim veg të mbërrimt e së vertetës, i uronj të gjiqn shum e shum ndjekës, nder të cilët në më se në nji pikë ka pasë edhe në. ⁽¹⁾

Iris

ÇASHTJE GIÛHE

NË RASË TË NJI KRITIKE 1)

Mbassi lajmoi botimin e "Vrejijevet", Kritiku i H. D. shfaqë thezen e studiimit të tim tui e permbledhë në këto tri pikë: a) sosjet a dezinecat caktuesë vërnave, të quajtura këtu artikuj (ros-a, rosë-s, mali-t etj.); b) artikujt parvësë (shpja e Pietrit, mali i nathtë, i miri, e ama; si edhe c) perënnat pronarë (pronës) — q i s' janë tjetër, veg elementat e perënnit diftues (asë caktues) të veltjes së tretë, në shkallën 0 gatisjeje. Me fjeje të ndersbunit Atë Iris, do të thom se këjo shfaqje nuk perfyrron krejt shkrimin tëm. Piktë së pari tui thanë në b) artikujt parvësë etj. duket se janë tituj q une ja kam dhënë atyne elementave të prënnit diftues; kursë, mb' atë të tëmen, jam mundue ai y me provue se atë elementa nuk janë as artikuj as parvësë; mundej zbrirjen e sasjs ja vën pikës c), kûr thotë "elementat e perënnit diftues (asë caktues) të veltjes së tretë" në shkallën 0 gatisjeje". Anl mē zbrirja e prënnit diftues në shkallën 0 gatisjeje është, e është thanë, per artikuj, tui kënë se janë *enkliitë*; perkundra kû dilet per prënnat pronës, kam thanë: "ky perbās nuk është veg se prënni caktues i veltjes së tretë i *plotë*."

Permbi teorj t'artikullit Zotnija heshtë krejt: as mirë as keq. Vetem kû lje landen e këti studimi thotë "per sosje caktuesë ros-a, ros-ës, mali-t etj. të quajtura këtu artikuj". E pra që prei Atë Franos da Lecce (1716) e deri mbë sod, prei mē sē mëdajsh albanolog: G. Meyer, H. Pedersen, Brugmann, Joki, Weigand, Skok e tjerë q i ndoshta nuk kanë aq zā, atō sosje *janë të quajtura artikuj*, si mundet m' u pā nder tekstta të tyne. E nder Vrejije është dish-mue se të gjitha gjuhët indoevropiane, q i kanë nji rasë të caktueme, elementit caktues i thonë *artikull*.

Njishtë edhe mē poshtë, thotë: "artikujt parvësë (shpja e Pjetrit (e këti lën jashtë: zāni i nanës), mali i nathtë, i miri, e ama etj. "Anl "Vrejijet" provojuē se këta as s' janë artikuj, as s' janë parvësë. Aije thosbe i, e, janë enkliitkat e prënnit dishmues sē veltjes së tretë në shkallë 0 gatisjeje. Por ai, qjō munden me kënë e adjektiva e prënnat. 2) Janë *adjektiva* kûr thohet: *ai liber, qjō letër*; pse këiū i *pshteten* nji ēmni si caktuesë të t; perkundra kûr thohet: *ai bāni, qjō tha*, grimcat *ai, qjō* janë prënnat, pse, tui kënë se xānë vëndin e nji ēmni, qindrojnë në vedi.

1) "Hylli i Dritës" V - 1934; "Vrejije mbas vrejijesh..." fq. 236.

2) Është si pralla e lakurqit, q i kur ngrehshin luftë zoqjët me mji, rrite gjithmonë me fituesit, si gjiysa mē e gjiysa zog q i është. Dëri sē atjē vonë e dik-tuane e e buene.

Ani më adjektivat caktuesë *t*, *e*, si gjitha adjektivat tjerë zakonisht, i vëhen ëmrit pas; e, si enklitika qi ja në, mjeten me ëmen e përbajnë sosjet caktuese t'ëmrit, si ndodhë në sá gjuhë tjera, p.sh. në armenishten, në sllavishten e vjeter, lituanishten, rumanishten, bulgarishten lindore (gashava, gashana, gashata) e ndo 'j gjuhë tjetër. Por të gjitha sosjet caktuese t'ëma vet këto gjuhë ju thonë ar tikuj. Prá sosjet caktuese ros-a, rosë-8, mali t, etj, janë artikuj (mbra parafë), e si thamë më parë, njishitë kjuhen prej çdo filologu.

Por kûr thohet *shpÿja e Pietrit*, *kopshti i nanës*, gjithkush e shet se grimca, o si ja thotë ai: artikulli, e shkon me êmnin *shpÿja*, e grimca i shkon me êmnin *kopshti*; smunden prâ këto grimca m' u thanë *parvase* mbessi janë mbrapa. E tui sjellë euklitiken në trajtë të plotë *ai, ajo, shpÿja e Tjetrit, kopshti i nanës*, kishin me u kthye latinisht: *domus illa*, illa Petri illius; hortus ille, ille maris illius. Kû shifet gÿltas se këto grimca janë *prëma*, pse xânë vëndin e nji êmini e qindrojnë në vedi. Në tjetren anë t' ishte nji adjektiv si artikulli, do të pugej me êmnin në gjinî, numer e rasë; kûr këtë pugej vëuem në numer e në gjinî por jo në rasë. Smunden prâ këto grimca m' u kÿuejtë as artikuj as parvûsë.

I mahti glikim edhë për rrasa tjetra, si shifet në "Vrejthe" fq. 20.

Zotinja *Iris* ka shkrue edhe tjera here permbi rasa t'emmrit (H. D. VII, 5, 1930); porso si keltu si nder ato shkrime shifen ne te dy sende qi me duken te parranueshme. E para: do me gjikue rrasat e emnavet e thanjet e moqme me thanje te sqme. Gjithë-kush e di se as me Gjermanishte te sqme as me ate te sod pësqind vjetret, s kishite me mujtë te hetojë kush se Gjermanishtja vjen prej Gotishes; e pra dokumentat per Gotishten janë gadi katerqind vjet mbas Krishit, e e tanë gjiisa asht se gjitha shqipe flitei nder këto vënde nën sundimin e Romakvet gadi dyqind vjet para Krishit. E dyta me gjikue neper libra te dji auktori pasunin e gjithës s'a-saj koke. Kater janë shkrimtarët e moqme te gjithës së sanë: Buzuku, Matranga, Budi e Bogdani; Buzuku e Bogdani munden m'u thanë se janë prej nji krahine me 130 vjet ndermjet shogi shojt, Budi prej nji krahine mujft së lergë, edhe pse e pat shkue do kohë në krahinat e këtyne të dyvet, 64 vjet mbas së parit e 66 vjet para së dytit. Matranga prej Shqiptarësh jashta atdheut, 37 vjet mbas Buzukut, e 130 vjet para Bogdanit.

Tesh kush mundet me thanë se mbë një shkrimtar kanë për t'u gjetë të gjitha trajtat e morfologjis së gjuhës shqipe, edhe vetëm një atë kohë e krahinën e tij? Edhë sod me një numër njëft më të madh shkrimtarësh krahinash së ndryshme dain jo vëgjtatë e trajta, që s'ndihen ndër vende tjera por edhe ndetime sintaksil të reja. Mundet ndoshta m'u thanë se trajtat morfologjike kanë kënu të gjitha të kohës së tyre; por ndoshta edhe jo. Pse dy ndër shkrimtarë të tanë, po tham, Budi e Bogdani na thonë se një ndër arësyeuna më

të forta qi i shfytini me shkruar shqip, kje ” kujdesi e dëshiri i zë-
mëresë sime per ndimët o Patrisë e të gjuhësë, qi u vdanorë, endë
po vdanen më të shumen veçë se per letërë e per të mpusnom “
(Budi Pasqyra e të Rryfemit. Romë 1621 Parachanje, — E Bogdani:
”m’u desh për me dërsë të mëdhë me qitun mbë dritë shumë fjalë
plaka, e të harrueme ... të marrë vesh të dijen mieri mbë gjuhët të
vetë, e të mos të dafren fjalët, të sillat sà e kanë po ntreten “: E prap:
”tui votë une mbas disa fjalësh plaka, të mos harrohei e të dvarci
gjuhë“, (Të Himiti. Këto fjalë a do të merren vetem per fjalë, a
por ndoshta edhe më tepër per trajta morfologjike, qi janë pjesa
më lojse e nji gjuhë?

Por arriësjeja pse jena lerg në këto gashje une e Kritiku i H. D. është gëllitimi mbi shka janë përdësat e trajtës së cakrume: a janë elementa caktësë të xjerrun prej vetë shqipes, e a është ky element artikulli (të apm lëje me e kjahtës si e kjahtës shum tjerë më të dishem se une).

N'atë studimin tëm, tui vñ perball trajten e pácaktueme e të caktueme t'émnavet shqip, ásh t pá se ndryshimi ndermjet të njenes e të tjetres janë dýka qí e caktuemeja i shon së pácaktuemes; kúsë ndër do gjuhë tjera janë do grimca qí ja vëhen perpara rasavet. Nder gjuhë tjera shifet se këta elementa janë xjerrë prej një fjale (émne, prëmen, adjektiv) qí gjuhá vetë ká si një caktimi. Kështú greqishtja e gjermanishtja i kanë marrë grimcat caktuese prej prëmnit caktues, qí ka gjuhá e tyre, si edhe gjuhët romane o neo-latine. Gjithashtú gjuhët qí e caktojnë émunia me do sósje, atò sósje i kanë xjerrë po prej prëmnit dishmues së vet. Prof. H. Pedersen me atë lloj si të páshqes qí ká, kje i pari qí hetoi se atò sósje vñ shñ prej prëmnit dishmues së shqipes vetë; kështú në ket lardé edhe shqipja fergon në voj të vet. Por këto sósje e ndjekin émunia në tratjtë entílike qí janë trajtat *i, e, të*, me rása të veta. Në rása të caktueme prá nuk ká pjesë elementi i huet; e vetem rásat e pácaktueme mund të krahazohen me lakimet e gjuhvet të tjera indoevropiane

Në kjoftë prâ se në ndonji rasë ëmni nuk del me këto sosje, nuk do me thanë se nuk ecë teorija: vshtrirna kë plot krahazimi rëbshuer, e, shum më të vshtrira janë përfimtet e sosjevet të trajtes së përcaktueme. Por asht për të këqyrë përi kanë vjen vshtrirja e a i ënjndet arësyeja.

Prandj punë e çudishme më duket sbka thotë Zotnija: "Prejse peremni difues në bjektore ishte *sî, so*, për me i ardhun këiuj, u muer e u thirr bjektore trajta e lindores, (*rosës*)! E un tuam qi: prei se përmi difues në lindore është *sî*, ëmni *rosës* është lindore; e prei se përmi difues është *so*, ëmni *rosës* është bjektore.

Kritika nuk bje kurrënjë provë se trajta *rosës* është vetëm lindore, porse e këtu e në kategorizimin e rrsaset t'ëmmit qđ pat shkruar në II. D. thođ se "të vetmet trajta të hjektores qđ njihen nder shkrim-

tarët e hershem janë *rosë-t*, *malit-t* për njëjës e: *rosash-it*, *malësh-it* (në vënd të: *rosash-i*, *rosash-i t*) për shumës. Trajten *rosës*, *malis* nuk kemi mundun ta gjejmë një herë të vetme si bjektore. Por para Budit e Bogdanit (1592) në Katekizem të Matrangës gjindet: *leu shën Mëryse Virgjërë*, (fq. 21, rr. 6); e: *pas Virgjësësë shën Mëryës* (fq. 33, rr. 12-13). E *pas* do bjektoren pse thomi e na e të mognit: *pas-si*, *mbas-si*, me gjithse *Iris* e shkruen, jo mirë, *mbasi*. Pse nder shkime të Budit e të Bogdanit gjindet *rosët* e *malit* tesh po e thomi më poshtë. Por çka guditë se Zotnija e di se "trajta *rosës* filloi me him në perdorim, tue xanë djeri dikë vëndin e bjektores, këta dy shekujt e fundit"; e si thotë më poshtë për trajten *rosash-it*, "si me pas bā fjalë bashkë" të gjitha krahinat. Këjo për në kishte me këndë një mrekullë, e e dim shka dabet me provue një mrekullë. E thamë edhe më syprë, se vetem pse nder tre shkrimtarë nuk gjindet një trajtë ëmni, nuk do me thanë se ajo trajtë nuk gjindet në popull; aq më fort se Budi ká mujtë me pasë pá librin e Buzukut e Bogdani me suguri ká pá shkrimet e Budit, si nder tjera mundet me e provue fjala *hijë* qí Buzuku e ká páprā, e Budi një herë në Doktrinë, e fjala *gjet* (për lat. *idem*, *item*) qí e ká Budi e edhe Bogdani e sod nuk ndihet kekkund.

Iris shkruen: "se trajta *rosës* nuk është bjektore, shifet me 'j' herë, kurrë a krahazojmë këtë me zyrën a sberbimin qí bëjnë për natyrë bjektoret e verteta". Animā zyra a sberbimi për natyrë i bjektores është me shënuje burimin e një veprimi a të një sëndi; e rása *rosës* e përfueme me një element të rasës bjektore, ká me këndë më e zoja të ditojnë këtë zyrë a sberbim. Por gjitha nuk e shikjon fort këtë zyrë; pse p. sh. prepozicioni "prei" qí në vëdi ká dy kupime: drejtim *prei* një burimi, e drejtim *kah* një cak, edhe për këtë të mbramin perdorim bjektoren, P. sh. "E më kthei *prei* nduet së Deres Shëftimit së perjashtësime, e silla këqyrente *prei* së dalit". (Bogd. I. 128, 5). Kë në nuk këqyret zyra e ablativit, tui këndë se këtë prepozicioni nuk ká kuptimin e burimit, por atë të një cakut. (Et convertit me ad viam Portae Sanctuarii exterioris, quae respiciebat ad Orientem).

Mandej kritikju, si këll si njëti, him në qëshfije sintaktike. Kerkush s'mund të presin qí neper sã qinda vjegj sintaksi të jesë përherë i njëjti. Kush mund të thonë sod p. sh.: "Dera *këjo* ká me kjanë e mbeshellë". (Porta haec clausa erit.) Bogd. I. 128, 5. E këtë njëten: "Ani ká me forcaom besen shumëve *jara nja*. (Confirmabit autem pactum multis beodomada una). Id. 132, 9.

Thotë edhe se bjektoria *prei* shënjon cillsin a bruimin e sendit (mā mirë mbas së mognish: e *sëndes*): pres Zotnin sã herë ká gjeitë në Buzukun këtë prepozitë *prei*; A është kurr perdorim prepozita *n'*, *en* nenkuptohet këjo prepozitë *prei*? A është e vertetë se prepozitë qí dikurr kanë marrë vetem bjektoren, për natyrë do t'i ndjekin trajta

e ëmni të caktuem, të presin të gjitha vëndet e Shqipnis qí thonë: shkallë *guri*, shkallë *druui*, mish *lope*, mish *kali*, në rasë bjektore.

Në e mbram vjen pika mā e randíshtmja për të, e është sosja e bjektores së caktueme (*b*), "qí ká arvisyen e vet në sosjen e perbashkët të gjithvet indoejermane, qí kanë e shumā *ed*, *od*". Këjo po se është që në kohë mitologjike të gjithvet indoeuropiane e të gjithës sanë! Janë dy mijë vjet qí gjitha latine e ká hupë këtë sose, qí i vëjite edhe për kallxore, e shqipja qí ká hupë sosje edhe mā të vona në bashkëitgjlore si spírit = *spirít-us*; mik = *amic-us*; shoq = *soci-us*; e në të gjithë ëmnat e përvqem qí kena marrë prei liturgjis latine: Pjetër, Pál, Mark, etj. ká pasë për ta mbajtë! Të këqyrin një grimë sã pak rasë të ndryshme na kanë mbetë nder lakime t'ëmnavet të tanë. Në lakimin fëmnuer njëjtës të pácaktuem, dy rasë të ndryshme: Ëmni. - Kallx, Lind. - Dhan. - Hjektore; në shumësin tri: Ëmni. - Kallx, Lind. - Dhan. Hjektore. E pse këta? Prei hupjes së rasavet qí kishin të përbashkta me shogë nder gjithë Indoeuropiane. E shka me thanë mandej për verba? *Une fal*, *ti fal*, *ai fal*; mos me folë për atë mish-mash qí është bā nder mënyrë e kohna të zgjedhimit të tyne.

Mbasandej *ed*, *od* as në latinishten as në gjuhët tjera italiane, si edhe në injanet, nuk ishin artikuj a sosje caktuese; kah prā pat për të ju ardhë atyne sosjere kjo fuqí në gjithë shqipe? *Nemo dat quod non habet*. Mbë tjetër anë artikujt (sosjet caktuese) janë elementa të xierun prei gjithës qí i ká; njëjtā e kena pá në greqishten, në gjermanishten, në gjithë neolatine, armenishten, slavishten e vjetër, lituanishten, bullgarishten lindore etj. Për çarsye ká me këndë e perjashtueme shqipja?

Për germa *t* në bjektoren mashtulllore e fëmnore nuk përban trajtë të caktueme.

Githa shqipe ká, në shumës, një bjektore, qí motit ishte *rosash-i* *rosashit*; *malësh-i*, *malëshit*, e qí sod na ká mbetë vetom *rosash*, *malësh*, me gjithëse vëndë vëndë edhe sod ndihet së vonash e së vonashit. Këjo sosje në vëdi është një rasë vëndore, si shifet n'Indjanen e vjetër: *-su*, n'avesten: *-h*; lit. *-su*; slav. *-oh*; gr. *-si* (*fylak-si*, *poss-i* prei *pot-si* (rrājë *pod*) etj.; ndoshta edhe lat. *rosis*, *lupis*. Zyra e parë e Vëndores është me i përvjejë pvejtes: Kë — Prandej kena: *rr* *malësh*, *shetitë* *ljeshkësh*, *sietlet arësh*. Por këto rasë ká edhe zyrën e bjektores, p. sh. *zdrípi ngjellshit*; *në këllqetë en udhëshit së këqijash së tish*; *tue u rrëxuem ljeshkëshit së naltash*; *mbas kaga fjalësh së dashunash*. Për njëjtsin Vëndorja ká *-t* qí motit dabet se ishte pá kurruji prepozicion p. sh.: "adhëronjëñë *kranqyrët vëntë krijosët* (Budi, D. 60); *me çgjidhna vëntë Krishtit* (Id., D. 29). Njëjtā thohet edhe tash: *ma marrë vesht*, për *në vesht*; *mjedist* për *në mjedis*. Animā mbas analogjis së shumsit ká mujtë me ju vā edhe bjektores

së njajsit. E s'ka pse ankohet kush, pse edhe në gjithë tiera vëndorja ka xanë vëndim e bjektore.

Por Atë Justin Rrota (në "Hylli i Dritës" — Maj 1931, fq. 264) thotë se trajta e ablativit të caktuem është *et, it, ut*. Po atëherë shka i jet ablativit të pëcaktuem? Per shkak të kësaj sosje -t, në fq. 263, ka mbledhë "disa mënyrë të rralla, që perdorehin heret"; e aty bie edhe këtë trajtë: *me djallashit* si të Matrangës; por Matranga nuk e ka këtë trajtë, por *djallashit*. Por ta xamë se është një gabim shqyp, e këna per njëmend *djallashit*. Me kaq nuk provohet se është një bjektore. Suksesi *sh, shit* është kolektiv; prandaj ëmni të cillit i vëhet bahun një substantiv kolektiv (ashtë, breshër, grunishë, vëneshtë); e kështu nuk është vërtet me ndie, sidomos në Merdië: *këta janë njëpashit tanë, asht njëpash i ynë*; e gjithkund thohet: *asht nesh*. Matranga e ka njëzet e pesë herë prepozicionin *me*, e gjashtëmbëdhjetë herë e perdorë me rasë, që gillas dën kallxore (kishë me shkue giatë t' i pershkrueshim të gjitha), por edhe tjerat s'janë tjetër vegës kallxore me prëminin *të*, si ndodhë edhe në sllavishten e vjetër: *këto, 'quis' e gëto 'quid'*; kë pjesa e parë i përgjigjet lat. 'quis', 'quid', e pjesa e dytë barazohet me demonstrativin indoevropjan *to*, shqip *të*. Prandaj nuk është si thotë Zotnija një analogizim me asnjënjë; me gjithë mundet me këne që një send e gjinis mashkullore e femnore natyrisht, të këtë një ëmen mbetë trajtë gramatikisht tjetër. P. sh. gjermanisht: 'Das Weib', femëna; 'das Mädchen', vajza; 'das Kind', djalë; 'das Fräulein', vasha, e kështu latinisht: 'hic fagus' e 'haec fagus', etj. Por nder ëmna që gjinden aty gjinija është e caktueme gramatikisht.

Hjektorja *maleshi, maleshit*. Këto sosje *shi, shit* janë grimca (Partikel) si në greqishten -si, e zënoria i është një send që i perket asaj, e jo si në adjektivat të substantivuem të *dashit, të dashitit*, o nder ëmna si *njerëz, njerëzit*, që i është sosje lakimi. As nuk është për t'u qndritë se një zënore fundore ka ngjatë aq shumë sã me na për t'u qndritë se në këna edhe ndo'j tjetër, si p. sh. *mbi, greqisht amplii*, indjanihtja e vjetër *abhi*, lat. *ambhi*. Prandaj me arësye do të shkruhet *rosashit, rosashit*. Spjegimi i Zotnias si për asnjënjë, si për këtë nuk na mbushë mënden as muë as do tjerë më të mirë se unë: do të jënë këne dekan në gjumë të parë tanë mos m'u kujtue se ja bite dëjka ngojë!

Hjektorja *nijëse e pëcaktueme "rosën"*. Kritiku thotë se "provët e prume prej latinishtet nuk gojnë shumë peshë". U s'kam prë provë prej latinishtes, por vetëm shëmbuj. Prova është në atë fjalë: *si shijet se e kanë pasë sã gjithë tjerat*; e kishë mujtë me thanë: si e kanë pasë gadi të gjitha gjithë indoevropiane (Shift: Brugman - Grundriss, II, 2, 137-144). E proven më të parë e këna në gjithë tanë: prëmin pronis *ai, ajo*, bjektoren e kã pasë *atan, aten*, që tui u zhdakë *nja* kã lanë në vënd hundësën e vet, si kã bã më vonë fraugishtja, që prej

kallxores latinisht *rem* kã bã *rien* kã nuk ndihet në shqiptim *nje* e zëvendësueme prej hundësës së vet. Nji provë tjetër e këna në prëmin pvetës *kush* (lat. *quis*): në kallxore këna *kë: kë pae?* (lat. *quem, quam*); edhe këtë *nje* e zhdakun, e e zëvendësueme prej hundësës. Per shka thotë se s'provohet kritikisht a është bupun *me latinisht* edhe në të folun, dokumentat flasin ndryshej. M' mundet me këne a para një zënoreje a para një bashkëtingllorje: se përmblidhej para zënoreje o shkruhet, mund ta thonë të gjith atë që dinë me matë vjersha latin; e se më vonë, nuk ndihet aspak e thotë Velins Longus VII 78 (2 shekull mb. Kr.). Per kurr është para një bashkëzënoreje ky autor tui folë per këtë të ndeshun *etiam nunc* thotë "më plotisht shqiptohet me *n* se me *m*... e vijon: *quavis per m scribam nescio quo modo* tamen exprimere non possum. Prisciani II. 29, (500 vj. mbas Kr.) thotë përgjithisht: M në marim të fjalëve kumbon e errtë. Katoni plak shkruen *dice per diem*. Ndoshka mundet m'u thanë se këjo germë shqiptohet si *nji ë* e të mëqemvet tanë, e si ë tosknishte.

Kallxoria *rosentë, malintë*. Këtu më duket se kritiku paska këndë pak per ngut. Ai thotë se, per shka di ai, kemi gjithkund të qindrueshem per këtë rasë një *n*, (rosën, malin), e se une kam shif per kallxore të caktueme *rosentë, malintë*. Këtu mune po më duket se get në gabim lexuesit e H. D. kundra shkrimit tim. Se këna një *n* e kam pohue edhe une, qysh se në Pasqyrë të lakimit t'ëmnavet shitet kallxoria e caktueme *Rosen*, por jo *rosë, malin*, pr arësyea që bihen në fage 16. Këtu prep, si edhe në bjektore, kritiku kã një parim të vetin përmblë sosje caktuese, që nuk e spjegoi kurr as per me rruxë parimin tëm, as me forcue të vetin. Po e persris prep: per mune elementi caktues që përbën trajten e caktueme, e e dën prej së pëcaktuemes është një element i gjithë sanë që në vëdi, kud që të jëtë, kã fuq caktimi; e ky është prëmi dishmues i vetes së tretë, si nder gjith gjithë tiera që kanë një trajtë të caktueme. Edhë kã dalë se përmblënd, ashtu per s, sosjet caktuese ishin ai element i xjerrun prej prëmit dishmues, nemosë në disa rase. Per shka s do të llin edhe në caktore? S'kam pã kurr një arësye që ndalote; ja kam vë prã edhe trajtës së pëcaktueme *rosën malin* e dueltë *rosentë malintë*. Por këto nuk janë, asht e ditun, trajtat e socme të kallxores, sãdopak per s. E dëmë se gjitha e jonë kã pasë dikur edhe njei këto sosje -ntë, per në pactë dalë prej një cungu indoevropjan, e asht e treta veltë shumës në kohë të tashtme të mënyrës diftore të verpavet, punojnë. Por këto trajtë motis ishte *punontë, lat. legunt*, etj. Si kã mujtë prã p. sh. italishtja me bã prej "legant" *legonti*, rumanishtja prej "propounit" *propune*, sllavishtja prej "zanajont" *zanajiv*, shqiptja prej "punont" *punojnë*, ashtu prej "rosentë", "malintë" kã bã *rosentë malintë*.

Sã per *shpën e Ljetrit, malin e Velës*, pã vë oroe atë kujtim e shprehje të rë në Gramatikë, nje *lidhës*, të vërmë se na thomi: *shpën e madhe e të bukur, shpjet e mëdha e të bukura*, e jo *shpën e*

ndashti edhe tue i mbajtur për pedanta, ndjekat skrupulozë të rregullavet të gramatikës... Ma zi, tue i përbuzë këto si uji gjë elastike e e parandis.

Thonë: «Djeri qi të vendohen uji herë e mirë parimet e shqipes, jemi të lirë të shkruenjmë si të na teket!» — Edhe shkojmë: «Vetë shkrimtarët, të cilët na mbahen, a por i mbajnë, si korifejt e gjuhës, e veteranët e pendës, nuk bëjnë në gdoti shok me shok... Pra, veç mos qofsh i zoti; se, sa për punë të gramatikës, s' duhet çm' kryet!»

Qëndri! Sod, ende me shenjet e praravet të robnis në shtat, të kërkujmë një signur matematike rregullash; sod, pa kaluend mirë uji gjymës shkollit, qëse kemi filhë t' a shkruenjmë, pa gabime, në gjuhën amtare emnin tanë; sod, të lypim përpikëni parimesh e ligjesh ortografike e morfologjike, krejt njashtu sikur shohim se i kanë gjuhët klasike e moderne, të punueme tash sa shekuj, e prej auctorësh, xheni!... Apo? Nuk është tepër? Tue përbuzë gjithkënd e gjithëshka, edhe njato pakë gurra, monomenta gjuhësjet qi kemi në dorë, demoralizojmë e pengojmë; nuk ndërtojmë!

* * *

Por po. Në shkrimin e sotëm, shkrimtari ka detyrë të shkojë tue u matë. Sod nuk është ma nevoja të thoni si ndër kohët e prenueme; T' shkruenjmë shqip! Sido; mjaft të jët shqip! «Kemi murrjtun, prej Zotit, në pikën të shkojmë: «Të shkruenjmë mirë!»

Tue shkue ngutshëm e pa mendue si do të shkruenhet, hiju edhe është rrezik të na mbeshin në gjuhën e shkrueme do shtrumbëruime të pa hijshme, të cilat ma vonë mund të marrin tagrin e dëshitësis. edhe, po deshtëm, nuk kemi për qeund ma të zotët të shporetmi ma sosh.

Në këtë levizje të pasigurtë, qi ban gjuha natyrisht, qjeri të xhaji vend, lypet të përdoret penda me shumë mendë, matuni e ndërgjegje.

Posë kësaj, na do të kemi gjithmonë para sysh faktin, se shumicën e ndërrimevet e bishitimet i bani gjuha mbrenda asaj perjudhe së gjatë, kur kjo ishte e lanun krejt mbas doret; edhe endej lirisht, pa ligjë e pa një fëm, qi t' i a rregullojete vrapin.

Prandej, kurrgjë ma e natyreshme, se me shkue tue dalë aty-këtu prej hullijet. Marrim në shqyrtim ndonji pikë praktike.

Mendë-jia; mend-ja; mendje-jia

Përsa i përket përdorimit, shkrimtarët, — flasim për këta të sotëm — tashen dy degësh: Nder ata të jugut zotnon: *Mendje, mendia, mendjes, mendjen*. Nder gegë: *Mend, mendia, mendës, menden*.

Kujtojmë, se natyrisht nuk kemi punë këtu, ase nemose nuk do të kemi, me trajtat e pacaktueme *mend* apor *mendje*. Jo *mend*, sikur *vend-i, send-i, Kelmend-i*; përsa na ka kishite dhanë, si ata: *mend, mend*.

As nuk e besojmë të kemi *mendje* në të pacaktuemen, motë me substantivat verbore: *gjinde, vjedhe, gjendje, shkeje*. E shohim, posë tjerash, ndër të përbanët e natyrishtëm të popullit. Kështu, nuk thote kush: *Mendmadh, mendjehollë, mendjehetë*. As, përsa mund të dijim, nuk i shpërdorë populli frazet e vjetra me shtrembnime këso dore: *Venja mendjen. Nuk e kam mendjen me u nisë. Më thotë kjo e bija e mendjes. M' a theu mendjen. M' u shja mendjen. M' është ngulun gozhde në mendje. I a ka rritun mendjen. Hiege mendjen pulash. Shka t' i baji mendjes!* etj. Kësi tipi. Ndashti këtu mund t' u shlohen edhe adverbat e përbanët: *A njëmend e kë? Po, përime!*

Të gjithë e dijim, se këtu kemi punë me trajtën e kallores latine *mentem*, prej kabë na mbeti në gjuhën tanë fjalë; njapëruja si *gjind* (nga *gentem*) e *prind* (nga *parentem*) — G. Meyer E. W.

Të cilët emna, për natyrë, shqip janë gjinijes femnore. Na e dishmon trajta e caktueme, e cila na del me një herë: *mendja, gjindja e prindja*, qi nuk kanë mundun, të dalin nga e pacaktuemeja *mend, gjind, prind*, përsa, si tham, na kishin dhanë: *mendi, gjindi e prindi*. Edhe e caktuemeja e femnorvet del në — *ja* vetëun ndër ata qi sosin në të pacaktuemen në një — e të ngulitë, si: *dele, zhele, ande*.

Gjithnji e mendojmë, se s' ka pasë gjasë të dali *mendja* nga e pacaktuemeja *mendje*, si mund u pa nga shembujt tipikë, ndër të cilët frazat kanë *mendes* për gjindoren, e *mentem* për dishmoren. T' i përhim veshët, e t' i ndiejm nga populli i paprishun frazet analogje, edhe kemi për të vërtetuen dezinencën e parësme, të natyreshme. Thotë: *Asht njeri me mendë të tretun. Janë gjinde e vëshirë. Jemi gjinde e pashkollë (njerëz matit). Asht njeri në mendë të vet? Shkoi pa lëgen e prindes. Ndëroje prindun tande. Nuk i besoj as mendës sime. Ai shkon mbas mendës së tij.*

Mëshjtellimi jemi të mendimit se ndodhi prej ndikimit të trajtës së caktueme *mendi*, e cila, si tham, u drodh edhe në të pacaktueme (*mendje*). Mund të kët ndodhim edhe nga ai shpirti imitativ qi ka populli, t' i sjelli trajtat mbas typit t' emnavet tjerë, sidomos kur i kanë t' a bieje këtë sa ma të përcaktuen. Ndikim të fortë kanë bân pa dyshim të sosnat e emnavet verbore (— *je*) (*shije, themje, thirje*) qi kanë shkue tue u përpaune edhe ndër tjerë substitutiv. Vetëm mbas këtyre kriterevet mund t' i zhvillojmë trajtat e guditshme, të kime në gjuhën e sotme: *Të rrejtët ndërya! T' u rritët ndërya! Me andje.*

Më bjen rasia. Lypet veshja e mbushja. Ka râm s'mundja ndër bakit. Për: *nderë-a* apor *nder-i*; *vashë-a* e *mbathë-a*; *s'mundë-a*, *andë-jia*. Kës. nimen e popullit: *Të raftë s'munda!* — edhe verbin e përban nga emni me dezinenencën origjinare: *M' a ka ande, m' a kande.*

Nga ky ndikim i trajtës së caktueme, duket të kën nisë me u përdor-

run të tharrëmet adverbjare: Në *nadje* e në *mbranjë*. Kështu: *Iluminimin e mbrames, lene për nadje* (për: *mbrames* e *nades*). *Gjithë nadjen e kadoj në zjyre, mbranjën në shtëpi*. (për: *naden* e *mbranjën*).

Sa për adverbën e sogan *nade*, mendojmë se nuk është tjetër, veç hjektoja e ennit *natë* (*palet, natë, nade*). *Mantranga* (1592) ka: *Ës me natë që bën?* — *E di natiana cosa fate voi?* Edhe sod, por me dishmore: *Jam zgjue heret me natë*.

Gjithashtu na duket se mund të thomi edhe për adverbën *mbramë*, të cilin e mbajmë hjektores e ennit *mbramë-a*. Kështu: *Në mbramet, (nabramet)*. Nji valle e moçme dasënash këndon: *Mirë mbrama, mirë mbrama*. N. N. — Mandej: *Mbramë s'erdha, por tash vij mbrama (në mbramet në mbramë)* me skajimin e hjektores (—t) të râm.

Përfundojmë. Tue u dftuëm kundërlarët e të pacaktuemevet *mend* e *murdje*, me të caktuemet *mendjes, mendjen*, na mbajmë për të vjetërën: *murdë-ja*. Vetëm këso dore i kemi të rregullta trajtat e rasavel: *Mendë-je; mendëja, mendës, mendën, mendjet*. (Krs. me: *dele-ja, krynde-ja, veme-ja*).

Praktikisht, në mos daqim me e shkruar emnin në fjalë me mbairimin e natyrshëm (—e të ngutë) në të pacaktuemen, (1) mbassi i jemi largue typt të herëshëm edhe e kemi në përdorim të cunguem; sod, per me i llogjue risat e lakinit, na duket e arriësyeshme t'a shenjojmë të râm e kësaj zanorje me nji *ë*, apor me nji hijezë: *mend'-ja, mendë-ja*.

* * *

Lidhtë me fëtyrimin e kësaj fjale (*mendë-ja*) tuba e njalyne emnave, të cilët, në gegnishten sidomos, tfaqen të shkurtë në të pacaktuemen, e mandej marim skajimin e femnorvet -ja në të caktuemen. Nuk ka hije kurkund, edhe na duket fare e palogjikëshme, qj nji emën, në të njajtin numër të marri d'ë gjioi të ndryshme. Kështu; *Shëndet - shëndedja, Lesh-Leshja, Mjet - Mjedja, lot lodja, Mat - Matja, pushtet - pushedja, Vel-Velja*, etj.

Prandej, a t'a mbajmë edhe në të caktuemen gjuin mashkullore të së pacaktuemes, si qindron ma fort në tosknishten *shëndet-i, lot-i, pushtet-i*; apor t' u jipet edhe në të pacaktuemen mbarimi i femnorvet (—e, —ë): *shëndede-ja morde-ja, Leshje-ja, lode-ja* (Krs. frazet: *Uh, morde, si s' e more ma!* A e kë shëndeden (*shëndëen*)? S' i a pritte lodja loden. Ë kanë qitë në shorde; i ka râm shordja).

(1) Qyshtë në Buzakun i kemi me zanoren e skajimit të rame. Edhe ai i ka, si gegët e sogëm: *Mend e gjind*.

A muje me ardhun?

Ës thonë edhe e shkruajnë: *Mjaft u munduen dje, por nuk kanë mujtë me u mujtun në lojën e futbollit*. — Nuk e kuptojmë, pse ndër gegë sidomos, dy verbat e ndryshëm për veshtrim e për trajtë, të jën shkrim në nja. Vdiërsa, krejt tjetër është *me mundun* (posse) e tjetër *me mujtun* (vincere). Trajta e të parit, e vërtetë, duket kanjierë edhe në dialektin e atyrvë qj i kanë përziem të dja trajtat: Duket me kuptimin origjinar, kur mpret si lidhës për të përbam mënyrën e mundëshme (*possibilitativin*) P. sh. *Unë mund të vij; tjeret nuk mund të shkojnë*.

As nuk e kuptojmë t'a zhvillojmë pucën qj ky verb (*me mundun*) në gegnishten të përdoret në veshtrimin e parshëm (*posse*) vetëm në të tashmen: edhe atëherë, tue marrun trajtën e breditorvet (*pësues*). Kështu: *Unë mundem, ti mundesh, ai mundet na mundëri, ju mundëni, ata mundën*. Krahas me: *Unë r'vuj, m'vuj, etj.* Mjesa ndër kohët tjera vijon trajta e të dytit: *Unë mujshe, mujshtem; mujta, mujtëm; kam me mujtun; mujtë; munë ju, etj.* Nji tepriçë e kuptimit origjinar të verbit *me mundun*, helohet në çlisorin *i, e smundë*, për: *i lig (impotens i smundet, i smut)*; e n' emnin *smundë-a* (lëngata), (*impotentia*). (G. Meyer, E. W.)

Si shihet, verbi *me mundun* nuk ka q' të baje me tjetrin (*me mujtun*). I pari zgjedhohet krejt si shkundë. Pra: *Unë mundi, ti mundë, ai mundë, na mundim, ju mundëni, ata mundin*. Mandej: *Unë mundëshëm, munda, kam me mundun, etj.*

Mjesa i dyti: *Unë muj, ti muin, ai muin, na mujm, etj.* Mandej: *mujshtëm, mujta, kam me mujtun, mujtam (per mujtuekam)*, etj. — Këtë shihet, se mënyrët e shkrueme e të thaanua: *Nuk është e mujtun, është e pa mujtun* (për: e *mundun* e e *paramundun*) janë të gjykume të dbohën nga përdorimi.

Mejet, tejet, tjerë, të gjithet etj.

Nuk është e rrallë të ndeshemi ndër shpërdorime kësaj typt. Na bien të lexojm, andej e këndej, përpapa edhe në ditë të sodit, djeri ndër shkime të dikume nga pendat e mira: *Prejti (ma zi: priti) mbas mejet. Prej tjet nuk lypit tjetër. Po ju a thom vetëm juet, tjerë, jo. Kjo është deljura e të gjithet. Disavet s' u a kanë shkolën. Sa e sa fëmijet u a asht dashan me u pendue ma vonë. Nj' a aocet, se të tanvet nuk u a diu emnin. Të trevet s' mund t' u çoj fjalë. Kaini e Abeli, i pari i të cive mbyti të vellan, etj. Në cilë libër e kë këndue? Kujt i a kë dhanë? Të gjithë qytetasve u përket me i dalun zot atdheut. Ky është dëshiri i të tanu malere të Shqipnis.*

Gabimi ndodhë zakonisht ndër rasat e lakume (*casus obliqui*), mbassi q' gjatë kobës kemi shkue tue e bjerrun përdorimin e sigurte të skajmever të natyrësime. Shkrimtarit, sidomos të madhit e të plakunit, nuk i jipet, apor nuk denjohet t' a peshoji me arësye, mbassi veshi nuk i a ndien, — a lline shkon, a nuk shkon, gramatikisht n' atë rasë skajimi. N' atë shpejt të shkimit, i bjen punës për shkurt, edhe drejtohet mekanikisht a mbyllas-zash mbas rregullës së përgjithë t' emnavet.

Mjesa *përrennat vehetore, diftorët pyetset, përrenadset, e të pakufjshim*, në fleksionin e vet kanë vegor, q' i dajn nga emnat.

Nuk është këtu vendi të shtrijm paradigmet gramatikore të këtyre. Tue dishruem vetëm të japim një drejtim të sigurte e të shpejtë, këshillojm të gjith ata q' mund të ken nevojë, në rasë të dyshimit, t' i kontrollojn, a i marrin, apor jo, të sosnat e lakimit *ndër rasat e drejta* (emnore e dishmore).

Kështu, mbassi q' nuk thotë, as nuk shkruen kush i shqiptar: *Na-t, ju-l, do burra-t, këto fëmij-t, disa-t, të gjithë-t, etj.*, pse do të na bieje me këndem shtrumbëtime gramatikore e synaksore, si: *nevet, këlynet, disnet, të gjithet, tjeret, cive të lavet, (1) të dyret, të trevet, etj.*

* * *

Ndalem posaçe mbi përdorimin e shtrëngulluem, q' ka nisë të qesi kryet edhe në gjuhën e shkrueme: *Seyçila grrr, setçilës shlepj, seyçilit qytetas, seyçilen herë, etj.*

Peremi, si shihet, përballët prej tre elementash, të cilët, me gjithse duem t' i shkruem ngjitas, e rruen gjatë fleksionit atë natyrën e vet. Për grafi, na duket ma e qortueme ajo e të hershëmvet e e krahit të jugut: *Si i cili, si e cila.*

Kështu, vrasin synin kur ndeshim këto mënyrë të shtrëmbëta gramatikore, për arësye se përkimi syntaktik është b' pshesh, kurse një emni femmuer i paravëm cilsozin me nenin mashkulluer (*se i cila grrr*); *se të cilës shlepj*; *se i cilën herë*; jase nenin e emnore e marrim për atë të dhanores (*se të cilët qytetas*) e kështu gjatë.

Lë të shkruen ngjitas, në dashtë, apor damas; por gjithmonë pa u v' shqelmin aq guxueshëm parimevet të qarta gramatikore: Kështu: *Si i cila burrë, si e cila grrr; si të cilët djatë, si së cilës vajzë; si të cilin njeri, si të cilën herë; prej si së cilët katund; prej si së cilës lagje.*

Në lamen e shpërdorimit të nejevet, q' aq verbas janë tue na u de-

(1) Nga latinishtja *totanus*. (G. Meyer E. W.)

përluem ditla me ditë në gjuhën e shkrueme, do të përmendëshim këtu edhe ato: *Fjalë të marrësh; e kanë ndiem prej të motshëns; me mbyti të rrhanut; diqa të ftohtit; plasa të zehit; i kemi punët për të mbrapshtit; erdhën të bashkut; shkollën e kemi fillue të vjetunash, edhe do t' a mbyllim të lidhunash: Një ditë gjithë kemi për t' u ngjallim të dhunit! Për të largat nuk e njohla një herë; por kur e pash për t' afërmit, atëherë po!*

Gjindemi përpara një gabimi autentik gramatikuer. Arësyeja?.. Qe. Nuk ka faqe dyshimit, se trujat e shembujvet: *Marrësh, rrhanut, ftohtë, zehit, mbrapshtit, vjetunash, lidhunash, dhunit, largut, afërmit*, të gjitha këto janë *hjeklore*. E neni i shqipes për këtë rasë ka qenë, është e do të jet edhe mbas tashit, si ka qenë në e parë së, për të dy numrat (njajë e shumës), për të dyja trajtjat (e caktueme e e pacaktueme), si edhe për të trija gjinit (mashkullorë, femnore e asnjansë). (1)

Ky është përdorimi i qindrueshëm i popullit Shqiptar, i shumicës së madhe, edhe i të gjithë shkrimtarvet të vjetër, ndër të cilët trallë a kurr mund të ndeshemi në një gabim të kësaj marke së socme.

* * *

Por ka edhe ma Na bien të këndojm: *Fjalët e mbrame t' asaj grrreie të smundë. Detgrët e njëj vajze t' urët. Tue u këthgen prej shkollës të mbrancjes. Muloja e asaj shlepjeje të vjetër. Masat e ligjës të drejtë. Rruen punës të paadhë. Mos i a plas zemrën nanës të shkretë.* — Një-kështu, as ma pak, as ma shum. Nejet e mbiemnavet mashkullorë të gjinore e të dhanores (të), marrun në vend të femnorvet (së), tue i pësheshun e tue i b' shtupë rregullat e përpikta të shqipes!

Më dorë në b' na nuk kshim me mundun të sigurojm këtu se kurrkund, n' asuj ndër shkrimtarët e vjetër tanë, nuk ndeshemi ndër shembuj të paqyrrë të këtij tipi. Edhe në u gjetët kund, — shka nuk na ka r' a në s' ndonji herë të vetme — rasa ka për qenun aqë e trallë, sa nuk është e denjë të mirvet në kujdes. Ndërsa shkrimtarët e soqëm, pa faqe respektit për gjuhën amtare, kanë guximn t' i stërkasin shkrimet e veta me kësosh shemtime, për të vetmen arësye, pse ndokund, në ndonji krahinë të parandsi popullit këto imtime gramatikore paska nisë mos t' i këqyrë ma!

Edhe, shka është ma z, këto solegjime, të cilat kan fillue të qesin krye djeri ndër shkrimtarë të mirë, kanë s' e faqe të na i ligjojn dhe të na i vagojnë me formulën: *përpertime gjuhët!*...

(2) Kyrr. *Analizimi i rasave*, etj. «Hylli i Dritës» 1931, N. 5 e 6.

Nuk po i japin ma andej; vetëm një gjë. Për t' i qitun në shesh lak-tin, së populli i shkretë, nuk është i pagabueshëm ndër të gjitha bishumet e ndërrimit që aly këtu i përgen të bëjë kqherë rrokull shekujve, tue u dftue krejt illogjik e inkohrent me veltë, le të njaftoji një shembull typik:

T' a afroish njein prej popullit, edhe t' a pyetësh: Kush të ka kri-juem? — të përgjegjet pa tjetër: *Më ka krijuë Zoti ynë.*

T' a këshilloish mandej me atë fill t' i a thotë një kangë Krijuesit të vet, kë për t' a ndigjuem se ai, pa u kujtue aspak për gabimin trashanik, aty për aty ndërton fadë, edhe i a nisë kangës së njollun: «*O Zoti jonë, boten që krijove...*»

Soleçizma, s' ka ma e vrashtë, atij sod nuk i a vret veshin. E pra, kur t' a këqyrësh, lutja e përkthymë fjalë për fjalë në një gjuhësh së hueja, po e xam italisht, fillon kështu: «*O nostra signore...*»

Ndë, gjitha e popullit... Mirë; por lypet marrun gjithmonë *cum grano salis*, jo dogmatikisht e mbyllashtas...

A. JUSTIN RROTA o. f. m.

PAGE

Buzuku (1555)	1
a) Historia e Librit	3
b) Traja e jashtme e librit	7
c) Auktori e vendi i botimit	8
d) Landa e librit	9
dh) Gjitha e Buzukut	10
1. — Ortografia	10
II. — Tingujt	12
III. — Trajat	12
IV. — Dialekti	14
V. — Fjalori	14
Parathanja e librit	17
Prej librit të Buzukut (1555)	20
Djali i plangprishës	21
Izan e Jakobi	26
Të ngjallunt e Lazrit	33
Biseda me Samaritanen tu pusi i Jakobit	40
Copa të krahasueme me Matrangen, Buðin, Kazazin etj.	46
Buzuku	48
Matranga	50
Budi	52
Kazazi	53
Teksti i solshem	55
Ma të parat kopje të fotografueme të Buzukut ndë Shqipëni.	57
HULLIMTIME DHE SHENJIME MBI GJON BUZUKUN	61
I. Kush qe buzuku? Kah qe?	61
II. Nendialekti i gegënishtes së Mesharit	64
III. Hipotezat e mbiemnit familjar "Buzuk".	66
IV. Shenjime mbi ortografin e Buzukut.	68
V. Gjendja politike dhe Kishtare e krahinës Veri perendimore të Shqipërisë në periudhen buzukjane.	71
VI. Mosha e Buzukut. Shtrresa shogënore e tij	74
-vendi i botimit të Mesharit	74
VII. Mbrendia e qëllimit i botimit	76

SHKRIMTARI MË I VJETRI I ITALO SHQYPTARVE

Lukë Matranga (1592).	81
Gjitha e Orthografia e Matrangës.	84
Kolonija e Shqyptarve në Piana dei Greci	86
Teksti i faqes	88
Canzona spirituale	89
Kançe e peshpirtshme e copa të tjera.	90

RRETH GRAMATOLOGJIS SHQYPE

Rreth gramatologjis Shqype	105
Verbi	112
Infinitivi, Partecip i ëmnat verborë	113
Na shkojmë, ata shkojnë; na shkojm, ata shkojnë;	
na shkoim, ata shkojnë; na shkojm, ata shkojnë.	119
Prap mbi trajtat verborë.	124
Prezenti i indikativit	124
Fonema e orthografia e verbit substantiv.	
(Me këne, tue qëne, me kanë, me kjenë, tue klenë)	130

RRETH PROBLEMIT TË GJËHËS LETRARE

Rreth problemit të gjëhës letrare	137
1. Po na prishet Gjitha!	140
2. Gjithen e perbën populli!	142
3. Çe na duhen shkrimtarët e hershem	145
Gjitha shkon tue bëm ato parimet e vetat!	147
Tue perfundue	148

MBI REFLEKSIN E VLERËS FONETIKE TË DISA TINGUJVE TË LATINISHTES NË SHQIPET

150

VREJTJE MBAS VREJTJESH

Rreth nja studjimi gjuhësuar	152
Hjektorja e "rosës"	153
Hjektorja mashkullore "malis"	156
Hjektorja e pacak. Shumës "malesh (i, ë)".	157
Kallxorja e pacak. Njais "rosën"	157
Kallxorja e cak. Njais "rosënt, malintë"	158
Artikulj	158
Peremnat pronarë (Pronës)	159

ÇASHTJE GIUHE

Në rasë të një kritike	161
------------------------	-----

RRETH LAVERIMIT TË GJËHËS	169
---------------------------	-----

CIP KATALOGIMI NË BOTIM BK TIRANË

Rrota, Justin

**Per historinë e Alfabetit Shqyp: Pasqyra e shembuj
për shkollë të mjesme / Justin Rrota.- Ribot - Shkodër:
Botime frëçeskane, 2005**

236 f.; 21 cm.

ISBN: 99927-981-6-5

811.18'351 - 112

811.18 - 112

Formati: 70 x 100 /16

Tirazhi: 300 kopje.

Botuar: tetor, 2005.

Shtypur: Shtypshkronja "SHKODRA"

